

**ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛЬ
УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИ**

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
(*Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл*)

2024
№01 [26]

Улаанбаатар 2024

DDC
070.4
X-758

ISSN 2959-7501

*Хэвлэлийн эх бэлтгэсэн: ХҮГ-ын Хэвлэлийн албаны эх бэлтгэгч-дизайнер,
дэд ахлагч Б.Тулга*

Хэвлэлийн хуудас: 15.5

Цаасны хэмжээ: B5

Хэвлэсэн тоо: 10

Хэвлэсэн газар: ДХИС-ийн ХҮГ-ын Хэвлэлийн албанд хэвлэв.

*Дугаарыг эрхлэн гаргаж эмхтгэсэн: ДХИС-ийн Удирдлагын академийн
Удирдахуйн ухаан, аюулгүй байдлын удирдлага, стратегийн тэнхим:*

Профессор, доктор (Ph.D), хурандаа Г.Лхагвамаа

Дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа А.Гантуул

Хаяг: 210332, Улаанбаатар хот, Баянзүрх дүүрэг, 8 дугаар хороо, Хилчний
гудамж

Утас: 976-70155057

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛ

Зөвлөлийн дарга: Ц.Азбаяр. Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Нарийн бичгийн дарга: Б.Одбаатар. Цагдаагийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор цагдаагийн хурандаа

РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД:

Г.Лхагвамаа	Удирдлагын академийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор
Я.Ариунболд	Удирдлагын академийн профессор
А.Гантуул	Удирдлагын академийн дэд профессор
Г.Болор-Эрдэнэ	Удирдлагын академийн ахлах багш, хууль зүйн доктор (Ph.D)
Г.Галбадрах	Удирдлагын академийн дэд профессор
Г.Хосбаяр	Удирдлагын академийн дэд профессор
Ч.Батболд	Удирдлагын академийн ахлах багш, хууль зүйн доктор (Ph.D)
Э.Ууганбаяр	Удирдлагын академийн дэд профессор

БҮТЭЭЛИЙН ХЯНАН МАГАДЛАГАА ХИЙХ ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД:

Ц.Амгаланбаяр	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн тэргүүлэх профессор, хууль зүйн доктор
О.Үржин	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, шинжлэх ухааны доктор
Н.Наранжамц	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор
Г.Дамдинцэрэн	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор
Д.Булган	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор

АГУУЛГА

ЦАГДААГИЙН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

<i>Г.Болор-Эрдэнэ</i> Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээ	6
<i>Б.Даваадэмбэрэл</i> Мөрдөгчийн эрх зүйн боловсрол ба ёс зүйн тулгамдсан асуудал	13
<i>Н.Золбоо</i> Эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын ачаалалд хийсэн дүн шинжилгээ, ажлын бүтээмж нэмэгдүүлэх боломж нөхцөл	20
<i>Б.Пүрэвсүрэн</i> Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг бусад төрийн тусгай алба хаагчийн баталгаатай харьцуулан судлах нь	31
<i>Б.Түвшинболд</i> Худал мэдүүлэх гэмт хэргийн Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид хуульчилж ирсэн уламжлал	45
<i>Б.Нямдаваа</i> Цагдаагийн алба хаагчийн сахилга, ёс зүйг сайжруулахад анхаарах зарим асуудал	52

ХИЛИЙН АЛБАНЫ УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

<i>Я.Ариунболд</i> Цэргийн удирдлагын байгууллага болох штабын ажил	57
<i>Я.Ариунболд</i> Цэргийг хүмүүжүүлэх, сэтгэл зүйн зарим асуудал	67
<i>Х.Онолбек</i> Цэргийн сургалтын түүхэн сургамж, өнөөгийн байдал	74
<i>Л.Лхагвасүрэн</i> Хилийн албаны боловсролын үр дүнд хийсэн дүн шинжилгээ	82
<i>Р.Алтанхундага</i> Шалган нэвтрүүлэх боомтын үйл ажиллагааны өнөөгийн байдалд хийсэн шинжилгээ	98

Б.Цэдэндамба
Бүс нутгийн хилийн стратегийн төлөвлөлт, аргачлал **110**

Ц.Баяндалай
Улсын хил хамгаалалтад орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх нь **117**

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

Г.Хосбаяр
Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх ажиллагааны эрх зүйн орчны өнөөгийн байдал, чиг хандлага **123**

П.Алтанбат
Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачаалалд хийсэн дүн шинжилгээ **138**

О.Эрдэнэсайхан
Хорих байгууллагад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх ажлын удирдлага, зохион байгуулалтын асуудал **147**

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

Э.Ууганбаяр
Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалтын онол, арга зүйн үндэс **156**

Э.Мөнх-Эрдэнэ
Монгол Улсын гал түймрийн улсын хяналтын удирдлага зохион байгуулалтын түүхэн үечлэл **168**

Я.Соёлсайхан
Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулах болон шатахуун түгээх станцын гал түймрийн аюулыг үнэлэх арга зүй **179**

ЦАГДААГИЙН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

ХҮҮХЭД, ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ЭСРЭГ ГЭМТ ЯВЛААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АЖИЛ, АРГА ХЭМЖЭЭ

Г.Болор-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор (PhD), цагдаагийн хошууч

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлээр гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээг оновчтой зохион байгуулах талаар үнэлэлт дүгнэлт өгч шалтгаан нөхцлийг тайлбарласан.

Abstract: In this article, the determine the profile and socio-psychological characteristics of persons who have committed domestic violence, gave an assessment and explained the reasons for the optimal organization of measures to prevent this type of crime.

Түлхүүр үгс: Гэр бүл, урьдчилан сэргийлэх, сэтгэл зүй, гэмт хэрэг

Keywords: Family, prevention, psychology, crime

Оршил

Монгол Улсын хэмжээнд 2017 оноос 2022 оны хооронд гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас 7577 гэмт хэрэг үйлдэгдсэн бөгөөд уг гэмт хэргийн улмаас 6862 хүүхэд, эмэгтэйчүүд гэмт хэргийн шууд болон дам хохирогч болсон байна.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 53.6 хувь нь Улаанбаатар хотод, 46.2 хувь нь орон нутагт үйлдэгдсэнээс үзэхэд хот болон хөдөө, орон нутагт бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн тохиолдол томоохон ялгаа үгүй байна. 2017 онд НҮБ-ын Хүн амын сангаас гүйцэтгэсэн судалгаагаар 2017 он хүртэлх хугацаанд Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийллийн

тохиолдлын 84 хувь нь Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн байна¹.

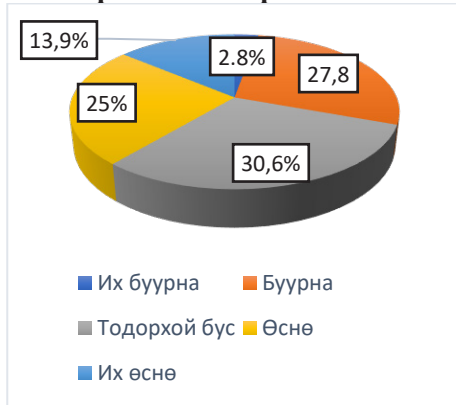
Энэхүү судалгааны хүрээнд Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн талаар цаашид иргэд ямар төсөөлөлтэй байгаа, хохирогч болсон иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэл, хамтарсан багийн үйл ажиллагаа энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээнд үнэлэлт өгөх зорилгоор 200 гаруй иргэдийг судалгаанд хамруулсан.

Нэг. Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн талаарх Улаанбаатар хотод оршин сууж байгаа иргэдээс авсан судалгаа

¹ НҮБ-ын Хүн амын сан, Монгол Улс дахь жендерт суурилсан хүчирхийллийн талаарх үндэсний судалгаа (Улаанбаатар: НҮБ-ын

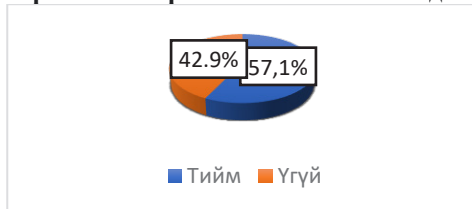
Хүн амын сан болон Үндэсний статистикийн хороо), 2018, 41 дэх тал.

Зураг 1. Монгол улсад цаашид гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн талаарх төсөөлөл

Улаанбаатар хотод оршин сууж амьдарч байгаа 200 иргэдээс “Монгол улсад цаашид гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн талаарх төсөөлөл” ямар байгаа талаар асуусан асуулгад нийт оролцогч нарын 2.8 хувь их энэ гэмт хэргийн гаралт ихээр буурна, 27.8 хувь нь буурна, 30.6 хувь нь ямар нэгэн төсөөлөлгүй байна гэсэн бол 25 хувь нь өснө, 13.9 хувь нь ихээр өснө гэж хариулсан байна.

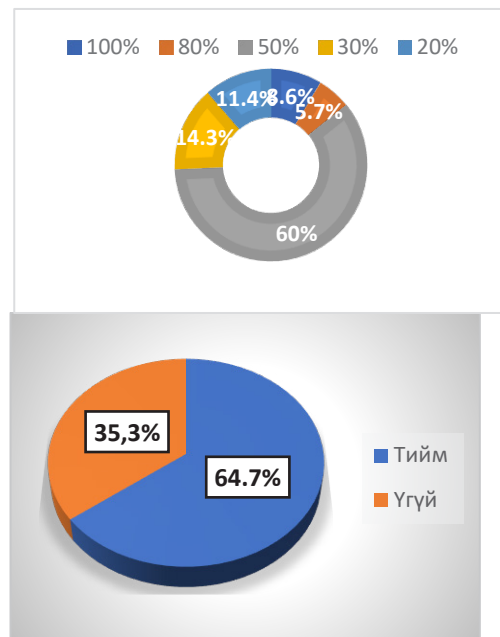
Зураг 2. Таны ойр дотны хүмүүс гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болж байгаа байдал

Таны ойр дотны хүмүүс гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болж байгаа эсэх талаарх асуулгад судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 57.1 хувь нь

ойр дотны хүн нь гэмт гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болоогүй талаар хариулсан бол 42.9 хувь нь ойр дотны гэр бүлийн гишүүд нь гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болж байгаа талаар хариулсан байна.

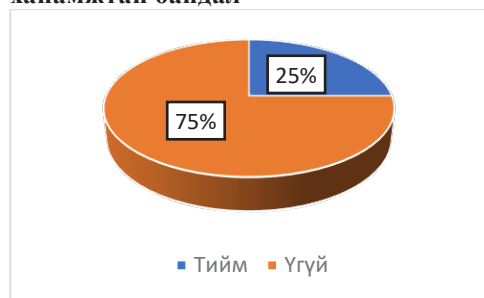
Зураг 3. Хохирогч болсон таны ойр дотны хүмүүс цагдаагийн байгууллагад мэдэгдсэн байдал

Хохирогч болсон таны ойр дотны хүмүүс цагдаагийн байгууллагад энэ талаараа мэдэгдсэн үү? гэсэн асуулгад 64.7 хувь нь цагдаагийн байгууллагад мэдэгдээгүй, 35.3 хувь нь мэдэгдсэн гэж хариулсан байна. Дээрх судалгааны асуулгын үр дүн Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч нарын хууль сахиулах

байгууллагад итгэх илтгэл сул байгааг харж болохоор байна.

Зураг 4. Гэр бүлийн хүчирхийлэлээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, хамтарсан багийн үйл ажиллагааны үр дүнд таны сэтгэл ханамжтай байдал

Гэр бүлийн хүчирхийлэлээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, хамтарсан багийн үйл ажиллагааны үр дүнд та сэтгэл хангалуун байна вэ гэсэн асуулгад судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 75 хувь нь сэтгэл хангуун бус байгаа талаараа хариулсан бол 25 хувь нь хамтарсан багийн үйл ажиллагаанд сэтгэл хангалуун байгаа талаараа хариулсан байна.

Зураг 5. Таны бодлоор, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болсон иргэдийн хэдэн хувь нь цагдаад хандаж байгаа эсэх

Таны бодлоор, гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн хохирогч болсон иргэдийн хэдэн хувь нь цагдаад хандаж байгаа вэ гэсэн асуулгад судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 60 хувь нь хохирсон хохирогч нарын 50 хувь нь, 14.3 хувь нь хохирсон иргэдийн 30 хувь нь, 11.4 хувь нь хохирсон хохирогч нарын 20 хувь нь, 8.6 хувь

нь хохирсон иргэд 100 хувь цагдаагийн байгууллагад хандаж байгаа гэж хариулсан, 5.7 хувь нь хохирсон иргэдийн 80 хувь нь тус тус цагдаагийн байгууллагад хандаж байна гэж үзсэн байна.

Зураг 6. Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, таслан зогсооход хамгийн түрүүнд хэн хамааралтай вэ?

Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, таслан зогсооход хамгийн түрүүнд хэнээс хамаарна гэж бодож байна гэсэн асуулагад 11.1 хувь нь УИХ-ын үйл ажиллагаанаас, 2.8 хувь нь Хотын захирагчаас, 2.8 хувь нь Хэсгийн төлөөлөгч хэсгийн байцаагч нараас,

Он	Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас үйлдэгдсэн	Өмнөх онтой харьцуулсан өсөлт, бууралтын тоо	Өмнөх онтой харьцуулсан өсөлт, бууралтын хувь	Нийт хэрэгт эзлэх хувь
2017	1286	-163	-11.2	4.0
2018	1070	-216	-16.8	3.0
2019	985	-85	-7.9	6.4
2020	1138	+153	+15.5	4.8
2021	1531	+393	+34.5	6.0
2022	1567	+162	+12.9	4.8
Нийт	7577	-	-	-

11.1 хувь нь Хамтарсан багийн гишүүдээс, 11.1 хувь нь Хохирогчоос 50 хувь нь Иргэн бүрээс, 5.6 хувь нь Хууль зүй дотоод хэргийн яамнаас, 5.6 хувь нь Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зөвлөлийн үйл ажиллагаас хамаарна гэж хариулсан байна.

Зураг 7. Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, таслан зогсооход хамгийн түрүүнд хэнээс хамаарах вэ?

Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хангахад та туслахад бэлэн байна уу гэсэн асуулгад нийт судалгаанд оролцогч нарын 91.7 хувь нь

туслахад бэлэн байна гэж хариулсан бол 8.3 хувь нь туслалцаа үзүүлэх боломжгүй талаараа хариулсан байна.

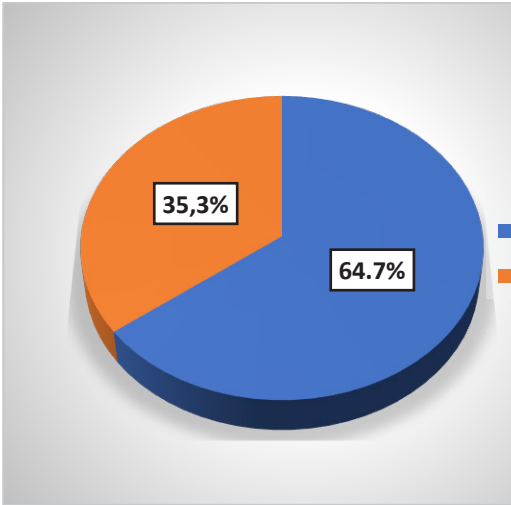
Хүснэгт 1. Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн статистик мэдээлэл ба судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт

Монгол улсад гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн гаралт, хөдөлгөөнийг 2017 оноос 2022 он хүртлэх 5 жилийн хугацаанд авч үзэхэд тогтмол өсөлт ажиглагдаж байгаа бол Улаанбаатар хотод оршин сууж байгаа иргэдээс “Монгол улсад цаашид гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн талаарх төсөөлөл” ямар байгаа талаар асуусан асуулгад нийт оролцогч нарын 25 хувь нь өснө, 13.9 хувь нь ихээр өснө гэж хариулсан байна.

Статистик үзүүлэлт болон судалгааны үр дүнг харьцуулан үзэхэд хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргийн гаралт хөдөлгөөний өсөлт болон энэ төрлийн гэмт хэргийн талаарх иргэдийн төсөөлөл адилхан байгаа байдлаас харахад цаашид энэ

гэмт хэрэг өсөх хандлага ажиглагдаж байна.

Судалгаанд оролцогч нар “Хохирогч болсон таны ойр дотны хүмүүс цагдаагийн байгууллагад энэ талаараа мэдэгдсэн үү?” гэсэн асуулгад 64.7 хувь нь цагдаагийн байгууллагад мэдэгдээгүй, 35.3 хувь нь мэдэгдсэн гэж хариулсан үр дүнг ЦЕГ-ын албан ёсны статистик мэдээлэлд бүртгэгдсэн гэр бүлийн хүчирхийлэлийн улмаас хохирсон хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн талаарх тоон үзүүлэлтийг санал асуулгын үр дүнтэй харьцуулан үзэхэд статистик мэдээний өсөлт энэ гэмт хэргийн хохирогч болсон иргэд цагдаагийн байгууллагад хандаж байгаа сайн тал харагдаж байгаа ч бодит байдал дээр цагдаагийн байгууллагад энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогч болсон 10 хүн тутам 3 нь хандаж байгаа үр дүн ажиглагдаж байна.

Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт явлаас урьдчилан сэргийлэх

чиглэлээр 2017-2022 онуудад дараах ажил арга хэмжээг явуулсан байна. Үүнд:

2017 онд “Айдасгүй амьдрал, амар амгалангийн элч нь цагдаа ба аав”, “Гэр бүлдээ хайртай хүн бүхэн уншаарай”, “Хаалганы цаана үйлдэгдэх хүчирхийллийн эсрэг цагдаагаас өөр хэн тэмцэж байна вэ”,

Он	Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэгт хохирсон эмэгтэй хүний тоо	Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэрэгт хохирсон хүүхдийн тоо
2017	1039	-
2018	738	51
2019	803	62
2020	964	91
2021	1310	159
2022	1468	177
Нийт	6322	540

2018 онд “Сэргийлэгч хүү, Зөвлөгч охин” “Өсвөрийн сэргийлэгч”,

2019 онд “Зөв тусгал” “Гэр бүлийн үнэ цэнэ”,

2020 онд “Сүүдэр бүү тусга” “Хүүхдийг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нь”, “Эерэг аргаар

хүмүүжүүлэх”, “Хүүхдийг зодож шийтгэх нь шийдэлд хүрэх арга зам биш”,

2021 онд “Би ... байна” “Хүчирхийлэл хүн бүхэнд хамаатай” “Хүүхэд хамгаалал” “Нуугдмал” “Хүүхдийн эрх, бэлгийн халдашгүй эрх чөлөө”,

2022 онд “Бэлгийн хүчирхийллийн хохирогч хүүхдэд туслалцаа үзүүлэх нь” “Жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх” “Хүүхэд таныг хамгаалъя”, “Нэгдүгээрт хүүхэд” зэрэг арга хэмжээ, сургалт, зөвлөгөөн аянгуудыг тус тус зохион байгуулсан байна¹.

2017 оноос 2022 он хүртлэх хугацаанд гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хийсэн ажил арга хэмжээнүүдийн судлан үзэхэд, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, сошиал орчинг ашиглан нийтэд сэрэмжлүүлэх, анхааруулах хэлбэрээр, мөн иргэдэд мэдлэг мэдээлэл олгох танин мэдэхүйн шинжтэй сургалтыг зохион байгуулах, энэ төрлийн гэмт хэргийн талаар аян, уриалгыг олон нийтийн сүлжээгээр тараах зэрэг урьдчилсан сэргийлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлсэн байна.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг тогтмол зохион байгуулсан боловч яагаад гэмт хэргийн гаралт буурахгүй байна вэ гэсэн асуулт урган гарч ирж байна.

Дүгнэлт

Хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх гэмт явлаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр явуулсан урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээнүүдийг

нэг бүрчлэн судлан дараах дүгнэлтийг хийв.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд хүүхэд эмэгтэйчүүд яагаад хохирогч болж байгаа талаар урьдчилсан шалтгаан нөхцлийг тодорхойлохгүйгээр судалгаагүй арга хэмжээ зохион байгуулсан нь үр дүнд хүрэхгүй байна.

1. Судалгаагаар урьдчилсан сэргийлэх арга хэмжээнүүдийг зорилтод бүлэг рүү бус нийтэд хандсан уриа лоозон, анхааруулах, сургалт байдлаар хийсэн нь үр дүнгүй болсон.

2. Судалгаагаар 35-50 насны согтууруулах ундааны тогтмол хэрэглээтэй эрхэлсэн ажилгүй, эсвэл улиралын чанартай ажил, ростероор ажилладаг эрэгтэйчүүд хамгийн ихээр гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэгч байх тул нийтлэг байдлаар зохион байгуулсан соён гэрээрүүлэх нөлөөллийн арга хэмжээнүүд нь үр дүнгүй болсон.

3. Гэр бүлийн хүчирхийлэлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнүүд нь чанарт бус тоон үзүүлэлтэнд үндэслэсэн, энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэгтэй төрийн байгууллага, алба хаагч нарын ажлын үр дүнг чанарт бус тоон үзүүлэлтээр үнэлж байгаа байдал нь сөргөөр нөлөөлж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт -Монгол Улсын Үндсэн хууль.

“Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. 1992. №01

¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэгтэй

тэмцэх хэлтсийн 2017-2022 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын тайлан

-Гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль.
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12694>

-Монгол улсын Эрүүгийн хууль.
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11634>

-Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсрэг гэр бүлийн хүчирхийллийн криминологи, виктимологийн судалгааны тайлан 2023 он

-Цагдаагийн ерөнхий газрын гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсийн 2017-2022 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын тайлан

-НҮБ-ын Хүн амын сан, Монгол Улс дахь жендерт суурилсан хүчирхийллийн талаарх үндэсний судалгаа (Улаанбаатар: НҮБ-ын Хүн амын сан болон Үндэсний статистикийн хороо), 2018, 41 дэх тал.

МӨРДӨГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БОЛОВСРОЛ БА ЁС ЗҮЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Б.Даваадэмбэрэл

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8021 дүгээр дамжааны суралцагч,
цагдаагийн хошууч

Товч агуулга: Энэхүү нийтлэлээр мөрдөгчийн эрх зүйн боловсрол, ур чадварын өнөөгийн байдал, ёс зүйд тулгамдаж байгаа асуудлыг хөндөж судлаачийн зүгээс үнэлэлт, дүгнэлт өгөхийг зорилоо.

Abstract: In this article, the researcher aims to give an assessment and conclusion about the current state of the detective's legal education, skills, and ethical issues.

Түлхүүр үгс: Мөрдөгчийн эрх зүйн боловсрол, мөрдөгчийн ёс зүй, шийдвэр гаргах ур чадвар.

Keywords: Detective legal training, detective ethics, decision-making skills.

Оршил

Манай улсын өнөөгийн нийгэмд гэмт хэргийг шалгах, хэргийн бодит үнэнийг тал бүрээс нь шинжлэн судлах ажиллагааны явцад иргэд “шударга бусын хонгил ухаж байна”, “хүний эрхийг тууштай хамгаалж чадахгүй байна” гэсэн сэтгэгдэл олон нийтийн дунд тархдаг, нийгмээс дэмжлэг тусалцаа авах гэсэн хандлага бий болгох зэрэг эгзэгтэй цаг үед хэргийг шийдвэрлэх тухай мөрдөгчийн санал эхнийх бөгөөд эцсийнх байх нь хамгийн чухал юм. Өөрөөр хэлбэл хэргийн бодит байдлыг тогтоохоор мөрдөгч нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгаж нотлох баримтыг хуулийн хүрээнд цуглуулах үүрэгтэй. Энэхүү үүргээ нэр төртэйгөөр биелүүлэхийн тулд мөрдөгч эрх зүйн боловсролтой, ёс зүйн өндөр төлөвшилтэй байх ёстой. Цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн боловсролын суурь нь 89 жилийн түүхтэй одоогийн Дотоод хэргийн их сургууль болон бусад төрийн болон

хувийн хэвшлийн их сургуулиудын эрх зүйн боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөр, тэдгээрийн хэрэгжилттэй салшгүй холбоотой. Зөвхөн Дотоод хэргийн их сургуулийн төгсөгчдөөс цагдаагийн албанд мөрдөгчөөр томилон ажиллуулж байсан нь тухайн албан тушаалын хүний нөөцийн дутагдалд орох эрсдлийг үүсгэдэг учраас бусад их, дээд сургуулиудыг эрх зүйч мэргэжлээр төгссөн иргэдийг мөрдөгчөөр ажиллуулах нь нэг талдаа цагдаагийн байгууллага, төрийн үйл ажиллагаа явуулахад үр ашигтай байсан ч нөгөө талаас хувийн их дээд сургууль төгсөгчдөөс мөрдөгчөөр авч ажиллуулахад хүний нөөцийн нийлүүлэлтэд илүүдэл үүсэх гажуудалд хүргэсэн байж болох юм.

Мөрдөгч ямар их дээд сургууль төгссөнөөс үл хамааран боловсролын болон ёс зүйн түвшин өндөр байх учиртай.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.8 дахь хэсэгт

"мөрдөгч" гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах эрх бүхий албан тушаалтныг¹ хэлнэ гээд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад хуульд заасан эрх, үүргийн дагуу, эсхүл прокурорын даалгавраар энэ хуулиар харьяалуулсан эрүүгийн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулна. Мөрдөгч дараахь эрхийг хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

1.хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээх;
2.эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах санал прокурорт гаргах;

3.энэ хуульд заасны дагуу сэжигтнийг баривчлах;

4.хойшлуулшгүйгээс бусад тохиолдолд прокурорын зөвшөөрлөөр явуулах мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулах саналыг прокурорт гаргах;

5.прокурорын зөвшөөрөл авахаар хуульд зааснаас бусад тохиолдолд гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг илрүүлэх, олж тогтоох мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулах;

6.гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч, шинжээч, яллагдагчийг дуудан ирүүлэх;

7.шинжилгээ хийлгэхээр шинжээч томилох;

8.мөрдөгч авахаар хуульд заасан таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, хүчингүй болгох, шүүх,

прокурор авахаар хуульд заасан таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, хүчингүй болгох, өөрчлөх тухай саналыг прокурорт гаргах;

9.сэжигтнийг баривчлах шүүхийн зөвшөөрөл авах тухай саналыг прокурорт гаргах;

10.оролцогчийн гаргасан хүсэлтийг шийдвэрлэх;

11.прокурорын даалгавраар мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, даалгаврыг эс зөвшөөрвөл хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор тухайн прокурорын газрын дээд шатны прокурорт саналаа бичгээр нэг удаа гаргах;

12.хэрэг бүртгэлтийн хэргийг хаасан, хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тухай тогтоолыг хүчингүй болгож, хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон прокурорын шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл 5 хоногийн дотор дээд шатны прокурорт бичгээр санал гаргах;

13.прокурорын зөвшөөрлөөр мөрдөн шалгах нууц ажиллагааг явуулахаар эрх бүхий байгууллагад даалгавар бичиж, гүйцэтгүүлэх;

14.өөр нутаг дэвсгэрт мөрдөн шалгах тодорхой ажиллагаа явуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг эрэн сурвалжлах шаардлага гарвал энэ тухай даалгаврыг бичгээр хүргүүлэх ба түүнийг хүлээн авсан мөрдөн шалгах байгууллага даалгаврыг заасан хугацаанд биелүүлж, хариуг

¹ Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.8 дахь хэсэг

цугларсан нотлох баримтын хамтаар ирүүлэх;

15.хуульд заасан бусад эрх гэж хуульчилж өгсөн нь мөрдөгч нь энэ бүх эрхийг хэрэгжүүлэхэдээ өдөр бүр эрх зүйн боловсролоо дээлшүүлэн, ёс зүйн хариуцлагад суралцдаг давуу талтай.

Монгол Улсын Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 66.2 дугаар зүйлд Цагдаагийн албан тушаалд анх томилохдоо гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлж байгаагүй, нас, эрүүл мэнд, бие бялдар, боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, ёс зүйн болон бусад тусгайлсан шалгуур үзүүлэлтийг хангасан 18 насанд хүрсэн Монгол Улсын иргэнийг хүсэлтийг нь үндэслэн шалгуур хангасан байдлаар нь эрэмбэлэн шалгаруулж томилно¹. Энэ нь мөрдөгчийг анх албан тушаалд томилохдоо ёс зүйн шалгуур үзүүлэлтийг хангасан байхыг шаарддаг, зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага хүлээдэг онцгой зохицуулалт юм.

Мөрдөгч нь үйл ажиллагаатай холбоотой болон төрийн албан хаагч болохынхоо хувьд ёс зүй, сахилгын зөрчилд холбогдсон бол цагдаагийн алба хаагчийн бүрэн эрхийг уг асуудлыг шалгах хугацаагаар түр түдгэлзүүлэх, сахилгын шийтгэл хүлээх үндэслэл болдог байна.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр

тогтоолоор батлагдсан Цагдаагийн байгууллагын хөгжийн хөтөлбөрийн 2.2.1 дэх хэсэгт “Монгол цагдааг өв тэгш хөгжүүлэн мэргэшсэн, чадварлаг хүний нөөцийг бүрдүүлж, албаны нөөцийг нэмэгдүүлнэ”² гэсэн тусгайлан зорилт дэвшүүлсэн нь эрх зүйч мэргэжилтэй иргэдийг судлан мөрдөгчөөр ажиллуулж мэргэшүүлэх, чадварлаг хүний нөөцийг шат дараалалтай бүрдүүлэх явдал гэж ойлгож болно.

Нэг. Мөрдөгчийн эрх зүйн боловсролын тулгамдсан асуудал

Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын мөрдөх чиг үүрэг бүхий алба хаагдын хүний нөөцийн бодлогыг авч үзвэл Монгол Улс дахь хууль зүйн бүх их дээд сургуулиуд орчин үеийн хууль зүйн боловсролд тавигдаж буй шаардлагыг зохих ёсоор жигд хангаж чадсан гэж дүгнэхэд ихээхэн учир дутагдалтай. Энэ чиглэлээр шийдвэрлэх асуудал олон байгаа боловч голлох асуудлыг хөндвөл:

Нэгдүгээрт. Эрүүгийн эрх зүй нь нийтийн эрх зүй болохын хувьд ард түмний нийтлэг ашиг сонирхлыг хамгаалж, эрх зүйн субъектын нэг талын хүсэл зоригийг гол төлөв илэрхийлж, үзэмжээрээ шийдвэрлэх боломж ихтэй, заавал биелүүлэх хэм хэмжээ зонхилсон, санкцыг шууд хэрэглэхэд чиглэгддэг онцлогтой. Мөрдөгч өөрөө хувийн эрх зүйн онолын суурь мэдлэгийг

¹ Монгол Улсын Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 66.2 дугаар зүйл.

² Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоол. Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр. 2.2.1 дэх хэсэг.

ойлгохгүйгээр нийтийн эрх зүйг мөрдөөд байвал хүний эрх, эрх чөлөөг хориглох, хязгаарлах, цагдах, хүч хэрэглэх өөрөөр хэлбэл, хуулийг зөвхөн албадлага, хүч хэрэглэх гэж үзэх сэтгэлгээтэй үе үеийн мөрдөгчид олширсоор байх болно. Ийм нөхцөл байдалд нийгэмд үл ойлголцол, үзэн ядалт, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг иргэд эсэргүүцсэн үйлдлийг тогтоон барьж чадахгүйд хүрэх эрсдэлийг бий болгож болно.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны практикаас дүгнэхэд мөрдөгч болоход 6 жилийн тасралтгүй хөдөлмөр шаардагддаг байна. Нас залуу, цол бага, шинэ мөрдөгчийг хуульчийн ёс зүйд суралцаж хэвшүүлэхэд дунд офицер, ахлах албан тушаалтнуудын үлгэр дууриалал туйлаас чухал байна.

Хоёрдугаарт: Хууль зүйн мэргэжил, тэр дундаа мөрдөгчийн боловсролд эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжил шууд нөлөө үзүүлдэг. Нийгэмд олон арван жилийн туршид нэгэнт хэвшин тогтсон эрүүгийн эрх зүйн нэр томъёо ба ухагдахууныг зарим хууль тогтоогчид дур зоргоороо өөрчилсний улмаас хуулийг нэг мөр зөв тогтвортой хэрэглэхэд бэрхшээл учруулж, эрх зүйн тогтолцооны бүхэллэг, нэгдмэл байдал алдагдаж байгааг засаж залруулах шаардлагатай байна.

Сайн мөрдөгч бий болоход цагдаагийн алба хаагчийн сонгон шалгаруулалт ихээхэн үүргийг гүйцэтгэнэ. Эрх зүйч мэргэжилтэй,

гагцхүү өндөр ёс суртахуунтай иргэдийг цагдаагийн албанд мөрдөгчөөр авах бодлого алдуурч, босго нь зөвхөн эрх зүйчийн дипломын хуулбар, ярилцлагын асуулт төдийхнөөр хязгаарласнаас мөрдөгч мэргэжлийн нэр хүнд унаж, улмаар ёс зүйгүй мөрдөгчид хүний эрхэнд дур зоргоороо халдаж байгааг цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн боловсон хүчин, дотоод аюулгүй байдал хангах чиг үүрэгтэй бүтцийн алба хаагчид анхааралдаа авч ажиллах шаардлагатай байгаа. Цагдаагийн алба хаагчийн сонгон шалгаруулалтад оролцож байгаа иргэдийн удам судар, үүх түүх, хүмүүжил төлөвшил, ёс суртахууны хүлээн зөвшөөрөлт зэрэг нь хамгийн гол хүчин зүйл байх ёстой.

Хоёр. Мөрдөгчийн ёс зүйн тулгамдсан асуудал

Хуулийн амин сүнс нь ёс суртахуун болдог учраас хууль тайлбарлах ба хэрэглэх явдлыг ажил мэргэжлээ болгосон мөрдөгчид өөрсдөө ёс зүйгүй байвал хууль нийгмийн харилцааг зохицуулагчийн чиг үүргээ амжилттай хэрэгжүүлж чадахгүйд хүрдэг. Мөрдөгчийн ёс зүй бол хууль зүйн мэргэжлийн ёс суртахууны эрхэм нандин өгөгдлийн цогц мөн.

Ёс зүйтэй мөрдөгч иргэдэд бүдүүлэг, хүйтэн цэвдэг, балмад хандахыг хатуу цээрлэж, төв, эелдэг харьцааг эрхэмлэж ажилладаг. Аливаа хэрэг, зөрчил, маргаанд орооцолдсон иргэн бүр хүмүүний дахин давтагдашгүй өөр өөр хувь

заяатай болохыг ухаарч, гэмт хэрэгтэн мэтээр харьцах явдал тэвчиж болшгүй зүйл.

Ёс зүйтэй мөрдөгч хэн шударгыг нь хамгаалдаг, хүний зөрчигдсэн эрхийг сэргээн тогтоож өгдөг. Ингэснээрээ улс орондоо нийгмийн шударга ёсыг тогтоолцож, ард иргэдээ сэтгэл тэнүүн, аз жаргалтай аж төрөх үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Ёс зүйтэй мөрдөгчид мэргэжлийн үүргээ ягштал биелүүлж ажилладаг. Ийм мөрдөгч хэрэг, зөрчлийг голч, шударгаар хянан шийдвэрлэдэг, гэмт хэргийн хөдөлшгүй, лавтай нотлох баримтыг эрэлхийлэн олж чаддаг. Өөрөөр хэлбэл шүүгч нь шүүгч шиг, прокурор нь прокурор шиг, мөрдөгч нь мөрдөгч шиг, өмгөөлөгч нь өмгөөлөгч шиг, хуульч нь хуульч шиг ажиллах ёстой гэсэн үг. Мөрдөгч хүлээсэн үүргээ нэгэн үзүүрт чин сэтгэлээсээ биелүүлэхэд мэргэжлийн өндөр ур чадвар, туршлага, цуцалтгүй хөдөлмөр, хичээл зүтгэл, бусдаас суралцах явдал цаг ямагт шаардагддаг. Эдүгээгийн эрин цаг үед монголын хуульчид шинэ төрлийн гэмт явдалтай тэмцэх, тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх, нэг талаас төр, нөгөө талаас гадаадын хуулийн этгээд оролцсон болон асар их хэмжээний үнийн дүнтэй хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх зорилттой тулгарсан. Шинжлэх ухаан-техник, технологийн дэвшил

хуульчдын мэргэжлийн бэлтгэлийг олон талаас нь дээшлүүлэх шаардлагыг дэвшүүлэн тавьсаар байгааг хуульч бүр ухаарах учиртай¹.

Өр нимгэн нинжин сэтгэлээ алдахгүй байх нь ёс зүйтэй хуульчийн эрхэм чанар болдог. Иргэдээ хорьж цагдах, эрх чөлөөг нь хязгаарлаж, мөрдөн шалгах эмзэг асуудлыг хянан шийдвэрлэхдээ тэдний ар талд байгаа гэр бүл, үр хүүхэд, ойр дотны хүмүүсийн хэвийн амьдрал ахуй, сэтгэл санааг самрахгүй, хямрахгүй талаас нь онцгой анхаарч байх ёстой. Тэдэнд хайр найргүй, хүний үнэргүй, харгис хэрцгий хандахаас байнга сэрэмжилж явах учиртай. Хүн ардынхаа амин зуулга, эрхэлж буй бизнес, банкны зээл, дебит карт, харилцах дансыг нь хааж боож, ямар их хор уршиг тарьж байгаагаа ойлгож ийм нөхцөл байдалд хүргэхгүй байхыг эрмэлзэх ёстой.

Ёс зүйтэй мөрдөгч мэргэжилдээ чин үнэнч зүтгэдэг. Ийм мөрдөгч өөртөө илэрхий ашиггүй ба аюулгүй байдалд нь хохиролтой үед ч өргөсөн андгай тангарагдаа үнэнч, мэргэжлээ худалддаггүй, үг ба ажлаа хооронд нь зөрүүлдэггүй. Ингэж мэргэжилдээ чин үнэнчээр зүтгэж байгаа хуульчид үнэлэгдэж, зүйл бүрээр дэмжигдэх учиртай. Монголын ард түмэн ч ийм мөрдөгчид сэтгэлийн их эрч хүч өгч чадна гэдэгт эргэлзэх зүйл байхгүй.

¹С.Нарангэрэл. Монгол Улс дахь хууль зүйн боловсрол ба ёс зүйн тулгамдсан асуудал. илтгэл. – УБ., 2022.

Цагдаагийн ерөнхий газрын Дотоод хяналт шалгалт, аюулгүй байдлын газрын 2022 оны тайлан, мэдээнээс дүгнэхэд цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэмд мөрдөгчийн мэргэжлийн шаардлагаас үүсэх зөрчил, хариуцлагыг шинэчлэн боловсруулж, батлуулан, дагаж мөрдүүлэх шийдвэрийг гаргах саналыг дэвшүүлэн тавьж байна. Мөрдөгчийн ёс зүйд хариуцлага тооцдог бүтэц, албан тушаалтан зохих ёсоор, үр нөлөөтэй ажиллах шаардлагыг бодит нөхцөл байдал бий болгож байна.

Хүн төрөлхтөний түүхээс үзэхэд хуульчийн мэргэжил нь амь нас, эрүүл мэндэд эрсдэлтэй, хар хэл ам их дагуулдаг, хүмүүсийн анхааралд онцгой өртөмтгий, маш эрсдэлтэй мэргэжилд тооцогдож ирсэн. Тэгэхдээ ёс зүйтэй хуульчдын сэтгэл санаанд элдэв сөрөг муу энерги нэвтрэн ордоггүй, шилдэг хуульчдын зүрх сэтгэл нь цаг ямагт эерэг энергиэр цэнэглэгддэг байна.

Монгол Улсын Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлд:

1. төрийн албан хаагчийн ёс зүйн нийтлэг хэм хэмжээ – төрийн албан хаагчийн хуульд заасан чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд баримтлах ёс суртахууны нийтлэг шаардлага

2. төрийн албан хаагчийн ёс зүйн зөрчил – энэ хуульд заасан ёс зүйн нийтлэг шаардлагыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй.

3. төрийн албан хаагчийн ёс зүйн хариуцлага – энэ хуульд заасан ёс зүйн зөрчилд хүлээлгэх арга хэмжээг¹ ойлгоно гэж хуульчилсан нь мөрдөгчийн заавал баримтлах хэм хэмжээнд нэгэн адил хамаарна гэж дүгнэж болно.

Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрмийн 1.5 дугаар зүйлд:

➤ цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээ дүрмээр тогтоосон ёс зүйн нийтлэг хэм хэмжээ, түүнд нийцүүлэн гаргасан тушаал, шийдвэр, нийгэм, хамт олон, гэр бүлийн харилцааны хүрээнд дагаж мөрдвөл зохих зан үйлийн цогц.

➤ цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн зөрчил – холбогдох хууль тогтоомж болон энэ дүрмээр тогтоосон ёс зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй.

➤ цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн хариуцлага цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн зөрчилд хүлээлгэх хариуцлагын арга хэмжээ

➤ ноцтой зөрчил хууль тогтоомжид заасан, цагдаагийн албаны нэр хүндэд харшлах үйлдэл хийх, эд хөрөнгийн хохирол учруулах зэргээр эрх, ашиг сонирхолд сөргөөр нөлөөлөх, үр дагаврыг бий болгох, энэ дүрэмд заасан зөрчлийг сахилгын шийтгэлгүйд тооцох хугацаа өнгөрөөгүй үед хоёр буюу түүнээс

¹ Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйл.

дээш зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй¹ гэж заажээ.

Дүгнэлт

1. Мөрдөгч нь эрх зүйн боловсролоо хөгжүүлэн, иргэдэд чиглэсэн харьцаа, хандлага нь хурдан шуурхай, гаргасан шийдвэр нь эцсийн байдаг алба хаагчийн үйл ажиллагаа нь цагдаагийн байгууллагын нэр хүндийг цаг ямагт өргөдөг.

2. Ёс зүйтэй мөрдөгчийн сэтгэл санаа тогтвортой ажлын бүтээмж нь цаг ямагт нэмэгдэж, ард түмнээс эерэг үнэлгээг авч байдаг.

3. Мөрдөгчийн эрх зүйн боловсрол, ёс зүй өндөр байх нь нийгэмд шудрага ёс тогтоох, хүний эрхийг хангахад болон цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэлийг нийгэмд төрүүлэхэд хамгийн чухал үүрэгтэй гэж үзлээ.

Санал

1. Мөрдөгч хувийн эрх зүйн онолын суурь боловсролд суралцаж мэдлэгийг олж аван мөрдөн шалгах үйл ажиллагаандаа боломжтой байдлаар ашиглаж сурах;

2. Нийгэмд олон арван жилийн туршид нэгэнт хэвшин тогтсон эрүүгийн эрх зүйн нэр томъёо ба ухагдахууныг өөрчилсний улмаас хуулийг нэг мөр зөв тогтвортой хэрэглэхэд бэрхшээл учруулж, эрх зүйн тогтолцооны

бүхэллэг, нэгдмэл байдал алдагдаж байгааг засаж сайжруулах;

3. Эрх зүйч мэргэжилтэй, гагцхүү өндөр ёс суртахуунтай иргэдийг цагдаагийн албанд мөрдөгчөөр авч ажиллуулах бодлого алдагдсанаас мөрдөгч мэргэжлийн болон цагдаагийн албаны нэр хүнд унаж байгааг цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн боловсон хүчин, дотоод аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэгтэй бүтцийн алба хаагчид анхааралдаа авч ажиллах шаардлагатай байгаа зэрэг болно.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай хууль.

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль.

- Цагдаагийн албаны тухай хууль.

- Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоол. Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр.

- Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2022 оны А/201 дүгээр тушаал. Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм.

- С.Нарангэрэл. Монгол Улс дахь хууль зүйн боловсрол ба ёс зүйн тулгамдсан асуудал илтгэл. – Уб., 2022.

¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2022 оны А/201 дүгээр тушаал. Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм.

ЭРҮҮГИЙН МӨРДӨГЧИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ, АЖЛЫН БҮТЭЭМЖ НЭМЭГДҮҮЛЭХ БОЛОМЖ НӨХЦӨЛ

Н.Золбоо

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8021 дүгээр дамжааны суралцагч,
цагдаагийн хошууч

Товч агуулга: Энэ нийтлэлд эрүүгийн цагдаагийн албаны нутаг дэвсгэр хариуцан ажилладаг дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн эрүүгийн цагдаагийн тасгийн эрүүгийн мөрдөгчдийн ажлын ачаалалд дүн шинжилгээ хийж, ажлын бодит бүтээмжийг нэмэгдүүлэх боломж нөхцөлийг судлан, цаашид ажлын ачаалал буруулах, ажлын бүтээмж нэмэгдүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлэх боломжтой удирдлага зохион байгуулалтын талаар санал дэвшүүлэхийг зорьсон болно.

Abstract : Our study aims to examine the workload of criminal detectives working in the criminal police departments of police stations and departments in the district that oversee the criminal police service's territory.

We studied the possibilities of increasing the real productivity of the work, and worked to put forward suggestions about management organization that can be implemented in the future to reduce the workload and increase the productivity of the work.

Түлхүүр үгс: Нутаг дэвсгэр хариуцсан газар, хэлтэс, Эрүүгийн мөрдөгч, ажлын ачаалал, ажлын бүтээмж, Дүн шинжилгээ, авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ.

Keywords: Territorial bureaus and divisions, law enforcement investigators, criminal detectives, work loads, analysis, implementation of action.

Оршил

Сүүлийн жилүүдэд Эрүүгийн цагдаагийн албаны Дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн эрүүгийн цагдаагийн тасгууд дээр үүрэг гүйцэтгэж ажиллаж байгаа эрүүгийн мөрдөгчдийн ажлын ачаалал хэт их байгаагаас эрүүгийн мөрдөгчид ажлаасаа шантарч ажлаа солих, албанаас хүсэлтээр гарах хандлага илтээр ихсэж байгаа тул ЭЦА-ны анхан шатны нэгжийн нөхцөл байдлыг хууль эрх зүйн орчинтой нь судалж, үйл ажиллагааны бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага тулгарч байгаа тул, тэдний ажлын ачаалал

болон ажлын бүтээмж үр дүнгийн бодит нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, боловсронгуй болгоход анхаарах санал дүгнэлтийг боловсруулахад илтгэлийн зорилго оршино.

Нэг. Дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын ачааллын ерөнхий байдал

Нийслэл хотын дүүргүүд дэх нутаг дэвсгэр хариуцан ажилладаг цагдаагийн газар, хэлтсүүдийн Эрүүгийн цагдаагийн тасгийн алба хаагч нарын ажлын ачаалал, хүн хүчний тооцоог Эрүүгийн цагдаагийн албаны хүний нөөцийн

сантай, бүртгэгдсэн хэргийн тоог цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик мэдээн дээр үндэслэн мөрдөгч, эрүүгийн мөрдөгч нарын ажлын ачаалалын талаарх дүн шинжилгээг хийлээ.

2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс шинэчлэн батлагдсан Эрүүгийн болон, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль хэрэгжиж эхлэхэд тодорхой хүндрэл, бэрхшээл үүсч байв. Тухайлбал, хуулийг практикт нэг мөр хэрэгжүүлэх ойлголт муу, ойлголтын зөрүүгээс болж хуулиа буруу хэрэглэх, гомдол, мэдээлэл шалгах хугацаа нь зарим ажиллагааг бүрэн гүйцэт хийж гүйцэтгэхэд хүрэлцдэггүй байсныг 2021 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр албаны дарга нарт гомдол мэдээлэл шалгах хугацааг 14 хоног сунгах эрхтэй болж нэмэлт өөрчлөлтийг оруулсан. Мөн алба хаагчдын мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж хэргийн тоо өссөнөөс хэрэг тус бүрт хүрч ажиллахад хүндрэлтэй болсон төдийгүй, удирдлагын зүгээс шинэ хэрэгжиж буй хуулийн хүрээнд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах дадлага туршлага байхгүйгээс эрүүгийн мөрдөгч нарын ажлын ачааллыг бууруулах чиглэлээр мэдлэг, арга барил дутагдаж байна.

Цагдаагийн байгууллагад ирсэн өргөдөл гомдлын холбогдогч этгээд тодорхой, тодорхой бусаас хамаарч эрүүгийн цагдаагийн тасгийн мөрдөгч алба хаагчдыг томилон шалгуулдаг, ингэхдээ гэмт хэргийн шинжтэй эсэхийг тодорхой шалгаж тогтооход цаг хугацаа,

техник, хэрэгсэл зарцуулсны дараа гэмт хэргийн шинжгүй гэж үзэж хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээхээс татгалзаж байгаа байдал нь мөрдөгчийн ачааллыг бий болгох нэг хүчин зүйл болж байна. Одоо ажиллаж байгаа эрүүгийн мөрдөгч (чиглэлийн ахлах, эрүүгийн ахлах мөрдөгчийн тоо ороогүй) 350 орчим алба хаагч ажиллаж байна. Эрүүгийн хууль хэрэгжиж эхлэхээс өмнө нийслэлд нэг эрүүгийн мөрдөгч сард дунджаар 5 хэрэг, орон нутгийн эрүүгийн мөрдөгч сард 2 хэрэг шийдвэрлэж гүйцэтгэх ажлын шугамаар мэдээ, мэдээлэл цуглуулах, бусад арга хэмжээг зохион байгуулж байсан бол 2017 оны 07 дугаар сарын 01-нээс хойш нийслэлд ажиллаж байгаа нэг эрүүгийн мөрдөгч сард дунджаар 8-12 хэрэг, орон нутагт ажиллаж байгаа эрүүгийн мөрдөгч сард 20-30 хэрэг шийдвэрлэж мөн давхар хэрэг бүртгэлтийн 60-180 хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа нь эрүүгийн мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах боломжгүй, гэмт хэргийг халуун мөрөөр нь шуурхай явуулах цаг завьт хязгаарлаж, ажлын ачааллыг механикаар ихэсгэсэн ба энэ нь мөрдөн шалгах ажиллагааны чанарт сөргөөр нөлөөлж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх болон урьдчилан сэргийлэх үндсэн ажил орхигдож байна¹.

Хоёр. Эрүүгийн мөрдөгчдийн өдөр тутмын хийж гүйцэтгэж байгаа ажлын ачаалалд хийсэн дүн шинжилгээ

Улсын хэмжээнд эрүүгийн мөрдөгч (чиглэлийн ахлах, эрүүгийн ахлах мөрдөгчийн тоо ороогүй) 750-

¹¹ Эрүүгийн цагдаагийн албаны “Хэрэг бүртгэлтийн хэргийн ачааллын талаар” /танилцуулга/ УБ.2018

800 орчим алба хаагч ажиллаж байгаагаас Нийслэлд 350, орон нутагт 444 орчим эрүүгийн мөрдөгч ажиллаж байна.¹ 2015 оны Эрүүгийн хууль хэрэгжиж эхлэхээс өмнө нийслэлд нэг эрүүгийн мөрдөгч сард дунджаар 5 хэрэг, орон нутгийн эрүүгийн мөрдөгч сард 2 хэрэг шийдвэрлэж гүйцэтгэх ажлын шугамаар мэдээ, мэдээлэл цуглуулах, бусад арга хэмжээ зохион байгуулж байсан бол 2017 оны 07 дугаар сарын 01-нээс эхэлснээс хойш нийслэлд ажиллаж байгаа нэг эрүүгийн

мөрдөгч сард дунджаар 7-8 хэрэг, орон нутагт ажиллаж байгаа эрүүгийн мөрдөгч сард 3 хэрэг шийдвэрлэж мөн давхар хэрэг бүртгэлтийн 60-180 хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байна. Үүнээс үзвэл, эрүүгийн мөрдөгч нарын ажлын ачаалал Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээс хойш нийслэлд 2-3 нэгжээр буюу 40 орчим хувиар өссөн, орон нутагт 1 нэгжээр буюу 20 орчим хувь өссөн байна².

Зураг 1. 2018 оноос 2023 оны эхний хагас жилийн байдлаар цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик мэдээ.

Эрүүгийн хууль болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш 2 жилийн хугацаанд гэмт

хэргийн тоо өссөн үзүүлэлтэй байсан бол 2020 оноос эхлэн Ковид-19 цар тахалтай холбоотойгоор буурсан байна.

¹ Эрүүгийн цагдаагийн албаны хүний нөөцийн сан

² Эрүүгийн цагдаагийн албаны “Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хэргийн

ачаалал, хүн хүчний талаар” /танилцуулга/ УБ. 2018

Зураг 2. Нийслэлд ажиллаж байгаа эрүүгийн мөрдөгчийн нэг өдрийн ажлын цаг (ажлын зураглал) ашиглалт.

Хүснэгт 1. Эрүүгийн мөрдөгчийн нэг өдрийн ажлын ачаалалд зураглал.

Ажлын цаг	Хийгдэж байгаа ажил
08 ³⁰ -13 ⁰⁰	Гомдол мэдээлэл хүлээн авч гэрч хохирогчоос мэдүүлэг авах, хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулах
13 ⁰⁰ -13 ³⁰	Үдийн цай
13 ³⁰ -17 ³⁰	Хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээх, хугацаа сунгах, мэдүүлэг байцаалт авах, бусад байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах, прокурорт хэрэг танилцуулах, прокурорын даалгавар, шаардлагын биелэлтийг хангах, хариу өгөх.
17 ³⁰ -19 ⁰⁰ хамгийн багадаа	Рапортонд сууж хоногийн нөхцөл байдалтай танилцах, удирдлагаас үүрэг чиглэл авах, тасаг албадын хурал ярианд суух
19 ⁰⁰ -22 ⁰⁰ цаг хүртэл	Өргөдөл гомдол, хэрэг бүртгэлтийн хэрэгт хүн хайх, эрэн сурвалжлах, жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэх, өөрийн шалгаж байгаа бусад хэрэг бүртгэлтийн хэрэг өргөдөл, гомдолд хийгдвэл зохих бусад ажиллагаа.
Цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбоотойгоор	Бусад ажил...

2023 оны 01 дугаар сарын 09-ний өдрөөс 05 дугаар сарын 13-ний өдрийн хооронд дүүрэг дэх цагдаагийн газар хэлтсийн эрүүгийн мөрдөгч нараас авсан судалгааны ажлын санал асуулгыг нэгтгэн дүгнэвэл, судалгаанд оролцогчдын хувьд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах чиглэлээр ажлын туршлага бага, ажлын ачаалал хэт их, ачааллыг бууруулах чиглэлээр удирдлагын зүгээс авч хэрэгжүүлж буй ажил арга хэмжээ нь оновчтой биш,

хүртээмжгүй, алба хаагчдад мэдрэгдэхгүй байна. Алба хаагчид байнга цаг хэтрүүлэн ажилласнаар, албанаас халшрах, сэтгэл гутрал, эрүүл мэнд, зан харилцааны доголдолд орох, өрх гэрийн дунд таагүй харьцаа үүсэх, хувь хүний хөгжилд сөргөөр нөлөөлөх байдал үүсч улмаар ажлаас хүсэлтээрээ гарах, ажлаа хаяж явах алба хаагчдын тоо буурахгүй байгаа нь

харагдаж байна¹.

Цагдаагийн байгууллагаас алба хаагчдын тэр дундаа эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын ачааллыг тодорхой түвшинд судлаж, шаардлагатай арга хэмжээ хэрэгжүүлж байгаа боловч эерэг үр дүнд хүрээгүй байдал ажиглагдаж байна. Тухайлбал,

- Нийслэлийн Цагдаагийн газар 2017 онд “Нийслэлийн цагдаагийн газрын харьяа нутаг дэвсгэр хариуцан ажилладаг дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдийн эрүүгийн мөрдөгч нарын сэтгэл ханамжийн судалгааны үр дүн”,

- Нийслэлийн Цагдаагийн газар “2012-2018 оны цагдаагийн алба хаагчдын Сэтгэл зүйн судалгаа шинжилгээний тайлан”,

- Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба 2018 оны 10 сарын 18-ны өдөр “Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын орон тоо, ажлын ачааллын судалгаа”,

- Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурай удирдлагын алба 2019 оны 01 сарын 07-ны өдөр “Ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зорилгоор авсан зохион байгуулалтын арга хэмжээний хэрэгжилт, үр дүн”-ийн талаарх тайлан,

- Эрүүгийн цагдаагийн албанаас “Албаны алба хаагчдаас авсан сэтгэл зүйн тусгай ур чадварын судалгааны дүн-2022 он” зэрэг судалгааны ажлуудыг дурьдаж болох юм.

Алба хаагчид ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэхэд эрх зүйн хамгаалалт хангалтгүй гэж нийт

судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдын 57,4 хувь нь илэрхийлсэн бол үүний шалтгааныг ажлын байрны тодорхойлолт нь тодорхой стандартгүй, хэрэг шалгах норм гэж байхгүй, удирдлагаас үйл ажиллагааг чухалчлахаас биш алба хаагчдад анхаарал тавьдаггүй талаар дурьдсан байдаг.

Ажлын цаг ашиглалтын талаар 60-аас дээш цагаар ажилладаг гэж 82,1 хувь нь хариулсан бол зөвхөн 16,1 хувь нь 40-60 хүртэлх цаг ажилладаг хэмээжээ. Ингэж илүү цагаар ажиллаж байгаа шалтгааныг эрүүгийн мөрдөгчийн үндсэн ажил “ГА” явуулах, хэргийн хугацаа тулсан, байцаалтад ирэх хүмүүс өөрсдийн зав чөлөөтэй цагт ирэхээс дуудсан цагт ирэхгүй байх, цаг үеийн шинжтэй нийтийн хэв журмын ажилд томилогдох, 1 хүнд ноогдох ажлын ачаалал хэрээс хэтэрсэн байх зэргээр сэтгэгдлээ илэрхийлсэн.

Албанд ажиллах сэтгэл ханамжийн асуултад алба хаагч бүр өөрийн бодлоо чөлөөтэй илэрхийлсэн хариулыг өгчээ. Алба хаагчид 65,4 хувьтай Сэтгэл ханамжтай байгааг илэрхийлсэн байгаа нь өөрсдийн хийж буй ажилд дур сонирхолтой, идэвх сайтай байдаг хэмээн үзэхээр байна. Харин зарим талаар үйл ажиллагааг илүү үр дүнтэй, сэтгэл ханамжтай болох хүчин зүйл дутагдалтай байдаг талаар алба хаагчид сэтгэгдлээ илэрхийлсэн байдаг. Энэ нь гол шалтгааныг алба хаагчдаас тайлбар асуухад ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх талаар анхаардаггүй, шаардлагатай техник хэрэгслээр хангадаггүй, ажиллах орчин нөхцөл

¹ Нийслэлийн цагдаагийн газар “Харьяа дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдийн

эрүүгийн мөрдөгчдийн сэтгэл ханамж” судалгааны ажлын тайлан УБ.2017.

хангалтгүй, орон тоо хүрэлцээгүй зэрэгтэй холбоотойгоор ажлаа сэтгэлээсээ хийх урам зориг мохох, түүнчлэн төр засаг, удирдлагын зүгээс эрх зүйн хамгаалалтад итгэл үнэмшил хангалтгүй байгаатай холбоотойгоор тайлбарлана.

Шинэчлэн батлагдан хэрэгжих хуулиудын талаар алба хаагчид 2 талтай хандсан байдаг. Нэг хэсэг нь мөрдөн байцаагчийн эрх зүйн байдал дордсон, бие дааж шийдвэр гаргах боломжгүй, прокурорын туслах ажилтан болсон мэтээр хариулж байхад нөгөө хэсэг нь ажлын ачаалал дорвитой багасаж, ажлын үр дүн сайжрахаас гадна гэр бүлтэй болон өөрийгөө хөгжүүлэх боломж бүрдэх талаар дурьдаж сэтгэгдлээ илэрхийлсэн байдаг¹.

Эцэст нь судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдаас цөөнгүй хэсэг нь үйл ажиллагаанд сэтгэл ханамжгүй ханддаг болохыг илтгэсэн хариултыг өгсөн байна. Энэ нь байгууллагын хүрээний гадаад, дотоод харьцаа хандлага хэвийн гэхдээ үйл ажиллагаанд учирч болзошгүй эсхүл нэн шаардлагатай байгаа хүчин зүйлсийг бусад судалгааны арга аргачлалаар бодитой судалж, харьцуулсан дүн шинжилгээ хийж үнэлэлт дүгнэлт хийх, цаашдын үр дүнтэй арга замыг тодорхойлох асуудал бий гэдгийн илэрхийлэл гэж үзэж байна.

Ер нь эрүүгийн мөрдөгч гэлтгүй цагдаагийн алба хаагчид нь тэр дундаа тусгай чиг үүрэг бүхий үйл ажилгаатай ажил үүрэг гүйцэтгэдэг алба хаагчид эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдах байдал сул байгаа нь энэхүү санал асуулгаар

харагдаж байна. Сүүлийн 3 жилд эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдсан эсэх талаар асуухад хамрагдсан гэж 67.7% нь хариулсан хэдий ч эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлэх тал дээр алба хаагчид маань төдийлөн сайн биш буюу 87.1% нь хэвтэж байгаагүй хэмээн хариулт өгчээ.

Алба хаагч нар тогтвор сууршилтай ажиллахгүй байгаа гол шалтгаан нь алба хаагчийг бодитоор үнэлж, дүгнэхгүй байгаатай холбоотой. Миний бие хүртэл ажлаас өөрийн хүсэлтээр гарах үгүйгээ бодож байлаа. Цагдаагийн байгууллагын тогтолцоонд мерит зарчмын хэрэгжилт хангалтгүй. Шүүхээс гэм буруутай болохыг тогтоогоогүй байхад хэнийг ч гэм буруутайд тооцож болохгүй гэсэн зарчмын хэрэгжилт сул. Хүний амаар үг хийдэг мөртлөө, цаасан дээр материалжуулагдсан зүйл байхгүй байдаг.

- Хамт олны уур амьсгал
- Орон тоог нэмж ажлын ачааллыг багасгах
- Алба хаагчдыг томилохдоо санал хүсэлтийг нь авч байх
- Ажлын ачаалал, удирдлагын харилцаа
- Өөрсдийн ажилдаа хандах хандлага сул байна
- Алба хаагчдыг тогтвор сууршилтай ажиллах бодлогыг баримтлах хэрэгтэй, мэргэшүүлэх нь чухал байна, нийгмийн асуудалд анхаарах хэрэгтэй, шилжилт хөдөлгөөн хийхэд хүндрэлтэй байдаг гэж // тус тус хариултыг өгчээ.

Дээрх хүчин зүйлсийн зэрэгцээгээр алба хаагчдын ажилдаа чин сэтгэлээсээ хандах хандлага,

¹ Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба “Нутаг дэвсгэр хариуцсан

цагдаагийн байгууллагын орон тоо, ажлын ачааллын судалгаа” УБ. 2018.

эрмэлзэл хангалтгүй байгааг анхааралдаа авах нь цаашид удирдлага зохион байгуулалтын зүгээс авч хэрэгжүүлэх чухал арга хэмжээ хэмээн олонтоо саналаа илэрхийлж, нэрлэсэн байна.

1. Эрүүгийн цагдаагийн албаны Гүйцэтгэх ажлын дүн шинжилгээний хэлтсийн 2018 онд хийсэн алба хаагчдын ажлын ачааллын талаарх тайланд:

Шинээр батлагдсан багц хуулиудтай холбоотой сургалт үр дүн муутай, богино хугацаанд явагдсан, үүнтэй холбоотой прокурор, цагдаа шинэ хуулиудыг хэрхэн ойлгох талаар нэг мөр ойлголтгүй байна. Тухайлбал:

-Дүүргийн хяналтын прокурорууд хуулийг өөр өөрийнхөө тайлбарлаж, гомдол мэдээллийн харъяаллыг өөрчлөн эрүүгийн тасаг руу шилжүүлж байгаа ба эзэн холбогдогч нь тдорхой хэрэгт мөрдөн байцаалтын хэрэг нээхийн оронд нэмэлт ажиллагаа хийлгэхээр хэрэг бүртгэлтэнд шилжүүлэх шийдвэрийг их гаргаж байгаа нь ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэх нэг хүчин зүйл болж байна¹.

- Хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг түр саатуулах боломжгүй байгаагаас эрүүгийн мөрдөгч нар батлан даалтанд гадуур шалгах, эсхүл өрөөндөө харж суух зэргээр хүндрэлтэй байдал үүсч, хэрэгтэн оргон зугтах, дахин гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэл үүсч болзошгүй байна.

- Эрүүгийн мөрдөгч нар жижүүрт гарч ажиллан хоногийн хугацаанд гарсан хэргүүдийг өөртөө авч шалгаж байгаа нь ачаалал үүсгэж

өмнөх гар дээр байсан хэргүүд дээрээ эрэн сурвалжлах болон гүйцэтгэх ажил хийх боломжгүй байна. Иймд жижүүрийн албаны орон тоог нэмэгдүүлэх, эсхүл жижүүрийн эрүүгийн мөрдөгчтэй болох шаардлагатай.

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 30.7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар өргөдөл, гомдол гэмт хэргийн шинж байгаа эсэхийг 5 хоногийн хугацаанд шалгах боломжгүй байна. Тухайлбал: хүн нас барсан хэрэгт шүүхийн шинжилгээний дүгнэлт 14-21 хоног, гэмтлийн зэрэг тогтоох дүгнэлт мөн дээрх хугацаанд гарч байгаа нь хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээх, эрүүгийн хуулийн тохирох зүйл, заалтыг хэрэглэх шийдвэр гаргахад хүндрэл учруулж байна.

Шинэчлэн батлагдсан хууль тогтоомжоос үүдэлтэй ажлын ачаалал, хүндрэлийг судлах ажил 2017 оноос эхэлсэн. Ийнхүү 2017 оны 11 сарын байдлаар нийт мөрдөн шалгах ажиллагааны ажлын ачааллыг нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын тасгуудын түвшинд тооцож үзэхэд, эрүүгийн цагдаагийн тасгийн ачаалал 76 хувь, мөрдөн байцаах тасгийн ачаалал 24 хувийг эзэлж байсан².

Дээрх зохион байгуулалтын арга хэмжээний хэрэгжилтийг үнэлэх зорилгоор 2018 оны 11 дүгээр сарын байдлаар нийт мөрдөн шалгах ажиллагааны ачааллыг нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын тасгуудын түвшинд тооцож үзэхэд, эрүүгийн цагдаагийн тасаг 48.1%, мөрдөн байцаах тасаг

¹ Эрүүгийн цагдаагийн албаны Гүйцэтгэх ажлын дүн шинжилгээний хэлтэс “Хэрэг бүртгэлтийн хэргийн ачааллын талаар” /танилцуулга/ УБ., 2018.

² Нийслэлийн цагдаагийн газар “Харьяа дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдийн эрүүгийн мөрдөгчдийн сэтгэл ханамж” судалгааны ажлын тайлан УБ., 2017

30.8%, хэрэг бүртгэх тасаг 21.1%-ийн ачааллыг тус тус эзэлж байна.

Цагдаагийн байгууллага дотооддоо гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээлэл, эрүүгийн хэрэг шалгах эрх бүхий алба хаагчдын ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зохион байгуулалт хийхэд хүндрэл үүсгэж байсан гол шалтгаан нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “Мөрдөгч” гэсэн албан тушаалыг хуульчилсан байхад “Эрүүгийн мөрдөгч” албан тушаалыг бий болгож, эзэнгүй хэргүүдийг мөрдүүлснээр мөрдөн байцаалтын бодит ачааллыг бууруулан, хэрэг бүртгэлтийн /эрүүгийн мөрдөгч/ ачааллыг эрс нэмэгдүүлсэн.

Гурав. Эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын бүтээмж нэмэгдүүлэх боломж нөхцөл

Цагдаагийн байгууллагаас авч хэрэгжүүлсэн зохион байгуулалтын арга хэмжээ нь ажлын ачааллыг нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын эрүүгийн цагдаагийн тасгийн эрүүгийн мөрдөгч нарын илрүүлсэн хэрэг, шалгасан хэрэг бүртгэлтийн хэрэг, ажилласан ГА-ын арга хэмжээнүүд, зохион байгуулсан ажил арга хэмжээ тасгуудын батлагдсан орон тоотой харьцуулахад алба хаагчид хэт их ачаалалтай болсон гэж үзэхээр байна. Иймд эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын байрны тодорхойлтод шинчилэлт оруулах, цагдаагийн байгууллага бүтэц зохион байгуулалтын хүрээнд эрүүгийн мөрдөгчийн үндсэн ажил болох хэрэг илрүүлэх, мэдээ мэдээлэл цуглуулах боломжтой цагийн менежментийг зохицуулах чиглэлээр, эрүүгийн тасгуудыг дотоодод нь хэрэг бүртгэх хэсэг, гүйцэтгэх ажлын хэсэг болгон хуваах, төвийн хэлтсүүд болон,

зарим аймаг, дүүргийн цагдаагийн газар, хэлтэс хооронд эрүүгийн мөрдөгч нарын орон тоог сэлгэн ажиллуулах зэрэг зохион байгуулалтын нэмэлт арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх хэрэгцээ шаардлагатай байна.

Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газрын харьяа цагдаагийн хэлтсүүдийн ажлын ачаалал нь газар зүйн байршил, хүн ам, дэд бүтцийн хөгжлөөс шалтгаалж дүүрэг тус бүрийн эрүү, хэв журмын нөхцөл байдал харилцан адилгүй болсон нь судалгаанаас харагдаж байна. Энэ нь дүүргүүд дэх цагдаагийн хэлтсийг 2013 онд нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн нэг, хоёр, гуравдугаар хэлтэс болгон хороодын хуваарьлалтыг газар, нутгийн байршлаар хийснээс биш эрүү, хэв журмын нөхцөл байдлыг харгалзан хийгээгүй гэж үзэхээр байна.

Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн хэлтсүүдийн эрүү хэв журмын нөхцөл байдалд тохируулан хариуцсан хороодын зохион байгуулалтыг дахин хийх, зарим дүүргүүдийн ачаалал ихтэй хороодод хариуцан ажиллах алба хаагч нэмэлтээр томилож, ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх арга хэмжээг авах шаардлагатай байна.

Гэмт хэрэг, зөрчил шалгах эрх бүхий алба хаагчдын ажлын ачаалал их байгаагаас долоо хоногт 70 хүртэлх цагаар ажиллаж байгаа нь Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан 40 цаг ажиллахаас даруй 75 хувиар илүү ажиллаж байгаагаас гадна нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын эрүү, мөрдөн, хэрэг бүртгэх тасгийн нэг мөрдөгч 7-10 хоногт нэг удаа жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэхэд дунджаар 7 хоногийн 2 өдөрт өөрийн шалгаж байгаа хэрэг,

материалд жигд ажиллагаа хийх боломж хязгаарлагдаж, улмаар хэргийн хугацаа алдах нөхцөл байдал үүсэх болсон.

Дээрх үүссэн нөхцөл байдлаас үзвэл дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн жижүүрийн шуурхай албаны бүрэлдэхүүнд гэмт хэргийн талаарх дуудлага, мэдээллийн газарт очиж ажиллах жижүүрийн шуурхай албаны мөрдөгчийн орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

ЦЕГ-ын Хүний нөөцийн хэлтсийн судалгаагаар энэ оны 11 дүгээр сарын байдлаар дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдэд 2831 орон тоонд 2677, аймгуудын цагдаагийн газар, хэлтсүүдэд 3353 орон тоонд 3146 алба хаагч ажиллаж байна. Мөн нийт бие бүрэлдэхүүний 27.8 хувь нь цагдаагийн үндсэн ажил болох гэмт хэрэгтэй тэмцэх,

нийтийн хэв журам хамгаалах чиг үүрэг гүйцэтгэдэггүй захиргааны ажилтнууд байгаа судалгаа гарсан.

Засгийн газрын 153 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлж ажиллахын тулд аймгууд дахь цагдаагийн газруудын орон тоог 2508, нийслэлийн дүүргүүд дэх цагдаагийн хэлтсүүдийн орон тоог 579 орон тоогоор нэмэгдүүлэх, мөн уг тогтоолд тусгагдаагүй боловч шинээр бий болсон ажлын байруудад цаг үеийн шинжтэй ачааллыг тэнцвэржүүлэх бусад хэрэгцээ шаардлагыг харгалзан үзвэл нийт 4443 орон тооны дутагдалтай байгаа судалгаа гарсан тул олон улсын жижиг стандартад нийцүүлэн эрүүгийн мөрдөгчийн орон тоог нэмэгдүүлэх саналаа дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд танилцуулж, шийдвэрлүүлэх хэрэгцээ шаардлага байна.

Дүгнэлт

1. Дүүрэг дэх газар, хэлтсийн эрүүгийн мөрдөгчдийн ажлын ачаалал 2017 оны 07 сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хэрэгжсэн Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуультай холбоотойгоор эрс нэмэгдсэн байна.

2. Эрүүгийн мөрдөгч нарын ажлын ачаалал нь ажлын бүтээмжид сөргөөр нөлөөлж улмаар ажлаасаа халшрах, эрүүл мэндэд нь сөргөөр нөлөөлөх, албан тушаалаа өөрчлөх талаар хүсэлт гаргах, албанаас халагдах, цаашлаад гэр бүлийн тогтворгүй байдалд хүргэх эрсдэлтэй болохыг судалгаа харуулж байна. Эрүүгийн мөрдөгчийн ажил үүрэг ачаалал хэт их, хариуцлага өндөртэй боловч цалин багатай, завгүй байдал нь албан тушаалаа өөрчлөх нөхцөлийг бүрдүүлж ажлаас хүсэлтээр гарах алба хаагчдын тоо нэмэгдсээр байна.

3. Цагдаагийн байгууллага удирдаж байгаа одоогийн дарга нар Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хүрээнд одоо байгаа шиг ачааллыг авч ажиллаж байгаагүй учраас эрүүгийн мөрдөгч нарыг хэрхэн ажиллах талаар оновчтой, шалгарсан арга барил хэлж өгөх, зөвлөх, мэргэжлийн удирдлагаар хангах туршлагагүйгээс тогтсон зохион байгуулалтгүй өдийг хүрчээ.

4. Эрүүгийн мөрдөгчийн мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж буй хэргийн тоо их байгаагаас хэрэг тус бүрд хэргийн хугацаа сунгах, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах тохиолдол бүрд прокурорын зөвшөөрөл авах санал үйлдэж, хүргүүлэх, шаардлагатай тохиолдолд мэдүүлэг өгөгчийн байгаа газарт

очиж мэдүүлэг авах зэрэг техник ачаалал хэт их байна.

5. Эрүүгийн мөрдөгчийн илүү цагаар ажиллах явдал нь удирдлагын зүгээс байх ёстой хэвийн зүйл мэт хандлага практикт төлөвшсөн байгаа нь цагийн менежмент, зохицуулалт, төлөвлөх чадамж, хяналт суларсныг илтгэж байна. Дэвшин томилогдох боломж нь үндсэндээ хаалттай меррит зарчим үйлчилдэггүй нь албандаа итгэх итгэл алдагдаж ажлын бүтээмж буурч албанаас өөрсдийн хүсэлтээр гарах үндсэн шалтгаан болж байна.

6. Дээрх шалтгаан нөхцөлүүдээс шалтгаалан ажлын дадал туршлага сайтай алба хаагчид ажлаас гарч, ажлаа өөрчлөн явснаас нийт тасгууд орон дутуу, шинэ залуу алба хаагчдыг сурган дадлагажуулах туршлагатай хүний нөөцийн хомсдолд орж мөрдөн шалгах ажиллагааны чанарт сөргөөр нөлөөлж, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчдыг чирэгдүүлэх, залхаах, төрийн байгууллагад итгэх итгэл үнэмшилгүй болох, хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдөх сөрөг үр дагавартай.

Санал

1. Гэмт хэрэг мөрдөн шалгах чиг үүргийн алба хаагчдыг цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, эргүүл, жижүүр, хэв журмын хамгаалалт, хэрэгцээ шаардлагагүй сургалтуудад татан оролцуулахгүй байх талаар удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлснээр эрүүгийн мөрдөгчид ирэх ажлын хэт их ачаалал буурах нэг үндэслэл болохыг судалгаа харуулж байна.

2. Эрүүгийн мөрдөгчийн ажлын байрны тодорхойлолтыг

бусад хууль тогтоомжтой нийцүүлэн, нийгмийн баталгаа цалин хангамж дээр анхаарч, ар гэртээ зарцуулах цаг гаргаж өгөх ажлыг зохион байгуулах.

3. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хэргийн хугацаа сунгуулах, прокурорын зөвшөөрөл авах, бусад төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай харилцахад албан бичиг боловсруулах, зөвшөөрөл авах зөвшөөрөл зуруулах албан тушаалтныг хүлээх зэрэг маш их хугацаа шаарддаг техник ажиллагаануудыг цахим хэлбэрт шилжүүлэх чиглэлээр УЕП, ЦЕГ-ын хамтарсан журам боловсруулж хэрэгжүүлэх / Энэ талаар ямар нэгэн арга хэмжээ авч байгаагүй/.

4. Дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн эрүүгийн цагдаагийн тасгуудын бүтэц үйл ажиллагааны зохион байгуулалтыг дахин шинэчлэх / Хэрэг бүртгэх хэсэг, Гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэсэг /.

5. Эрүүгийн цагдаагийн эрүүгийн ахлах албан тушаалтнуудын зөвлөгөөнийг улирал тутамд зохион байгуулах тэднээс гарсан санал хүсэлтийг ЭЦА-ын удирдлага, НЦУГ-ын удирдлагад танилцуулан шийдвэрлүүлэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

-Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл 1992. №1.

-Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга. Төрийн мэдээлэл 2015. №3

-Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл 2017.№4.

-Цагдаагийн албаны тухай хууль. Төрийн мэдээлэл 2017.02.09. №3

-Нийслэлийн цагдаагийн газар “Харьяа дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдийн эрүүгийн мөрдөгчдийн

сэтгэл ханамж” судалгааны ажлын тайлан УБ.2018.

-Эрүүгийн цагдаагийн албаны “Хэрэг бүртгэлтийн хэргийн ачааллын талаар” /танилцуулга/ УБ.2018.

-Эрүүгийн цагдаагийн албаны “Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хэргийн ачаалал, хүн хүчний талаар” /танилцуулга/ УБ. 2018.

-Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба “Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын орон тоо, ажлын ачааллын судалгаа” УБ. 2018.

-Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн портал- www.legalinfo.mn;

-Цагдаагийн Ерөнхий газар- www.police.gov.mn

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГААГ БУСАД ТӨРИЙН ТУСГАЙ АЛБА ХААГЧИЙН БАТАЛГААТАЙ ХАРЬЦУУЛАН СУДЛАХ НЬ

Б.Пүрэвсүрэн

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8021 дүгээр дамжааны суралцагч,
цагдаагийн дэд хурандаа

Товч агуулга: Энэхүү өгүүллэгээр байгууллагын дэмжлэгийн онолд тулгуурлан цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг төрийн тусгай бусад алба хаагчийн нийгмийн баталгаатай харьцуулан судалж, дүн шинжилгээ хийсэн. Төрийн тусгай алба хаагчдын баталгааг салбарын хуулиудад олон янзаар нэрлэсэн байх бөгөөд цагдаагийн алба хаагч нь улс төр, хууль зүй, нийгэм, эдийн засгийн болон бусад баталгаагаар хангагдана гэж заасан. Тиймээс цагдаагийн алба хаагч гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд байгууллагын дэмжлэг маш чухал үүрэгтэй бөгөөд алба хаагчдыг дэмжсэнээр эерэг гүйцэтгэлтэй, үнэнчээр хариу үйлдэл үзүүлэх боломжууд нэмэгдэнэ.

Abstract: In this article, based on the theory of organizational support, the social security of a police officer is compared with the social security of other special government employees and analyzed. The guarantees of special public servants are named in many different ways in the laws of the sector, and it is stated that police officers are provided with political, legal, social, economic and other guarantees. Therefore, organizational support is very important for police officers to successfully carry out their duties of fighting crime, maintaining public order, and ensuring public safety, and supporting officers will increase opportunities for positive performance and loyal response.

Түлхүүр үгс. Цагдаагийн алба хаагч, нийгмийн баталгаа, байгууллагын дэмжлэгийн онол, ажлын гүйцэтгэл

Keywords: Police officers, social guarantees, organizational support theory, and job performance.

Оршил

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгаа нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шууд нөлөөлж, ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөөлөх боломжтой байдаг. Гэсэн

хэдий ч нийгэм, эдийн засгийн хурдацтай өөрчлөлт, шинэчлэлтийн энэ цаг үед цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэх бодлого, чиглэл тодорхой хэмжээгээр шинэчлэгдэж байгаа хэдий ч алба хаагчдад хэрхэн нөлөөлж байгааг судалж, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлж, сайжруулах арга замыг

эрэлхийлэх хэрэгцээ шаардлага өнөөдрийг хүртэл байсаар байна. Иймээс энэхүү сэдвийг дараах үндэслэлээр судаллаа. Үүнд:

1. ЦЕГ-аас цагдаа, дотоодын цэргийн 46 нэгж байгууллагын 2771 алба хаагч, ажилтнаас авсан судалгаагаар “алба хаагчийн орон тоо дутуу, ажлын ачаалал их” (1443 алба хаагч буюу 52.1% нь), “удирдах албан тушаалтны мэдлэг, харилцааны ур чадвар дутмаг, хэл амаар доромжлох, ялгаварлан харьцах, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, тэднээс гаргасан санал хүсэлтийг шийдвэрлэх чиглэлээр дорвитой ажил, арга хэмжээ зохион явуулдаггүй” гэж 21.5 хувь нь хариулсан нь цагдаагийн алба хаагч албандаа сэтгэл ханамжгүй байгаа нь харагдаж байна. Энэ нь цагдаагийн байгууллагын төсөв, санхүүгийн хүрэлцээгүй байдал, удирдлагын дотоод зохион байгуулалтын оновчгүй, алба хаагчдаа дэмждэггүй, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалдаггүй болох нь харагдаж байна.

2. Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан нийгмийн баталгаа нь ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэх нөхцөл бололцоогоор хангаж, ажлын бүтээмжид шууд нөлөөлөх, нийгэмд тулгамдаж буй асуудалд бэлэн байх, даван туулах боломжийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн байх шаардлагатай. Гэтэл өнөөдрийн

нийгэмд хэрхэн нөлөөлж, хуулийн хэрэгжилт ямар байгааг судалж, дүн шинжилгээ хийх хэрэгцээ шаардлага байна.

Энэхүү өгүүлэлтийн зорилго нь байгууллагын дэмжлэгийн онолд тулгуурлан цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг төрийн тусгай бусад алба хаагчийн нийгмийн баталгаатай харьцуулан судалж, түүний хэрэгжилтийг тодорхойлж, тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах арга замыг эрэлхийлнэ.

Байгууллагын дэмжлэгийн онол, түүний төрөл, хэлбэрийн талаар судлагдсан байдал. Б.Лэкей, С. Кохен нарын “Нийгмийн дэмжлэгийн онол ба хэмжилт” сэдэвт бүтээл нь эрүүл мэнд, нийгмийн шинжлэх ухааны судлаачдад зориулан бичигдсэн бүтээл юм¹.

Р. Эйзенбергер, Ж. Каммингс, С. Армели нарын “Байгууллагын дэмжлэг, өөрийн үзэмжээр хандах хандлага, ажлын сэтгэл ханамж” сэдэвт судалгааны ажилд алба хаагчдад байгууллагаас үзүүлж буй дэмжлэг нь хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар сэтгэл ханамжийн судалгаа хийсэн байна².

Мөн “Байгууллагын дэмжлэг”-ийн талаарх бүтээлийн тоймлон судалсан судалгааны ажилд байгууллагын дэмжлэгийн тухай ойлголт, төрлийг судлаачид хэрхэн тодорхойлж, төрлийг хэрхэн ангилсан талаар судалжээ³.

¹ Lakey, B. and S. Cohen, 2000. Social support theory and measurement (pp. 29-52). In Social Support Measurement and Intervention: A guide for Health and Social Scientists. (Eds. Cohen, Underwood and Gottlieb).

² Eisenberger, R., Cummings, J., Armeli, S., & Lynch, P. (1997). Perceived organizational support, discretionary treatment, and job

satisfaction. Journal of Applied Psychology, 81(5), 812-820. doi: 10.1037//0021-9010.82.5.812

³ Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of literature. Journal of Applied Psychology, 87(4), 698-714. doi: 10.1.1.561.8147

Цагдаагийн алба хаагчийн баталгаа, нийгмийн баталгааны талаар хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор, цагдаагийн хурандаа Ж.Долгорсүрэн “Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүйн курс”¹ М.Батаев “Монгол Улсын цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал”², Д.Таванжин “Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй”³, Б.Чимид БНМАУ-ын “Захиргааны эрх зүй”⁴, З.Батсүх “Сэргийлэн хамгаалах алба”⁵, Р.Гүнсэн Цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм”⁶, С.Бүдрагчаа БНМАУ-д “Нийгмийн хэв журмыг сахиулах систем, Цагдан сэргийлэх байгууллага, түүний захиргааны үйл ажиллагаа, Гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал”⁷, Ж.Долгорсүрэн “БНМАУ-ын Цагдан сэргийлэх байгууллагын захиргааны үйл ажиллагаа. Альбом-схем”⁸ гэх зэрэг бүтээлүүдийг дурдаж болно. Үүнээс гадна Цагдаагийн алба хаагчийн баталгааны талаар дараах магистрын судалгааны ажил байна. Үүнд:

А.Баасанцэрэн “Цагдаагийн алба хаагчийн баталгаа, түүний эрх зүйн зохицуулалт”, Н.Лхагвасайхан “Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох

зарим асуудал”, магистрын ажил, Я.Ундармаа “Цагдаагийн алба хаагчийн үүргээ биелүүлэх эрх зүйн хамгаалалтын асуудал”, магистрын ажил, Х.Энхбаясгалан “Цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал, уламжлал шинэчлэлийн зарим асуудал” зэрэг магистрын ажлуудыг дурдаж болно.

Нэг. Байгууллагын дэмжлэгийн онол ба цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг харьцуулан судлах нь.

Нийгмийн дэмжлэг нь хүний үйлдэл, сэтгэл хөдлөл, сэтгэлийн байдал, танин мэдэхүйн үр дүн, харилцааны мөн чанар, ойлголтыг тодорхойлох чухал хүчин зүйлүүдийн нэг юм⁹. Эдгээр ойлголтыг нийгмийн солилцооны онол, байгууллагын дэмжлэгийн онолоор тайлбарладаг.

Байгууллагын дэмжлэгийн онол¹⁰ (perceived organizational support) нь нийгмийн солилцооны онол дээр үндэслэж, ажил олгогч ба ажилчдын хоорондын харилцааг тайлбарлах, байгууллагын үйл ажиллагааг дүгнэхтэй холбоотой онол юм. Өөрөөр хэлбэл, байгууллага ажилтныхаа өмнө хүлээсэн үүрэг нь эцсийн дүндээ байгууллагын үйл

ажиллагаа, Гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал. УБ., 1985 он.

⁸ Долгорсүрэн, Ж. "БНМАУ-ын Цагдан сэргийлэх байгууллагын захиргааны үйл ажиллагаа. Альбом - схем" УБ., 1990 он.

⁹ Lakey, B. and S. Cohen, 2000. Social support theory and measurement (pp. 29-52). In Social Support Measurement and Intervention: A guide for Health and Social Scientists. (Eds. Cohen, Underwood and Gottlieb).

¹⁰ Eisenberger, R., Cummings, J., Armeli, S., & Lynch, P. (1997). Perceived organizational support, discretionary treatment, and job satisfaction. Journal of Applied Psychology, 81(5), 812-820. doi: 10.1037/0021-9010.82.5.812

¹ Долгорсүрэн, Ж. Булган Д. Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй. УБ., 2014 он

² Батаев, М. “Монгол Улсын цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал” 2006 он.

³ Таванжин, Д. Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй. УБ., 2006 он.

⁴ Чимид, Б. БНМАУ-ын Захиргааны эрх зүй, УБ., 1965 он

⁵ Батсүх, З. Сэргийлэн хамгаалах алба. УБ., 1975. 40 дэх тал.

⁶ Гүнсэн, Р. Цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм. УБ., 1984 он

⁷ Бүдрагчаа, С. БНМАУ-д Нийгмийн хэв журмыг сахиулах систем. Цагдан сэргийлэх байгууллага, түүний захиргааны үйл

ажиллагааны төлөөх ажилчдын хариуцлага болон илэрдэг.

Энэхүү онолыг Р. Ейзинбегер, Р. Хантингтон, С. Хатчисон, Д. Сова нар анх 1986 онд “Байгууллагын дэмжлэгийн онол” сэдэвт бүтээлээр танилцуулсан¹ бөгөөд менежмент, нийгмийн сэтгэл судлалын салбарт хэрэглэгдэж, 1990 оноос анхаарал татсан шинэлэг асуудал болж, маш хурдацтай хөгжиж байна. Ийнхүү Р. Ейзинбэргийн судалгаанд үндэслэн дараагийн эрдэмтэд хэмжилтийн цар хүрээг боловсруулах, байгууллагын дэмжлэгт нөлөөлж буй хүчин зүйлүүд, байгууллагаас дэмжлэг үзүүлэхэд нөлөөлж буй эерэг нөлөөллийг голчлон анхаарч судалсан байна.

Байгууллагын дэмжлэгийн онолын үндэс нь байгууллагаас алба хаагчдыг дэмжих тодорхой үйл явц байдаг.² Тухайлбал,

1) Байгууллагын дэмжлэгийн онол нь нийгмийн солилцооны онол дээр үндэслэсэн сайн дурын харилцааны үйлчлэлд суурилдаг. Энэ нь байгууллага болон ажилчдын хоорондын харилцаанд суурилах бөгөөд байгууллагаас ажилчинд дэмжлэг үзүүлэхтэй холбоотой ажлын бүтээмж нэмэгдэх, харин дэмжлэг үзүүлэхгүй байхад буурах боломжтой. Энд эерэг харилцааг ажилтан мэдрэх үед ажилтан байгууллагынхаа өмнө хүлээсэн үүргээ ухамсарлаж, ашигтай харилцааг хадгалахын тулд хариу үйлдэл үзүүлдэг. Тухайлбал, “ажил олгогчид ажилчдадаа анхаарал халамж тавихад” нийгмийн солилцооны харилцаа хөгжиж,

улмаар үр өгөөжтэй үр дагаврыг бий болгодог” гэж үздэг.

2) Байгууллага ажилчдаа халамжтай, хүндэтгэлтэй хандвал хувь хүний нийгэм-сэтгэл санааны хэрэгцээ хангагдана гэж үздэг.

3) Байгууллагын дэмжлэгийн үйл явц нь ажилтны гүйцэтгэлтэй шууд холбогдох бөгөөд удирдлагын зүгээс урамшуулал, шагналтай холбоотой гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл, ажилчид шаргуу хөдөлмөрөөрөө үнэлэгдэх болно гэдэгт итгэснээр ажлын бүтээмж дээшилнэ.

Байгууллагын дэмжлэг гэдэг нь байгууллага ажилтныхаа оруулсан хувь нэмрийг үнэлэх, тэдний сайн сайхан байдалд санаа тавьж буйг илэрхийлэх, ажилтан байгууллагын хоорондын нийгмийн солилцооны мөн чанарыг хэмждэг гол ойлголт юм.

Ихэнх ажилчид байгууллагынхаа дэмжлэгийг хүлээн зөвшөөрч, хүсдэг бөгөөд дэмжлэг сайтай байгууллагад ажилтай холбоотой олон эерэг зан үйл бий болж, ажилтан байгууллагын нэрийн өмнөөс эрсдэл хүлээх, бие даан ажиллах хүсэл эрмэлзэл, идэвх чармайлт нэмэгдэх, сэтгэл ханамж, гүйцэтгэлийг нэмэгдүүлэхэд тусалдаг байна. Үүний эсрэгээр, байгууллагын дэмжлэг багатай ажилтнууд ажлын цагийг үр ашиггүй өнгөрүүлэх, үүрэг даалгаврын бүтээмж буурдаг байна.

Тиймээс цагдаагийн алба хаагч гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд байгууллагын дэмжлэг маш чухал үүрэгтэй бөгөөд алба хаагчдыг

¹ Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507.

² Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698–714. doi: 10.1.1.561.8147

дэмжсэнээр эерэг гүйцэтгэлтэй, үнэнчээр хариу үйлдэл үзүүлэх боломжууд нэмэгдэнэ. Харин байгууллагын удирдлагаас дэмжлэг авахгүй байх нь захиргаа тэднийг хүндэтгэдэггүй гэсэн шинжийг илэрхийлж, ажлын гүйцэтгэлд муугаар нөлөөлдөг байна.

Энэ зарчимд үндэслэн ажилчид байгууллагын урамшуулал, ажлын таатай нөхцөл, цалин, хангамж, албан тушаал ахих, ажлын байрны сайжруулалт зэргээс хамаарч ажлыг илүү үр дүнтэйгээр хэрэгжүүлдэг.

Байгууллагын дэмжлэгийн онол нь олон төрлөөр илэрч байдаг бөгөөд манай улсын цагдаагийн алба хаагчийн үүргээ гүйцэтгэх баталгаагаар илэрч байна.

Шинжлэх ухааны доктор Ж.Долгорсүрэн “цагдаагийн алба хаагчийн баталгаа гэдэг нь алба хаагч гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг хэрэгжүүлэхдээ улс төр, хууль зүйн, нийгэм, эдийн засгийн хувьд бие даасан байдлаа ханган ажиллах боломжийг бүрдүүлэхтэй холбоотой үндсэн нөхцөлийг хэлнэ¹ гэж тодорхойлжээ.

Судлаач Н.Лхагвасайхан нь цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг судалсан бөгөөд хүний эрх эрх чөлөөг хангахтай холбон авч судалсан байна. Тэрээр хүний эрх, эрх чөлөөг амьдралд тууштай хэрэгжүүлэх, сахин хамгаалах нөхцөл, хэлбэр, аргын нийлбэрийг баталгаатай холбон тайлбарласан. ... Нийгмийн баталгаа гэдэг нь хүний эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэх

нийгмийн боломж нөхцөлийг бүрдүүлэхийг хэлнэ гэж тайлбарласан².

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 8 дугаар бүлэг буюу “Цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал” гэсэн бүлэгт цагдаагийн алба хаагчийн эрх, үүргийг 68 дугаар зүйлд, харин хориглох зүйлийг 69 дүгээр зүйлд, баталгааг 83-87 дугаар зүйлд тус тус заажээ.

Монгол Улсын Цагдаагийн албаны тухай хуульд алба хаагчийн баталгааг дараах байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

1. Улс төрийн баталгаа;
2. Хууль зүйн баталгаа;
3. Нийгмийн баталгаа;
4. Бусад баталгаа гэж ангилан

зохицуулжээ.

Эдгээр баталгаанууд нь хоорондоо ялгаатай бөгөөд нийгмийн баталгаа нь цагдаагийн алба хаагч ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэх нөхцөл бололцоогоор хангаж, ажлын бүтээмжид шууд нөлөөлөх, нийгэмд тулгамдаж буй асуудалд бэлэн байх, даван туулах боломжийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Харин эдийн засгийн баталгаа нь цагдаагийн байгууллагын чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд хэнээс ч хараат бус, авлига, хээл хахуульд өртөхгүй байх нөхцөл бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байна. Тиймээс цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг үр дүнтэй тодорхойлж өгснөөр байгууллагын нэр хүнд, нийгэмд эзлэх байр суурь болон ажлын бүтээмжид эерэг нөлөө үзүүлэхээр байна.

¹ Долгорсүрэн, Ж. Булган. Д. Цагдаагийн эрх зүйн курс. Уб., 2014 он.

² Лхагвасайхан, Н. Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангах эрх зүйн

зохицуулалтыг боловсронгуй болгох арга зам. УБ., 2011 он.

Хоёр. Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгаатай харьцуулан судлах нь.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн “Хүний эрх, эрх чөлөө” гэсэн II бүлгийн 16 дугаар зүйлийн 16.5-д “Өндөр наслах, хөдөлмөрийн чадвараа алдах, хүүхэд төрүүлэх, асрах болон хуульд заасан бусад тохиолдолд эд мөнгөний тусламж авах эрхтэй”¹ гэж заасан. Энэхүү зохицуулалт нь Монгол Улсын иргэн, төрийн алба хаагчид тодорхой зарим төрлийн дэмжлэг авах, үйл ажиллагаагаа үр дүнтэй хэрэгжүүлэх гол эрх зүйн үндэс нь болно.

Төрийн албаны тухай хуульд “төрийн албан хаагчийн цалин хөлс, нөхөх төлбөр, тусламж, нийгмийн баталгаа” гэсэн нэртэйгээр байгууллагын дэмжлэгийн гол зохицуулалтыг тусгасан бөгөөд арван дөрөвдүгээр бүлэгт “төрийн албан хаагчийн цалин хөлс”, “төрийн албан хаагчийн албан тушаалын цалингийн хэмжээг тогтоох”, арван тавдугаар бүлэгт “төрийн албан хаагчид олгох нөхөх төлбөр”, арван зургаадугаар бүлэгт “төрийн албан хаагчид олгох тусламж”, арван долдугаар бүлэгт “төрийн албан хаагчийн нийтлэг баталгаа”, арван наймдугаар бүлэг “төрийн жинхэнэ албан хаагчийн нэмэгдэл баталгаа”,

арван есдүгээр бүлэгт “дүрэмт хувцас хэрэглэх эрх бүхий төрийн албан хаагч” гэсэн агуулгыг тусгаж, зохицуулжээ.

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг төрийн тусгай бусад алба хаагчийн баталгаатай харьцуулан авч үзэхэд байгууллагын чиг үүрэг, хийж буй ажлын онцлог, ажлын ачаалал зэргээс шалтгаалан өөр өөр байдлаар тусгагдсан байна.

Төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгааг “Цагдаагийн албаны тухай хууль”, “Монгол Улсын хилийн тухай хууль”, “Гамшгаас хамгаалах тухай хууль”, “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хууль”, “Прокурорын тухай хууль”, “Авилгийн эсрэг хууль”, “Тагнуулын байгууллагын тухай хууль”-д өөр өөрийн байгууллагын онцлогт нийцүүлэн тусгасныг харьцуулан авч үзье.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгааг “Цагдаагийн албаны тухай хууль”, “Монгол Улсын хилийн тухай хууль”, “Гамшгаас хамгаалах тухай хууль”, “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хууль”, “Авилгийн эсрэг хууль”, “Тагнуулын байгууллагын тухай хууль”-д өөр өөрийн байгууллагын онцлогт нийцүүлэн тусгасныг харьцуулан авч үзье.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар, УБ, 2000, 95 дахь тал.

Хүснэгт 1. Хуулийн харьцуулалт

Баталгааны төрөл	ЦАТХ ¹	МУХТХ ²	ШШТХ ³	ШШГТХ ⁴	ГХТХ ⁵	ТТХТХ ⁶	АЭХ ⁷
Улс төрийн баталгаа	+		+	+			+
Хууль зүйн баталгаа	+		+	+			+
Нийгмийн баталгаа	+		+	+			+
Эдийн засгийн баталгаа	+		+	+			+
Аюулгүй байдлын баталгаа						+	
Албан үүргээ гүйцэтгэх баталгаа					+	+	
Иргэний эрх зүйн баталгаа		+					
Бусад баталгаа	+		+	+			+

Дээрх хүснэгтээс харахад төрийн тусгай алба хаагчдын баталгааг салбарын хуулиудад олон янзаар нэрлэсэн байх бөгөөд цагдаагийн алба хаагч нь улс төр, хууль зүй, нийгэм, эдийн засгийн болон бусад баталгаагаар хангагдахаар заасан байна. Харин бусад алба хаагч тухайлбал, шүүх шинжилгээний байгууллагын алба хаагчийн хувьд аюулгүй байдлын баталгаа, онцгой байдал, төрийн тусгай хамгаалалтын алба хаагчдад албан үүргээ гүйцэтгэх баталгаа, хилчин алба хаагчийн хувьд иргэний

эрх зүйн баталгаа гэсэн нэршилтэйгээр хэрэглэжээ.

Төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгааг дараах асуудлын хүрээнд хууль тогтоомжид хуульчлан зохицуулсан байна. Үүнд:

1. Төрийн алба хаагчийн цалин хөлс, түүнд олгох нөхөх төлбөр, тусламж олгох буюу эдийн засгийн баталгааг бий болгохтой холбоотой зохицуулалт (ТАТХ-ийн 57-60 дугаар зүйл);

2. Ажиллах орчин, албаны унаа хэрэглэх, ээлжийн амралт эдлэхтэй холбоотой баталгаа (ТАТХ-ийн 61 дүгээр зүйл);

¹ Цагдаагийн албаны тухай хууль. (2017) www.legalinfo.mn

² Монгол Улсын хилийн тухай хууль. (2016) www.legalinfo.mn

³ Шүүх шинжилгээний тухай хууль. (2022) www.legalinfo.mn

⁴ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. (2017) www.legalinfo.mn

⁵ Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. (2017) www.legalinfo.mn

⁶ Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хууль. (1995) www.legalinfo.mn

⁷ Авлигын эсрэг хууль. (2006) www.legalinfo.mn

3. Нийгмийн хэрэгцээг хангахад чиглэсэн баталгаа гаргахтай холбоотой зохицуулалт (орон байраар хангагдахад дэмжлэг үзүүлэх, орон байраар хангагдах, тэтгэвэр тэтгэмж, суралцах боломжоор хангагдах);

4. Бусад баталгаа (албан үүргээ биелүүлэхтэй холбоотой учирсан хохирлыг барагдуулах, хууль бусаар халагдахгүй, орон тоо цомхотгол болон цөөрсөн тохиолдолд тодорхой хэлбэрийн дэмжлэг үзүүлэх г.м)

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгаатай холбоотой зарим хуулийн зохицуулалтыг төрийн тусгай бусад алба хаагчийн нийгмийн баталгаатай харьцуулан авч үзье. Жишээлбэл, дараах хүснэгтээр цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад амь нас алдсан ямар баталгаагаар хангагдсаныг харьцуулан үзье.

Хүснэгт 2. Алба хаагчид амь насаараа хохирсон тохиолдолд олгох тэтгэмжийн эрх зүйн зохицуулалт

Албан үүргээ биелүүлж яваад амь насаа алдсан үед			
Цагдаагийн албаны тухай хууль.	Монгол Улсын хилийн тухай хууль	Гамшгаас хамгаалах тухай хууль	Шүүх шинжилгээний тухай хууль
86.1. Цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгоно.	39.2 Иргэн улсын хилд албан үүрэг гүйцэтгэх үедээ гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдвал түүний гэр бүлд энэ хуулийн 39.8-д заасан цалингийн дунджаар тооцсон таван жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тэтгэмж олгоно	49.3. Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгоно	71.6. Шинжилгээний байгууллагын алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгоно.

Дээрх хүснэгтэд Монгол Улсын хилийн тухай хууль, Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, шүүх шинжилгээний тухай хуульд зааснаар алба хаагчдыг амь насаа алдсан үед үзүүлэх нөхөн төлбөрийг

харьцуулан үзлээ. Харин хүснэгт №03-д Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Авлигын эсрэг хууль, Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хуульд заасныг харьцуулан үзье.

Албан үүргээ биелүүлж яваад амь насаа алдсан үед		
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хууль	Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хууль	Авлигын эсрэг хууль
286.1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгоно.	16.1. Албан үүргээ биелүүлэх үед нь төрийн тусгай хамгаалалтын алба хаагчид учирсан хохирлыг төр хариуцна.	30.3. Авлигатай тэмцэх газрын албан хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа амь насаа алдсан буюу албан үүрэгтэй нь холбогдуулан амь насыг нь хохироосон бол түүний ар гэрт 5 жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тусламж олгоно.

Дээрх харьцуулалтаас харахад цагдаагийн алба хаагч үүргээ гүйцэтгэж яваад гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгохоор заасан. Харин Онцгой байдлын болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Прокурорын байгууллагын алба

хаагч амь насаа алдсан бол 10 жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний цалин, Хил хамгаалах байгууллага, Авлигатай тэмцэх газрын албан хаагчийн гэр бүлд 5 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг нэг удаа олгохоор тус тус заасан байна. Энэ нь тухайн алба хаагчийн сарын цалингийн хэмжээнээс хамаарч өөр өөр байх нь харагдаж байна.

	Төрийн тусгай алба хаагч	Цалин	Бодолт
1	Цагдаагийн алба хаагч (Мөрдөгч)	641363 ¹	641363*120 сар=76,963,560
2	Прокурор (дүүргийн)	1 820 000 ²	1820000*120сар =218,400,000
3	Авлигатай тэмцэх байгууллагын ажилтан	2 533 104 ³	2533104* 120сар 151,986,240

Хүснэгт 3. Төрийн тусгай алба хаагчийн цалингийн хэмжээ.

Хүснэгтээс харахад авлигатай 3-4 дахин их байгаа бөгөөд 5 жилээр тэмцэх алба хаагчийн цалин үржүүлсэн ч их хэвээр гарч байна. цагдаагийн алба хаагчийн цалингаас Өөрөөр хэлбэл, 10 жилийн үндсэн

¹ Засгийн газрын 2019 оны 472 дугаар тогтоолын 3 дугаар хавсралт. Төрийн тусгай албан тушаалын цалингийн сүлжээ.

² Монгол Улсын Их хурлын 2016 оны 65 дугаар тогтоол. Монгол улсын прокурорын байгууллагын прокурорын албан тушаалын цалингийн хэмжээ

³ Монгол Улсын Их хурлын 2021 оны 85 дугаар тогтоолын хавсралт
Авлигатай тэмцэх газрын албан хаагчийн албан тушаалын цалингийн хэмжээ

цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг авах хэдий ч цалингийн хэмжээнээс хамаарч олгогдох тэтгэмж бага байна.

Мөн хүснэгтээр харьцуулж буй төрийн тусгай алба хаагчид нь цагдаагийн алба хаагчидтай нэгэн адил гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг хэдий ч бага цалинтай, илүү өндөр эрсдэл бүхий ажилд нүүр тулан ажиллаж байна. Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллага нь ард иргэдийнхээ амар тайван амьдралын төлөө өөрийн сэтгэл зүрхээ зориулан, албан үүргээ гүйцэтгэж яваад баатарлагаар алтан амиа өргөсөн 39, төр, ард түмнийхээ

амар тайван амьдралын төлөө өөрийн амь насаа зориулан 71 алба хаагч¹ нийт 110 алба хаагч байна.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 86 дугаар зүйлийн 86.2-т “Цагдаагийн алба хаагчийн албадан эрүүлжүүлэх, саатуулах байр, улсын онц чухал объектын хамгаалалтад болон замын хөдөлгөөн зохицуулах, эргүүл, харуул, жижүүрийн албанд ажилласан 1 жилийг 1 жил 3 сараар, цагдаагийн байгууллагын нууцалбал зохих албанд гүйцэтгэх ажилтнаар ажилласан 1 жилийг 1 жил 4 сараар тус тус тооцно” гэж заасныг бусад алба хаагчидтай харьцуулан авч үзье.

Хүснэгт 4. Ажилласан жилийн нэмэгдэл

№	Төрийн тусгай алба хаагч	Ажилласан жилийн нэмэгдэл
1	Цагдаагийн алба хаагч	Цагдаагийн алба хаагчийн албадан эрүүлжүүлэх, саатуулах байр, улсын онц чухал объектын хамгаалалтад болон замын хөдөлгөөн зохицуулах, эргүүл, харуул, жижүүрийн албанд ажилласан 1 жилийг 1 жил 3 сараар, цагдаагийн байгууллагын нууцалбал зохих албанд гүйцэтгэх ажилтнаар ажилласан 1 жилийг 1 жил 4 сараар тус тус тооцно.
2	Прокурор (дүүргийн)	Ажилласан жилээр
3	Авлигатай тэмцэх байгууллагын ажилтан	Ажилласан жилээр
4	Онцгой байдлын алба хаагч	50.1.Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчийн алба хаасан хугацааг тооцохдоо алба хаасан зургаан сар тутмыг найман сард дүйцүүлэн тооцно /дүйцүүлэн тооцох хугацааг 1999 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн тооцно/.
5	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн баривчлах байр, цагдан хорих төв, цагдан хорих байр, төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг, хаалттай хорих ангид 1 жил ажилласан хугацааг 1 жил 3 сар, нээлттэй хорих анги, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага болон харьяа бусад байгууллагад 1 жил ажилласан хугацааг 1 жил 2 сар ажилласанд тооцно.

¹ “Бид мартахгүй” хөшөөний нээлт, цэцэг өргөх хүндэтгэлийн арга хэмжээ.

<https://www.montsame.mn/en/read/270019>. 2023.12.25

Хүснэгтээс харахад цагдаа, шүүхийн шийдвэр, онцгой байдлын алба хаагчдын ажилсан жилийн нэмэгдлийг 1.2-1.4 сар хүртэл хугацаагаар нэмэгдүүлж тооцохоор холбогдох хуулиудад тусгасан байна. Эндээс онцгой байдлын байгууллагын бүх алба хаагчид зургаан сар тутмыг найман сард тооцож байгаа нь захиргааны болон бусад туслах чиг үүрэг гүйцэтгэж буй алба хаагчдад давуу талыг болгож байна.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 86 дугаар зүйлийн 86.3.1-д цагдаагийн алба хаагчийн эрүүл мэндийг хамгаалахтай холбоотой зохицуулалтыг нийгмийн баталгааны хэсэгт тусгасан байна. Энэхүү зохицуулалтыг төрийн тусгай бусад алба хаагчийн баталгаатай харьцуулан үзэхэд:

1. Цагдаагийн алба хаагч ажил үүргээ гүйцэтгэж яваад эрүүл мэндээр хохирсон тохиолдолд олгох нөхөн олговор чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ нь бусад төрийн тусгай алба хаагчийн эрүүл мэндийн баталгаатай харьцуулан үзэхэд адилхан зохицуулагдсан байна.

2. Онцгой байдлын байгууллага алба хаагчийн эрүүл мэндийн баталгааг “Гамшгаас хамгаалах тухай хууль”-ийн 50 дугаар зүйлийн 50.6-д Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчид амь нас, эрүүл мэнд хохирох өндөр эрсдэлтэй нөхцөлд үүрэг гүйцэтгэвэл

мөнгөн урамшуулал олгох, 50.7.Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчийг гэнэтийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалд заавал даатгуулах бөгөөд зардлыг төр хариуцна гэж заасан¹ нь давуу зохицуулалтыг бий болгожээ.

Цагдаагийн алба хаагч гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийн хүрээнд гал түймэр, гоц халдварт өвчин, байгалийн гамшиг, зам тээврийн осол, гэнэтийн болон, үйлдвэрлэлийн осол, хөдөлмөр хамгааллын аюулгүй ажиллагаанд хяналт тавих, хуяглан хүргэх зэрэг бүхий л төрийн чиг үүрэг бүхий байгууллагын ажил үүрэгтэй уялдаа холбоотой, хамтран ажилладаг. Мөн ажил үүргийн хувьд бусад төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудаас ажлын ачаалал, амь насаараа хохирох эрсдэл өндөр, амь насны болон эрүүл мэндийн баталгаа бусад байгууллагын алба хаагчдаас хангалтгүй байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх эрхийг иргэнийхээ өмнө хариуцна² гэж заасанчлан алба хаагчийн эрх ашиг ямагт нэгдүгээрт

¹ Гамшгаас хамгаалах тухай хууль 2017 он. [//legalinfo.mn/mn/detail/12458](http://legalinfo.mn/mn/detail/12458). 2024.02.25

² Монгол улсын үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1 дэх хэсэг. УБ. 1992 он.

байх нь зайлшгүй юм. Тиймээс цагдаагийн байгууллагын алба хаагч бүрийг амь насны болон эрүүл мэндийн эрсдэлийн даатгалд бүрэн хамруулах явдал нэн тэргүүнд тавигдах явдал юм.

Дүгнэлт

Цагдаагийн алба хаагч гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг өдөр тутамдаа хэрэгжүүлж, Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан эрх эдэлж, үүрэг хүлээж, албаны өндөржүүлсэн бэлэн байдалд түргэн, шуурхай ажилладаг онцлог бүхий субъект юм. Энэхүү чиг үүргийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд цагдаагийн байгууллага алба хаагчдаа зайлшгүй дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай бөгөөд энэ нь эдийн засаг, нийгмийн баталгаагаар илэрч байна. Өөрөөр хэлбэл, байгууллагын дэмжлэг гэсэн ойлголтыг манай улсын цагдаагийн байгууллагад алба хаагчийн баталгаатай холбон тайлбарлаж болохоор байна. Энэ нь цагдаагийн байгууллагын дэмжлэг нь эдийн засгийн хүрээнд үзүүлэх дэмжлэг, нийгмийн хүрээнд үзүүлэх дэмжлэг, хууль зүйн дэмжлэг байна гэж тодорхойлж болохоор байна.

Төрийн албаны тухай хуульд заасан баталгааг салбар хуулиудад өөр өөр хуульчилж, нэгдсэн бодлого, ижилтгэн үзэх зарчмаар бус нөхцөлөөр хангах зохицуулалтыг тусгасан байна. Тухайлбал, Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 73 дугаар зүйлд шинжилгээний

байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй

байдлын баталгааны талаар тухайлан заасан. Харин Хилийн тухай хуульд иргэний эрх зүйн баталгаа гэсэн нэр томьёог хэрэглэсэн байна.

Энэ нь төрийн албан хаагчдын ажил үүргийн онцлог байдлыг харгалзан нийгмийн баталгааг тухайлан зохицуулсан хэдий ч суурь зохицуулалтаа харгалзаж үзэлгүй салбарын хууль бүрт харилцан уялдаагүйгээр нийгмийн баталгааг хангах зохицуулалт хийж байгаа нь зохистой биш юм.

Цагдаагийн алба хаагч байгууллагын дэмжлэгийг хүлээж байгаа тохиолдолд байгууллагынхаа төлөөх үр дүн нь үргэлж эерэг байх бөгөөд байгууллага зорилгодоо хүрэхэд тусалдаг. Дүгнэж хэлэхэд ажилчдад үнэ цэнийг өгөх нь эргээд байгууллага өөртөө үнэ цэнийг өгч байна гэж тодорхойлж болно.

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгаа төрийн тусгай бусад алба хаагчдын нийгмийн баталгаанаас доогуур үзүүлэлтэй байна. Энэ нь алба хаагчийн цалингийн хэмжээ, хөнгөлөлт, дэмжлэгийн хэмжээ, албан тушаалын зэрэглэлээр тодорхойлогдож байна. Энэ нь цаашлаад ирээдүйд тэтгэвэр, тэтгэмжид шууд нөлөөлөхөөр байна. Өөрөөр хэлбэл, цагдаагийн алба хаагчидтай адил чиг үүрэг гүйцэтгэж буй төрийн тусгай зарим алба хаагчдын цалингаас 3-5 дахин бага байгаа нь цагдаагийн алба хаагчийн баталгаа хангагдаагүй, байгууллагын

дэмжлэг муу гэж дүгнэж болохоор байна.

Санал

1. Байгууллагын дэмжлэгийн онол, нийгмийн солилцооны онолыг цаашид дэлгэрүүлэн судалж, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх;

2. Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг нарийвчлан судалж, сайжруулах. Өөрөөр хэлбэл, цагдаагийн алба хаагчийн цалинг нэмэгдүүлэх, аймгийн төвөөс бусад сумдад ажиллаж буй алба хаагчдын нийгмийн баталгааг сайжруулах, орон сууц, хоол хүнсний хангамжийг бий болгох, цалингийн тодорхой хувь бий болгох нь зүйтэй юм.

3. Цагдаагийн байгууллагын удирдлагын зүгээс ажлын үр дүнгээрээ хангалтгүй ажилласан алба хаагчдын цалинг үр дүнгээс нь хасдаг асуудлыг байхгүй болгож өөр арга замаар хариуцлага тооцдог аргачлалыг бий болгох.

4. Сумдад ажиллаж буй алба хаагчдын гэр бүлийг гишүүний нийгмийн даатгалыг төлөх г.м.

Эх сурвалжийн жагсаалт

-Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ.,1992 он.

-Төрийн албаны тухай хууль. УБ.,2002, 2017 он.

-Цагдаагийн албаны тухай хууль. УБ., 2017 он.

-Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль УБ., 2004 он

-Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. УБ., 2017 он

-Хилийн тухай хууль. УБ., 2016 он.

-Хөдөлмөрийн тухай хууль. УБ.,2021 он.

-Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хууль. УБ., 1995 он.

-Шүүх шинжилгээний тухай хууль. УБ., 2022 он.

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. УБ., 2017 он.

-Засгийн газрын агентлагийн эрх зүйн байдлын тухай хууль. УБ., 2004 он.

-Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр. ЗГ-ын 2020 оны 141 тогтоол.

Хоёр. Ном, сурах бичиг, нэг сэдэвт бүтээл

-Долгорсүрэн, Ж. Булган, Д, Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүйн курс. УБ, 2014 он.

-Монгол Улсын цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал, М.Батаев, УБ, 2006 он

-Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй, Д.Таванжин, УБ, 2006 он

-Н.Лхагвасайхан. Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох арга зам, УБ, 2011 он.

-Lakey, B. and S. Cohen, 2000. Social support theory and measurement (pp. 29-52). In Social Support Measurement and Intervention: A guide for Health and Social Scientists. (Eds. Cohen, Underwood and Gottlieb).

-Eisenberger, R., Cummings, J., Armeli, S., & Lynch, P. (1997). Perceived organizational support,

discretionary treatment, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 81(5), 812-820. doi: 10.1037//0021-9010.82.5.812

-Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support.

Journal of Applied Psychology, 71(3), 500–507.

-Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698–714. doi: 10.1.1.561.8147

ХУДАЛ МЭДҮҮЛЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖИД ХУУЛЬЧИЛЖ ИРСЭН УЛАМЖЛАЛ

Б.Түвшинболд

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлээр худал мэдүүлэх гэмт хэргийн монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид хуульчилж ирсэн түүхэн уламжлал, энэ гэмт хэргийн шинж, хуулийн хэрэглээнд тулгамдаж байгаа бэрхшээлийн талаар үнэлэлт дүгнэлт өгөхийг зорилоо.

Abstract: Historical traditions, features, and legal application of the crime of perjury in the criminal laws of Mongolia

Түлхүүр үгс: Худал мэдүүлэх, түүхэн уламжлал, онцлог

Keywords: Perjury, Legal traditions and features

Оршил

Хуулийн зорилт бол Монгол Улсын, эх орны хөгжил, тогтвортой байдлыг хангах, нийгмийн олон талт харилцааг шударга зохицуулах, эрх тэгш байх эрх зүйн орчныг бий болгох явдал юм.

Орчин цагт Монгол Улс Дэлхийн олон улсын чиг хандлагыг даган хөгжиж, эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд Эрүүгийн хуулийн зүйлчлэл, эрх зүйн орчныг сайжруулах асуудал хөндөгдөж байна. Үйлдэгдсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаа нь гэрч, хохирогчгүйгээр бүрэн явагдах боломжгүй. Гэрч болон хохирогчийн байр сууринд тохиолдлоор тааралдсан хүн ер нь ямар ч иргэн байх боломжтой.

Аливаа гэмт хэрэг үйлдэгдсэнийг, гэмт хэрэгтний гэм бурууг нотлох баримт нотолгоо байх ёстой. Харин нотлох баримтын гол эх сурвалж нь мэдүүлэг, тэр тусмаа гэрч, хохирогчийн мэдүүлэг юм. Нийгэмд үйлдэгдсэн гэмт хэргийг түргэн шуурхай илрүүлэх, хэргийн бодит үнэн болон гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдлыг тогтоох, гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааг

хуулийн дагуу зөв явуулахад гэрч, хохирогчийн үнэн зөв мэдүүлэг чухал үүрэгтэй. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд мэдүүлгийн эзлэх байр суурь өндөр юм. Гэрч, хохирогчийн гэмт хэрэг болсон үйл явдлын талаар ярьж, хэлж байгаа үг болгон нотлох баримт болдог учир үнэн зөв мэдүүлэх нь үнэн зөв байдал, бүр цаашлаад энэ нийгэмд чухал шударга ёсыг тогтооход ач холбогдолтой. Харин зориуд худал мэдүүлэг өгөх нь хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг бөгөөд тодорхой хэмжээний хор уршиг, сөрөг үр дагаврыг дагуулдаг юм. Тухайлбал:

- Гэм буруугүй хүнийг гэмт хэрэгт холбогдуулах;

- Хүний нэр төр, алдар хүнд, хууль ёсны ашиг сонирхолд ноцтойгоор халдах. Эрт дээр үеэс монголчууд бидний өвөг дээдэс: “нэр хугарахаар яс хугар” гэж нэр төрөө дээдлэн үздэг байсан;

- Бусдын үндсэн хуулиар олгогдсон эрхийг ноцтойгоор зөрчих;

- Нийгмийн үнэт зүйл болох шударга ёсыг алдагдуулах; гэх мэт

Цаашлаад худал мэдүүлэх гэмт хэргийн одоогийн эрх зүйн зохицуулалт болон тус гэмт хэргийн монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид хуульчилж ирсэн түүхэн уламжлалыг судлахад тус өгүүллийн зорилго оршино.

Үндсэн хэсэг

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан “Хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг”-ийн бүлгийг бүтцийн хувьд, уг бүлэгт хуульчлагдсан тодорхой гэмт хэргүүдийг бүхэлд нь авч үзвэл уг бүлэгт зөвхөн хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг чиглэсэн, Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч, иргэдийн төлөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлөх гэх хэргүүд хуульчлагдсан байна.

Худал мэдүүлэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын талаар 2015 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн хорин нэгдүгээр бүлгийн 21.2 дугаар зүйлд Худал мэдүүлэх гэмт хэргийн шинж хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын талаар Гэрч, хохирогч мөрдөн шалгах ажиллагааны үед, шүүхэд, эсхүл Монгол Улсын Их Хурлын хянан шалгах түр хороонд үнэн зөв мэдүүлэг өгөхөө илэрхийлж, баталгаа гаргасны дараа зориуд худал мэдүүлэг өгсөн бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ гэж хуульчилсан.

Монголчууд төр, эрх зүйн 2220 гаруй жилийн түүхтэй бөгөөд энэ хугацаанд Монгол газар нутагт

засаглалын янз бүрийн хэлбэр, өөр хоорондоо угсаа гарлын нэгэн хэв маяг бүхий төрт ёсны залгамжлал шингэсэн 10 гаран улс оршин тогтнож байсан. Эдгээр улс нь өөрийн төв аппарат, цэргийн зохион байгуулалтын зэрэгцээ өөрсдийн гэсэн хэв маяг онцлог бүхий хууль цаазыг батлан мөрдүүлж хэрэгжүүлж байсан ажээ.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжлийг хэд хэдэн үе шатанд хуваан авч үздэг бөгөөд тухайн үеийн хууль тогтоомжид худал мэдүүлэг өгөх гэмт хэргийг хуульчилж ирсэн юм. Монголын эртний улсуудын нийгэм төрийн байгуулал нь дотоод харилцан уялдаа бүхий бүхэл бүтэн тогтолцоо байсны хувьд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх хууль цаазны тодорхой бодлого тухайн төрт улсуудад залгамж чанартайгаар хэрэгжиж байсан бөгөөд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх бодлого нь цогц байдлаар илэрхийлэгдэж хэрэгжиж байгаагүй ч хууль цаазын хувьд заншлын болон бичмэл хуулийн хэлбэртэйгээр хатуу чанд ял оногдуулах байдлаар хэрэгжиж байсан. Тухайн түүхийн үечлэлийн үед гэрч худал мэдүүлэх өгөх, гэрчийн эрх, үүргийн талаар нарийвчлан зохицуулсан хэм хэмжээ тэр бүр байгаагүй эсхүл сайтар судлагдаагүй байсан байна. Хамаг Монгол Улс XII зууны эхээр Хэрлэн, Онон, Туулын ай сав нутагт байгуулагджээ. Хамаг Монгол Улсад тусгай бичигдмэл хууль цааз байгаагүй, заншлын эрх зүй үйлчилж байжээ. Тухайлбал, “Нууц товчоо” хэмээх Монголын түүхийн сурвалж бүтээлд дурдсанаар Тэмүүжинг Таргудай Хирилтуг барьж улсдаа

аваачаад засаглан шийтгэж, айл бүрд нэжгээд хонуулан хэсүүлж явна. Хаатай Дармаалааг барин авчирч, хавтсан дөнгө өмсгөж Халдун ууланд явуулав зэргээр тэмдэглэсэн байдаг бөгөөд өс хонзон авах, дөнгө зүүлгэж айл хэсүүлэх, хорих, нэгжих, дээрэм хийх, хулгай хийх, хүн алах, ор босгох, ял халдаах гэх мэт эрүүгийн цаазад холбогдох зүйлүүд агуулагдаж байсан байна. Ял халдаах гэмт хэрэг нь худал ярих, худал мэдүүлэг өгөхтэй төстэй зүйл байсан байна.

Монголын дундад үеийн төр эрх зүй /XIII-XX зууны эхэн үе/-н хууль цаазаар худал мэдүүлэг өгөх талаар зохицуулж байсан уламжлал: Монголын төр хууль цаазын энэхүү үе нь Их Монгол Улс байгуулагдахаас Ардын хувьсгал ялах хүртэлх нийт найман зууны Монголын төр ёс, эрх зүйн түүхийн урт хугацааг хамардаг. Тиймээс олон зуун жилийн төрт ёсны бодлого, Монголын дундад зууны үеийн хамгийн гол хууль цааз, эрх зүйн хэм хэмжээ энэ үед үйлчилж байсан учраас судлаачид нэлээд анхаарал хандуулж судалсан байдаг. Төр, эрх зүйн түүхийн судлаач эрдэмтдийн үзэж буйгаар энэ хуралдайгаар Их Монгол Улсын хууль цаазын гол сурвалж бичиг Их Засаг хуулийг хэлэлцэн баталсан, өөрөөр хэлбэл мөн оноос эхлэн хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн гэж ихэнх түүхч эрдэмтэд үздэг бөгөөд Их Монгол Улсын анхны хуульчилсан эрх зүйн хэмжээг нэгдмэл байдлаар агуулсан гол түүхэн эх сурвалж бол “Их засаг хууль” юм. “Их засаг хууль”-д шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт

хэргийн талаар дурьдсан тодорхой зүйл байхгүй боловч Монголын түүх, хэл уран зохиолын дурсгал болох “Монголын нууц товчоо”-нд нэгдсэн Монгол улсын төрийн шүүх эрх мэдэл, шүүн таслах ажиллагааны талаар дурьдсан байдаг. Чингис хаан эрт дээр үеэс худал хэлсэн хүнийг тэвчдэггүй байсан ба хатуу шийтгэдэг байсан. Чингис хаан урьдын төр улсын хаадын адил шүүх эрх мэдлийг гартаа төвлөрүүлсэн ба шүүн таслах хэргийг үнэн шударгаар шийтгэж байх тухай ихэд санаа тавьж байсан бөгөөд Улсын дээд заргач гэдэг албан тушаалыг бий болгож, улсын доторх аливаа хэрэг маргааныг Шихихутагаар шийдвэрлүүлэхээр болжээ.¹

В.А. Рязановский “Чингис хааны засаг хууль” нь худал хэлэх, хулгай хийх, завхайрлыг хориглодог бөгөөд ойр дотныхоо хүмүүсийг өөрийн бие мэт хайрлаж, гомдол доромжлол үл үзүүлэн, тэдгээрийг ор тас мартаха² гэсэн агуулга бүхий заалт байсан гэж бичсэн бол дээрхтэй утга нэг заалт буюу “Нэг нэгэндээ хайртай байж худал хэлэхгүй, хулгай хийхгүй, урваж болохгүй, өтгөс ядуусыг тэтгэж яв”³ гэсэн заалт хэд хэдэн эх сурвалжид байсан талаар доктор, профессор Ж.Болдбаатар бичжээ. Эндээс үзвэл “Их засаг хууль”-ийн гол үзэл санаа нь хүнлэг, энэрэнгүй ёсонд тулгуурласан, гэмт явдлыг жигших, тэдгээрийн үндсийг таслахад чиглэсэн нилээд дэвшилтэт зорилт бүхий байсан нь ажиглагдаж байна. Энд бичигдсэн “... худал хэлэх”, “худал хэлэхгүй” гэсэн зан үйлийн хориг тогтоож, зөрчсөн тохиолдолд хатуу шийтгэл

¹ А.Амар Монголын товч түүх. УБ., 1989, 175 дах тал

² В.А. Рязановский. Великая Яса Чингисхана

³ Ж.Болдбаатар, Л.Лүндэжанцан Монголын төр эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ., 1997, 74 дэх тал

оногдуулж байгаа нь бидний үзэж буйгаар хэдийгээр шууд нэрлэн заагаагүй боловч тухайн зан үйл нь “худал гэрчлэх” гэсэн хууль цаазын ойлголтод мөн хамаарч байсан байж болох талтай юм. “Их засаг хууль”-д “Хэрэв хоёр хүн хэрүүл зарга болсон гэж мэдээлж хэлбэл түүнд хөндлөнгөөс хэн ч гар хүрдэггүй. Эцэг эх нь хүртэл үр хүүхдийнхээ хэрүүл маргааныг хайхарч хамаардаггүй. Гэвч хорлогдогсод нь зарга хийж болно. Зарга хийсэн хойно нь түүнд гар хөдөлсөн байвал ял тулгана, мөн түүнчлэн санаатайгаар худал хэлбэл, худал гэрчилбэл алах ял оногдуулахаар заасан нь хохирогчийн гомдлоор хэрэг үүсгэх, гэрч, хохирогч үнэн зөв мэдүүлэг өгөх үүрэгтэй болохыг, хохирогчийг хамгаалах тухай хэм хэмжээ тогтоож байсны тодорхой илрэл юм.

“Их засаг хууль”-ийн дараах түүний агуулга, зарчмыг хадгалсан хууль эх сурвалжуудын нэг бол 1320 оны батлагдсан “Их Юань Улсын нэвтэрхий толь”, “Их Юань Улсын хууль цаазын бичиг” /1271 он/, “Ертөнцийг засах магад хууль” зэрэг юм. Монголын Их Юань гүрний үед шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэргийн талаар нарийвчлан хуульчилсан хууль цааз, тодорхой хэм хэмжээ олдоогүй боловч энэ талаар зарим эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлд дурьдсан байна: “худал мэдүүлэг өгсөн бол буруутгагдах хүнд ноогдох ёстой ялыг хүлээлгэдэг, гэм буруу тулгаж байгаа бол түүнийгээ нотлох ёстой, хэрэв худал ял тулгаж байгаа бол оногдуулах ялыг нь түүнд

ногдуулдаг” зэргийг дурьдаж болно.¹ Үүнээс харахад мэдүүлэг үнэн зөв байх ёстой болон орчин цагийн ойлголтоор нь санаатайгаар худал мэдүүлбэл эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх заалттай агуулгын хувьд адил байна. Тухайн нийгмийн амьдралын бүх хүрээг хамарсан эрх зүйн зохицуулалт хийж байжээ. “Их Юань Улсын нэвтэрхий хууль”-д худал мэдүүлэг өгөх гэмт хэрэгтэй төсөөтэй гэмт хэргийг хуульчилж өгсөн нь хулгай, худал хуурмаг явдлаар явах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож ял зэм хүлээлгэдэг байжээ. Эдгээр хууль цаазын түүхэн сурвалж бичгүүдэд аливаа хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд гэрчийн мэдүүлэг үнэн зөв байхад онцгой анхаарч, тэдний аюулгүй байдлыг хангах, урамшуулах олон арга хэмжээ авч байжээ.

Худал мэдүүлэг өгөхтэй холбоотой нэгэн зүйл “Алтан хааны цаазын бичиг”-т дараах байдлаар тусгагдан хуульчлагдсан байна. Энэ нь худал гэрчилж хүнийг цаазлуулбаас хүн тоолон мориор торго² гэсэн хэм хэмжээтэй байсан бөгөөд эндээс хэрэг хянан шийдвэрлэхэд гэрчийн мэдүүлэг, түүний үнэн зөв байдлыг чухалчилж байсан гэдэг дүгнэлт хийж болох юм.

1926 оны Шүүх цаазын бичиг бол Үндэсний хувьсгалын жилүүдэд дагаж мөрдөж байсан анхны эрүүгийн хууль мөн. Тус Шүүх цаазын бичиг нь бол ЗХУ-ын эрүүгийн хуулийн үлгэр дууриаллаар зохиогдсон юм.

1926 оны Шүүх цаазын бичгийн тусгай ангийн 8-24-р зүйлүүдэд тодорхой төрлийн гэмт

¹ Г.Гантөмөр Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг: УБ., 2005, 9 дэх тал

² Т.Алтангэрэл XVI-XVII зууны Монгол цаазын бичгүүд. УБ., 1999, 39 дэх тал

хэргүүд, тэдгээрт хүлээлгэх ялын төрөл хэмжээг хуульчилсан бөгөөд Шүүн таслах явдалд тэрслэх нь гэсэн 12-р бүлэгт гэрч, хэлмэрч, бусад этгээдээс хуурамчаар мэдүүлэх /70-р зүйл/, худал мэдүүлэх, хэлмэрчлэхдээ бусдаас үнэ, хөлс авах, ашгийг хичээх /71-р зүйл/ эс үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцно гэж хуульчилж өгсөн байна.¹

70-р зүйл: Аливаа хэрэг дор гэрч ба хэлмэрч зэргийн хүмүүс албаны газар худал хуурамчаар мэдүүлэх аваас 1 жилээс 2 жил хүртэл гянданд хорино.

71-р зүйл: Дээрх зүйл дор дурьдсан гэрчийн зэрэг хүмүүс худал хуурмагаар мэдүүлэхдээ үнэ, хөлс авах зэргээр хувийн ашиг тусыг хичээсэн болох аваас 2-3 жил хүртэл гянданд хорино²

Тайлбарлах нь: Эцэг эх, үр хүүхэд, ах дүү, эр эмийн зэрэг ойр ураг төрлийн хүмүүн аливаа хэрэг дор холбогдсон нэгнээ хамгаалахыг хичээж худал хуурмагаар мэдүүлбээс ял үл хэлэлцэнэ.³

Тус цаазын бичигт хуульчилсан байдал нь илүү ойлгомжтой болж дэлгэрүүлж өгсөн нь тус зүйл заалтыг хэрэглэхэд илүү дөхөм болсон нь харагдаж байна. Оногдуулах ялын төрөлд торгох ял нэмэгдүүлсэн, санаатайгаар гэж зааж өгсөн нь об'ектив тал нь шууд хэлбэртэй байгааг харуулж байгаа нь тухайн үеийн шинэлэг зүйл байж болох юм.

1934 оны Шүүх цаазны бичиг нь эрүүгийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэсэн юм. Тус Шүүх цаазны

бичигт 1926, 1929 оны Шүүх цаазын бичгүүдтэй адил шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэргүүдийг тусгайлан бүлэг болгон зааж өгсөнгүй, харин хувьсгалын эсрэгүү гэмт хэрэг захиргааны журмыг эсрэгүүцэх онц аюултай гэмт хэргийн болон албан тушаалын гэмт хэрэг гэсэн өөр өөр бүлгүүдэд хуульчлагдсан байдаг. Шүүх цаазын бичгийн тусгай ангийн Захиргааны журмыг эсрэгүүцэх онц аюултай гэмт хэрэг гэсэн II бүлэгт гэрч, эксперт мэдүүлэг өгөхөөс татгалзах зайлсхийх /76-р зүйл/, зориуд худал мэдүүлэг өгөх /77-р зүйл/ гэмт хэргүүдийг хуульчилжээ.

Зүйл 77. Шүүн таслах ба мөрдөн байцаах газруудад хэн нэгэн хүнээс зориуд худал хуурамчаар мэдүүлэх ба түүнчлэн хэргийг мөрдөн байцаах буюу шүүн таслахаас байцаан шийтгэх явдлыг гүйцэтгэхэд гэрч, эксперт буюу орчуулагч нараас зориуд худал хуурмагаар мэдүүлсэн бол 3 сар хүртэлх хугацаагаар хорих буюу мөн хугацааны дотор албадан ажил хийлгэх ял шийтгэвэл зохино.

Хэн нэг хүнийг хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулахыг оролдож, эсхүл ашгийг хичээн зориуд худал хуурмагаар мэдүүлэх буюу өчиг мэдүүлэг гаргавал 1 жил хүртэлх хугацаагаар хорих ял шийтгэвэл

¹ Б.Баярсайхан, С.Жанцан Монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009 он). УБ., 2011, 48 дах тал

² Д.Адъяабазар Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн тогтоомжийн хөгжилт /I-дэвтэр/. УБ, 1998, 18 дах тал

³ Мөн тэнд 50 дахь тал

зохино¹ гэж хуульчилж өгсөн байна. Эксперт гэж субъектийг шинээр хуульчилж өгсөн нь ололттой тал болсон бөгөөд хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулахыг оролдож, эсхүл ашгийг хичээн гэж хүндрүүлэх нөхцөлийг мөн зааж өгчээ. Албадан ажил хийлгэх ялыг шинээр хуульчилж өгсөн байна.

1942 оны БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль нь Монгол улсад социализмын үндэс суурийг тавих үед дагаж мөрдөгдөж байсан эрүүгийн эрх зүйн тулгуур эх сурвалж мөн. Гэхдээ өмнөх шүүх цаазын бичгүүдэд шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэргүүдийг засаг захиргааны журмыг эсэргүүцсэн онц аюултай гэмт хэргийн бүлэгт хуульчилсан байна. Тухайлбал: Гэрч, эксперт, орчуулагч мэдүүлэг өгөхөөс татгалзах, зайлсхийх /112-р зүйл/, зориуд худал мэдүүлэг өгөх, зориуд худал мэдээлэх /113-р зүйл/ гэмт хэргийг заажээ.²

113-р зүйл. Шүүх таслах газар ба мөрдөн байцаалтын газар хэн нэгэн хүнээс зориуд хов худал мэдээлэл оруулах, мөн түүнчлэн мөрдөн байцаах буюу шүүх таслах газраас хэргийг байцаан шийтгэхэд гэрч, эксперт, орчуулагч нараас зориуд худал хуурмаг мэдүүлбэл нэгэн жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу албадан ажил хийлгэх буюу 1000 төгрөг хүртэл торгож шийтгэвэл зохино.

Хэн нэгэн хүнийг хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулахыг оролдох,

эсвэл хувийн ашгийг хичээж гэмт хэрэг үйлдсэний баримтыг хиймэл аргаар зохиож худал хуурмаг хов мэдээллийг оруулах буюу мэдүүлсэн байвал 3 жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэвэл зохино ³ гэж хуульчилж өгсөн байна.

1961 оны Эрүүгийн хууль бол олон жилийн турш дагаж мөрдсөн бөгөөд гэмт явдалтай тэмцэх Эрүүгийн эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж байсан хууль юм. Өмнөх хуулиас эл хуулийн ялгагдах онцлог шинж нь Эрүүгийн хуулийг төсөөтэй хэрэглэх явдлыг хориглосон явдал юм. Тус хуулийн Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэргүүд 8-р бүлгийн 147-р зүйлд хуульчлагдсан байна.

147-р зүйл. Худал гэрчлэх.

а. Хэрэг бүртгэхэд буюу урьдчилсан мөрдөн байцаалтад болон шүүхэд гэрчлэгч этгээд зориуд худал мэдүүлэг гаргах, шинжээч худал дүгнэлт хийх, түүнчлэн орчуулагч зориуд худал орчуулбал 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих эсхүл 1 жил 6 сар хүртэлх хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэнэ.

б. Энэ гэмт хэргийг үйлдэхдээ хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулсан буюу яллах баримт хуурамчаар зохиосон, эсхүл хүнд хор аюул учруулсан буюу шунахай зорилго агуулсан бол 6 жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ ⁴ гэж хуульчилж өгсөн байна.

Эксперт гэдэг ойлголтыг шинжээч гэж тодруулж өгсөн ба орчуулагч гэж тус гэмт хэргийн шинэ

¹ Д.Адъяабазар Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн тогтоомжийн хөгжилт /I-дэвтэр/. УБ, 1998, 85 дахь тал

² Г.Гантөмөр Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг. УБ., 2005, 20 дахь тал

³ Д.Адъяабазар Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн тогтоомжийн хөгжилт /I-дэвтэр/. УБ., 1998, 127 дахь тал

⁴ Д.Адъяабазар Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн тогтоомжийн хөгжилт /I-дэвтэр/. УБ., 1998, 189 дэх тал

субъект нэмж өгсөн нь тухайн үед гадаадын иргэн гэмт хэрэг үйлдэх болсныг тодотгон өгсөн байна. Шинэ субъект нэмж өгсөн нь тухайн үеийн ололттой шинэлэг тал юм. Мөн хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулсан буюу яллах баримт хуурамчаар зохиосон, эсхүл хүнд хор аюул учруулсан буюу шунахай зорилго агуулсан гэж хүндрүүлэх нөхцөлийг тодотгож өгсөн байна.

Дүгнэлт:

Түүхэн уламжлалаас харахад Монголын эртний улсуудын нийгэм төрийн байгуулал нь дотоод харилцан уялдаа бүхий бүхэл бүтэн тогтолцоо байсны хувьд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх хууль цаазын тодорхой бодлого тухайн төрт улсуудад залгамж чанартайгаар хэрэгжиж байсан бөгөөд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх бодлого нь цогц байдлаар илэрхийлэгдэж хэрэгжиж байгаагүй ч хууль цаазын хувьд заншлын болон бичмэл хуулийн хэлбэртэйгээр хатуу чанд ял оногдуулах байдлаар хэрэгжиж байсан байна. Тухайн үед гэрч худал мэдүүлэг өгөх, гэрчийн эрх, үүргийн талаар нарийвчлан зохицуулсан хэм хэмжээ тэр бүр байгаагүй, эсхүл сайтар судлагдаагүй байсан байна. Монгол улсын Эрүүгийн эрх зүйн бодлогод өнө эртнээс тухайн цаг үеийнхээ онцлогт чадмаг тохируулан, шударга үнэнийг эрхэмлэсэн, гэмтнийг гэсгээн цээрлүүлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх цэгцтэй бодлого баримталж ирсэн түүхэн уламжлалтайг онцлон дүгнэх нь зүйтэй.

Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан “Хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг”-ийн бүлгийг бүтцийн хувьд, уг бүлэгт хуульчлагдсан тодорхой гэмт хэргүүдийг бүхэлд нь авч үзвэл уг бүлэгт зөвхөн хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг чиглэсэн, Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч, иргэдийн төлөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлөх үйлдлүүдийг гэмт хэрэг үйлдсэн тооцохоор хуульчлагдсан байна

Ашигласан материал

1. А.Амар Монголын товч түүх. УБ., 1989 он
2. В.А. Рязановский. Великая Яса Чингисхана
3. Ж.Болдбаатар, Л.Лүндээжанцан Монголын төр эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ., 1997 он
4. Г.Гантөмөр Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг. УБ., 2005 он
5. Т.Алтангэрэл XVI-XVII зууны Монгол цаазын бичгүүд. УБ., 1999 он
6. Б.Баярсайхан, С.Жанцан Монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009 он). УБ., 2011 он
7. Д.Адъяабазар Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн тогтоомжийн хөгжилт /I-дэвтэр/. УБ, 1998 он
8. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11634> Эрүүгийн хууль 2015 он
9. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12694> Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН САХИЛГА, ЁС ЗҮЙГ САЙЖРУУЛАХАД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Б.Нямдаваа

Удирдлагын академийн 8011 дүгээр дамжааны суралцагч, цагдаагийн хошууч

Товч агуулга: Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн сонгон шалгаруулалт, алба хаагчдаас үйлдсэн зөрчил, сахилга, ёс зүйн байдалд үнэлэлт дүгнэлт өгөх, бодит судалгаанд үндэслэн алба хаагчийн сахилга, ёс зүйг сайжруулах чиглэлээр шинэ, санал, санаачилга гарган цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэхэд оршино.

Abstract: It is to make new proposals and initiatives in the field of police recruitment, violations committed by the police officers, discipline and ethics based on real research, and introduce new ideas and initiatives in the field of improving officer discipline and ethics

Түлхүүр үгс: Цагдаагийн байгууллага, сонгон шалгаруулалт, алба хаагч, сахилга, ёс зүй.

Key words: Police, recruitment, officer, discipline, ethics

Оршил

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг баталсан. Энэхүү баримт бичгийн 7 дугаар бүлэгт хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, амар тайван аюулгүй нийгмийг бүрдүүлэх, хууль сахиулах салбарын хөгжлийн чиг хандлагын талаар тодорхой тусгаж өгчээ. Тухайлбал “Алсын хараа 2050” урт хугацааны бодлогын баримт бичгийн зорилт 7.4.2 дахь хэсэгт “Хууль сахиулах салбарын эрх зүйн орчныг сайжруулан, ажиллах нөхцөлийг дээшлүүлж, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлэх” гэж заасан¹.

Дээрх зорилттой уялдуулан мэргэшсэн, чадварлаг, сахилга, ёс зүйтэй хүний нөөцийг бүрдүүлэх хэрэгцээ, шаардлага тулгараад байна.

Цагдаагийн байгууллага нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Цагдаагийн албаны тухай, Монгол Улсын Засгийн газрын тухай, Засгийн газрын агентлагийн эрх зүйн байдлын тухай, Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулиуд, бусад хууль, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны дүрэм, журам, зааврыг үйл ажиллагаандаа мөрдлөг болгон ажилладаг.

Түүнчлэн үйл ажиллагаандаа хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, ил тод, нээлттэй байх, нууцыг чанд хадгалах, олон нийтийн итгэл хүлээж, дэмжлэг авах, үйл ажиллагаа нь

¹ Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол. “Алсын хараа 2050” урт хугацааны бодлогын баримт бичиг.

тасралтгүй байх, улс төрөөс ангид байх, нэгдмэл төвлөрсөн удирдлагатай байх зарчмыг баримтална.

Цагдаагийн албан хаагчид нь авлигаас ангид түүнтэй эвлэршгүйгээр тэмцэх чиг үүрэгтэй, шатлан захирах хатуу сахилга баттай, удирдлагаас өгсөн заавар тушаал гарсан даруйдаа хэрэгжиж байдаг онцлогтой.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа нь хуулийн хүрээнд явагдах хэдий ч байгууллага хуулиар олгогдсон эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх нь эрх зүйн орчноос гадна алба хаагчдын сахилга, ёс зүй, хувь хүний хүмүүжил, боловсролтой шууд хамааралтай гэж үзлээ.

Цагдаагийн албан хаагчийн үйлдэл болон эс үйлдэхүйн хэлбэрээр гарч буй сахилга, ёс зүйн ба эрх зүйн зөрчлүүд нь хүний нөөцийн судалгаа, хувь хүний хүмүүжил, боловсролоос шууд хамаардаг.

Манай улсын 1990 оны ардчилсан хувьсгалын шинэчлэлтэй холбогдуулан, Цагдаа, дотоодын цэргийн бүрэлдэхүүн салбарын болон байгууллагын удаа дараагийн бүтцийн өөрчлөлт, орон тооны цомхотгол зэргээс үүдэлтэй албан тушаалын зэрэглэл, тогтолцоо, шатлал байнгын шинжтэй өөрчлөгдөж, үүний улмаас төрийн албаны залгамж чанар, тогтвортой байдал алдагдаж алба хаагчдын сэтгэлгээ, ажилд хандах хандлага хүний нөөцийн бодлого, асар их өөрчлөлт бий болж, алба хаагчдын сахилга, ёс зүйн зөрчил дутагдал арилахгүй байгааг жил бүрийн

сахилгын мэдээ, тоо баримтаас харж болох ба албаны нууцад хамаарах мэдээ, мэдээлэл байгаа учраас тоо баримтыг дэлгэрэнгүй судалгааны ажилд дэлгэрэнгүй дурдах боломжгүй юм.

Алба хаагчдаас гаргах сахилга, ёс зүйн зөрчил дутагдлыг бууруулах, цаашлаад байгууллагын хүний нөөцийн аюулгүй байдлыг хангах, мэргэшсэн боловсон хүчний хэрэгцээ шаардлага байгаа учраас энэхүү сэдвийг сонгон судалгааны ажлаа хийсэн болно.

Нэг. Цагдаагийн албан хаагчийн ёс зүйн үндсэн асуудал

Ёс зүй хэмээх ойлголт нь эртний Грекийн Ethos буюу хамтран амьдрах, оршин амьдрах газар гэдэг утгатайгаар илэрхийлэгддэг. Хожим нь хөгжлийн явцад “ёс заншил, зан төлөв, зан араншин, сэтгэлгээний хэв маяг” гэсэн агуулгатай болж, тэдгээрийн шинж чанарыг илэрхийлэх болсон.

Аристотель хүний зан төлөвийн өвөрмөц шинжийг илэрхийлэхийн тулд ёс зүй гэдэг нь хүний сайн сайхан үйлийг хэлнэ гэж тодорхойлсон.

Монгол хэлнээ “ёс” нь хүний дагаж баримтлах хэв, хууль журам, зарчим, харин “зүй” нь аливаа юмны тогтоол жам ёс, сургаал онол гэсэн утгыг илэрхийлдэг.

Иймээс ёс зүйг утгын хувьд “аливаа хүний баримтлах журам, зарчмын сургаал онол” гэж ойлгож болно.¹

Ёс зүй гэдэг нь нийгмийн хэм хэмжээнд зохицон биеэ авч явахыг хэлнэ. Харин нийгмийн хэм

¹ Төрийн албан хаагчийн ёс зүй гарын авлага УБ хот -2019 он

хэмжээнээс гажууд, зохисгүй зан үйл гаргахыг ёс зүйгүй үйлдэл гэнэ¹.

Цагдаагийн алба хаагчийн сахилга, ёс зүйг Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2022 оны А/201 дугаартай тушаалаар батлагдсан “Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм”, “Цагдаагийн алба хаагчийн сахилгын дүрэм”-үүдэд зааснаар...,

-“Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээ” гэж энэ дүрмээр тогтоосон ёс зүйн нийтлэг хэм хэмжээ, түүнд нийцүүлэн гаргасан тушаал, шийдвэр, түүнчлэн нийгэм, хамт олон, гэр бүлийн харилцааны хүрээнд дагаж мөрдвөл зохих зан үйлийн нийлбэр цогцыг;

-“Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн зөрчил” гэж холбогдох хууль тогтоомж болон энэ дүрмээр тогтоосон ёс зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг;

“Цагдаагийн алба хаагчийн сахилга” гэж Монгол Улсын хууль тогтоомж, тэдгээрт нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн акт болон байгууллагын дотоод журам, цагдаагийн алба хаагчийн тангаргаар хүлээсэн үүргээ чанд сахин биелүүлэхийг;

“Сахилгын зөрчил” гэж холбогдох хууль тогтоомж болон энэ дүрмээр тогтоосон сахилгын хэм хэмжээг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг;² гэж тодорхойлсон байна.

Цагдаагийн байгууллагын алба хаагчийг сонгон шалгаруулахдаа дараах хууль, дүрэм, журмын хүрээнд сонгон шалгаруулалт явуулж, хүний нөөцийг бүрдүүлж байна. Үүнд:

Төрийн албаны тухай хуульд

....Төрийн жинхэнэ албан тушаалд Монгол Улсын 18 нас хүрсэн, дээд боловсролтой, монгол хэлний ярианы болон бичгийн чадвартай, сэтгэцийн өвчин, эмгэггүй, хуулийн дагуу цэргийн жинхэнэ алба хаах үүрэг хүлээсэн иргэн үүргээ биелүүлсэн, Эрүүгийн хуульд заасан авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг үйлдэж шүүхээр ял шийтгүүлж байгаагүй байх иргэнийг сонгон шалгаруулж томилохоор заасан.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 66 дугаар зүйлийн 66.2 дахь хэсэгт Иргэнийг цагдаагийн албанд анх томилохдоо гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлж байгаагүй, нас, эрүүл мэнд, бие бялдар, боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, ёс зүйн болон бусад тусгайлсан шалгуур үзүүлэлтийг хангасан 18 насанд хүрсэн Монгол Улсын иргэнийг хүсэлтийг нь үндэслэн шалгуур хангасан байдлаар нь эрэмбэлэн, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, кодоод зааснаар шалгаруулж цагдаагийн байгууллагад томилдог.³

Иргэнийг судлан цагдаагийн байгууллагад томилохдоо хүний нөөцийн судалгааг бүрэн гүйцэт сайн хийгээгүй, тухайн иргэний гэр бүлийн орчин, хувь хүний хүмүүжил, боловсрол, сэтгэл зүйн онцлог, нийгэмшил, урьд өмнө гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдсон эсэхийг сайтар судлаагүйн улмаас тухайн иргэн цагдаагийн албаны бүрэлдэхүүнд орж, томилогдсоны дараа сахилга, ёс зүйн зөрчил гаргах, цаашлаад гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдох, албаны нэр хүндийг унагах, бусад алба хаагч нарт сөрөг, буруу үлгэр дуурайлал

¹ www.slideshare.net

² ЦЕГ-ын даргын 2022 оны А/201 дүрэм батлах тухай тушаал

³ Цагдаагийн албан тухай хууль-УБ хот-2017 он /шинэчилсэн найруулга/

үзүүлэх байдал таслан
зогсоогдохгүй, бүрэн арилахгүй
байна.

Иймээс одоо ажиллаж буй цагдаагийн алба хаагчдаас түүвэрлэн сонгож, тухайн алба хаагчдын хувийн байдлыг тогтоох, урьд өмнө гэмт хэрэг, зөрчилд өртсөн, холбогдсон эсэх, ямар зөрчил дутагдалд нийтлэг холбогдож байгааг тодруулах, цаашид анхаарах асуудлыг тогтоох зорилгоор Цагдаагийн байгууллагын нэгдсэн сангаас түүврийн аргаар тодорхой тооны алба хаагчийн мэдээллийг шүүж, дүн шинжилгээ хийж үзэхэд “цагдаагийн алба хаагч болохоос өмнө бусдын амгалан тайван байдлыг алдуулж, хэрүүл маргаан үүсгэж танхайрсан, архи, согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, жолоодох эрхээ хасуулсан, замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчсөн, эрүүгийн хэрэгт холбогдон шалгагдаж байсан, тодорхой бус шалтгааны улмаас эрэн сурвалжлагдаж байсан” зэрэг судалгааны дүн гарч байна.

Дээрх түүврийн аргаар сонгож авсан алба хаагчдыг ажиллах хугацаанд сахилга, ёс зүйн зөрчил дутагдал гаргасан эсэхийг судалж үзэхэд “Сахилга, ёс зүйн болон зөрчил” үйлдэж хариуцлага хүлээсэн судалгааны үр дүнгээс харахад дахин зөрчил дутагдал үйлдэх, бусдад хамт олонд сөргөөр нөлөөлөх магадлалтай байна.¹

Дүгнэлт

Судалгааны дүнгээс үзэхэд хувь хүний суурь хүмүүжил бүрэн төлөвшөөгүй, аливаа хорт муу

зуршилтай, зөрчил үйлдэж байсан иргэнийг бүрэн дүүрэн судлахгүйгээр цагдаагийн байгууллагад томилон ажиллуулсан тохиолдолд албанаас олгогдсон эрхийг өөрийн дадал зуршлын дагуу буруугаар ашиглаж, аливаа гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдох, албаны нэр төрийг унагах, албан үүргээ биелүүлж чадахгүйгээс гадна хамт олон, нийгэмд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэл үүсч болзошгүй.

Хууль, дүрэм, журмын хүрээнд болзол, шалгуурыг хангаж байгаа иргэнийг цагдаагийн байгууллагад элсүүлэн ажлуулж байгаа нь Монгол Улсын үндсэн хуулинд заасан “Ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах”, хүний эрхийг хангаж байгаа ч цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, хууль сахиулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, иргэдтэй хууль, дүрэм, журмын хүрээнд харьцах чадваргүй, байгууллага, хамт олны нэр хүндийг унагах, сахилга, ёс зүйн зөрчил дутагдал гаргах үйлдэл тасрахгүй байх магадлалтай байна.

Санал

Иймд цагдаагийн байгууллагад шинээр орох, бие бүрэлдэхүүний эгнээнд элсүүлэх иргэнийг сонгон шалгаруулахдаа бүх талаас нь нарийвчлан судалдаг болох, эрх бүхий албан тушаалтан /хүний нөөцийн ажил хариуцсан/-уудын бүх төрлийн санд нэвтрэх эрхийг нэмэх, шаардлагатай тохиолдолд төрөл, мэргэжлийн албаар судлуулж, сөрөг мэдээллүүдийг нэн тэргүүнд илрүүлдэг болох, цаашлаад ухамсар

¹ Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэг, зөрчлийн сан

соёлын түвшин, суурь хүмүүжил, аливаа муу зуршилгүй иргэнийг сонгон шалгаруулдаг байх чиглэлээр удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээг оновчтой авч хэрэгжүүлснээр хүний нөөцийн аюулгүй байдал хангагдаж, зөрчил, дутагдлаас ангид байж, чадварлаг хамт олныг бүрдүүлнэ гэж үзлээ.

Түүнчлэн цагдаагийн байгууллагын алба хаагчдыг үе шаттай сурган дадлагажуулах, мэргэшсэн боловсон хүчин бэлтгэх, хэрэгцээ, шаардлага байгаа учраас давтан, мэргэшүүлэх сургалтуудад

шат дараатайгаар хамруулах ажлыг тасралтгүй зохион байгуулах.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол. “Алсын хараа 2050” урт хугацааны бодлогын баримт бичиг.

- Төрийн албан хаагчийн ёс зүй гарын авлага УБ., 2019 он

- ЦЕГ-ын даргын 2022 оны А/201 дүрэм батлах тухай тушаал

- Цагдаагийн албан тухай хууль. УБ., 2017 он /шинэчилсэн найруулга

ХИЛИЙН АЛБАНЫ УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

ЦЭРГИЙН УДИРДЛАГЫН БАЙГУУЛЛАГА БОЛОХ ШТАБЫН АЖИЛ

Я.Ариунболд

Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн профессор, хурандаа

Товч агуулга: Байлдаанд ялалт байгуулахад түүнийг зөв зохион байгуулах нь чухал бөгөөд үүнд захирагч, штабын ажиллагаа ихээхэн үүрэгтэй байдаг. Иймд захирагч, штабт шийдвэр гаргах аргазүйг эзэмших, байлдааны ажиллагааг оновчтой төлөвлөх, дээд штаб болон зэргэлдээх анги, салбаруудтайгаа харилцан ажиллагааг зөв зохион байгуулах шаардлага тавигддаг.

Abstract: In order to win a battle, it is important to organize it correctly, and the operations of the commander and staff play a large role in this. Therefore, it is necessary for commanders and headquarters to master decision-making methods, plan combat operations optimally, and properly organize interactions with the higher headquarters and adjacent units and branches.

Түлхүүр үгс: Байлдааныг зохион байгуулах, захирагч, штаб, шийдвэр гаргах, төлөвлөх, харилцан ажиллагаа.

Keywords: Battle organization, commanders, headquarters, decision-making, planning, interaction.

Оршил

Монгол Улсын үндсэн хуулинд эх орныхоо тусгаар тогтнолыг батлан хамгаалж, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журмыг хангах нь төрийн үүрэг мөн¹, Монгол Улс өөрийгөө хамгаалах зэвсэгт хүчинтэй байна² хэмээн заасан бөгөөд улсыг батлан хамгаалах гадны түрэмгийллийг таслан зогсоох төрийн цэргийн байгууллын цэргийн мэргэжлийн удирдах бүрэлдэхүүн байлдааныг зохион байгуулах, удирдан явуулах мэдлэг чадварыг эзэмших нь офицер нэг бүрийн журамт үүрэг тул байлдааныг зохион байгуулах захирагч штабын

ажиллагааны талаар судалгаа хийж өөрийн санал дүгнэлтийг дэвшүүлээ.

Нэг. Цэргийн удирдлагын байгууллага, штабын ажил

Байлдааныг зохион байгуулах нь захирагч, штабын үндсэн үүрэг бөгөөд дараах ажлуудыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

Шийдвэр гаргах, салбаруудад байлдааны үүргийг хүргэх, харилцан ажиллагаа болон бүх талын хангалтыг зохион байгуулах, байлдааны үүргийг биелүүлэхэд салбаруудын бэлтгэлийг хангах зэрэг ажлууд багтаж байна.

Байлдааны ажиллагаанд бэлтгэх нь ахлах даргаас үүрэг

¹ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 11.1 дэх хэсэг

² Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 11.2 дах хэсэг

хүлээж авахаас эхлэх бөгөөд дараах асуудлуудыг авч хэрэгжүүлэхэд чиглэнэ. Үүнд:

- Байлдааны ажиллагааг зохион байгуулах, үүнд шийдвэр гаргах, байлдааны ажиллагааг төлөвлөх, өөрийн үүргийг судлах, харилцан ажиллагааг зохион байгуулах, бүх талын хангалт болон удирдлагаар хангах;

- Өгөгдсөн үүргийг биелүүлэхийн тулд салбаруудын бэлтгэлийг хангах;

- Байлдааны журам, тэдгээрийн байрлалыг сонгох, бэлтгэх;

- Соёл хүмүүжлийн ажлыг зохион байгуулж явуулах;

- Захирагдсан салбаруудын захирагч, штабтай дадлага, сургууль явуулах;

- Бусад арга хэмжээ.

Байлдааны тушаал хүлээн авч шийдвэрээ гаргахын тулд захирагч, штаб нь цагийн байдлын мэдээнд дүн шинжилгээ хийх нь хамгийн чухал юм. Иймээс захирагч, штаб нь цагийн байдлын мэдээг дайсны цэргийн, өөрийн цэргийн, зэргэлдээх анги, салбаруудын, газар орны, цаг улирлын, ус, цаг уурын, нутаг дэвсгэрийн нийгэм, эдийн засгийн болон байлдааны үүргийг биелүүлэхэд нөлөөлөх бусад хүчин зүйлүүдийг тооцдог байна. Дээрх бүгдэд дүгнэлт хийснээр захирагч, штаб нь шийдвэр гаргах болон салбаруудын үүргийг тодорхойлоход анхаарлаа хандуулах ёстой байдаг. Дайсны тухай мэдээнд дүн шинжилгээ хийх нь хамгийн чухал асуудлын нэг бөгөөд энэ нь байлдааны ажиллагаанд нөлөөлөх объект төдийгүй дайсны үйл ажиллагаанаас өөрийн цэргийн

ажиллагаа ихээхэн шалтгаалах нь тодорхой.

Иймд дайсны цэргийн байдлын үнэлгээнээс эхлэх нь зүйн хэрэг. Дайсны цэргийн байдлыг үнэлэхийн тулд захирагч, штаб нь дайсны цэргийн бие бүрэлдэхүүн, байрлал, бүлэглэл, ажиллагааны бодлого, удирдлага, хяналтын байр зэрэг чухал объектууд, байлдааны ажиллагаанд нөлөөлж болохуйц тоноглож, төхөөрөмжилсөн газар, орнуудыг үнэлэх шаардлага тулгардаг. Гэхдээ дайсан өөрийн цэргийн ажиллагааг хууран мэхлэх, нууцлах, төөрөгдөлд оруулахыг эрмэлздэг тул дайсны цэргийн байдлыг үнэн, зөв тогтоох нь тийм ч амар биш юм. Ийм учраас дайсны талаарх мэдээ, мэдээллийг их цуглуулах, түүнд захирагч, штаб үнэн, зөв дүгнэлт гаргах нь чухал ач холбогдолтой байна.

Өөрийн цэргийн байдлыг үнэлэх нь дайсныг үнэлэхээс хялбар байна. Өөрийн цэргийн үнэлэхэд байрлал, орон тооны болон хавсрагдсан салбаруудын байдал, материал техник хангалтын байдал, бие бүрэлдэхүүний сэтгэл зүйн байдал, байлдааны тухайн үүргийг гүйцэтгэх боломж, чадавх зэргийг тодорхойлно. Ингэснээр цаашид авах арга хэмжээ болон салбаруудын үүргийг тодорхойлж өгнө. Цаашид авах арга хэмжээнд салбаруудын бэлэн байдал, байлдааны чадавхыг дээшлүүлэх, байрлал, бүлэглэлийг тавигдсан үүрэгт нийцүүлэн шинэчлэх, хэрэгслийн харьцааг тооцож дээд штабаас дэмжлэг хүсэх зэрэг ажил, арга хэмжээнүүд багтана.

Байлдааны ажиллагааны газар орны байдлыг үнэлэхэд газар орны өнгөлөн далдлалт, хамгаалалт болон гадаргуу, зам харгуйн маневр,

тээвэрлэлт болон татан гаргалт хийж болохуйц байдал, минны болон бусад саадуудын байрлал, шинж чанаруудыг тогтооно.

Цаг улирлын болон ус цаг, уурын байдалд үнэлгээ хийснээр өвөл, зуны онцлогт тохирсон бэлтгэлийг хангах, цаг агаар, хур тунадас, салхины хурд, чиглэлийг тодорхойлсноор байлдааны үүрэг биелүүлэхэд хэрхэн нөлөө үзүүлж болохуйц байгаа зэргийг тооцно.

Нутаг дэвсгэрийн эдийн засаг, нийгэм, улс төрийн байдалд үнэлгээ хийснээр өөрийн талын байлдааны ажиллагаанд эерэг болон сөргөөр нөлөөлж болох хүчин зүйлс, эдийн засгийн нөөц хүч бүрдүүлэх боломж зэргийг тогтооно.

Дээрх бүгдэд үнэлгээ, дүн шинжилгээ хийсний үндсэн дээр захирагч, штаб өөрийн цэргийн хүч, хэрэгслийг хуваарилах, хүч задлах зааг, дамжин өнгөрөх завсар, үзүүр болон байрлалаа эзлэх цаг, хугацаа зэргийг нарийн тодорхойлох үүрэгтэй.

Хоёр. Шийдвэр гаргахад захирагч, штабын ажилд тавигдах шаардлагын судалгаа

Шийдвэр гаргахад захирагч, штабын удирдах урлаг маш олон талтай гэж хэлж болно. Үүний нэг нь цэргийн удирдлагын урлагийн зарчмын шаардлагыг хангаж байх явдал бөгөөд энэ нь цагийн байдалд тохирсон удирдлагаар тасралтгүй хангах, үүний тулд дайснаас өрсөж цаг хожих, гэнэтийн хүчтэй цохилтыг хийх, хүч, хэрэгслийг зөв ашиглах, маневрыг зоримогоор хийх явдал ихээхэн чухал юм. Эдгээрийг хэрэгжүүлэхэд захирагч, штабт санаачилгыг гартаа авах, мэдлэг, ур чадвартай байх, шийдэмгий, шулуун шударга байх, зүрх зориг, хурц

ухаантай, овсгоо самбаатай, шаргуу зантай, үлгэр дуурайлалтай байх гэсэн тусгай шаардлагуудыг хангаж байх ёстой байна.

Захирагч, штаб үүргээ судалж шийдвэрээ гаргахдаа нэг дүгээр зурагдахь арга зүйг мөрдлөг болгох нь зүйтэй. Байлдааны шийдвэр гаргах явц нь амаргүй, маш төвөгтэй үйл ажиллагаа бөгөөд ихээхэн зөрчилдөөн дундаас гарч ирдэг, өөрөөр хэлбэл тодорхойгүй гэж хэлж болохоор алхам юм.

Иймд захирагч, штаб үүрэг хүлээж авсны дараа дараах материалуудыг бүрдүүлсэн байх нь зүйтэй юм. Үүнд: ахлах даргын тушаал, шийдвэр, төлөвлөгөө, ажиллагааны газар орны газрын зураг, шаардлагатай байлдааны дүрмүүд болон штабын тооцоо, өгөгдөхүүнүүд, өөрийн болон ахлах даргын тогтсон ажиллагааны журмууд байна.

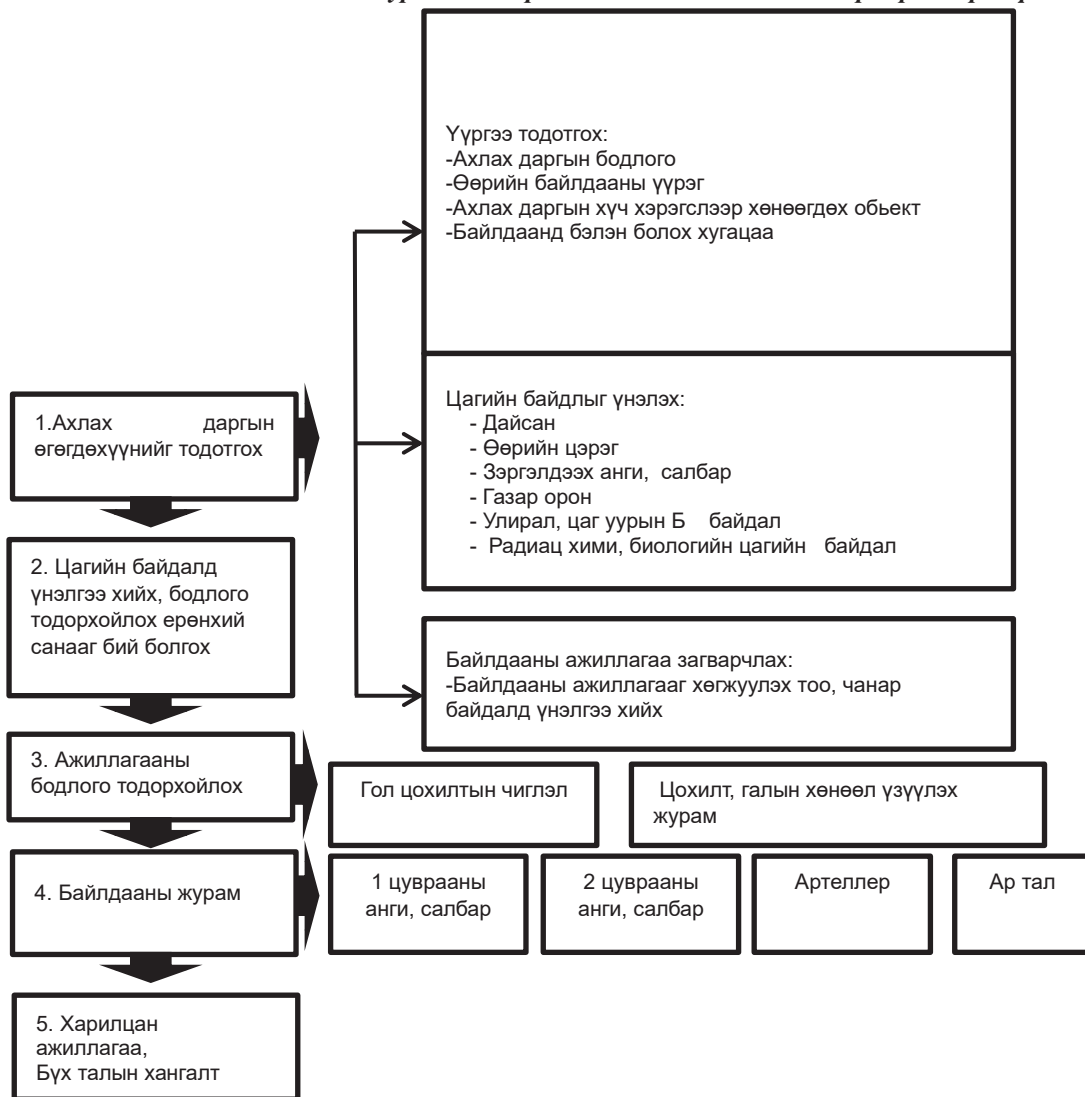
Дараагийн нэг чухал асуудал бол цагийн байдлыг үнэлэх бөгөөд нэг дүгээр зурагт заагдсан функцүүдэд үнэлгээ хийхийн тулд дараах алхмуудыг хэрэгжүүлэх ёстой бөгөөд энд юуны өмнө ахлах даргын тушаал, шийдвэрт шинжилгээ хийх буюу үүргээ тодотгох бөгөөд ингэснээр өөрийн анги, салбарыг ахлах даргын болон зэргэлдээ анги, салбартай харилцан ажиллагаатайгаар биелэгдэх нөхцөл бүрдэх, байлдааны ажиллагааны бэлтгэлд тагнуулын мэдээ цуглуулснаар газар орны болон учирч болох аюулыг үнэлэх, өгөгдсөн үүргийг биелүүлэхийн тулд бусад дагалдах үүргүүдийг тодотгох, үүний тулд ахлах даргаас ямар үүргүүдийг зааж өгсөн, эдгээр үүргүүдийг биелүүлэхэд ямар дагалдах үүргүүдийг биелүүлэх ёстой вэ,

гэхдээ эдгээр үүргүүд нь ахлах даргын тушаалд дурдагдаагүй байх зэрэг байна.

Захирагчийн шийдвэр гаргах ажиллагаа нь математик ундэслэлтэй, логик гаргалгаатай, сайтар тунгаан бодсон байх шаардлагатай бөгөөд энэ талаар Макиавелли "Цэргийн хэргээс өөр хаана ч ийм нарийн тооцоо

шаардахгүй" гэж онцолж хэлсэн байдаг.¹ Үүнээс гадна цэргийн техник, технологийн дэвшил нэмэгдсэнээр байлдааны ажиллагааг төлөвлөх явц сайжирч ердийн нүдэн баримжаагаар баримжаалах явдал баталгаагүй болоод байна.

Зураг 1. Захирагчийн байлдааны шийдвэр гаргах аргазүй

¹ Сандалов Л.М. Трудные рубежи. -М.: Воениздат, 1965. -С.18;

Шийдвэр гаргахад таамаглаагүй, гэнэтийн тохиолдол 1:3 харьцаатай байж болно гэж Наполеон үзэж байжээ¹. Хэрэв ийм харьцаатай байвал сайн учрыг ойлгосон байна гэж үзэх талтай байна. Гэхдээ автоматжуулсан тооцоог ашигласан үед энэхүү харьцаа нь 1:7 байх ёстой байна. Хэрэв ийм харьцаатай шийдвэрийг гаргаж чадвал ихээхэн оновчтойд тооцох бөгөөд үүнд өөрийн болон дайсны цэргийн байлдааны боломжийг зөв үнэлэх, байгаа хүч, хэрэгслээ ихдүүлж, багадуулалгүй харьцуулж үзэх нь цагийн байдлыг үнэлэхэд хамгийн хүндрэлтэй асуудлын нэг юм.

Шийдвэр гаргахад мэдээлэл олзворлох явдал ихээхэн чухал бөгөөд нийт мэдээний 50 хувь дайсны тухай, 30 хувь өөрийн цэргийн тухай, 15 хувь газар орны талаар, 5 хувь радиаци, хими, биологийн цагийн байдлын талаарх мэдээнүүд байвал зохимжтой гэж үздэг².

Мөн цаг хугацааны хүчин зүйлийг зөв үнэлэх нь чухал бөгөөд байлдааны үүргийг биелүүлэх, түүний зохион байгуулалтаас ихээхэн шалтгаалах нь тодорхой юм. Цаг, хугацааг ухаалагаар зөв тооцсоноор цэргийн хүчний хүчин зүйлсэд шилжих нөхцөлийг олгодог. Цаг хугацаа хожих нь дайсныг түрүүлж дарах боломжийг олгох бөгөөд өөрийн байлдааны журмыг эмхлэх, хөдөлгөөн, маневрыг цаг тухайд нь хийх, байлдааны чадавхаа сэргээх нөхцөлийг бүрдүүлж өгдөг. Түргэн, динамик аргаар цэргийг удирдах нь ихээхэн чухал, цаг

хугацааг бодитоор тооцсоноор минут, секундыг үнэлж, цэгнэх, богино хугацаанд хөдөлгөөний явцад шийдвэрээ гаргах, байлдааны үүргийг салбаруудад хүргэх, харилцан ажиллагааг зохион байгуулах, дайсанд галын хөнөөл үзүүлэх, байлдааны явцад бүх талын хангалтыг хийхэд ихээхэн нөлөөтэй юм. Гэхдээ түргэн байх нь удирдлагын ганц, чухал чанар биш энэ нь бодит, үнэн зөв тооцоон дээр суурилагдаж шуурхай, өндөр зохион байгуулалт болон бүх салбар, нэгжүүдийн итгэлцэл, зөвшилцлийн үр дунд явагдана.

Цаг, хугацааны төлөөх тэмцэл нь хоёр талын шинж чанартай бөгөөд үүний төлөө дайсан ч өөрийн хүч бололцоогоо дайчлах нь тодорхой. Иймээс дайсны үйл ажиллагаанд хүндрэл учруулахын тулд тогтоох, чиг баримжааг алдагдуулах, хууран мэхлэх, бэлэн бус байдлаа харуулах, сандралд оруулах, хөдөлгөөн, маневр бүрийг нь хүчтэй сөрөг маневраар хариу барих зэрэг байж болно. Цаг хугацаа хожих энэхүү тэмцэл нь идэвхи, санаачлагатай үйл ажиллагаа болон гэнэтийн байх хүчин зүйлсийг ашигласнаар үр дүнтэй байна.

Цаг, хугацаа хожих гэдэг нь дайснаас өрсөж цохилт өгөх, түүний темп, динамик зэргийг бий болгосноор дайснаа ялах үндсийг бий болгоно.

Иймээс дарга, захирагчийн шийдвэр гаргах арга зүйг уламжлалт, хэвшмэл (рутинной) болон бүтээлч (творческий) гэсэн хоёр системийн нэгдэлээр авч үзэх нь зүйтэй. Бүтээлч арга зүйд захирагч, даргын хувийн оюун ухаан, бодол, байлдааны

¹ Русская военно-теоретическая мысль XIX и начале XX веков. М., 1960. - С. 389;

² Во И.Н. "Тактика искусство боя". Москва 2002. - С.334;

бодлогыг тодорхойлох түүний үр дүнгээс шийдвэрийн үндэс урган гарна. Харин хэвшмэл арга зүй нь зорилго агуулсан байх бөгөөд бүтээлч арга зүйг бий болгох таатай нөхцөлийг бүрдүүлж өгдөг.

Байлдааны ажиллагааны бодлогыг тодорхойлж салбаруудыг байлдааны үүргээр хангахад удирдлага, харилцан ажиллагаа, бүх талын хангалтыг зохион байгуулах бөгөөд үүнд юуг, хэзээ, хэрхэн хамгийн бага хүчин чармайлт, хохиролтойгоор даван гарах нь чухал асуудлын нэг байна. Гэхдээ захирагч, даргын энэхүү шийдвэр бүгдийг тодорхой харгалзан үзэхэд бэрхшээлтэй бөгөөд ямарваа нэг эрсдэлийг дагуулдаг.

Эрсдэлийн талаар Клаузевиц бичихдээ “ Эрсдэлийг тооцохдоо өөрийн мэргэн ухаан болгоомжлолоос гадна тодорхой масштабаар хэмжигддэг ¹ ” гэсэн байдаг бол армийн генерал С.М. Штеменко "Эрсдэлийн, түвшинг бууруулахын тулд бүх талын арга хэмжээг авах хэрэгтэй, гэхдээ захирагч, дарга түүнийг бүр мөсөн арилгахыг эрмэлзвэл амжилтад хүрэх нь юу л бол гээд энэхүү эрмэлзлэл нь шийдвэргүй байдал, сандрал болон санаачлагаа алдах зэрэг аюултай байдлын эх үүсвэрийг бий болгон, захирагч, дарга нь эрсдэлийн цар хүрээг мэдэж, түүнийг ямагт нягталж байх шаардлагатай" гэжээ.

АНУ-ын байлдааны дүрэм FM 90(01)-д захирагчийн эрсдэлийг бууруулах хамгийн чухал хүчин зүйл бол дайсны талаарх тагнуулын мэдээ гэж үзсэн байдаг бөгөөд аль хэр их

мэдээлэлтэй байна тэр хэмжээгээр эрсдэл бага байна гэж үзжээ.

Гурав. Байлдааныг төлөвлөхөд захирагч, штабт тавигдах шаардлагын судалгаа

Байлдааныг төлөвлөх нь салаа, түүнээс дээшхи салбаруудын хэмжээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бөгөөд цэргийг байлдаанд удирдах ажиллагаанд чухал байр эзэлдэг. Тэрээр салбаруудын байлдааны үүрэг, галын хөнөөлийн журам, салбаруудын харилцан ажиллагаа, ёс суртахуун, сэтгэл зүйн бэлтгэл, байлдааны, техникийн, ар талын хангалт болон удирдлага зохион байгуулалтын ажлууд багтаж байна. Байлдааны ажиллагааны төлөвлөлт нь дараалсан болон зэрэгцээ аргаар явагдах ба хосолсон аргыг ч мөн хэрэглэж болно.

Дараалсан аргад цэргийн дээд шатны нэгж байлдааны ажиллагааг төлөвлөж дуусаад, доод шатны нэгжид дараалан төлөвлөх буюу дээрээс дошоо дараалан төлөвлөх ажиллагаа юм. Энэхүү аргын давуу тал нь төлөвлөлт бүрэн хийгдэж, дээд шатны штаб доод шатны штабын ажилд тусалж, дэмжсэнээр чанартай төлөвлөлт явагдагт байна. Харин дутагдалтай тал нь цаг хугацаа их шаардахаас гадна доод шатны штабын бие даасан байдал, санаачлага, идэвхтэй байдлыг алдагдуулахад хүргэж болзошгүй байдаг байна.

Зэрэгцээ аргаар төлөвлөх гэдэгт дээд шатны штаб төлөвлөлтийг доод шатны штабтай нэгэн зэрэг боловсруулах үйл ажиллагааг хэлж байгаа бөгөөд цаг хугацааг хэд дахин хэмнэх,

¹ Клаузевиц. О войне. Т.1.Москва.: Воениздат, 1937. С.52;

байлдааны ажиллагаанд бэлтгэх хугацааг доод шатанд олгодгоороо давуу байна. Гэхдээ энэхүү зэрэгцээ аргаар төлөвлөхөд тодорхой нөхцөлүүд, өөрөөр хэлбэл анхны өгөгдөхүүнүүд байх шаардлагатай юм.

Байлдааныг төлөвлөхөд ямар заавар ашигласан болон цаг хугацааны боломжоос шалтгаалж төлөвлөлт нь чанартай, чанаргүй боловсруулагдах магадлалтай юм. Практик, дадлага, туршлагаас байлдааныг төлөвлөхөд нэгдүгээрт, дайсны цэргийн бүлэглэлийн боломжит хувилбар, түүний ажиллагаа; хоёрдугаарт, байлдааны үүргийг биелүүлэхэд арга, дайсныг дарах, устгах арга, ашигтай байлдааны журмын байгуулалтыг тодорхойлох, хүч, хэрэгслийн хуваарилалтыг үндэслэлтэй бий болгох гуравдугаарт, төлөвлөлтийн бичиг, баримтыг боловсруулах, захирагдсан анги, салбаруудад

байлдааны үүргийг хүргэх; дөрөвдүгээрт, анги, салбаруудыг байлдаанд бэлтгэхэд хяналт, үзүүлэхэд чиглэгддэг байна.

Байлдааныг төлөвлөх ажиллагаа нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, объектив, олон талт, оновчтой, цогц гэсэн ерөнхий зарчим, байлдааны бодлоготой уялдаатай, дайсны байлдааны журмын бүх гүнд нэгэн зэрэг нөлөөлөх, тактикийн байлдааны ажиллагаа нь операцын үүргийг биелүүлэх боломжийг олгох, байлдааны үүргийн бүх шатанд санаачлагыг гартаа авахад дэмжлэг үзүүлэх зэрэг тусгай зарчмыг баримталдаг.

Байлдааныг төлөвлөхөд хүндрэлтэй асуудлын нэг нь талуудын байлдааны боломжийг тодорхойлох явдал юм. Тиймээс энэ зорилгын үүднээс урьдчилан тооцоо хийх шаардлага гардаг бөгөөд тооцооны хувилбарыг 1 дүгээр хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 1. Байлдаанд талуудын хохирлын тооцоололт¹

Хориглолтод байгаа хүчний боломжит хохирлын хэмжээ	Давшилтад байгаа хүчний боломжит хохирлын хэмжээ				
	30%	35%	40%	45%	50%
50	1,2	1,14	1,08	1,04	1,00
55	1,25	1,18	1,12	1,07	1,02
60	1,28	1,21	1,15	1,10	1,06
65	1,31	1,23	1,17	1,12	1,08
70	1,34	1,28	1,19	1,14	1,10

Энэхүү хүснэгтийн тусламжтай захирагч, штаб нь байлдааны ажиллагааны явцад богино хугацаанд байлдааны чадавхаа сэргээхэд шаардлагатай тооцоо хийхэд ихээхэн дөхөмтэй байна.

Гурав. Харилцан ажиллагааг зохион байгуулах үеийн захирагч, штабт тавигдах шаардлагын судалгаа

Харилцан ажиллагаа зохион байгуулах нь байлдааныг зохион байгуулах үеийн нэгэн

¹ Воробьев И.Н. "Тактика -искусство боя". Москва. 2002.-С.357

хариуцлагатай шат юм. Тэр нь байлдааны төрөл, цагийн байдлын нөхцөлөөс хамааран, байлдаан болгонд өөр өөр онцлогуудтай байна.

Байлдааны үеийн харилцан ажиллагааны үндэс нь гурван үе шаттай явагддаг. Үүнд, нэгдүгээр үе шатанд харилцан ажиллагаанд шаардлагатай анхны өгөгдөхүүнүүдийг тодорхойлох, хоёрдугаар үе шатанд харилцан ажиллагааг зохион байгуулах байлдааны баримт бичгийг боловсруулах, гуравдугаар үе шатанд боловсруулсан бичиг баримтыг захирагч баталснаар хэрэгжүүлэхэд бэлэн болгодог байна¹.

Харилцан ажиллагаанд шаардлагатай анхны өгөгдөхүүнийг тодорхойлоход юуны өмнө дээд штабын харилцан ажиллагааны зохион байгуулалтын талаарх заавар, цель заах, таниулах, удирдлага, харилцан ажиллагааны зарлан мэдээлэх сигнал, дохио болон харилцан ажиллагааг зохион байгуулах үндсэн байлдааны баримт бичгүүдийг боловсруулах ажил багтана.

Харилцан ажиллагааны байлдааны баримт бичгийг боловсруулах, харилцан ажиллагааны бэлтгэлийг хангахад удирдлага, ажиллагаа, бүх талын хангалтыг зохион байгуулах үндсэн асуудлууд, байлдааны тушаал, тагнуул, галын хөнөөлийн төлөвлөгөө зэргийг боловсруулах, офицеруудыг газар орон болон газар орны үзүүлэн материалууд дээр бэлтгэл хангах, удирдлага, хяналтын байруудыг төхөөрөмжлөх зэрэг ажлууд хийгдэнэ.

Боловсруулсан баримт бичгийг захирагч баталснаар 2-3 доод шатанд тушаал хүргэгдэх, байлдаанд анги, салбараа удирдах, харилцан ажиллагааг зохион байгуулахын тулд удирдлага, хяналтын байр руу хөдөлгөөн үйлдэх, анги, салбаруудын болон холбоо, мэдээллийн хэрэгслийн бэлэн байдлыг нягталж, шалгах зэрэг ажлууд хийгдэнэ.

Харилцан ажиллагааг амжилттай явуулахад газар орон дээр артиллери, танкийн салбаруудтай байлдааны ажиллагааны талаарх нэгдсэн ойлголт, зөвшилцөлд хүрэх явдал чухал бөгөөд мотобуудлагын батальонд артиллерийн дивизион, танкийн рот хүртэлх нэгжтэй харилцан ажиллагааг бүх байлдааны явцад тасралтгүй явуулж байх ёстой. Алдагдсан тохиолдолд цаг алдалгүй түүнийг сэргээж, цагийн байдлын өөрчлөлттэй уялдуулан байнга тодотгож байвал зохино.

Харилцан ажиллагааг зохион байгуулах үндсэн арга нь газар орон дээр захирагч биечлэн зааж, заавар өгөх явдал юм. Харин тийм боломжгүй, цаг хугацаа бага үед газар орны дүрслэл, бүдүүвч, зураг дээр харилцан ажиллагааг зохион байгуулдаг. Харилцан ажиллагааг зохион байгуулахад нэгдүгээрт, анги, салбаруудад байлдааны журам, байлдааны үүрэг, зааг, цаг хугацаа, ажиллагааны хувилбар, чиглэл болон арга хэрэгслийг, хоёрдугаарт, байлдааны ажиллагааны ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд анги,

¹ Воробьев. И.Н. "Тактика - искусство управления" Военная Мысль, No1 2003: -С 34:

салбаруудын байр, журмыг нарийн тодорхойлоход оршиж байна¹.

Харилцан ажиллагааг зохион байгуулах үндсэн зарчимд дараах асуудлуудыг авч үзэж болно. Үүнд:

1. Харилцан ажиллагааг зохион байгуулах гол үндэс нь орон тооны болон хавсрагдсан анги, салбарууд болон бусад элементүүдийн цөмийн зэвсэг, авиацийн цохилт, артилерийн гал зэргийг тавигдсан үүргийг биелүүлэхийн тулд шийдвэртэй, хүчтэй явуулах. Энэхүү зарчим нь юуны өмнө ахлах даргын шийдвэрээр цөмийн зэвсэг хэрэглэх үндсэн хөнөөлийн хэрэгслийг ашиглах эсэхийг тодорхойлоход орших бөгөөд үүний тулд анги, салбарууд, тусгай хүчин болон бусад элементүүдэд ямар хэмжээтэ, хаана, хэзээ цөмийн зэвсэг хэн хэрэглэх талаар тодорхой заавар өгөх;

2.Анги, салбарууд харилцан ажиллагааг зохион байгуулахдаа байлдааны үүрэг, чиглэл, зааг, цаг хугацаагаар зохицуулах;

3.Бүх төрлийн байлдаанд хүч хэрэгслийг зөв ашиглах;

4.Өөр хоорондоо болон зэргэлдээх анги, салбаруудад харилцан туслалцах;

5.Байлдааны туршид тасралтгүй зохион байгуулах гэсэн зарчмуудыг баримтална.

Орчин үед байлдааны ажиллагаа явагдах газар орон, объектын дуураймал талбай, объект, полигон байгуулан, тэдгээр дээр байлдааны бэлтгэл, сургалт дадлага хийх, түүний явцад харилцан

ажиллагааг зохион байгуулах нь элбэгшиж байна.

Харилцан ажиллагааг зохион байгуулахад холбоо, мэдээллийн хэрэгсэл чухал бөгөөд ерөнхий байлдааны үүргийг биелүүлж байх явцад бүх төрөл мэргэжлийн цэргүүдтэй холбоо, харилцаа тогтоож ойлголцлоо тодотгоход оршино. Авиацийг ерөнхий цэргийн анги, салбарын байлдааны ажиллагаанд ашиглаж байгаа тохиолдолд харилцан ажиллагааг дээд штаб, командлалаас шийдвэрийн дагуу зохион байгуулна.

Зарим онцгой тохиолдолд нэгтгэл, анги салбаруудын гол цохилтын чиглэл дэх харилцан ажиллагааг дээд штабын хүч хэрэгслээр холбооны ахлах даргын удирдлага дор явуулах тохиолдол гардаг байна.

Орчин үед харилцан ажиллагааг зохион байгуулах ур чадварыг эзэмшихийн тулд офицеруудад дайн, байлдааны ажиллагааны шинж чанар, байлдааны зэвсэглэл, техникийн хүчин чадал, байлдаанд тэдгээрийг хэрэглэх арга болон операц, тактикийн түвшний тооцооллт зэргийн талаар гүнзгий мэдлэгтэй байх, цагийн байдлын талаарх мэдээнд тулгуурлан харилцаа, холбоог тогтоохоос гадна харилцан ажиллагааны системийг бий болгох чадварыг шаардах болоод байна.

Санал, дүгнэлт

Байлдааныг зохион байгуулах, удирдан явуулах мэдлэг чадварыг эзэмших нь офицер нэг бүрийн үүрэг тул байлдааныг зохион байгуулах

¹ Шавлов А.В, С И.Ковалёв, Кузнецов В.М." Взаимодействие подразделений в общевойсковом " бою" Челябинск 2010. С 8;

захирагч штабын ажиллагааны үндсэн үзүүлэлтүүдийн талаар онолын мэдлэг, ур чадвар эзэмших зайлшгүй шаардлагатай иймд офицер нэг бүр

1. Ахлах даргаас болон үүссэн цагийн байдлын дагуу гүйцэтгэх үүрэгээ судлах онол арга зүйг эзэмших

2. Цагийн байдлын өрнөлтийн дагуу цагийн байдлыг тогтоож, үнэлж, дүгнэлт гаргах арга зүйд суралцах

3. Цагийн байдлаа оновчтой үнэлсний дагуу нэн яаралтай авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хүрээнд хийгдэх ажлуудыг тодорхойлж сурах

4. Байлдааны ажиллагааны бодлого нь үүссэн цагийн байдал, нэн яаралтай авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хүрээнд зохицсон байлдааны журам байгууламжийг

байгуулах мэдлэг, ур чадвар эзэмшсэнээр захирагч штабын шийдвэр амжилтанд хүрнэ хэмээн дүгнэж болохоор байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль
УБ, 1992 он

- Ц.Дашзэвэг. "Цэргийн удирдлагын үндэс" УБ 2003 он;

- Сандалов Л.М. Трудные рубежи. -М.: Воениздат, 1965;

- Русская военно-теоретическая мысль XIX и начале XX веков. М., 1960;

- Воробьев И.Н. "Тактика - искусство боя". Москва 2002;

- Клаузевиц. О войне. Т.І. Москва.: Воениздат, 1937;

- Шавлов, А.В С.И.Ковалёв, Кузнецов В.М. Взаимодействие подразделений в общевойсковом бою". Челябинск. 2010"

ЦЭРГИЙГ ХҮМҮҮЖҮҮЛЭХ, СЭТГЭЛ ЗҮЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Я.Ариунболд

Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн профессор, хурандаа

Товч агуулга: Эх орон, үндэс угсаагаа тэргүүн зэрэгт тавьж, түүнийг хайрлах, хамгаалах ухамсар санаачилгатай монгол хүнийг үе шаттайгаар төлөвшүүлэн бэлтгэх нь төрөөс боловсролоор дамжуулан ард иргэдээ соён гэгээрүүлэх үйл явц хэмээн ойлгож, энэхүү үйл хэргийг "Батлан хамгаалах боловсрол" гэсэн нэгдмэл тогтолцоогоор дамжуулан хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэн батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй болон сэтгэл зүйн үндсийг сурган хүмүүжүүлэх ухаан, цэргийн удирдахуйн ухаан, сэтгэл судлалын ухааны уулзвар зааг дээр судлан тодорхойлсныг өгүүлэлд товчлон авч үзэв.

Abstract: The state understands the process of educating the people through education to prepare Mongolians who put their motherland and ethnic group first, and who have the initiative to love and protect it, and believe that this task can be implemented through a unified system called "Defense Education". In the article, the pedagogy and psychological foundations of defense education were studied and defined at the intersection of pedagogy, military management, and psychology.

Түлхүүр үгс: Батлан хамгаалах боловсрол, цэргийн сэтгэл зүй, батлан хамгаалах нэгдмэл тогтолцоо, цэргийн анги, салбар, цэргийн сургалт.

Keywords: Defense Education, Military Psychology, Defense Integrated Command, Military Units, Branches, Military Training.

Оршил

Боловсрол нь нийгмийн хөгжил, хүмүүсийн оюуны хэрэгцээтэй уялдан байнга хөгжиж байдаг нарийн нийлмэл тогтолцоо бүхий үйл явц юм. Шинэ зууны хөгжлийн хөдөлгөгч хүчин зүйл нь нийгмийн иргэн төлөвшүүлэх боловсрол, түүний агуулга болон арга зүйтэй салшгүй холбоотой. Орчин үед боловсролыг сургуулийн хүрээнд биш жинхэнэ хүн төлөвшүүлэх нийгмийн хүрээгээр нь ойлгож түүнд шинэ байдлаар хандаж, өргөн утгатай томъёолох хэрэгцээ шаардлага бий болсон.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл

ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсэг батлан хамгаалах бодлого, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх нь Зэвсэгт хүчний цэргийн алба хаагчид болон иргэдийн боловсрол, хүмүүжил төлөвлөөс шууд хамаарч байдаг. Өнөө үед улс орны батлан хамгаалах хүч чадавхид нөлөөлж байдаг үндсэн хүчин зүйлүүдийн нэг цэрэг, батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын чиглэлийн боловсролыг нэгдсэн тогтолцоонд оруулан боловсронгуй болгож, түүний чанар, үр дүнг дээшлүүлэх явдал тулгамдсан зорилт болж байна.

Батлан хамгаалах боловсрол нь иргэдэд цэргийн боловсрол, эх оронч хүмүүжил олгох, аюулгүй амьдрах

арга ухаанд сургах, батлан хамгаалах болон зэвсэгт хүчнийг мэргэжлийн бие бүрэлдэхүүнээр нөхөн хангах, цэргийн дайчилгааны нөөцийн бие бүрэлдэхүүнийг сургаж бэлтгэх, төрийн албан хаагчдад аюулгүй байдал, цэрэг стратегийн мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэхэд чиглэсэн олон түвшинтэй, шаталсан үйл ажиллагаа юм. Энэхүү үйл ажиллагааг “Батлан хамгаалах боловсрол” гэсэн нэгдмэл тогтолцоогоор хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэж, батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй ба сэтгэлзүйн зарим асуудлыг боловсруулсан харьцуулсан.

Батлан хамгаалах боловсролыг өргөн утгаар нь “Хүн төрөлхтөний цэргийн эрдэм, амьдрах ухаан, соёлыг нэг үеэс нөгөө үед өвлүүлэн дамжуулах хэрэгсэл” гэж тодорхойлж болох юм. Батлан хамгаалах боловсролын судалгааны гол асуудал бол үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, батлан хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр цэргийн эрдэм, аюулгүй амьдрах арга ухаанд суралцсан монгол хүний үнэт чанар, соёлыг хөгжүүлэх чадвартай, эх орон үндэс угсаагаа эрхэмлэн дээдлэх үзэл санаа баттай тогтсон ухамсартай монгол хүнийг нийгэмд төлөвшүүлэн бэлтгэхэд чиглэгдэнэ.

Нэг. Батлан хамгаалах боловсролын сургах зүйн үндэс

Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, батлан хамгаалах зорилгоо шийдвэрлэхэд монголчууд бидний оюун санааны чадавх буюу эх оронч үндэсний үзэл, ёс суртахууны чанар, үндэсний эв нэгдлийн асуудал ямар ч үед чухал ач холбогдолтой байдаг.

Энэ талаар судлаач Б.Шагдар “Монголчууд нэн эрт үеэс эх орноо батлан хамгаалж, өөрийнхөө аюулгүй байдлыг хангаж ирсэн түүхэн уламжлалтай ард түмэн билээ. Энэ нь тоогоор хэдий цөөн ч гайхалтай өндөр хөгжсөн цэргийн урлаг, стратеги-тактикийн цагийн байдлыг зөв үнэлэн тогтоох чадвар, улс орон, газар нутгийнхаа талаархи гүн гүнзгий мэдлэгтэй нь зайлшгүй холбоотой”¹ гэжээ. ЗХЖШ-ын дарга, хошууч генерал Д.Ганзориг “Цэрэг хүний үндсэн хөдөлмөр бол сургалт бэлтгэл бөгөөд энэхүү хөдөлмөр нь цэргийн алба хаагчийн хөгжих, мэргэших хэрэгцээг хангахад чиглэгдэх ёстой”² гэж Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүнд илгээх захидалдаа онцлон тэмдэглэсэн² байна.

Ийнхүү Монгол Улсын аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлого, орчин үеийн Зэвсэгт хүчний үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хүч хэрэгсэл нь батлан хамгаалах боловсрол, түүний олон талт үйл явц гэж үзэх үндэслэлтэй. Батлан хамгаалах боловсрол судлалд бие хүнийг төлөвшүүлэх онол, арга зүйн асуудал, ерөнхий ба хичээлийн сургах зүйн асуудал чухал байр суурийг эзэлдэг. Энэ салбар ухаан нь улс орноо батлан хамгаалах чадвар бүхий монгол хүний хөгжин төлөвших зүй тогтлыг судалж, хүний төлөвшлийн тулгуур багана болсон олны ашиг тус (улс, нийгэм)-ыг эрхэмлэсэн ёс суртахуун

¹ Шагдар.Б, Өөрийгөө хамгаалах эрх ашгийн үүднээс монгол орноо судлах нь. БХЭШХ-ийн ЭШ- 1 ний хуралд тавьсан илтгэл. УБ., 2014.т.

² Ганзориг Д. Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүнд илгээх захидал. “Соёмбо” сонин. 2019.10.24. 2 3 No43(10668).

(моральность хандлагатай)¹, амьдрах ухаан, сэтгэл зүй, бие бялдрын хүмүүжил, соёлыг эзэмшүүлэх ажлын зорилго, агуулга, арга зүйг авч үзнэ. Өөрөөр хэлбэл, батлан хамгаалах боловсролын судлах зүйлүүд нь цэргийн алба хаагчид, иргэдийг эх орноо батлан хамгаалахад бэлтгэх сургалт, хүмүүжлийн үйл ажиллагаа (суралцагчдын сэтгэл зүйд зорилго, чиглэлтэйгээр нөлөөлөх), түүний зүй тогтолууд болно.

Хүмүүжил гэдэг нь цэргийн алба хаагч болон иргэнийг төлөвшүүлэх тодорхой зорилготой үйл ажиллагаа бөгөөд хүн төрөлхтөний амьдрах ухаан, урлаг соёлын нөлөөллийг өөртөө багтаасан хүний хувийн чанар бүрэлдэх үйл явц юм. Тухайлбал, хүмүүжил нь аливаа зүйлд хандах шинжлэх ухаанч хандлага, ёс суртахууны эрхэм чанар, цэргийн болон мэргэжлийн өндөр түвшин, бие бялдрын хөгжлийг төлөвшүүлэх зорилгоор цэрэг дайчид, иргэдийн ухамсар, сэтгэл санаанд сурган сэтгэл зүйн үүднээс нөлөөлөх үйл явц юм.

Залуучуудад цэрэг, эх оронч хүмүүжил олгох, эх орноо батлан хамгаалах үйл хэрэгт иргэн бүрийн оролцоог хангахын тулд ард түмэн үр хүүхдээ хүмүүжүүлж ирсэн уламжлалт арга барилд тулгуурлана. Хүн бол бие, оюун ухааны нэгдэл учраас биеийн боловсрол, оюуны боловсрол хоёр салшгүй холбоотой, нэг нь нөгөөтэйгээ харилцан шүтэлцсэн шинжтэй боловч манай уламжлалт ухаанд биеийн боловсрол буюу бие махбодийн өсөлт, чийрэгжилт, биеийн хүчийг тэргүүн

зэрэгт тавьж иржээ. Хүүхдэд багаас нь практик үйл, туршлагын мэдлэг, амьдрал, хөдөлмөрийн явцад олгож, биед нь тамир тэнхээ суулгахыг "Эрүүл биед саруул ухаан оршино", "Дайнд баатар далайд усч", "Ажил хийвэл ам тосдоно", "Гарын дүйтэй болгох" гэсэн онч мэргэн үгээр илэрхийлсэн нь биеийн тамир тэнхээ буюу бие махбодийн эрүүл чийргийг эрхэмд үзсэн сэтгэлгээ юм. Биед тамир тэнхээ суухыг дагаад ухаан билэг нээгдэх бөгөөд улмаар ухаанаар өөрийгөө удирдан хөгжүүлж "Би" гэдгээ мэдэхтэйгээ болох нь монголчуудын уламжлалт хүмүүжлийн гол үзэл баримтлал байжээ.

Ерөнхий сургах зүйгээр сургалтын агуулга, арга зүй, зохион байгуулалтын хэлбэр, түүний мөн чанарыг тайлбарлана. Батлан хамгаалах боловсролын үндсэн агуулгыг үе шат бүрээр томъёолж, тэдгээрийг эзэмших түвшин түүнд тавих шаардлагыг нарийн тодорхойлж өгнө. Батлан хамгаалах боловсролын тогтолцоо, үзэл баримтлал үүсэн бий болох үндсэн нөхцөл нь боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөрүүд, түүний агуулгаас ихээхэн хамааралтай билээ. Хүн төрөлхтөн олон зууны турш хуримтлуулсан оюуны болон материаллаг өв баялгаасаа хойч үедээ сургалтын агуулгаар дамжуулан өвлүүлэн үлдээсээр иржээ.

Аливаа сургалтын агуулгыг тодорхойлон тогтоохын тулд тухайн шинжлэх ухааны түвшин, нийгмийн хэрэгцээ шаардлага, суралцагчдын сурах чадвар, сургалт явуулах багш нараа бэлтгэсэн байдал, олон улсын

¹ Паламдорж Ш. Батлан хамгаалах боловсрол судлал, түүний онол арга зүйн асуудал.

Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах судлал. УБ., 2019. №27. х126.

жишиг болон сургалтын агуулгыг боловсронгуй болгоход баримтлах зарчмуудыг харгалзан үзэх шаардлагатай юм. Сургалтын зарчмыг янз бүрээр авч үзэх боловч ихэвчлэн хичээл сургалтад тавигдах шаардлагуудын цогц гэж үздэг. Зарчим нь юмс үзэгдэл, ухагдахууны мөн чанарыг шинжлэх ухааны үүднээс тодорхойлон тогтоохын үндэс болдог. Шинжлэх ухааны гол зарчим бол тухайн ойлголт, ухагдахууны ерөнхий агуулгыг урьдчилан зөв харж тогтооход чиглэж байх учиртай.

Хөрш орнууд аюулгүй байдал, цэргийн мэргэжлийн боловсрол, сургалтын чанар, үр дүндээ ихээхэн анхаарах боллоо. ОХУ-ын Зэвсэгт хүчний сургалтын зарчмууд “Сайтар сургаж бэлтгэгдсэн цэргийн мэргэжилтэн нь...тавигдаж буй цаг үеийн шаардлага, хэрэгцээнд нийцсэн, ирээдүй рүү хандсан байх хэрэгтэй”¹ гэсэн үзэл санааг удирдлага болгон шинэчлэгдэж эхэлсэн. БНХАУ-ын “Улсын батлан хамгаалах боловсролын тухай хууль”-д батлан хамгаалах боловсрол олгох зарчмын онцлогийг үе үеийн удирдагч, манлайлагчдын явуулсан батлан хамгаалах үзэл санаагаар баяжуулж, бүх нийтэд улс орноо хамгаалахын чухлыг ойлгуулж, байнга сайжруулж байх тухай зааж, улсын байгууллага, төрийн албанд ажиллах иргэнийг зөвхөн батлан хамгаалах боловсролоор дамжуулан бэлтгэдэг санаагаа улам баталгаажуулсан байна.

Батлан хамгаалах нь цэргийн шинжлэх ухаан, аюулгүй байдал судлалыг өөртөө агуулсан

судлагдахуун харин боловсролын онол тэр дундаа сурган хүмүүжүүлэх ухаан нь бусад шинжлэх ухааны ойлголтуудыг багтаадаг тул батлан хамгаалах боловсрол нь нэлээд өвөрмөц байдлаар илрэх хандлагатай. Орчин үед цэргийн боловсролын сургуулийн хүрээнд биш жинхэнэ эх оронч сэтгэлгээтэй хүн төлөвшүүлэх нийгмийн хүрээгээр нь ойлгож, системчлэн шинжлэх ухааны түвшинд авч үзэх, боловсролын зүй тогтлыг тайлбарлах шинжлэх ухааны шинэ зарчим бий болгохыг шаардаж байна.

Хоёр. Батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйн үндэс

Батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйн асуудал нь цэргийн алба хаагчид, хүүхэд залуучуудыг эх орноо батлан хамгаалахад сургаж бэлтгэх сургалт, хүмүүжлийн үйл ажиллагааны агуулга, арга хэлбэрийг тэдний нас бие, сэтгэцийн хөгжлийн түвшинд зохицуулан явуулах ажлын сэтгэл зүйн үндсийг судлахад гол анхаарлаа хандуулна.

Сэтгэл зүйн боловсрол нь байгаль дэлхий, эх орон, элгэн саднаа хайрлах, хамгаалах зэргээр оршин байгаа ахуй руу ханддаг тул залуу үеийн хүмүүжил боловсролд ач тусаа өгсөөр ирсэн. Гэтэл улам бүр хувьсан өөрчлөгдөж буй эрин үед уламжлалт ахуйгаас холдож байгаа нөхцөлд энэхүү хүмүүжил боловсролыг зайлшгүй албан ёсоор олгохоос өөр аргагүй байгаа нь нэгэнт тодорхой болжээ.

Сэтгэл зүйн асуудал батлан хамгаалах боловсролд чухал. Ирээдүйд улс орноо авч явах, эх орон, ард түмнийхээ язгуур эрх ашгийн

¹ Путин В.В, Быть сильными: гарантий национальной безопасности для России. Российская газета. №5708 (35) 17 фев 2012г.

төлөө хоёргүй сэтгэлээр хүчин зүтгэх залуу үеийн цэрэг эх оронч үзэл, сэтгэхүйг нь илүү бадрааж, зоригжуулж өгөх үүрэгтэй. Монгол хүн гэсэн бахархал, мэдрэмжийг батлан хамгаалах боловсрол олгох ёстой хэмээн үзэж байна.

Хүний сэтгэл зүйд чухал нөлөөлж байдаг маш хүчтэй зүйл бол мэдрэмж юм. Хүмүүний мөн чанар, өвөрмөц шинжийг мэдрэмжтэй холбон үздэг сэтгэл судлалыг үндэслэгчийн хувьд С.Л.Рубинштейн "Хүний мэдрэмжүүд бол байгалийн хамгийн яруу илэрхийлэл бөгөөд хүний жинхэнэ мэдрэмжээс урган гардаг сэтгэл догдлуулам тэр татах хүч чухамхүү үүнтэй л холбоотой"¹ гэжээ. "Монголын сурган хүмүүжүүлэх уламжлалын дагуу сургах ёсон нь хөвгүүдийн сэцэн мунхаг хийгээд чийрэг буурай ба хурц хийгээд мохоо хийгээд чадалтай үхээнц, жич түүний авьяасыг шинжлэн савыг үзэж сургаваас зохимуй хэмээсэн аж сэтгэлгээтэй нийцнэ"². Эндээс харахад боловсролыг нийтээр хавтгайруулан нэг хэв загвараар олгох гэж зүтгэх нь нэгэнт өнгөрсөн бөгөөд хүүхэд бүрийн сэтгэл зүйн хэв шинж мэдрэмж дээр тулгуурлан хүмүүжил боловсролыг олгох, монгол хүнийг бэлтгэх шинэ загвар боловсруулах хэрэгтэй болж байна. Өөрөөр хэлбэл, мэдээлэл технологийн эрин зуунд монгол хүнийг бэлтгэх батлан хамгаалах боловсролын нээлттэй олон загварт тогтолцоо хэрэгтэй гэсэн үг.

Монголчууд хүний оюун ухаан, бие махбодийг сэтгэл нь удирддаг гэж үздэг бөгөөд Чингис хаан нэгэнтээ "Хүний сэтгэлийг эзэмдвээс бие хааш одох" хэмээн айлджээ. Сэтгэлийн гол цөм нь сэтгэхүй юм. Сэтгэхүй бол хүний уураг тархины үйл ажиллагааны хамгийн дээд хөгжингүй хэлбэр мөн. Өөрөөр хэлбэл, хүн сэтгэж танин мэдсэн зүйлээ дахин тархиндаа боловсруулж, өөрөө болон бусдад итгэл үнэмшил төрүүлэхүйц мэдлэг гэгчийг үйлдвэрлэн энэхүү мэдлэг нь хүнд шингэснээр тухайн хүний үзэл санаа, итгэл үнэмшил болж тогтдог. Хүн бүрийн үзэл санаа хуримтлагдан нийгэмд тухайн ард түмний өвөрмөц сэтгэлгээний хэв маяг, онцлог бий болж энэ нь хүнд өөрийгөө нэг улс үндэстний хэсэг гэсэн мэдрэмжийг хүчтэй төрүүлдэг байна. Ийнхүү монгол хүний мэдрэмжийг чухалд авч үздэг шинж чанарыг батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйд авч үзэх боломжтой юм.

"Хүний сэтгэж танин мэдэх үйл ажиллагааны анхдагч хэлбэр буюу түгээмэл арга нь ажиглах арга бөгөөд энэ аргын сэтгэл зүйн үндэс нь ажигч гярхай чанар болно. Ажиглах чадвар нь монгол ахуй амьдрал, аж төрөх хэвшлээс үүдэлтэй ажиллах, хөдөлмөрлөх хэрэгцээнээс үүссэн сэтгэхүйн үйлийн анхдагч арга юм. Ажиглах явцад нэгийг нөгөөгөөс ялгах, тодруулах, хооронд нь жиших харьцуулах зэрэг оюуны үйлдлүүдийг хийдгээрээ онцлог ач холбогдолтой"³. Иймээс батлан

¹ Рубинштейн.С.Л. Основы общей психологии. В двух томах. Т.2.М.,1989.стр 147.

² Дэмчигдорж.Ч. Эрдэнэт толь хэмээх шаштир оршвой. УБ.,1995.т.30.

³ Баттогтох Д. Монголын уламжлалт боловсролын онол түүхийн судалгаа. Боловсрол судлалын шинжлэх ухааны докторын зэрэг горилсон диссертаци. УБ.,2019.т.64 "Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах судлал" № 28 (38) 2019

хамгаалах боловсролын олон талт асуудлыг монгол хүнд илүүтэй хөгжсөн сэтгэхүйн энэ чадварт суурилан шийдэх нь зохистой бөгөөд бүтээлч байж болох юм. Монгол хүн ямар онцлогтойг судлан үзэж бие махбодь, сэтгэл зүйн хэв шинжид ямар хүмүүжил боловсролын тогтолцоо тохирохыг үндэстэй тогтоох шаардлагатай.

Монгол хүний сэтгэхүйн онцлогийг логикийн зарим мөрдөлгөөнөөс гаргаж болох юм. Логик мөрдөлгөөний хуулиуд дотроос дедукцид буюу ерөнхийгөөс тусгайруу чиглүүлж оюун дүгнэлт хийх чадвар сайн байдаг нь монгол хүний байгалийн нэгэн онцлог шинж юм. Тухайлбал, монголчууд дээрээс доош тэрлэсэн унаган бичигтэйгээс гадна жилийн дотор сар, өдрийг багтаан ерөнхийгөөс тусгай хэсэгт шилжүүлэн ярьж, бичдэг нь дээрх санааг тодотгох нэгэн баримт болж байна. Өрнөдийнхөн хэсгээс ерөнхийд чиглэсэн индукц гаргалгааг зонхилон хэрэглэдэг бөгөөд манай улсын боловсрол яг ийм зарчмаар зохиогдсон хичээлийн агуулга үзэж, сурах бичиг гарын авлага ашиглаж ирсэн байдаг.

Дээрх онцлогуудыг харгалзан батлан хамгаалах боловсролын тогтолцоогоор цэргийн алба хаагч, оюутан сонсогч, иргэдэд өгөх мэдээллийн хэмжээг нягтруулж, сургалтын агуулгыг ерөнхийлөн багцлах зүй ёсны шаардлага тавигдаж болох юм. Тухайлбал, аль ч шатны батлан хамгаалах боловсролын агуулгыг хөндлөн ба босоо чиглэлээр нэгээс нөгөө нь урган гарахуйцаар учир зүйн эрэмбэд оруулж хөлгөн мэдээллийн маягаар

оновчтой цомхон болгох хувилбарыг боловсруулах нь зүйтэй юм.

Ийм зарчмаар боловсруулсан дидактик нь монгол хүний сурах байгалийн онцлогт сайн тохирч улмаар сурах, сургах үйл ажиллагааг хамтын бүтээлч хөдөлмөр болгож, шинэ зууны иргэдийн зайлшгүй эзэмших чадварууд (аливаа асуудлын учрыг олдог, зөв шийдвэр гаргаж чаддаг, хамтран ажиллах чадвар, харилцааны чадвар)-ыг хялбар олгох боломжийг бүрдүүлнэ. Нөгөө талаас дур мэдэн хичээлийн тоо, цагийг нэмэгдүүлдэг үр ашиг багатай, идэвхгүй арга барилаас салж, мэдээлэл боловсруулах дэвшилтэт аргыг хэрэглэн сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг төгөлдөржүүлэх боломжтой.

Дүгнэлт, санал

Батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй ба сэтгэл зүйн зарим асуудлаас нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдлыг тодруулан авч үзвэл:

1. Батлан хамгаалах боловсролын нийгмийн үүрэг нь Монгол Улсын иргэнийг эх орон, төр, ард түмнээ дээдлэн хүндэтгэх, газар нутаг, байгаль дэлхийгээ хайрлах, үндэс угсаа, түүх, соёл иргэншил, үнэт зүйлсээрээ бахархах эх оронч үзэл бодол, итгэл үнэмшлээр хүмүүжүүлж, улс орныхоо тусгаар тогтнолын баталгааг нэмэгдүүлж, тогтвортой хөгжлийг хангах үйл явцад чиглэгдэнэ.

2. Батлан хамгаалах боловсрол нь хүн амын доторхи бүлэг нийтлэгийн нийгмийн ялгааг багасгах, үндэсний тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлын баталгаа болох, нийгмийн харилцааг боловсронгуй

болгох зэрэгт шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэнэ.

3. Монгол орны түүх, соёлын онцлог, үндэсний өв уламжлал, цэрэг эх оронч сэтгэлгээ, өнөөгийн нийгэм эдийн засгийн хөгжил, боловсролын гүйцэтгэх үүрэг зориулалтаас үзэхэд бие хүнийг нийгмийн иргэн болгон төлөвшүүлэх нарийн төвөгтэй үйл явцыг судалдаг батлан хамгаалах боловсрол нь цэргийн ухааны нэгэн хэсэг мөн болохын хувьд улс орны хөгжил, түүнтэй зэрэгцэн өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж эхэлсэн.

4. Батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын мэдлэг, ур чадварыг эзэмшсэнээр хувь хүний авьяас чадвар хөгжих, зан суртахуун, үзэл бодол төлөвших, нийгмийн харилцаанд оролцох, өрх гэрээ төвхнүүлэх, аюулгүй амьдрах зэрэг боломжууд нэмэгдэх болно.

5. Монгол хүний сэтгэхүйн өвөрмөц онцлогуудыг батлан хамгаалах боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаанд туршин хэрэгжүүлэх нь залуучуудад цэрэг, эх оронч хүмүүжил олгох, эх орноо батлан хамгаалах үйл хэрэгт иргэн бүрийн оролцоог хангах ажлын сэтгэл зүйн үндсийг бүрдүүлэхэд ач тустай гэж үзлээ.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Шагдар Б. Өөрийгөө хамгаалах эрх ашгийн үүднээс монгол орноо судлах нь. БХЭШХ-ийн ЭШ-ний хуралд тавьсан илтгэл. УБ., 2014.т.2

- Ганзориг Д. Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүнд илгээх захидал. "Соёмбо" сонин. 2019.10.24. № 43(10668).

- Паламдорж Ш. Батлан хамгаалах боловсрол судлал, түүний онол арга зүйн асуудал. Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах судлал. УБ.,2019. №27. х126.

- Путин В.В Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России. Российская газета. №5708 (35) 17 фев.2012г.

- Рубинштейн.С.Л. Основы общей психологии. В двух томах. Т.2.М.,1989.стр 147.

- Дэмчигдорж.Ч. Эрдэнэт толь хэмээх шаштир оршвой. УБ.,1995.т.30.

- Баттогтох Д. Монголын уламжлалт боловсролын онол туухийн судалгаа. Боловсрол судлалын шинжлэх ухааны докторын зэрэг горилсон диссертаци. УБ.,2019.т.64

ЦЭРГИЙН СУРГАЛТЫН ТҮҮХЭН СУРГАМЖ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Х.Онолбек

ДХИС-ийн Биеийн тамир, албаны бэлтгэлийн институтийн ахлах багш,
докторант, хошууч

Товч агуулга: Энэхүү өгүүллийн зорилго нь цэргийн сургалтын хөгжил, өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, анхаарах асуудлын талаар санал дэвшүүлэхийг зорилго.

Abstract: The purpose of this article is to analyze the development and current condition of military training and offer recommendations to be taken

Түлхүүр үгс: Цэргийн сургалт, түүхэн уламжлал, өнөөгийн байдал, арга хэлбэр, тогтолцоо.

Key words: Military training, historical traditions, current situation, methods, system

Нэг. Цэргийн сургалтын онолын үндэс

Цэргийн сургалтын тухай онол нь сургалтын үйл явцын хамгийн нийтлэг зүй тогтоол, армийн нийт бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх зорилт, агуулгыг шинжлэн судалж үүний үндсэн дээр сургалтын зарчим, арга хэлбэрийг боловсруулдаг юм. Цэргийн сургалт дайчдад практик ажиллагаанд нь зайлшгүй шаардлагатай цэргийн хэргийн мэдлэг, чадвар, дадлага эзэмшүүлэх, цэргийн хамт олон /салбар, анги, нэгтгэл/-ыг байлдааны ажиллагаа явуулахад бэлтгэх, гар нийлэмжийг хангахад чиглэгдсэн зохион байгуулалт, зорилго чиглэл бүхий үйл явц юм. Цэргийн сургалтын үндсэн зарчмуудад шинжлэх ухаанч, цэргийг дайнд хэрэгтэй бүхэнд сургах шаардлага, суралцагсдын идэвхитэй, ухамсартай байдал, үзүүлэнт байдал, системт байдал, дэс дараат байдал, Суралцагсдад ойлгомжтой байх, гүн бат мэдлэг, чадвар дадлагатай байх, сургалтад

хамт олон ба нэг бүрчлэн /ганцаарчилсан/ хандлагыг зөв хослуулах гэх зэрэг болно.

Цэргийн сургалт нь бие бүрэлдэхүүний авъяас, бүтээлч санаачилгаа дээд зэргээр илрүүлэн гаргах таатай нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд амжилтад хүрнэ. Мөн захирагч, дарга нар нь цэрэг нэг бүрийн оюун ухаан, бие бялдрын бүх боломж, түүний сэтгэлзүйн хөгжлийн түвшин /хүртэхүй, сэтгэлгээ, ой, хэл яриа/ ба сэтгэлзүйн шинж чанар /зан ааш, авир араншин, авъяас/-ыг бүх талаар харгалзан тооцож чаддаг болсноор амжилт гаргана.

1.1 Түүхэн уламжлал

а/Хүннү гүрний үе;

Хүннүгийн хүн амын тоо Хан улсын нэг мужаас ч бага байсан бөгөөд хүннү судлаач ихэнх эрдэмтдийн тооцоолсноор (В.С.Таскин, Л.Н.Гумилев, Ма Чан шоу гэх зэрэг) Модунь шаньюйн үед Хүннүгийн хүн амын тоо 1 сая 500 мянга орчим байсан. Хятадын түүхэн

сурвалж болох “Ши цзи” буюу “Түүхэн тэмдэглэл”-д “Байдан ууланд Хан улсын Гаодигийн цэргийг бүслэхэд Модунь 400 мянган цэрэгтэй байсан” гэсэн бол мөн хятадын эртний түүхэн сурвалж болох “Хан шу” буюу “Хан улсын бичиг”-т 300 мянган цэрэгтэй байсан гэжээ.

Хан улсын түүхч Цзя И-гийн (НТӨ 200-168 он) мэдээгээр 5 хүнд нэг цэрэг оногдож байсан байна.

Хүннү улс төр цэргийн нэгдсэн зохион байгуулалттай байсан учир улс орны амьдралд цэрэг онцгой үүрэг гүйцэтгэж байв. Модун шаньюй олон овог аймгийг нэгтгэх, хөрш зэргэлдээх олон улс орныг эзлэхэд хүннү цэрэг гол үүрэг гүйцэтгэсэн билээ. Тэрээр “Цэрэг бол төр, улсын гол хэрэгсэл” хэмээн үзэж улсдаа цэргийн шинэчлэл хийж, цэргүүдийг нэгэн удирдлага дор нэгтгэж, маш хатуу чанд сахилга баттай болгож чадсанаараа хүчирхэг байжээ.

Хятад сурвалжид өгүүлснээр хүннү нар хятадуудтай тулалдахдаа давхилт дундаа алсын зайнаас харвахыг илүүд үздэг байсан ба тэд энэ эрдмийг бүр багаас эзэмшдэг агаад нас биед хүрэх үедээ харвах намнах чадвараар гойд сайн болсон байдаг байв. Энэ тухай “Ши цзи” буюу “Түүхэн тэмдэглэл”-д “Хүүхэд дөнгөж хонь унаж чадах болмогцоо хулгана, зурам харвах ба нэлээд өсч ирэхлээрээ үнэг, туулай харваж иднэ. Нум хэрэглэж чадах хүн болгон цэрэг болно” гэсэн байна.

Хүннү “Намар адуу мал таргалах үеэр бүх хүмүүс ой модыг самнан ан хийдэг” байсан ба энэ мэт зохион байгуулалттай ав хомрого нь нэг ёсны цэргийн сургууль болдог байв. Нум сум бол хүннүгийн

байлдааны болоод ангийн гол зэвсэг байсан бөгөөд Хүннү-Парфяны нум нь НТӨ I зууны сүүлч гэхэд хамгийн шилдэгт тооцогддог байсан.

Хүннү цэрэг нь тус тусын овог аймгийн цэрэг эр бус, улсын цэргийн нэгдсэн аравтын зохион байгуулалттай байсан бөгөөд улсын дэвсгэр нутгийг хятадын түрэмгийлэл зэргээс батлан хамгаалах үүрэгтэй байжээ.

Хүннүгийн эмэгтэйчүүд эрчүүдийн нэгэн адил морь унаж, нум сум харваж чаддаг. “Хожуу Хан улсын бичиг. 79 дүгээр бүлэг”, “Давс төмрийн бодлого. Гавьяа бүлэг” зэрэгт өгүүлснээр “Хүннү эмс охид цэргийн хуарандаа мал сүргээ хариулдаг. Ар талын нүсэр ажлыг дангаар гүйцэтгэдэг. Алсын аян дайны үед эмэгтэйчүүд, хөгшид үхэр, хонь, адуу, луусаа даган нүүдэллэж цэргийг хоол хүнсээр огт үл тасалдуулдаг” байжээ.

Хүннүд их цэрэг, цоохор цэрэг гэж хоёр төрлийн цэрэг байсан ба их цэрэг нь байнгын, цоохор цэрэг нь түр цэрэг байсан. Хүннүгийн түмт, мянгат, зуут, аравтын дарга нар цэргүүдийн байлдааны бэлэн байдлыг бүрэн хариуцдаг байсан.

б/Их Монгол улсын үе буюу XIII зууны үе;

Арван өрхөөс татсан арван цэргээс бүрдэх аравт, арван аравт бүрийн цэрэг нийлсэн зуут, арван зуутын цэргээс бүрдсэн мянгат, арван мянгатын цэрэг бүхий түмт байхаар журамласан цэргийн зохион байгуулалтын тогтолцоо нь Их Монгол улс байнгын хүчирхэг армитай байх нөхцлийг бүрдүүлсэн юм.

Чингис хаан цэргээ шинэ зохион байгуулалтанд оруулж, байнгын армийг бий болгов. Цэргийн

ерөнхийлөн захирах тушаалтныг буй болгож, тэр тушаалд нэрт жанжин Хубилай-г томилов. Мөн дээд хэмжээний арван хоёр зөвлөхөөс бүрдсэн Илдэч хэмээх цэргийн бодлогын газрыг байгуулав. Цэргийн яамны маягийн эл байгууллага нь цэргийн эрдэм ухааныг хөгжүүлэх, цэргээ байлдааны байнгын бэлтгэл сургуультай байлгах, цэргийн жанжин, дарга нарын удирдлагын ур чадварыг ямагт төгөлдөржүүлэх, армийн зохион байгуулалтыг чанд цэгцлэх, дээд зэргийн уян хатан, хөдөлгөөнт армийг байлдааны бэлэн байдалд барьж байх гол үүрэгтэй байжээ.

Их Монгол улс хүчирхэг зэвсэгт хүчинтэй байсан нь цэргийн сургалтын бүхэл бүтэн тогтолцоо бүрдүүлсэнтэй холбоотой. Эл тогтолцоо нь, хүүхдээ хар багаас нь морь унуулж, нум сум харвуулж сургах, байлдах болон агнах наад захын эрдмийг эзэмшүүлэхийг иргэн бүрийн зайлшгүй үүрэг болгосон бүх нийтийн цэргийн бие даасан сургалт; мөн моринд гарамгай болгох, сэлэмдэх урлагт суралцах, оньсон техник эзэмших зэрэг албан ёсны мэргэжлийн сургалт гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байжээ.

Тогтмол тэмцээн, наадам зохион байгуулж байсан нь зугаа цэнгэлийн төдийгүй, цэргийн сургалтын үр дүнг шалгах гол хэлбэр байсан.

Их Монгол улсын зэвсэгт хүчин нь хөнгөн болон хүнд морин цэргээс бүрдэж байв, Хөнгөн морин цэрэг хөдөлгөөнт чанар, суу залиараа нэн гайхамшигтай. Хүнд морин цэрэг нь өвч зэвсэглэсэн тусгай зориулалт бүхий цэрэг юм. Цэргийн гол зэвсэг нь нум сум, сэлэм, жад, сүх төмөр,

шийдэм, бороохой, хуяг дуулга байв. Монголын морьт арми нь хэрэм боомт эвдэх инженерийн ангитай байжээ. Ийм ч учраас монголчууд урьд өмнө дэлхий дахинд хэзээ ч байгаагүй цэрэг дайны номлолыг бий болгосон байдаг.

в/Богд Хаант Монгол Улсын үеийн цэргийн сургалт;

Манжийн нөлөөнд 200 гаруй жил байсан Монголчууд 1911 оны цагаагчин гахай жил хувьсгал хийж өөрсдийн эрх чөлөө тусгаар тогтнолоо сэргээж Богд Хаант Монгол Улсыг сэргээн байгуулсан. Хувьсгалаар олж авсан эрх чөлөө, тусгаар байдлаа батлан хамгаалахын тулд үндэсний цэргийг байгуулах явдал шинэ төрийн нэн чухал зорилт болсон юм. Батлан хамгаалах хүчний байгууллага нь үндэсний уламжлалд суурилахын зэрэгцээ тухайн цагт тэргүүнд тооцогдож байсан европ маягийн орчин үеийн цэргийн тогтолцоог хүлээн авах учиртай байв.

Богд Хаант Монгол улсын батлан хамгаалах төрийн төв байгууллага Цэргийн яамыг 1911.12.29-30-нд Богд эзэн хааны зарлигаар байгуулж үйл ажиллагаа нь эхэлсэн байна.

Халхын Хүрээний Бүгд хэргийг Түр ерөнхийлөн шийтгэх газар (1911 оны зун байгуулсан)-аас Манж Чин улсаас тусгаарлаж, 1911 оны эцсээр Сэцэн хан, Түшээт хан аймагт цэргийн дайчилгаа явуулсан юм. Энэ шийдвэрийн дагуу Их Хүрээний ойролцоо хошуудаас 1000 шахам цэрэг цугларсны дийлэнх нь Түшээт хан аймгийн жанжин Ханддоржийн харьяат цэрэг байв. Иймээс Хиагтын зүүн, баруун этгээд 47 харуул тутмаас захирах түшмэл 1,

цэрэг 9-ийг дайчлан Их Хүрээнд ирүүлсэн байна.

“Монгол цэргийг бэлтгэн сургах тухай” Монгол-Оросын хэлэлцээг 1913.02.03-нд байгуулсан байна. Энэхүү хэлэлцээний дагуу “морьтой цэрэг хоёр хороо, хороо бүрд 6 суман, пулемёт бууны 6 хүн, их үхэр бууны 100 шахам хүн бүгд 1900 хүн” бүхий морьт бригад байгуулахаар хэлэлцэн тохирсон байна. Энэ цэргийг сургахаар цэргийн ноёд 2, түмэд 15, дарга 42-ыг Монголд томилон ирүүлэх, энэ сургах зардал 350 мянган цөлхөөвийг урьд олгосон 2 сая цааснаас суутгахаар хэлэлцэн тохирчээ.

Ийнхүү Нийслэл Хүрээний Хужирбулан хэмээх газар анх удаа европын тогтолцоогоор монгол цэргийг сургаж бэлтгэх болсон нь ихээхэн дэвшил төдийгүй, орчин цагийн боловсронгуй цэрэг байгуулах эхлэл болсон.

г/Ардын хувьсгалын үеийн цэргийн сургалт;

Ардын хувьсгалын цэргийн сургалт бэлтгэлийн тогтолцоо нь цэргийн биеийн тамирыг чухалчлан үзэх, цэрэг-эх оронч үзэл хүмүүжил олгох, орчин үеийн зэвсэг, техникийг эзэмшүүлэн сургахад чиглэгддэг байсан ба “Даргын сургууль”-ийг төгсөгчдөөс сургагч нарыг томилон сургадаг байсан.

Цэргийн даргалах бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх зорилгоор 1921 оны 8 дугаар сарын 20-нд хорин сурагчийг бүртгэж, улмаар 10 дугаар сарын 15-нд 90 хүнтэйгээр морин цэрэг, улс төрийн гэсэн хоёр ангитай, зургаан сарын хугацаатай сургалтаа эхлүүлжээ. Анхны захирлаар нь П.М.Толпыгин, комиссараар нь Н.Юмжав нар томилогджээ. Даргын сургуулийн анхны төгсөлт 1921 оны

12 дугаар сарын 25-нд болж, салаан дарга 15, хагас салаан дарга зургааг төгсгөжээ.

Даргын сургуульд 1922 оноос их бууны салаа нэмэн байгуулж, суралцах хугацааг нэг жил болгосон бол 1923 онд Ардын засгийн газар “Даргын сургуулийг шинэчлэн байгуулах тухай дүрэм” баталж, сургуулийн морин анги, их бууны анги, пулемётын ангийн суралцах хугацааг гурван жил болгон суман, салаан дарга нарыг бэлтгэх, мөн морин цэрэг, их бууны дарга нарыг давтан сургах 10 сарын хугацаатай курс байгуулах, суртлын сургагч, холбоочдыг нэг жил, захиргаа, аж ахуйн ажилтнуудыг найман сарын хугацаатай бэлтгэх тогтолцоотой болгосон байна.

1933 оны нэгдүгээр сард БНМАУ-ын СнЗ-ийн тогтоолоор Дотоодыг хамгаалах газарт баруун ба өмнөт хязгаарыг хамгаалах үүрэг өгч, анхны хилийн отряд, комендатуруудыг байгуулснаар орчин үеийн Хил хамгаалах байгууллага үүссэн юм.

Хилийн цэргийн туулж өнгөрүүлсэн дайчин замнал нь Монголын ард түмний тусгаар тогтнолд халдан довтолсон харийнхны өнгөлзлөгийг цаг тухайд нь илрүүлэн зогсоож, газар нутгийнхаа бүрэн бүтэн байдлыг чанд хамгаалсан мятаршгүй эх оронч хилчдийн тэмцэл, ялалтын түүх юм.

Улс орныг харийн түрэмгийн нараас батлан хамгаалах, улсын хил хязгаарын бүрэн бүтэн байдлыг сахиулах боловсон хүчнийг бэлтгэх зорилгоор БНМАУ-ын Ардын сайд нарын зөвлөлийн /хуучин нэрээр/ 1933 оны 7 дугаар сарын 6-ны өдрийн 8 дугаар тогтоолоор “Дотоодыг хамгаалах газрын дунд

сургууль” байгуулах шийдвэр гаргажээ.

Энэхүү түүхэн зурвас үед дэлхийн томоохон гүрнүүд цэрэг-улс төрийн томоохон давалгаануудад өртсөн XX зууны сүүлийн хагаст цэргийн сургалт бэлтгэлд эрс шинэчлэлт хийгдэж эхэлжээ.

Учир нь дэлхийн томоохон гүрнүүд, тэдгээрийг дагалдан талцалд орсон улс орнуудын зэвсэглэлээр хөөцөлдөх, бүс нутгийн хэмжээнд, цаашлаад дэлхийн хэмжээнд нөлөө бүхий байх эрмэлзлэл дээд хэмжээндээ хүрсэн.

Үүнийг дагаад цэргийн зэвсэг, техникийн судалгаа, шинжилгээ, нэгжүүдийн бүтэц, алба хаагчдын гүйцэтгэх үүрэг эрчимтэй шинэчилэгджээ.

Өнгөрөгч 1970 – 1990 оны хооронд төрөл мэргэжлийн цэргийн фронт, армид эзлэх хувь эрчимтэй нэмэгдэв. Цэргийн сургалт, тэр дундаа офицер бэлтгэх сургалт академик түвшинд хүрсэн.

Цэргийн сургалт бэлтгэлийн талаар тухайн үед үндсэн 3 төрлийн арга барил бий болсон. Үүнд:

- Бидний сайн мэдэх “Орос школ” буюу онолын мэдлэгийг танхимаар олгон ажлын талбарт практикт сурган хүмүүжүүлэх, улмаар ажлын арга барил, удирдах авьяаст тулгуурлан мэргэшүүлэх, цаашид академийн боловсрол эзэмшүүлэн удирдах шатны алба хаагч бэлтгэх тогтолцоо,

- Бундесверийн буюу бага офицер /дэслэгч, ахлах дэслэгч/-ыг сургаж бэлтгэн дипломын боловсрол олгон ажлын талбарт /салааны удирдлага, төрөл мэргэжлийн алба хаагч/ гаргаад дунд офицер болохын тулд дахин сургалтад хамрагдан шалгалт өгч бакалаврын түвшний

мэдлэг эзэмшиж байж дараагийн шатны албан тушаалд томилогддог, ахлах офицер болохын тулд академийн түвшний сургалтад хамрагдан стратегийн хэмжээний мэдлэг олгон шалгалт авч шат ахиулдаг тогтолцоо,

- Англи-Америкийн буюу шаардлагатай албан тушаалд нь тохирсон сургалтыг нэгдсэн байдлаар, бодит нөхцөлтэй ойртуулсан нөхцөлд явуулан шалгалт авч тухайн албан тушаалд томилох ба тухайн алба хаагч өөрийн хүсэлтээр дээд шатны албан тушаалд очихын тулд дахин сургалтад хамрагдан шалгуур хангаж байж томилогддог тогтолцоонууд орчин үеийн сургалт бэлтгэлийн үндэс суурь болжээ.

Хоёр. Хилийн цэргийн сургалт бэлтгэлийн зорилго, агуулга

Цэргийн сургалт бэлтгэл нь бидний үндсэн хөдөлмөр бөгөөд өдөр тутамдаа хийж байх ёстой ажил.

Сургалт бэлтгэл хэдий чинээ сайн явагдана тэр хэмжээгээр анги, салбаруудын үүрэг гүйцэтгэх чадавхи нэмэгдэж байдаг.

Цэргийн сургалт бэлтгэлийг явуулахад нөлөө үзүүлдэг гол гурван зүйл бий. Нэгдүгээрт, сургалтын орчин, нөхцлийг бүрдүүлэх асуудал чухал.

Хоёрдугаарт, сургалтыг тасралтгүй явуулах үндсэн нөхцөл нь материал-техникийн бүрэн хангалт байх ёстой.

Гуравдугаарт, зэвсэглэл, техник дээр аль болох түлхүү ажиллуулж, мэргэжлийн алба хаагчдыг зөв сонгох тухай асуудал юм.

2.1 Цэргийн сургалтын зарчмууд, түүнийг тактикийн

бэлтгэл сургуулийн явцад тусгах нь;

Цэргийн сургалтын зарчим гэдэг нь нийт бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх ерөнхий зорилттой уялдсан, сургалтын шинж чанарыг тодорхойлж өгдөг удирдлагын гол заалт бөгөөд Намч зарчим;

- Байлдаанд юу шаардагдвал түүнд сургах;

- Байлдааны байнгын бэлэн байдлыг хангах;

- Суралцагчдыг ухамсартай идэвхтэй болгон сургах;

- Үзүүлэн таниулах;

- Дэс дараалсан, системтэй сургалт:

- Дөхөм хялбараар ойлгуулах;

- Мэдлэг, дадлага чадварыг гүн бат эзэмшүүлэх;

- Хамт олноор буюу нэг бүрчлэн сургах зэрэг зарчмууд багтдаг.

Цэргийн сургалтын процесс дайчдад гүн мэдлэг, бат тогтвортой, уян хатан дадлагууд өгөх төдийгүй нийт бүрэлдэхүүнд улс төр, ёс суртахууны өндөр чанарыг төлөвжүүлж өгдөг улс төрийн чиглэл нь намч зарчим зайлшгүй байхыг шаардаж байна. Байлдааны жинхэнэ байдалд ойртуулан сургах, байлдааны байнгын бэлэн байдлыг хангах энэ зарчмууд нь цэргийн сургалтыг гол хөтлөгч зарчим мөн. Эдгээр нь бусад зарчмуудын үндсэн агуулгыг ямар нэг хэмжээгээр тодорхойлж өгдөг учраас тэдгээрийг байлдааны бэлтгэл сургуулийн хөтлөгч зарчим гэж нэрлэдэг.

Сургалтыг дөхөм хялбар болгохын тулд заах материалыг суралцагчдын урьд өмнө эзэмшсэн мэдлэг дадлагатай нь холбож өөрөөр хэлбэл тэдний мэдэх зүйлээс

ммэдэхгүйд нь шилжүүлэх замаар хичээлийг явуулах нь чухал.

Сургалтын арга хэлбэрийн тухай ойлголт;

Сурган хүмүүжүүлэх үүргийг амжилттай шийдвэрлэхийн тулд сургалтын төрөл бүрийн арга, хэлбэрүүдийг зөв ойлгож, түүнийг бүрэн ашиглаж чаддаг байх нь чухал.

Сургалтын арга нь сургаж байгаа хүний сургуульд оролцогсдыг удирдах ажлын арга зам мөн.

Офицер, штаб болон цэрэгтэй явуулах тактикийн бэлтгэл сургуулийн явцад сургалтын дараахь аргуудыг хэрэглэдэг. Үүнд: ярианы арга (тайлбарлах, лекц унших ярилцах, үзүүлэх, дасгал, дадлагын ажил, ном зохиолыг бие даан судлах зэрэг олон аргууд байдаг.

Сургалтын хэлбэр нь юуны өмнө сургуулийг явуулах бүхий л нөхцөл өөрөөр хэлбэл сургуульд оролцох бүрэлдэхүүн, хичээл, сургуулийн зохион байгуулалт, түүнийг явуулах газар орон болон үргэлжлэх хугацааг тусгасан байдаг.

Офицер, штабууд болон анги, нэгтгэлүүдийг тактикийн бэлтгэлээр сургахад лекц унших, семинар явуулах булгийн дасгал, тактикийн шуурхай дадлага хийх, штабын дадлага, тактик, тактик-жагсаалын сургууль, хээрийн сургууль, байлдааны буудлагатай сургууль, команд штабын цэргийн тоглоом болон бие даасан сургалт зэрэг нилээд дэлгэрсэн нийтлэг аргуудыг хэрэглэдэг. Цэрэгтэй явуулах тактикийн ялангуяа байлдааны буудлагатайгаа явуулах тактикийн хээрийн сургууль бол тактикийн бэлтгэлийн хамгийн дээд хэлбэр мөн.

Сургалтын зарим нэг хэлбэрт зөвхөн ганц арга байж болох бөгөөд тийм байдалтай уялдаж сургалтын

зарим нэг хэлбэр нь аргынхаа дагуу нэрлэгддэг явдал бий. Тийм учраас <лекц> гэдэг хэллэг нь сургалтын арга хэлбэрийн алиныг ч тодорхойлж өгдөг.

Сургалтын олон төрлийн хэлбэр нь нийт бүрэлдэхүүнийг нэг бүрчлэн болоод хамт олноор нь сургах, тэдэнд гүн бат мэдлэг олгож, олон талын чадвар, дадлагатай явуулснаар ёс суртахуун-байлдааны өндөр чанараар хүмүүжүүлэх бүрэн бололцоог олгодог.

Сургалтын арга, хэлбэр нь хоорондоо салшгүй холбоотой байдаг. Хэрэв сургалтын хэлбэр нь сургалтыг хэрэгжүүлэх нөхцөлийн бүрдлийг тусгаж, түүнийг чадсанаар зорилтоо биелүүлэх боломжийг олгодог бол арга нь сургалтаар тавигдсан зорилтыг хэрэгжүүлэх арга замыг зааж өгдөг.

Сургалтын нэг хэлбэрт хэд хэдэн арга хэрэглэгдэж байгаа бол түүний нэг нь голлох арга нь болж байх ёстой.

Хэрэв энэ зарчмыг зөрчвөл сургуулийн зорилтыг биелүүлж чадахгүй.

Жишээлбэл: Тактик-жагсаалын сургуулийг явуулахад тактикийн арга, үйлдлийг элемент элементээр нь хийх нийт бүрэлдэхүүний дасгал (дадлага) нь сургалтын голлох арга нь болно.

Штабуудыг бэлтгэх гол хэлбэр нь штабын дадлага команд-штабын цэргийн тоглоомыг зураг дээр, команд-штабын хээрийн сургуулийг газар орон дээр тус тус явуулах болно. Цаашид штабуудын бэлтгэлийг улам дээшлүүлэх арга бол цэрэгтэй явуулах тактикийн хээрийн сургууль мөн.

Тактикийн сургалтанд олон төрлийн арга, хэлбэрүүдийг

чадварлагаар хэрэглэхийг зүй ёсоор шаарддаг.

Сургалтын аргын агуулга

- Тайлбарлах арга нь бараг бүх төрлийн хичээл сургуульд их бага хэмжээгээр хэрэглэгддэг. Энэ аргыг ихэвчлэн сургалтын бусад аргуудтай хослуулан хэрэглэнэ. Жишээлбэл, тайлбарлах аргыг дасгал буюу үзүүлэх аргын өмнө дасгал, дадлагын ажлын явц дунд буюу төгсгөлд хэрэглэж болно.

Тайлбарлах арга нь дүрэм зааврын заалтуудыг дэлгэрүүлэн ойлгуулах, захирагдагсдаас материалыг гүнзгий дүгнэлттэйгээр судлах, тэрчлэн тэднээс тактикийн ямар нэг үзэгдлийг бүтээлчээр судлах хандлагатай болгон хүмүүжүүлэхэд хамгийн түрүүн үйлчилдэг.

- Лекцийн аргыг офицеруудээс онолын холбогдолтой асуудлыг судлах үед ихэвчлэн хэрэглэдэг. Энэ нь үзэж байгаа сэдвийн гол санаануудыг системтэй, дэс дараатайгаар задруулан ярихад бүрэн бололцоог өгдөг. Түүнээс гадна лекц нь сурч байгаа хүмүүсээс цаашид бие даан ажиллах чиглэлийг олж авахад тус болдог.

- Ярианы аргыг сонсогчдын урьд өмнө олж авсан төсөөлөл, ойлголт, хувийнх нь онцлог байдал туршлагад нь тулгуурлан, тэдний мэдлэгийг шалгах, түүний нь өргөжүүлэн системтэй болгох зорилгоор хэрэглэж болно.

- Үзүүлэх сургуулийг, төлөвлөгөөнд орсон хичээлийг удирдан хийгдэхээс өмнө явуулах нь зүйтэй. Ийм сургуулийг дээд тушаалын дарга нар удирдаж явуулдгаараа онцлогтой. Жишээлбэл хорооны тактикийн үзүүлэх сургуулийг армийн

командлалаас удирдаж явуулдаг Ийм сургуулийг эртнээс сайн бэлтгэх хэрэгтэй.

Хичээл дээр үзүүлэх материалуудыг ашиглах дэс дараа, ямар тайлбар өгөхөө урьдаас сайн бэлтгэх нь чухал байдаг.

Материалыг бие даан судлахад: гүйлгэж унших, үргэлжлүүлэн унших, судалж унших гурван аргыг хэрэглэдэг. Судалж байгаа сэдвийн онцлог сонгож авсан номын ач холбогдлыг харгалзан энэ гурван аргын аль алиныг хэрэглэж чаддаг байх нь чухал.

Практик ажиллагаа гэдэг нь сонсогчдоос байлдааны цагийн байдалд ойртсон тийм нөхцөлд, тодорхой хугацаанд өөрийн үүрэгт ажлаа хийж гүйцэтгэхийг хэлнэ.

Практик ажиллагаа нь сонсогчдоос тодорхой хэмжээний бэлтгэл, бие даан ажиллах өндөр чадварыг шаарддаг тул суралцагчдаас дадлагын зохих хэмжээний мэдлэг эзэмшсэний дараа энэ ажилд шилжин орно. Тийм ч учраас энэ аргыг команд-штабын болон тактикийн сургуулиар нилээд өргөн хүрээтэй хэрэглэдэг.

Дүгнэлт

Монгол Улс нь өөрөө цөөн хүн амтай, томоохон газар нутагтай учраас хилчдийг нөхөн хангах хязгаарлагдмал нөөцтэй улс. Дэлхийн жишигт Зэвсэгт хүчнээ бүрдүүлдэг нөхөн хангалтын хэд хэдэн тогтолцоо бий. Манай улсын хувьд бид холимог тогтолцооны аргаар буюу зарим бүрэлдэхүүнийг цэрэг татлагаар, нөгөө хэсгийг нь сайн дурын үндсэн дээр гэрээгээр

хаалгах замаар нөхөн хангалтыг хийж байна.

Энэ тогтолцоогоор шинээр татагдсан хугацаат цэргийн алба хаагчдийг сургаж бэлтгэх асуудал зөвхөн сургалтын төвөөр хязгаарлагдан, цаашид практикаар дадлага олж авах төдийгөөр хязгаарлаж байгаа нь осол зөрчилд холбогдох, улсын хил хамгаалалтын үр дүн төдийлөн дээшлэхгүй байгаа зэрэг дутагдлын эх үндэс болж байхыг үгүйсгэхгүй.

Бидний цаашдын сургалт бэлтгэлийн зорилт Хил хамгаалах байгууллагын хөгжлийн бодлоготой уялдаж мэргэшсэн хилчин бэлтгэх замаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах явдал юм.

Мэргэжлийн хилчин гэдэгт офицер, ахлагч, цэргийн гэрээт алба хаагчдыг хамруулан ойлгож байгаа бөгөөд тэднийг мэргэжлийн хувьд нь чадваржуулах, тасаг, салаа, салбараар нь үүрэг гүйцэтгэх чадварыг нэмэгдүүлэх бэлтгэлийг чиглүүлэн явуулахад анхаарах нь зүйтэй.

Хилчдийн сургалт бэлтгэл нь агуулгын хувьд өөрчлөгдөж байна. Учир нь бид хугацаат цэрэг төвтэй сургалтаас байнгын бүрэлдэхүүн төвтэй сургалт руу шилжих шилжилтийн үеийг өнгөрсөн 10 гаруй жилийн хугацаанд туулж ирлээ. Одоо мэргэшсэн хилчин бэлтгэх сургалт бэлтгэлд түлхүү анхаарах, тэдгээрийг чадваржуулахад чиглэгдсэн хөтөлбөр агуулгыг улам боловсронгуй болгох, түүнийг анги, салбаруудад хэрэгжүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх нь чухал юм.

ХИЛИЙН АЛБАНЫ БОЛОВСРОЛЫН ҮР ДҮНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ, САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

Л.Лхагвасүрэн

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн ар тал, эдийн засгийн тэнхимийн дэд

Товч агуулга: Миний судалгааны ажилд цэргийн боловсрол тэр дундаа хилийн албаны боловсролын үүсэл хөгжил, түүнд тавигдах шаардлага болон бусад орны сургалтын харьцуулалтыг харуулж Хилийн албаны сургуулиас цэргийн боловсрол олгох сургалтын үр дүн нь захиалагч байгууллагын хэрэгцээнд нийцэж байгаа эсэхийг гаргах, цэргийн сургалтад хэрэглэж буй гадаадын зарим орны сургалтын хэлбэр, орчныг өөрийн оронд нэвтрүүлэх боломжийг судлан онцлогийг тодорхойлоход оршино

Түлхүүр үгс: Цэрэг, боловсрол, сургалт, хөтөлбөр

Оршил

Монгол улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй шинэ үеийн хил хамгаалах байгууллага үүсэж хөгжсөн хугацаанд хилийн орон зайд аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг гардан явуулж байна. Хил хамгаалах байгууллагын салбар, нэгжүүд тэдгээрийн бие бүрэлдэхүүн улсын хил хамгаалах үүргээ хоногийн 24 цагийн турш тасралтгүй хэрэгжүүлж байдаг. Хилчдийг удирдан зохион байгуулж буй төрөл мэргэжлийн офицеруудыг анхлан 1933 онд “Хязгаарын ба гүйцэтгэх ажилтны курс” байгуулагдсанаас эхлэлтэй үүнээс хойш 87 жилийн хугацаанд “Хязгаарын ба гүйцэтгэх ажилтны курс”, Дотоод Явдлын Яамны Төв Сургууль, ДЯЯ-ны Хязгаарын ба дотоодын цэргийн нэгдсэн сургууль, НАХЯ-ны Цэргийн тусгай дунд сургууль, НАХЯ-ны Цэргийн дээд сургууль, Цагдаагийн дээд сургууль /Хилийн албаны тэнхим/, ЦИС-ийн Хилийн факультет /Хилийн сургууль/, ЦИС-ийн Хилийн цэргийн дээд сургууль, БХИС-ийн Хилийн цэргийн дээд сургууль, ХХЕГ-ын харьяа Хилийн цэргийн дээд сургууль, ХСИС-ын

Хилийн албаны сургууль, ДХИС-ийн Хилийн албаны сургууль гэх зэрэг нэртэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байсан ч үндсэн үүрэг болох Цэргийн офицер бэлтгэх ариун үйлсийг тасралтгүйгээр зохион байгуулж төрлөх сургуулиасаа эрдэмтэн, багш, төр нийгмийн зүтгэлтнүүд, генерал офицеруудыг төрүүлж гаргасаар өдий хүрсэн байна.

Хилийн албаны сургуулийн үндсэн үүрэг нь цэргийн мэргэжлийн офицеруудыг Хилийн алба-Эрх зүй, Хилийн алба, Хилийн Боомтын аюулгүй байдал шалган нэвтрүүлэх албаны ажилтан, Сэтгэл зүйч, Ар тал-Эдийн засаг зэрэг төрөл мэргэжлээр бэлтгэж Хил Хамгаалах Байгууллагын офицерын боловсон хүчнээр хангахад үндсэн үүрэг нь оршиж байдаг. Төрөл мэргэжлийн офицеруудын нийтлэг чанар нь “Цэргийн боловсрол”-ыг системтэйгээр олгоход оршиж байгаа юм. Тэгвэл цэргийн боловсролыг хэрэгжүүлж байсан технологи сургалтын үр дүнгээс шалтгаалан 2017, 2018, 2019 онуудад мэргэжлийн хичээлийн хөтөлбөрүүд хөтөлбөрийн өөрчлөлт, шинэчлэл хийгдсэн байна. Учир нь захиалагч байгууллагын шаардлагаар төгсөн гарч буй

бүтээгдэхүүн нь төгсөгчдийн гадаад хэлний мэдлэг, бие бялдрын төвшин, цэргийн хэргийн мэдлэг хангалтгүй байна гэсэн дүгнэлтүүд гарсан тул нийтдээ 3 удаа хөтөлбөрөө шинэчлэлт хийгдсэн байдаг. Цэргийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүдийн суралцахуйн үр дүн нь 3 удаа шинэчлэгдээд байхад захиалагч байгууллагын хүсэмжит үр дүнг хангаж чадахгүй байгаа асуудал нь уг сэдвийг судлах нь нэн тэргүүний чухал зорилт болж байна

Сэдвийн судлагдсан байдал:

Монгол Улсын цэргийн шинжлэх ухааны зарим эрдэмтэд тухайлбал доктор (Ph.D) профессор Ш.Арвай "Монгол Улсын хил хамгаалах салбарын алба байлдааны бэлэн байдал", доктор (Ph.D) профессор Т.Соронзонболд "Цэргийн мэргэжлээр дээд мэргэжил олгох сургалт, стандартыг боловсруулах арга зүйн асуудал", доктор (Ph.D) профессор У.Эрднээ "Ерөнхий зориулалтын цэргийн салаа, салбарын байлдааны бэлтгэл сургалтыг боловсронгуй болгох асуудал" зэрэг бүтээлүүддээ цэргийн сургалтын онол, практикийн асуудлуудыг тус тус тусгасан байдаг.

Дэлхийн зарим орны цэргийн шинжлэх ухааны эрдэмтэд болох Оросын Холбооны Улсын цэргийн шинжлэх ухааны (Ph.D) профессор Сажин А.И. Эметс В.С нарын "Цэргийн офицерын хувь хүнд чиглэсэн сургалт", Америкийн цэргийн академийн доктор, Александра Димитровска, Славко Анжелески нарын "Цэргийн боловсролын нөлөө үүрэг гүйцэтгэх чадварт нөлөөлөх нөлөөлөл" сэдэвт

бүтээлүүдэд албан хаагчдыг бэлтгэх сургалтын талаар олон талаас нь судлан үзэл онол, загварчлалыг тодорхойлон гаргасан байгаа боловч энэ төрлийн сургалтыг зохион байгуулахад гарч байгаа бэрхшээл, түүнийг шийдвэрлэх арга замын талаар тийм ч тодорхой бичээгүй байна.

Нэг. Цэргийн боловсролын (түүхэн хөгжил) тухай ойлголт, үзэл санаа

Монгол Улс нь "Мэдлэгт суурилсан" хөгжлийн чиг хандлагыг сонгосон бөгөөд Хил хамгаалах байгууллага/цаашид ХХБ гэх/ ч уг зарчмын дагуу уйл ажиллагаагаа зохион байгуулж явуулах нь зайлшгүй юм. Энэ нь "Аюулгүй байдалд хандах хандлага, түүнийг хангах үйл ажиллагаа нь мэдлэг, мэдээлэл, дүн шинжилгээнд суурилна..."¹ гэж зааснаар баталгаажсан байна.

Сургалтын эцсийн үр дүн нь хунд тухайн чиглэл, зорилгын дагуу боловсрол олгоход чиглэгдэж байдаг. Тиймээс сургалтын онол, арга зүйн асуудлыг нээн гаргах нь боловсролын тухай ойлголтыг тодорхойлохоос эхлэх шаардлагатай юм.

Боловсрол нь их өргөн хүрээтэй ойлголт юм. Шинэ зуунд улс орон хэрхэн хөгжих нь боловсролын шинэчлэлийн чиг хандлага, хурдац, үр дүнгээс хамаарах болж байна.

Цэргийн боловсрол гэдэг нь цэргийн албан хаагчид эх орон, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах үүргээ биелүүлэхэд зайлшгүй шаардагдах мэдлэг,

¹ Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал баримт бичгийн 1 дэх хэсэгт

чадварыг эзэмшүүлэх, түүнийг үүссэн ямар ч цагийн байдлын өрнөлтийн үед ашиглах дадлага олгох үйл явц юм.

Монгол Улсын хил хязгаарыг сахин хамгаалах үүргийг тухай үеийн нэршлээр хязгаарын цэрэгт хариуцуулснаар хил хамгаалах мэдлэг чадвар бүхий боловсон хүчин бэлтгэх зорилгоор 1933 оны 07 дугаар сарын 06-ний өдрийн 08 дугаар тогтоолын дагуу “Дотоод хэргийн газар”-ын харьяа дунд

сургуулийг байгуулснаар “Цэргийн” боловсролын орчин цагийн түүхэн суурь тавигдаж тухайн цаг үеэс эхлэн Цэргийн гэж ямар боловсролтой хүнийг хэлэх вэ хэмээх анхдагч ойлголтууд эхэлсэн болов уу гэж судлаач миний бие үзэж байна.

Орчин цагт цэргийн боловсрол гэж “Бие хүнийг цэргийн алба хаах явцад олж авч байгаа цэргийн эрдэм, хүмүүжил, хөгжил зэрэг олон талт цогц үйл ажиллагааг хэлнэ”¹ хэмээн үзэж байв.

Зураг 1. Төгсөгчдийг жилээр харьцуулсан үзүүлэлт

Судалгаанаас харахад хилийн албаны сургууль нийгмийн аль ч үеүдэд үндсэн зорилго болох Цэргийн офицер, ахлагч бэлтгэхэд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн байна. Нийт 3266 гаруй Цэргийн офицерыг бэлтгэж өнөөдрийн байдлаар Хил Хамгаалах Ерөнхий газрын боловсон хүчний 84 хувийн мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангаад байна.

Менежментийн талаас нь авч үзвэл: Цэргийн сургуулийн төгсөгч нь амьдрал ахуй, ажил хөдөлмөрөө төлөвлөх, гүйцэтгэх, хянаж шалгах, тодруулж зохицуулахтай холбогдсон мэдлэг

чадвар, төлөвшилтийн цогц үйл хэрэг гэж тайлбарлаж болох юм.

Цэргийн офицер гэж хэн вэ? “Эх орноо хамгаалах үйл ажиллагаанд тусгайлан бэлтгэгдсэн, цэргийн дүрмээр ажиллаж амьдрах үйл хэрэгт сургагдсан, тодорхой хугацаанд заагдсан газар ажиллах, өндөр хариуцлагатай үүрэг хүлээсэн хүнийг хэлнэ” хэмээн үзэж байна.

Цэргийн албан хаагчдыг сургах явцад сурган хүмүүжүүлэх технологид суурилсан ойлголтуудын дараах ангилал нь хамгийн сайн хэрэглээг олсон болно:

- ассоциатив-рефлекс;

¹ “Цэргийн боловсрол” Н.Пүрэвсүрэн, Ш.Доржбал 2004 он 2х

- сэтгэцийн үйлдлийг үе шаттайгаар бүрдүүлэх;
- асуудал ба асуудлын үйл ажиллагааны сурах;
- програмчлагдсан сургалт.

Сэтгэл зүйч, сурган хүмүүжүүлэгчид, түүний дотор цэргийн шинжлэх ухааны эрдэмтийн хийсэн хэд хэдэн судалгаагаар онолын асуудлыг судлахдаа заахын ассоциатив-рефлекс үзэл баримтлалд суурилсан аргууд илүү үр дүнтэй байдаг бөгөөд ур чадварыг хөгжүүлэхдээ оюун санааны үйл ажиллагааг аажмаар төлөвшүүлэх үзэл баримтлалд суурилсан аргуудыг ашиглах нь зүйтэй юм.

Ассоциатив-рефлекс

сургалтын үзэл баримтлал цэргийн албан хаагчдыг сургахад голчлон хэрэгжүүлдэг. Үүний дагуу дидактик зарчмуудыг боловсруулж, боловсон хүчнийг сургах дийлэнх аргыг боловсруулсан болно.

Энэ нь И.М.Сеченов, И.П.Павлов нарын илрүүлсэн хүний

тархины нөхцөлт рефлексийн үйл ажиллагааны зүй тогтлууд дээр үндэслэдэг; “Энэ нь тархинд кондициональ рефлекс холболт үүсэх байнгын үйл явц юм. Эдгээр нь хувь хүний амьдралын нөхцөл байдлыг илэрхийлдэг. Хувь хүн бүрийн хувийн шинж чанар нь аль холбоо нь тогтвортой, ухамсартаа тогтохоос хамаарна”¹. Тархины болзолт рефлексийн үйл ажиллагааны хэв маягийн тухай И.П.Павловын сургаалд үндэслэн сургалт ба хувь хүний сэтгэцийн хөгжлийн уялдаа холбоогоор Выготский, Оросын сэтгэл судлаач, багш А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Елконин, В.В.Давыдов, Н.А.Менчинская, Д.Н.Богоявленский, А. А.Смирнов, Ю.А.Самарин, П.А.Шеварев болон бусад нь заахын ассоциатив-рефлекс ойлголтыг бүрдүүлдэг мэдлэгийг шингээх ажлыг зохион байгуулах янз бүрийн хандлагыг боловсруулсан байдаг.

Хүснэгт 1.Уламжлал ба үр дүнд суурилсан сургалтын ялгаа

Уламжлал	Үр дүнд суурилсан
Багшийн яриа цонхилдог	Сурагчийн дадлага зонхилдог
Сонсож шууд хүртдэг	Аль болох мэдрэхүйн бүх эрхтнээрээ мэдэрч хөгжүүлж хүлээж авдаг
Нийгмийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахад чиглэгдэж аргаа сонгодог	Хувь хүний хэрэгцээг хангахад чиглэгдэж аргаа сонгодог
1-3 талт үйл ажиллагаа	4-6 талт үйл ажиллагаа

Боловсролын үйл ажиллагаа нь бусадтай адилгүй бөгөөд үүнд хандах бүтээлч хандлагаас гадуур хөгжиж

чадахгүй. Бүтээлч байдал бол жинхэнэ сурган хүмүүжүүлэх арга

¹ Гүзеев В.В., (2004), Образовательная технология: отприёма до философии.

зүй биш бодит бодит хүчилтөрөгч юм.

Цэргийн сургалтын өнөөгийн нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээ /төгсөгч, оюутнууд, ажил олгогч/

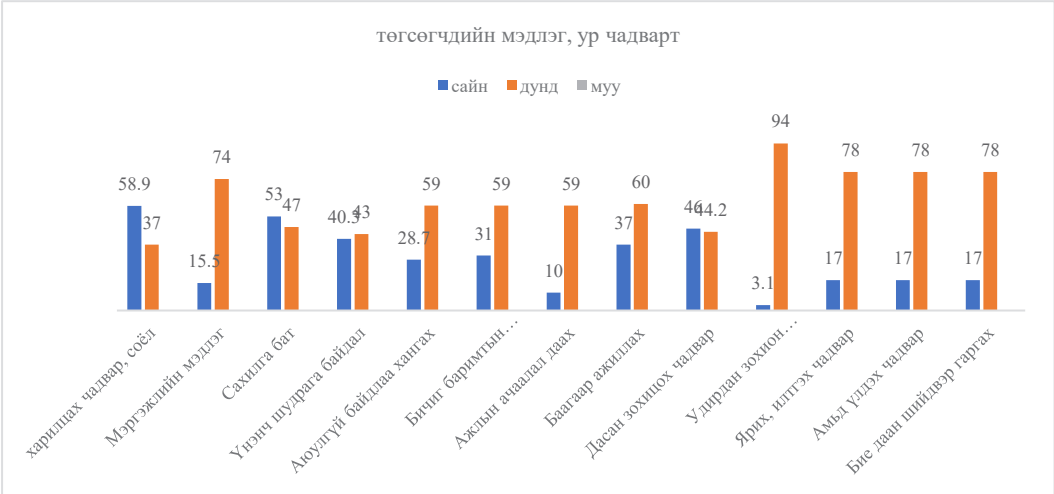
Хилийн албаны сургууль нь өнөөгийн байдлаар мэргэжлийн Хилийн албаны тэнхим, хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхим, цэргийн хэргийн тэнхим, сэтгэл судлалын тэнхим, ар тал, эдийн засгийн тэнхим, хилийн эрх зүйн тэнхим, инженер техникийн зэрэг нийт 7 тэнхимийн мэргэжлийн 4 хөтөлбөртэйгөөр сургалтын үйл ажиллагаа явуулж байна.

Судалгааны зорилго: Цэргийн мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтын үр дүнд шинжилгээ хийж, сайжруулах зарим арга замыг дэвшүүлэн тавих.

Судалгаа авсан газар: Хил хамгаалах ерөнхий газар, Хилийн зарим ангиуд, Дотоод хэргийн их сургууль

Судалгаанд хамрагдсан хүрээ: Хил Хамгаалах Ерөнхий газрын харьяа Хилийн ангиудын захирагч, Хилийн салбарын дарга, орлогч нар

Зураг 2. Төгсөгчдийн ерөнхий үр дүнд өгсөн судалгааны дүн

Мэдээлэл цуглуулах арга зам: Асуулга, ярилцлага, ажиглалт, харьцуулалт

Хил Хамгаалах Ерөнхий газар, Хилийн ангиудын ангийн захирагч, салбарын дарга, орлогч, Дотоод хэргийн их сургуулийн төсөв болон зарим баримт бичгийг харьцуулсан судалгааг нэгтгэн дараах шалгуураар судаллаа: Үүнд

1-р хэсэг: Төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадварыг үнэлнэ үү? гэсэн 13 асуулга бүхий судалгаанд Хил Хамгаалах Ерөнхий газрын харьяа Хилийн 31 ангийн захирагч хамрагдах ёстойгоос 31 оролцогч оролцогч судалгаанд 100 хувь хамрагдаж дараах хариултуудыг өгсөн байна. Асуулга бүрийн харалдаа –Маш сайн, Сайн, Дунд, Муу, Маш муу, Чухал чанарыг 1-26 хүртэл байр эзлүүлнэ үү- гэсэн хариултууд байна. Төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадвар бүр өөр өөрийн онцлогтой байгаа учраас графикт тоогоор бус тус бүрийг дэлгэрэнгүйгээр үнэлсэн болно. Үүнд:

Судалгаанаас харахад зайлшгүй сайжруулах шаардлагатай төгсөгчдийн үр дүнг дараах байдлаар эрэмбэлж байна. Үүнд

1. Удирдан зохион байгуулах чадвар

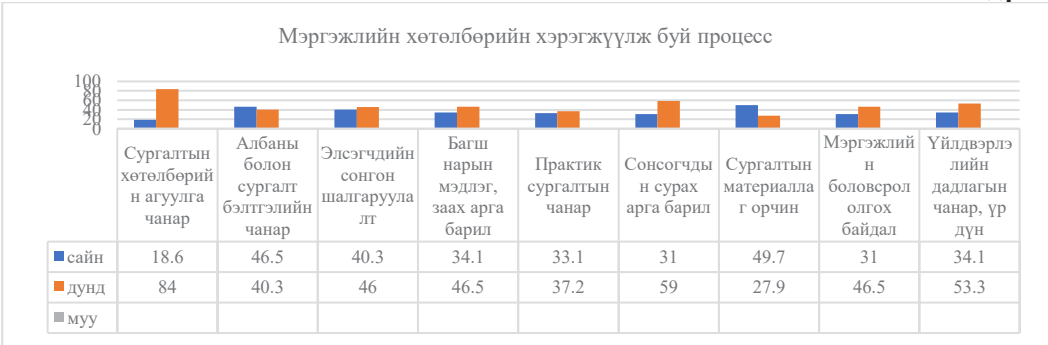
2. Ярих илтгэх чадвар

3. Амьд үлдэх чадвар зэрэг үр дүнгүүд шаардлага хангахгүй байна гэж үзсэн байна. Дээрх шаардлагуудыг хангалттай сайн биш байгаа нь хилийн албаны сургуулийн эцсийн үр дүнд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй цаашлаад Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал буюу Монгол Улсын аюулгүй байдлын тухай хуульд зааснаар “Үндэсний аюулгүй байдал”¹ гэж Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байдлыг хэлнэ” Хил хамгаалах байгууллагаас хэрэгжүүлж буй Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахын тулд хил орчмын бүс нутагт хилийн дэглэмийн зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох арга ажиллагаа нь аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг явуулж байгааг хэсэгт чухамдаа дунд түвшний мэдлэгтэй боловсон хүчин очих нь Үндэсний

аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж байгааг илтгэж байна. Ийм учир Хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүдийг сайжруулж төгсөгч нараа мэргэжлийн түвшинд бэлтгэх хэрэгтэй гэдэг асуудал тулгарч байна.

2-р хэсэг: Хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрийн суралцахуйн үр дүнг үнэлнэ үү? гэсэн 9 асуулга бүхий судалгаанд Хил Хамгаалах Ерөнхий газрын харьяа Хилийн 31 ангийн захирагч хамрагдах ёстойгоос 31 оролцогч судалгаанд 100 хувь хамрагдаж дараах хариултуудыг өгсөн байна. 9 асуулга бүхий хүснэгтэн судалгаанд оролцогчид дараах хариултуудыг өгсөн байна. Асуулга бүрийн харалдаа –Маш сайн, Сайн, Дунд, Муу, Маш муу, Чухал чанарыг 1-10 хүртэл байр эзлүүлнэ үү- гэсэн хариултууд байна. Үүнд:Хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрийн суралцахуйн үр дүнд өгсөн үнэлгээг нэгтгэн авч үзэхэд дээрх 10 асуулгад давхардсан тоогоор нийт: Маш сайн-1,8%, Сайн-39.6%, Дунд-54.2, Муу-4,5%, Маш муу-0 олонх нь дунд, сайн гэж үнэлжээ.

Зураг 3. Мэргэжлийн хөтөлбөрийн хэрэгжүүлж буй процессыг үнэлэх судалгааны дүн

¹ Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль нэгдүгээр бүлэг 3 дугаар зүйл

Захиалагч байгууллагын мэргэжлийн хөтөлбөрийн суралцахуйн үр дүнд өгсөн судалгаанаас сайжруулах шаардлага ажлыг эрэмбэлэхэд.

1. Сургалтын хөтөлбөрийн агуулга чанар;

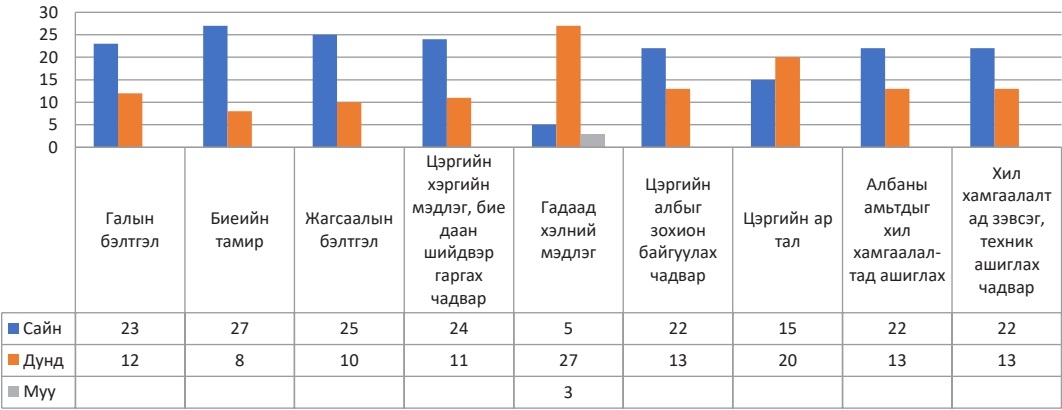
2. Сонсогчдын сурах арга барил;

3. Үйлдвэрлэлийн дадлагын үр дүн зэрэг нь хангалттай сайн биш гэж үзсэн байна. Энэ нь хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүд, сургалт, заах арга зүй, орчны хамаарал харилцан уялдаатай байдаг байна. Судалгаанаас харахад бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж байгаа буюу мэдлэг олгож буй процессын хувьд дунд түвшинд байгаа нь мэргэжлийн хичээлийн хөтөлбөрүүд

зорилгодоо хүрэх боломж бүрдүүлэх, оюутнууд болон нийгмийн эрэлтийг гүйцэлдүүлэх зорилгоор өөрсдийн хөтөлбөрөө үе шаттайгаар хянаж үнэлж байх шаардлагатай байна. Ийм төрлийн хяналтын ажил шинэчлэлийг хийснээр мэргэжлийн хөтөлбөрийг байнгын сайжруулалт, шинэчлэл рүү хөтлөх юм.

3-р хэсэгт: Төгсөгч нараас авсан судалгаа: *та өөрийнхөө хилийн албаны сургуулиас олж авсан боловсролыг үнэлнэ үү?* гэсэн 2 асуулга бүхий судалгаанд Хилийн албаны сургуулийн 2-4 дүгээр дамжааны 140 сонсогч оролцох ёстойгоос 135 оролцогч оролцогч судалгаанд 99,5 хувь хамрагдаж дараах хариултуудыг өгсөн байна.

Зураг 4. Сонсогчдын хичээлээс авсан үр дүнгээ үнэлэх судалгаа

Хамгийн өндөр хувьтай буюу биеийн тамир, жагсаалын бэлтгэл, цэргийн хэргийн хичээлийг 58.5 хувь нь өөрсдийгөө сайн гэж үзсэн бол гадаад хэл, цэргийн ар тал, албаны амьтдыг хил хамгаалалтад ашиглах, зэвсэг, техник ашиглах чадварын 39.2 хувь нь дунд буюу муу гэсэн хариултыг өгсөн байна. Энэ нь хилийн албаны сургуулийн сонсогч

нар өөрсдийн мэдлэг, чадварыг хангалттай сайн байна гэж үзэж байгаа нь захиалагч байгууллагаас авсан судалгаатай сөрөг үр дагаварт хүрч байна.

Таны судалж буй мэргэжлийн хичээлийн хөтөлбөрт заавал тусгах шаардлагатай сэдвүүд байна уу? Ямар хичээлд, ямар сэдэв, цагийг нэмэх талаар таны бодол:

Зураг 5. Сонсогчдын хөтөлбөрт өгөх санал

Сонсогчдын 69,7 хувь нь цэргийн хичээлийн цагийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн бол 29,3 хувь дадлагын цагийг нэмэгдүүлэх гэж үзсэн байна.

4-р хэсэгт: Хилийн албаны сургуулийн төгсөгчдийн албан тушаалын ахиц дэвшлийг тодорхойлох судалгаа сүүлийн 5 жилээр “Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх алба” хөтөлбөрийн жишээн дээр\

2016-2020 онд “Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх алба” мэргэжлээр нийт 43

офицер төгссөн ба 2021 оны 03 дугаар сарын байдлаар Хил хамгаалах байгууллагад 37 офицер ажиллаж байна. Хил хамгаалах байгууллагаас гарсан 7 төгсөгч нь Гадаадын иргэн харьяатын газарт 1, гадаад улсад ажиллаж байгаа 1, хуваариа ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа 2, нас барсан 2 байна.

Тус судалгаанд Хил хамгаалах байгууллагад ажиллаж буй 37 офицeroос 32 офицер /86,4 хувь нь/ хамрагдсан ба төгссөн оноор авч үзвэл 2016 оны 13 төгсөгчөөс 8, 2017 оны 10 төгсөгчөөс 8, 2019 оны 18 төгсөгчөөс 16 офицер хамрагдсан.

Зураг 6.Төгсөгчдийн албан тушаалын ахиц дэвшлийн судалгаа

Судалгаанд хамрагдсан 33 офицер нь 2021 оны 3 сарын байдлаар 10 нэр төрлийн албан тушаал дээр ажиллаж байгаа ба

үүний 20 офицер 62,5 хувь нь шалган нэвтрүүлэх албаны чиглэлээр, 12 офицер 37,5 хувь нь бусад чиглэлээр ажиллаж байна.

Зураг 7. Төгсөгчдийн албан тушаалын ахиц дэвшлийн хувь

Нийт төгсөгчдөөс 16 офицер /50 хувь нь/ ажлын үзүүлэлт тухайн албан тушаалд гаргасан амжилтаараа бусдыгаа манлайлан дараагийн шатны албан тушаалд дэвшиж, 6 офицер /19 хувь нь/ иж шатлалтай албан тушаалд томилогдсон байна.

5-р хэсэгт: Цэргийн мэргэжлийн бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг гадаадын

зарим улс орнуудын сургалтад хийсэн ажиглалт судалгаа

Хөрш зэргэлдээ орны ижил мэргэжлийн сургуулийн сургалтын арга хэлбэрийн хувьд Орсын Холбооны Улсын хувьд цэргийн албан хаагчдыг сургах явцад сурган хүмүүжүүлэх технологид суурилсан ойлголтуудын дараах ангилал нь хамгийн сайн хэрэглээг олсон гэж үздэг байна. Үүнд

Хүснэгт 2. Сургалтын харьцуулалт

ОХУ-ын Курган, Калининград хотын Хилийн дээд сургууль	БНХАУ-ын Кунминь хотын Хил, далайн эргийн хамгаалалтын их сургууль	МУ-ын Дотоод Хэргийн Их сургуулийн Хилийн албаны сургууль
Уламжлалт академик сургалт	Уламжлалт академик сургалт	Уламжлалт академик сургалт
Ассоциатив-рефлекс	Ассоциатив-рефлекс	-
Сэтгэцийн үйлдлийг үе шаттайгаар бүрдүүлэх	-	Сэтгэцийн үйлдлийг үе шаттайгаар бүрдүүлэх
Асуудал ба асуудлын үйл ажиллагаанд сургах	-	Асуудал ба асуудлын үйл ажиллагаанд сургах
Програмчлагдсан сургалт	Програмчлагдсан сургалт	Програмчлагдсан сургалт
Практикд суурилсан сургалт	Практикд суурилсан сургалт	Практикд суурилсан сургалт

Судалгаанаас харахад сэтгэл зүйч, сурган хүмүүжүүлэгчид, түүний дотор цэргийн шинжлэх

ухаанчийн хийсэн хэд хэдэн судалгаагаар онолын асуудлыг судлахдаа заахын ассоциатив-

рефлекс үзэл баримтлалд суурилсан аргууд илүү үр дүнтэй байдаг бөгөөд ур чадварыг хөгжүүлэхдээ оюун санааны үйл ажиллагааг аажмаар төлөвшүүлэх үзэл баримтлалд суурилсан аргуудыг ашиглах нь зүйтэй юм гэж үздэг байна.

Хоёр. Сургалтын үр дүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг илрүүлэх ажиглалт судалгаа

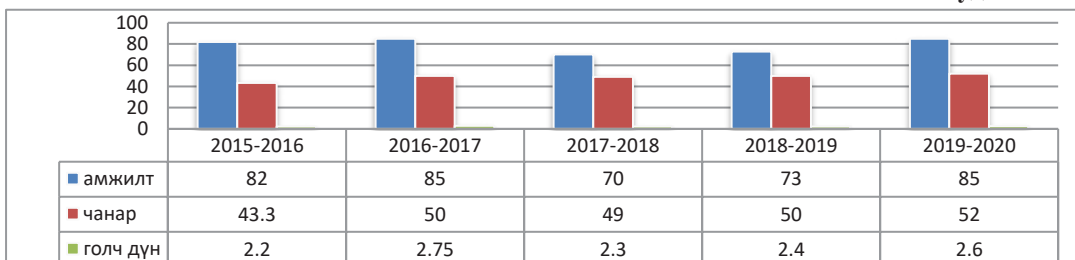
Судалгааны зорилго:
Сургалтын идэвхтэй арга зүй суралцахуйн үр дүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг ажиглалтын аргаар илрүүлэх

Өнөөдөр сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулахдаа ажлын байран дээр ямар мэдлэг, чадвар шаардлагатай байна гэсэн хэрэгцээг нь нарийн судалж, ажил олгогч нарын хүс ч буй чадварлаг мэргэжилтнийг бэлтгэхэд боловсруулсан хөтөлбөр хангалттай байна уу, үгүй юү гэдгийг төгсөгчдөөсөө болон ажил олгогч нараас судалгаа авах замаар хянаж хөтөлбөрөө шинэчилдэг болжээ. Тэгвэл өнөөдөр ажил олгогч нарын **1-р хэсэг: Хилийн албаны сургуулийн сонсогч, суралцагч нарын 2015-2020 оны хичээлийн жилийн дүнгийн харьцуулсан судалгаа.**

Энэ төгсөгч нарын цэргийн мэргэжлийн хичээлийн сургалтын арга барил буруу байгаагаас шалтгаалж байх

магадлалтай гэвч сүүлийн 5 жилийн хугацаанд сонсогч нарын дүнд харьцуулалт хийвэл

Зураг 8. Хилийн албаны сургуулийн 2015-2020 оны сурлагын дүнг харьцуулсан судалгаа

Дээрх графикаас харахад сонсогчдын сурлагын амжилт, чанар сүүлийн 5 жилд

хэлбэлзэлтэй байгаа ба дунджаар амжилт-79, чанар-54.42, голч-2.45

үнэлгээтэй байна. Энэ судалгаанаас харахад суралцагч нарын чанарт онцгойлон анхаарах шаардлагатай гэж үзэж байна нөгөө талаар зөвхөн мэдлэгт суурилсан сургалт явуулаад чадвар, үр

дүнд суурилсан сургалтыг орхигдуулаад байна уу гэсэн таамаглал дэвшүүлж болох юм. Үүнд SWOT, TOWS матриц шинжилгээ хийвэл

Хүснэгт 3. Дотоод орчны шинжилгээ

Дотоод орчны шинжилгээ	Давуу тал Сургалтын үйл ажиллагаа нь сургуулийн эрхэм зорилгод нийцэж, хөтөлбөрийн үр дүнд чиглэсэн цогц чадамжид суурилсан агуулга шинэчлэлийг захиалагч байгууллага, төгсөгчдөөс авсан судалгаа, шинэчлэгдсэн хууль, эрх зүйн шаардлагад тулгуурлан, 2018,2020 онд хийсэн.	Гадаад орчны шинжилгээ	Боломж Сургалтын арга зүй нь мэдлэг бүтээлгэж, хэрэглэж, сурахад чиглэгдсэн ч арга зүйн үр дүнг тооцож анализ хийх.
	Сул тал Суралцахуйн болон багшлахуйн арга зүйн баримт бичиг дутмаг. Сургалтын хөтөлбөрийн боловсруулалт жигд бус, сургалтын хөтөлбөрийн үр дүнд чиглэсэн баримт тодорхойгүй. Сургалтын хөтөлбөр тогтворгүй өөрчлөгдөж байдаг.		Эрсдэл Сургалтын арга зүй нь шинэчлэгдэхгүй, цэргийн сургалтын цөөхөн арга зүйг ашигладаг.

Дээрх судалгаанд сонсогчдын сурлагын ахиц амжилтад дүн шинжилгээ хийж, сурах хандлагыг төлөвшүүлэх, сайжруулах, ажлын байранд шаардлагатай цэргийн хэргийн мэдлэг ур чадварыг сонсогчийн бие даалтын цагаар олгох, сонсогчийн үнэлгээг ил тод найдвартай шударга, ижил тэгш байх нөхцөлийг хангах зохион байгуулалтын арга хэмжээг авч, үүссэн асуудлыг шуурхай

шийдвэрлэх, хяналт шалгалтын тогтолцоог бүрдүүлэх нь зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байна.

2-р хэсэгт: Сургалтад хэрэглэх номын сангийн баяжилтад хийсэн судалгаа

Судалгаанд Дотоод Хэргийн их Сургуулийн төв номын сан, дотуур байрны номын сангийн сурах бичиг гарын авлагын нэрсийн жагсаалтыг ашиглав.

Зураг 9. Хилийн албаны фондын номын харьцуулсан судалгаа

Дотоод хэргийн их сургуулийн төв номын сангийн нийт номын 57.2 хувийг хууль зүйн ухааны, 17 хувийг Монголын түүх ёс заншил, 11.4 хувийг Эдийн засгийн ухаан, 9.6 хувийг Улс төр судлал, философи, гүн ухаан, 8.4 хувийг хил судлалын хичээлийн сурах бичиг, гарын авлага эзэлж байна.

Сургалтын хөтөлбөрт ашигладаг нууцын бус эдийн засгийн холбогдолтой сурах бичиг, гарын авлагын судалгааг гаргахад 6533 ширхэг сурах бичиг, гарын авлага байгаа нь Их сургуулийн номын фондын 8,4 хувийг эзэлж байна. Хилийн албаны сургуулийн нийт сонсогчдын тоонд харьцуулж тооцвол 1 хүнд 18,2 ном сурах бичиг ногдож байна. Гэвч цэргийн ухааны номын тоо нь хангалтгүй буюу 3 хүнд 1 сурах бичиг ноогдож байна.

Хилийн албаны сургуулийн нууцын номын санд Монгол Улсын “Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай” хуульд заасны дагуу “Маш нууц”-ын зэрэгт хамаарах мэдээлэл агуулагдсан мэргэжлийн хичээлийн сурах бичиг, гарын авлага багш, сонсогчдын хэрэгцээг бүрэн хангах хэмжээгээр хадгалагддаг. Нууцын номын сангийн үйл ажиллагааг тусгай журмаар зохицуулдаг бөгөөд номын фондын баяжилтыг ХХЕГ, ТЕГ-аас нэгдсэн байдлаар зохион байгуулж ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалтад хяналт тавьдаг. Нууцын номын сангийн талаарх мэдээлэл нь нууцын зэрэг хамаардаг тул

дэлгэрэнгүй мэдээллийг судалгааны ажилд тусгах боломжгүй юм.

Сонсогчийн дотуур байранд байрлаж буй I, II дамжааны сонсогчид тус байрны номын сангаар үйлчлүүлэх, мөн мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх дадлага хийх үедээ хилийн анги, салбарын номын сангаар үйлчлүүлж, шаардлагатай мэдээлэл авах нөхцөл бололцоогоор бүрэн хангагдсан байдаг байна.

Цэргийн боловсрол олгох сургалтад ном сурах бичгийн тоо нь хангалтгүй буюу 3 сонсогчид 1 ширхэг ном ноогдож байгаа бөгөөд үүнээс цэргийн сургалтын талаар тодорхой хувьд нөлөөлж байгаа гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Монгол улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй шинэ үеийн хил хамгаалах байгууллага үүсэж хөгжсөн хугацаанд хилийн орон зайд аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг гардан явуулж байна. Хил хамгаалах байгууллагын салбар, нэгжүүд тэдгээрийн бие бүрэлдэхүүн улсын хил хамгаалах үүргээ хоногийн 24 цагийн турш тасралтгүй хэрэгжүүлж байдаг. Энэ хилчдийг удирдан зохион байгуулж буй төрөл мэргэжлийн офицеруудыг 1933 оноос 2021 он хүртэл хилийн албаны сургууль нь тасралтгүй бэлтгэн гаргаж ирсэн түүхтэй байна.

Сургалтын хөтөлбөрийг үнэлэхдээ 13 асуулга бэлдэж хилийн 31 ангийн захирагчаар тандалд хийлгэхэд

сонсогчдын сурах арга барил, үйлдвэрлэлийн дадлагын үр дүн, мэргэжлийн боловсрол олгох байдал, багш нарын мэдлэг, заах арга барил, элсэгчдийн сонгон шалгаруулалт, практик сургалтын чанар зэрэг нь хангалттай сайн биш гэж үзсэн байна. Судалгаанаас харахад бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж байгаа буюу мэдлэг олгож буй процессын хувьд дунд түвшинд байгаа нь мэргэжлийн хичээлийн хөтөлбөрүүд зорилгодоо хүрэх боломж оюутнууд болон нийгмийн эрэлтийг гүйцэлдүүлэх зорилгоор өөрсдийн хөтөлбөрөө үе шаттайгаар хянаж үнэлж байх шаардлагатай байна. Ийм төрлийн хяналтын ажил шинэчлэлийг хийснээр мэргэжлийн хөтөлбөрийг байнгын сайжруулалт, шинэчлэл рүү хөтлөх юм.

Нөгөө талаас нь сонсогчдоор өөрсдийг нь үнэлүүлэх судалгаанд нийт 200 гаруй сонсогчийг 10 асуулга бүхий судалгаа авахад хамгийн өндөр хувьтай нь биеийн тамир, жагсаалын бэлтгэл, цэргийн хэргийн хичээлийг 58.5 хувь нь өөрсдийгөө сайн гэж үзсэн бол гадаад хэл, цэргийн ар тал, албаны амьтдыг хил хамгаалалтад ашиглах, зэвсэг, техник ашиглах чадварын 39.2 хувь нь дунд буюу муу гэсэн хариултыг өгсөн байна. Энэ нь хилийн албаны сургуулийн сонсогч нар өөрсдийн мэдлэг, чадварыг хангалттай сайн байна гэж үзэж байгаа нь захиалагч байгууллагаас авсан судалгаатай сөрөг үр дагаварт хүрч байна. Уг судалгаанаас үзээд сонсогчдын сурлагын дүнд харьцуулсан судалгаа хийхэд сүүлийн 5 жилийн хугацаанд сурлагын чанар дунд буюу 2,6 голчтой байгаа нь суралцагч нар өөрсдийн бодит дүнгээс хавьгүй илүүд үнэлж байгаа нь сургалтын хөтөлбөрийн үр дүнд сайжруулахад сөрөг нөлөө үзүүлж болох юм.

Сургалтын үр дүнд нөлөөлж буй байдлыг зарим хэсгийг судлахын тулд харьцуулалтын аргыг ашиглан судалгаа боловсруулахад сургалтын хөтөлбөрүүдийг 2015, 2018, 2019 онуудад хөтөлбөрийн шинэчлэлт хийсний хөтөлбөрийг цаг хувиралтыг

судалж үзэхэд сүүлийн жилүүдэд хөтөлбөрүүдийн танхимын цаг өмнөх жилүүдээс 11,2 %-иар өссөн, мэргэжүүлэх дадлага 25 %-иер өссөн, албан тушаалын дадлага 5 %-иар өссөн үзүүлэлттэй байна. Энэ нь сургалтын хөтөлбөрүүдэд танхимын цаг хангалттай мэт боловч цэргийн мэргэжил олгох сургалтыг танхимаар бус биеэр хийж гүйцэтгэх танхимын бус сургалтыг илүү оруулж өгснөөр сургалтын үр дүнд нөлөөлж болохуйц юм. Учир нь 3 удаагийн сургалтын хөтөлбөр өөрчлөгдөөд шинэчлэлт хийгээд байхад сургалтын үр дүн дунд байна гэдэг нь бидэнд танхимын бус хичээлийн цагийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай буюу сонсогчдыг биеэр хийж гүйцэтгэх хичээлийг нэмэгдүүлэх ёстой гэж үзэж байна.

Их сургуулийн удирдлагын хувьд материаллаг болон материаллаг бус талаараа сургалтын хөтөлбөрүүдийг маш их дэмждэг нь хөтөлбөрийн санхүүжилт, номын сангийн нэг сонсогчид ногдох мэргэжлийн номын эзлэх хувийн өссөн үзүүлэлтээр тодорхой харагдаж байна.

Сонсогч, суралцагчдыг урамшууллын хувьд сүүлийн 2 жил өмнөх үеийнхээс 20-30 хувир буурсан үзүүлэлттэй байна. Энэ нь цэргийн сургалтын үр дүнд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж болох юм. Учир нь суралцагч нарт өгөх сургуулийн удирдлагын мотивацжуулалт алдагдаж суралцагчдаа үнэлэх үнэлэмжийн хэлбэлзэл алдагдсанаас ялангуяа 2-3 дугаар дамжааны сонсогчдын идэвх буурснаар сурлагын амжилтад нөлөөлсөн байж болно

Судалгаанаас харахад өмнөд болон хойд хөршийн цэргийн сургаалтанд түлхүү ашигладаг арга нь рефлекс суурилсан сургалтын аргыг түлхүү хэрэглэдэг байна. Учир нь цэргийн албан хаагч эсвэл мэргэжлийн офицерууд нь нэг зүйлийг олон удаа давтан хийж тодорхой цагийн байдлуудад ажилссанаар бодит цагийн байдал буюу практикт гараад урьд өмнө тохиолдож байсан зүйл дээрээ үндэслэн

шинэ цагийн байдалд шилжүүлэн дасан зохицох зан үйлийн хэв маягийг хэрэгжүүлэн сургадаг байна. Энэ тэднийг гэнэтийн хямралд орох буруу шийдвэр гаргах, ажлын ачааллыг багасгах, мэргэжлийн ур дүйтэй болох зэрэг олон төрлийн давуу талуудтай байна.

Монгол Улсын хувьд цэргийн албан хаагчдыг сургах явцад сурган хүмүүжүүлэх технологид суурилсан ойлголтуудын дараах ангилал нь хамгийн сайн хэрэглээг олсон гэж үздэг байна. Үүнд

- Уламжлалт академик сургалт;
- Програмчлагдсан сургалт

• Шавь төвтэй сургалтын арга барилыг түлхүү ашигладаг гэвч энэ сургалтууд нь бодит амьдрал төдийлөн нийцэхгүй байгаа нь төгсөгч нарын мэдлэг чадвар хийсэн судалгаанаас тодорхой харагдаж байгаа юм.

Энэ нь хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүд, сургалт, заах арга зүй, орчны хамаарал харилцан уялдаатай байна судалгаанаас харахад бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж байгаа буюу мэдлэг олгож буй процессын хувьд дунд түвшинд байгаа нь мэргэжлийн хичээлийн хөтөлбөрүүд зорилгодоо хүрэх боломж бүрдүүлэх, оюутнууд болон нийгмийн эрэлтийг гүйцэлдүүлэх зорилгоор өөрсдийн хөтөлбөрөө үе шаттайгаар хянаж үнэлж байх шаардлагатай байна.

Дээрх судалгаануудыг нэгтгэн дүгнэхэд төрөөс хөтөлбөрт чиглэсэн бодлого, их сургуулийн авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ сайн байгаа боловч сургалтын хөтөлбөрт ногдож байгаа цэргийн мэргэжлийн хичээлийн эзлэх хувь нь бага байгаа учраас суралцагч нарын цэргийн хэргийн мэдлэг сул байна гэж товчоор ойлгож болох юм. Учир нь цэргийн мэргэжил олгох сургалт буюу ерөнхий цэргийн тактик, хилийн алба, галын бэлтгэл гэх мэт хичээлийг 100 хувь танхимын хичээлээр олгоно гэвэл өрөөсгөл ойлголт юм. Цэргийн мэргэжлийн хичээлүүдийн 70 хувийн практик эсвэл хээр, дадлага хэлбэрээр

орж байж сургалтын үр дүн сайжирна. Уг асуудлыг хөрш орнууд мэдэж байгаа учир ассоциатив-рефлекс олгох сургалтын түлхүү оруулдаг байна. Мөн улирал бүр сонсогчдыг сургуулийн удирдлагаас урамшуулж мотивацжуулах нь үр дүнг нэмэгдүүлэх боломжтой юм.

Санал

Хилийн албаны сургуулийн сонсогч нарын суралцахуйн үр дүнг үр дүнд суурилсан сургалт руу чиглүүлэхэд мэргэжлийн хөтөлбөрүүдэд өөрчлөлт сайжруулалтыг тодорхой үе шаттайгаар зохион байгуулах шаардлагатай гэж үзэж дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

1. Хичээлийн жилийн төгсөлд хилийн албаны сургуулийн удирдлага, багш, магистрантууд, удирдлагын академийн сонсогч, эчнээ дамжааны суралцагч, бакалаврын өдрийн ангийн сонсогч нарын хамтарсан нэгдсэн бэлтгэлийг жил бүр зохион байгуулбал дутагдаж байсан цэргийн хэргийн мэдлэг, багаар ажиллах чадвар болон захиалагч байгууллагын гол шаардаж буй дээрх 8 төрлийн мэдлэг, ур чадвар дээшлэх магадлалтай юм. Тухайн нэгдсэн бэлтгэл хичээлийг 7-14 хоногийн хугацаатай зохион байгуулж тактикийн шуурхай дадлага, тактик - жагсаалын хичээл, салбарын байлдааны буудлага, штабын нэгдсэн ба хэсэгчилсэн дадлага, цэргийн тоглоом, тактикийн аргачилсан цогцолбор дасгал, команд -штабын сургууль; команд-штабын хээрийн сургууль, тактикийн хээрийн сургууль, байлдааны буудлагатай тактикийн хээрийн сургууль зэрэг сургалтын хэлбэрүүд ашиглаж танхимаас хээрийн байрлалд шилжүүлэн янз бүрийн цэргийн тоглоомын дасгалууд өгч түүн дээр үргэлжилсэн цагийн байдал өгөн тасралтгүй сонсогч нарыг хөгжүүлэх мөн тодорхой цагийн байдалд, орон тооны удирдах байгууллагуудын бүрэлдэхүүний дотор ажиллаж бүхэл бүтэн албан тушаалтнуудын үүргүүдийг гүйцэтгүүлэх явдал юм.

2. Хичээллэх цагийн хуваарьт өөрчлөлт оруулах: Сургалтын

одоогийн танхимын цагийг 90 минутын хугацаатайгаар явуулж байна. Энэ нь сонсогчид хичээлдээ анхаарах, сурлагын идэвхийг өрнүүлэхэд багшийн голлох үүрэг байх боловч багш хичээлийн гол агуулгыг энэ хугацаанд өгөх бус харин сонсогчдын анхаарлыг төвлөрүүлэхэд анхаарч заах арга барилаа сонгодог дутагдал оршиж байна. Үүнийг халж 1 пар хичээлийг дундаа 10 минутын завсарлагатайгаар 45 минутын хугацаатайгаар цагийн хуваарьт өөрчлөлт оруулах замаар өөрчилж болох юм. Ингэснээр сонсогчдын идэвх сайжирна гэж үзэж байна.

3. Ассоциатив-рефлекс суурилсан сургалтын аргыг ашиглах: . Мэдлэгийг шингээж авах, ур чадвар, чадварыг бий болгох, хүний хувийн шинж чанарыг хөгжүүлэх нь энгийн бөгөөд төвөгтэй янз бүрийн холбоодын оюун санааны боловсролын үйл явц юм. Тархины бор гадаргын хувьд хамгийн энгийн рефлексээс эхлээд холболтын систем (мэдрэлийн холболт) үүсдэг. Тиймээс нэр нь ассоциатив-рефлекс ойлголт юм. Үүний үр дүнд суралцах нь эдгээр рефлекс холбоодын нөхцөлт рефлекс ба нарийн төвөгтэй гинжин систем үүсэх үйл явц гэж үздэг байна. Цэргийн хэргийн мэдлэгүүдийг давталт, бие даалт, хээрийн гаралт, цэргийн тоглоом зэрэг хэлбэрүүдээр уялдаа холбоотойгоор янз бүрийн цагийн байдалд байнга давтаж хийлгэснээр бодит цагийн байдал буюу практикт гараад урьд өмнө тохиолдож байсан зүйл дээрээ үндэслэн шинэ цагийн байдалд шилжүүлэн дасан зохицох зан үйлийн хэв маягийг хэрэгжүүлэн сургадаг байна. Энэ тэднийг гэнэтийн хямралд орох буруу шийдвэр гаргах, ажлын ачааллыг багасгах, мэргэжлийн ур дүйтэй болох зэрэг олон төрлийн давуу талуудтай байна гэж үзэж байна.

Судлаач миний биеийн дээрх дэвшүүлж буй шинэ саналыг хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүд болон сургуулийн орчин нөхцөлд нэвтрүүлснээр судалгааны ажлын эцсийн гол зорилго болох

“Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал язгуур ашиг сонирхлыг хилийн орон зайд үнэнч шударгаар хамгаалдаг, эх оронч, үндэсний үзэлтэй, өв тэгш хүмүүжилтэй, хилийн албаны болон цэргийн хэргийн өндөр боловсрол мэргэжил бүхий офицерыг бэлтгэгдэх сургалтын үр дүнд боловсрол судлалын талаас нь тодорхой хувь нэмэр оруулах болов уу гэж үзэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Аллан., Оранштейн.С., (2001), *Идэвхтэй сургалтын стратеги*. Улаанбаатар.
- Баасандорж.С., (2008), *Сургалтын арга* Улаанбаатар.
- Баттулга.М., Цацрал.П., (2021), *Хилийн албаны сургуулийн төгсөгчдийг тандах судалгаа*. Улаанбаатар.
- Бэгз.Н.,(2017), *Монголын боловсрол судлалын шинэ парадигм*. Улаанбаатар.
- Ванчигсүрэн.Д.,(2001), *Судалгаа шинжилгээний арга зүй*. Улаанбаатар.
- Галбадрах.Б.,(2013) *Чадмжид суурилсан сургалтын үнэлгээ*. Улаанбаатар.
- Дагважамц.Г., (1987), *Цэргийн хүмүүжлийн үндсэн зарчмууд*. Улаанбаатар.
- Даваа.Ж., (2017), *Сургалтын технологи*. Улаанбаатар.
- Доржбал.Г,Пүрэвсүрэн.Н.,(2004), *Цэргийн боловсрол судлал*. Улаанбаатар.
- Мягмаржав.Г., (1999), *Цэргийн сурган хүмүүжүүлэх ухааны үндэс*, Улаанбаатар.
- Намжилдагва.Р., (2014), *Суралцахуй хийгээд сургахуйн онол, загварчлал*. Улаанбаатар.
- Цэвэл.Я., *Монгол хэлний товч тайлбар толь*.
- *Хилийн цэргийн 50 жил.*, (1983), Улаанбаатар.
- *Цэргийн нэр томъёоны тайлбар толь.*, (2014), Улаанбаатар.
- Монгол улсын хил хамгаалалтад холбогдох тогтоол шийдвэр. 1921-1944. I. УБ. 1995 он
- Монгол улсын хил хамгаалалтад

холбогдох тогтоол шийдвэрүүд. 1947-1951 III. УБ. 1997 он

- МУТТА. Ф-1. Хн 5

- МУТТА Ф-1. Т-3 Хн 2

- <http://www.leu.gov.mn/content/13194.shtml?shttps://news.mn/r/646702/>

- <https://dnn.mn/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%8B%D0%BD->

- Alexandra Dimitrovska, Slavko Angeleski., (2015), The impact of military education on the quality of decision making of the military leaders.

- Беспалько В.П., (2006), Слагаемые педагогической технологии. Москва.

- Гузеев В.В., (2004), Образовательная технология: от приёма до философии.

- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка том 4 Т. 1-4. / В. Даль. – Москва.

- Загвязинский В.И., (2001), Теория обучения: современная интерпретация. Москва

ШАЛГАН НЭВТРҮҮЛЭХ БООМТЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

Р.Алтанхундага

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, магистрант,
хошууч

Товч агуулга: Монгол Улсын хилийн боомт нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт, халдашгүй дархан байдлын илэрхийлэл, улс орны үүд хаалга, эдийн засаг, гадаад харилцааны стратегийн чухал ач холбогдолтой газар гэдэгт та бид эргэлзэх аргагүй билээ. Аливаа улсын хил дээр тодорхой нээлттэй гарцууд байх нь зайлшгүй ба зөвхөн энэхүү гарцаар дэлхийн улс орнуудтай харилцаж, зах зээлийн эдийн засгийн өрсөлдөөнд оролцох боломж бүрдэх юм. Хилийн боомтод нээлттэй, хурдан шуурхай үйлчилдэг байх зарчмыг баримтлан ажиллах хэдий ч улс орны аюулгүй байдал, тэр дундаа хилийн аюулгүй байдлыг хангах нь нэн тэргүүний асуудал юм. Энэхүү илтгэлдээ улсын хилээр нэвтрэх тухай ойлголтын дэлгэрэнгүйгээр судалсан үр дүн, хилийн дэглэмийн болон хилийн боомтод мөрдөх журмын ойлголтууд, төгсгөлд хилийн боомтуудын өнөөгийн байдлын талаарх судалгааны үр дүнг танилцуулахыг зорилоо.

Түлхүүр үгс: хилийн боомт, хилийн дэглэм, хилийн боомтод мөрдөх журам, улс хил нэвтрэх.

Abstract: The border port of Mongolia stands as a testament to the nation's independence, sovereignty,

and economic vitality, serving as both a gateway and a strategic hub for foreign relations. Open gateways are indispensable for global interaction and economic competitiveness, facilitating communication with nations worldwide. While prioritizing swift border crossings, ensuring national security remains paramount. This report aims to present a comprehensive study encompassing the concepts of border crossing, border regime frameworks, procedural guidelines at border ports, and an evaluation of the current state of these ports.

Keywords: border crossing, border regime, border control procedures, border ports.

Хилийн боомт гэдгийг Монгол Улсын улсын хилийн шугамын дагуух хил орчмын нутаг дэвсгэрт, зам харилцаанд тулгуурлан байрлаж, тусгайлан тоноглож, төхөөрөмжилсөн газар, хуулиар олгогдсон эрх бүхий байгууллагууд улсын хил нэвтрэх зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа бараанд хяналт шалгалт хийх зорилготой газар гэж ойлгоно.

Манай улсад өнөөгийн мөрдөж буй эрх зүйн баримт бичгүүд, олон улсын зарим эрх зүйн баримт

бичгүүдэд хилийн боомтыг дараах байдлаар томьёолсон байна:

а. Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.12-д “Хилийн боомт гэж улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд хилийн хяналтын байгууллага хяналт шалгалт хийх зориулалтаар төхөөрөмжилсөн, тусгайлан тогтоосон газрыг”¹;

б. “Хилийн боомт” болон “Боомт” нь адил утгатай байх бөгөөд Монгол, Хятадын хилийн 2 талд орших иргэд, тээврийн хэрэгсэл, бараа эд юмсад хяналт

шалгалт хийж, бүртгэн хилээр нэвтрүүлэх зориулалтаар тусгайлан тогтоосон газрыг хэлнэ”²;

в. Европын чуулган ба зөвлөлөөр 2006 оны 3 дугаар сарын 15-ны өдөр батлагдсан одоо Европын холбооны орнуудад мөрдөж буй “Хилийн тухай Шенгений тунхаглал” гэсэн баримт бичигт “Иргэд, тээврийн хэрэгсэл, объектуудад хилийн хяналт, шалгалт хийх, Европын холбооны улсуудын нутаг дэвсгэрт оруулах эсвэл орхин гаргах асуудлыг шийдвэрлэх тусгай талбай”-г хилийн боомт гэж үзнэ³.

Дээрх тодорхойлолтуудад дүгнэлт хийж үзвэл:

Хилийн боомт гэдэг нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, барааг нэвтрүүлэхээр тусгайлан тогтоож төхөөрөмжилсөн, хилийн хяналтын байгууллага хяналт, шалгалт явуулдаг газар (талбай) мөн байна.

Дээрх нэр томъёонуудын тодорхойлолтуудаас харахад тодорхой нэг буюу бүлэг субъектыг улсын хилээр нэвтрүүлэх үйлийг хэлж байна. Нэвтрүүлэх үйлийг хөрш улстай байгуулсан хэлэлцээрт зааснаар ямар нэгэн барилга байгуулж бүхий газар гэж, харин Европын холбооны улсын баримт бичигт тусгай талбай гэж нэрлэдэг байна.

Я.Цэвэлийн “Монгол хэлний тайлбар толь”-д: “Газар”- Дэлхийн хуурай гадаргуугийн хөрс, шороо, “Талбай”- Хот суурин газар тусгай зориулалтаар хийгдсэн өргөн, тэгш талбар⁴ гэнэ.

А.Янжиндолгор, Н.Дашийн “Монгол хэлний тайлбар толь”-д “Газар”-Ямар нэгэн юмны тусгайлан заасан нэгэн хэсэг, тодорхой хэсэг⁵ гэнэ.

Харин орос хэлэнд “Пункт” гэсэн хилийн боомтын тухай тодорхойлолтод С.И. Ожегова “Орос хэлний тайлбар толь бичиг”-т:

¹ Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл, Уб., 2017, №06, 152 дах тал.

² <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12418>

³ Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээр, нэгдүгээр

зүйлийн нэгд.

<https://huhhot.consul.mn/subcategory/204>

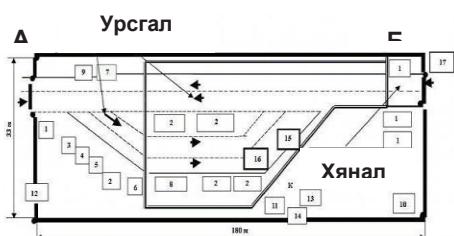
⁴ “Хилийн боомтын бүтэц, удирдлага, хамрах хүрээ, чиг үүргийн хэтийн төлөв” ХЗДХЯ-ны захиалгат судалгааны ажил, Уб., 2012.

⁵ <https://mongoltoli.mn/search.php>.

⁵ Янжиндолгор А., Даш Н., “Монгол хэлний тайлбар толь”. Уб., 2018, 256 дахь тал.

Пункт- ямар нэгэн зориулалтаар ашиглах байр¹ гэж тус тус тайлбарласан байна. Үүнээс харахад “газар, талбай” гэсэн үгийн хувьд харилцан адилгүй ялгаатай ойлгогдохоор байна. “Хилийн боомт” гэсэн тодорхойлолтыг жишээ болгох үүднээс автозамын хилийн боомтын ерөнхий бүдүүвчийг зураг 1-ээр үзүүлэв.

Зураг 1. Авто замын хилийн боомтын ерөнхий бүдүүвч

Улсын хилийг агаараар, төмөр замаар, авто замаар нэвтрэх харилцаа зөвхөн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заагдсан хилийн боомтод буюу энэ нь агаарын замаар олон улсын зэрэглэлтэй нисэх буудалд, төмөр замаар төмөр замын вокзал (өртөө), авто замаар олон улсын болон хоёр талын иргэд нэвтрэх хилийн боомтод явагдана.

Бүдүүвч зураг (зураг 1)-аас харахад хилийн боомт тодорхой хэсэг газрыг тусгайлан хязгаарлан заагласан, зорчигч, тээврийн хэрэгслийн урсгал хөдөлгөөний чиглэлээр нь ялгасан тэмдэг тэмдэглэгээ хийгдсэн, тухайн боомт руу орох, гарах хаалгатай, зорчигч, тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийх

шалгалтын талбайтай, хилийн хяналтын байгууллагуудын ажилтнуудын албаны байр объектууд, үйл ажиллагаанд ашиглах техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөр тоногдсон (рентген төхөөрөмж, цацраг идэвхт бодис илрүүлэх төхөөрөмж, баталгаат агуулах гэх мэт), уурын зуух, цахилгаан хангамжийн дэд станц /бага оврын/, татваргүй барааны дэлгүүр, тээвэр зууч, арилжааны банкуудын байрлах байр, аюулгүй байдлыг хангах хяналт, дохиолол, инженерийн цогц байгууламж бүхий газар гэж ойлгож болохоор байна.

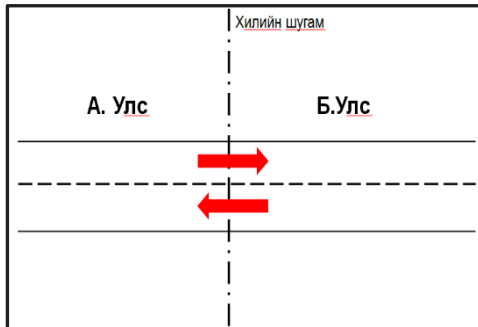
Улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд хяналт шалгалт явуулах эрх бүхий байгууллагуудыг хилийн тухай хуулийн 3.1.6-д заасан хилийн хяналтын байгууллага болох улсын хил хамгаалах, гааль, гадаадын иргэн, харьяатын байгууллагууд өөрийн чиг үүргийн хүрээнд хууль тогтоомжийн дагуу бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж, хилийн боомт газар хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг явуулна.

Улсын хил нэвтрэх гэдэг нь агаараар, төмөр замаар, автозамаар зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, мал, амьтдыг А улсаас Б улс руу, эсвэл Б улсаас А улс руу улсын хилээр

¹ <https://gufo.me/dict/ozhegov>.

биетээр бодитоор явж өнгөрөх¹-ийг ойлгоно. Зураг 2-д үзүүлэв.

Зураг 2. Улсын хил нэвтрэх тухай ойлголт

Зорчигч, тээврийн хэрэгсэл ямар ч зам харилцаагаар, аль ч хилийн боомтоор улсын хилийг нэвтрэх тохиолдолд хилийн хяналт шалгалтаар заавал орох үүрэг хүлээнэ.

Зарим тохиолдолд хилийн боомт нь хилийн бодит шугамаас гүн тийш тодорхой зайтай байрлах тул боомтоор шалгагдаж гарсан зорчигч, тээврийн хэрэгслийг хилээр гарах хүртэл хил давсан гэж үзэх боломжгүй юм.

Улсын хилийг дараах байдлаар нэвтрэхийг зөвшөөрдөг байна. Үүнд:

- нээлттэй гарц буюу бүх улс орны иргэд чөлөөтэй харилцан нэвтрэх зөвшөөрөгдсөн хамгаалалтгүй гарц (европын зарим орнуудад);

- хил залгаа улсуудын хил орчмын ард иргэд хялбарчилсан журмаар нэвтрэх гарц (хоёр улс хоорондоо харилцан хэлэлцээр байгуулж, хялбарчилсан журмаар хэн, хэрхэн, ямар тохиолдолд, хаагуур, нэвтрэх эрхийн нутаг дэвсгэрийн харьяалал зэрэг тусгай журмыг зааж өгдөг);

- нээлттэй гарц буюу бүх улс орны иргэд чөлөөтэй харилцан нэвтрэх зөвшөөрөгдсөн цэрэг, цагдаагийн хамгаалалтад байх гарц юм.

Хилийн боомтод хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг Монгол Улсын олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжуудыг үндэслэн төрийн гүйцэтгэх засаглалын хилийн хяналтын байгууллага (хил хамгаалах, гааль, хилийн мэргэжлийн хяналт, гадаадын иргэн, харьяатын газар)-ууд хэрэгжүүлж байна. Эдгээр хилийн хяналтын байгууллагууд нь хилийн боомтод захиргааны албадлагын буюу тусгайлан тогтоосон “Дэглэм” сахиулах арга хэмжээ явуулдагаараа онцлог юм. “Дэглэм”-ийн тухай ойлголтыг тодорхойлж үзэхэд “Дэглэм” гэдэг нь “Монгол хэлний их тайлбар толь”-д журам, зарчим, хэв заншил, горим² гэж тайлбарлажээ.

“Улсын хил хамгаалалт”³ гэсэн тодорхойлолтоос харахад түүний үйл ажиллагааны нэг чиглэл нь хилийн болон хил орчмын дэглэм сахиулах арга хэмжээ юм.

Эдгээр хилийн болон хил орчмын дэглэм сахиулах арга хэмжээ нь хамрах хүрээ, зохиогдох арга хэмжээ, үйл явц өрнөх газар орон, түүнд үйлчлэх эрх зүйн орчин, зорилго, агуулга зэргээр өөр хоорондоо зарчмын ялгаатай байна.

“Монгол Улсын хилийн тухай хууль”-ийн арван хоёрдугаар зүйлд зааснаар: “Улсын хилийн дэглэмийн зорилго нь хил залгаа улстай хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг үндэслэн улсын хилийг тодорхой байлгах, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх, хилийн асуудалтай

¹ “Нэвтрэх” гэдэг үгийн утга: Ямар нэгэн газраар явж өнгөрөх.
<https://mongoltoli.mn/search.php>.

² Монгол хэлний их тайлбар толь.,
<https://mongoltoli.mn/>.

³ Ганболд М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь, УБ., 2010, 227 дахь тал.

холбогдсон бусад үйл ажиллагааг зохицуулахад оршино¹.

Харин улсын хилийн дэглэмийн агуулга нь "...улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг нэвтрүүлэх, хилийн ус, хил дамнасан байгууламжийг ашиглах, хил дээр ан агнуур, ажил, үйлдвэрлэл явуулах, байгаль орчин, амьтныг хамгаалах журмаас"² бүрдэж байна. Хуулийн эдгээр заалтууд нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа болон мал амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай, түүхий эд бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэхтэй холбогдсон буюу хилийн боомтод явагдах үйл ажиллагааг зохицуулж, тусгай журам гаргах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх учиртай юм.

Улсын хилийн дэглэмийн эрх зүйн үндсийг хуулиар тодорхойлж Улсын Их Хурал эрх олгосны дагуу Монгол Улсын Засгийн газар хил залгаа улстай байгуулсан гэрээгээр тогтоох талаар хуульчилжээ.

Мөнхийн хөрш улстай найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлэх, өргөжүүлэн бэхжүүлэх, хилийн дэглэмийн гэрээнүүдийг биелүүлэх зорилгоор 1994 оны 8 дугаар сарын 10-ны өдөр ОХУ³, 2004 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдөр⁴ БНХАУ-ын Засгийн газрын хоорондын хэлэлцээрийг тус тус байгуулсан байна.

Харин улсын хил орчмын дэглэмийн зорилго нь "Монгол Улсын хилийн тухай хууль"-ийн хорин дөрөвдүгээр зүйлд "Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн дэглэмийг сахиулах, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, улсын хил

хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад оршино"⁵ гэж тодорхойлсон нь хилийн дэглэм сахиулах ажиллагааны онолыг бодит практик хэрэглээнд баталгаажуулж байгаа бөгөөд эрх зүйн үндэс нь болсон байна.

Улсын хил орчмын дэглэмийн агуулга нь хуульд заасны дагуу хилийн бүс, зурвас, боомтод мөрдөх журмаас бүрдэнэ. Улсын хил орчмын дэглэмийн талаарх дээрх заалт ёсоор хилийн боомтод тодорхой журам тогтоохыг хуульчилсан эрх зүйн орчныг тодотгосон заалт болсон байна. Дээрх заалтыг улам нарийвчлан тодотгож хуулийн тусгай заалт болгон хилийн боомт гэж юуг хэлэх, түүнд мөрдөх журам тогтооход түүний агуулгад багтах арга хэмжээ, хориглох зүйлийн талаар уг хуульд нэг бүрчлэн зааж өгсөн байна.

Хилийн боомтын журмын эрх зүйн үйлчлэл нь зөвхөн хил нэвтэрч буй зорчигчдод төдийгүй энэхүү талбайд байж, хил нэвтрүүлэх ажил үйлчилгээнд холбогдож буй бүх хүнд хамаатай. Гэхдээ энэхүү дэглэмийн үйлчлэх хүрээ нь зөвхөн хил нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа явуулж буй талбайгаар хязгаарлагдаж байдаг онцлогтой.

Хилийн боомтод үйлчлэх эдгээр дэглэмийг олон улсын гэрээ, конвенц, хоёр улсын хэлэлцээрээр тогтоож өгөх ба дэглэмийг сахиулах арга хэмжээг хилийн боомтод мөрдөх журмаар зохицуулна. Хилийн дэглэмийн асуудлыг өнөөгийн баримтлан мөрдөж буй хоёр талын хэлэлцээр⁶-т тодорхой тогтоож өгсөн байдаг.

Үүнд:

Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр.

⁵ Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл, Уб., 2017, №06, 161 дэх тал.

⁶ Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээр, 1, 2, 3, 4, 5, 7.

Хилийн боомт болон Монгол, Оросын улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай

¹ Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл, Уб., 2017, №06, 160 дэх тал.

² Мөн тэнд

³ "Хилийн боомт болон Монгол-Оросын Улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай" Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр.

⁴ "Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай" Монгол Улсын

-зорчигч, тээврийн хэрэгслийг аль хилийн боомтоор нэвтрэх;

-ямар тохиолдолд хил нэвтрэх хөдөлгөөнийг хязгаарлах;

-хилийн боомт бус газраар ямар тохиолдолд хил нэвтрэх болох эсэх,;

-хил орчмын ард иргэдийг ямар журмаар нэвтрүүлэх;

-хил нэвтрэх ямар баримт бичигтэй нэвтрэх;

-хил нэвтрэх эрхийн баримт бичгийг хэн, хаанаас, хэнд, ямар тохиолдолд олгох;

-авто тээврийн хэрэгслийн жолооч ямар үүрэг хүлээх;

-онцгой нөхцөл үүссэн үед ямар арга хэмжээг авах зэрэг дэглэмийн арга хэмжээнүүдийг хоёр тал харилцан хэлэлцэж тогтоож өгсөн байна. Үүнээс харахад уг баримт бичгээр тогтоосон дэглэм нь тунхаглалын шинжтэй боловч боомтод мөрдөх журмаар баталгаажуулж, үйл ажиллагаанд хэрэгждэг байна.

Боомтын дэглэмийг хилийн боомтод мөрдөх журмаар албажуулж баталгаажуулна. Харин дэглэмийн арга хэмжээг сахиулахыг хилийн хяналтын байгууллагууд шалгалтын горимоор зохицуулж өгнө.

Дэглэмийн арга хэмжээг сахиулахын тулд “Боомтод мөрдөх журам”-тай байх нь зайлшгүй юм. Өнөөгийн практик нөхцөлд үүнийг янз бүрийн байдлаар шийдвэрлэж ирсэн байна. Үүнд “Хилийн хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулах журам” Монгол Улсын засгийн газрын 2003 оны 01 дүгээр сарын 22-ны өдөр батлагдсан №20 дугаар тогтоол, үүний дараахан 2013 онд батлагдсан “Хилийн боомтын тухай хууль” (хүчингүй болсон), 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдсан “Монгол Улсын хилийн тухай хууль” зэрэгт хилийн боомтод мөрдөх журмын

талаарх авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, агуулгын хувьд бүгд ижил байжээ. Гэхдээ өмнөх хууль тогтоомжид заасан байдлаас ялгагдах зүйл нь 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдсан “Хилийн тухай хууль”-ийн 29.4.5 дугаар зүйлд заасны дагуу Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлөөс батлан гаргасан “Хилийн боомтын нийтлэг журам” юм. Энэхүү журмаар хилийн боомтын хөгжил, барилга, байгууламж, дэд бүтэц зэрэг асуудлыг шийдвэрлэхээр зохицуулагдан хуульчилсан. Энэ утгаараа хилийн боомтын үйл ажиллагааг шууд утгаар нь зохион байгуулж, удирдах гэсэн үг биш харин үйл ажиллагааг уялдуулан зохион байгуулж, удирдах гэдэг утгаар нь ойлгох юм.

Мөн “Хилийн тухай хууль”-ийн 28.5, 28.6 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн хилийн боомтод “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-тай байна. Энэхүү журмыг уг хуулийн 29.8 дугаар зүйлд заасны дагуу “...тухайн хилийн боомтын зөвлөлийн дарга батална” гэж хуульчилсан. III.Арвай бүтээлдээ энэхүү асуудлаар өөрийн байр сууриа илэрхийлсэн байна. “Хилийн боомтод мөрдөх журмыг Монгол Улсын Засгийн газраас тогтоож байх нь цаашид илүү үр ашигтай, эрх зүйн үндэстэй байж болно”¹ гэжээ. Үүнээс үзэхэд хуулийг хэрэгжүүлэгч гүйцэтгэх засаглалын үүрэг оролцоо байх нь чухал гэсэн санаа юм болов уу гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-нь хилийн хяналтын байгууллагууд болон бусад үйлчилгээний байгууллагуудаас явуулах хяналт шалгалт, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааны харилцааг зохицуулдаг. Хилийн боомтын төрөл, зэрэглэл, горим, нэвтрүүлэх хүчин чадал, хилийн хяналтын байгууллагуудын бүтэц, орон тооноос шалтгаалан хилийн боомтод

Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр, 1, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13 дугаар заалт.

¹ Арвай.Ш. “Улсын хилийн тухай” дурсамж, үзэл бодол, УБ., 2005, 201 дэх тал.

мөрдөх журмыг тухайн боомтын онцлогт тохируулж, хилийн хяналтын байгууллагуудын эрх бүхий албан тушаалтнууд хамтран боловсруулж, баталдаг.

Улсын хил нэвтрэх тухай асуудлын хүрээнд “Хууль бусаар улсын хил нэвтрэх” буюу хилийн зөрчлийн талаар авч үзье.

Хууль зүйн шинжлэх ухаанд “Дэ-юри”, “Де-факта” ойлголтын хүрээнд хил нэвтрэсэн, хил нэвтрэхийг завдсан гэсэн агуулгыг үйлдэл, эс үйлдэл гэдгээр тайлбарласан байдаг бөгөөд хууль, тогтоомжид энэ утгаар шууд хэрэглэнэ. Үүнийг түүхэн эх сурвалжид 1973 онд баталсан “БНМАУ-ын хил хамгаалах тухай хууль”¹-д тусгайлан зааж өгсөн байжээ. Тус хуулийн 24 дүгээр зүйлд дор дурдсан үйлдэл хийсэн этгээдийг БНМАУ-ын хил зөрчсөнд тооцно гэж анх хуульчилж өгсөн. Үүнд:

-Улсын хилийг тогтоосон боомтоос өөр газраар буюу тогтоосон боомтоор боловч хууль бус аргаар нэвтрэн гарсан, орсон, эсхүл тийнхүү хилээр нэвтрэн гарах буюу орохыг завдсан;

-БНМАУ-ын эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр эсхүл тогтоосон агаарын замаар өөр чиглэлээр БНМАУ-ын хилийг нисэн давсан, нисэж ирсэн гэж² заасан байна. Үүнээс үзэхэд тухайн этгээдийн улсын хилийг хууль бусаар нэвтрэх буюу гарсан, орсон, нэвтрэхийг завдсан гэсэн үйлдлийг хуульчилж өгсөн байна.

Энэ талаар академич С.Нарангэрэл “...Монгол Улсын хилийг тухайн субъект нэвтрэсэн үеэс төгссөн гэмт хэрэгт тооцогдоно”³, хууль зүйн доктор, профессор С.Жанцан “...хууль

бусаар хил нэвтрэснээр гэмт хэрэг төгсөнө”⁴, хууль зүйн доктор Г.Совд асан “Хууль бусаар улсын хил нэвтрэх гэмт үйлдэл нь Монгол Улсын хилээр хууль бусаар орох, гарах, нэвтрэх үйлдэл хийж, хилийн дархан байдалд халдсанаар бүрдэл төгсдөг”⁵ гэж тус тус тодорхойлсонтой судлаачийн зүгээс санал нэг байна.

Иймд хилийн боомтын байгууламж бүхий цэгээр, төрийн тусгай албадын ил хяналтын дор хил нэвтрэх тохиолдолд хилийн шугамыг нэвтрэснээс бус, хил нэвтрэх эрх олгосон тэмдэглэгээг (орсон, гарсан тухай дардасыг) тухайн субъектэд хил нэвтрэх эрх олгож буй, зохих баримт бичиг дээр хийснээр, нэг үгээр хэлбэл субъектэд улсын хил нэвтрэх эрх нээгдсэнээр хууль бусаар улсын хил нэвтрэсэнд тооцох нь зүйтэй.

Харин хилийн боомтоор нэвтрэхээр шалган нэвтрүүлэх албаны зорчигчийн баримт бичгийг шалгах шалгагчид зорчигч хүчин төгөлдөр бус буюу хуурамч баримт бичгээ шалгуулахаар өгч буй үйлдэл нь “хууль бусаар улсын хил нэвтрэх” гэмт хэрэг үйлдэхээр завдалт хийж буй эрсдэлт үйл мөн юм. Өөрөөр хэлбэл “орсон”, “гарсан” дардас дарж, хилээр нэвтрэсэн тухай тэмдэглэл хийгдээгүй байгаа хором юм. Энэ хоромд түүний үйлдэл “төгссөн” гэмт хэрэг эс тооцогдох бөгөөд, харин “завдалт” хэмээн үзэх эрх зүйн үндэс болно. Гэхдээ бодит нөхцөлд хилийн боомтоор хүчин төгөлдөр бус баримт бичгээр хил нэвтрэхийг завдаж буй этгээд нь санамсаргүй гэх тохиолдол хэзээ ч байж болохгүй асуудал юм. Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь өөрөө санаатайгаар үйлдэх, эс үйлдэх хэв

¹ БНМАУ-ын хил хамгаалах тухай хууль, Уб., 1973.

² Доржнян .Ц. Улсын хил зөрчих гэмт хэрэгт хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага, криминологийн асуудал, Уб., 2012, 38 дахь тал.

³ Нарангэрэл.С. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй (тусгай анги), Уб., 1998, 45 дахь тал.

⁴ Жанцан. С. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй (тусгай анги, схемчилсэн тайлбар, зүйлчлэлийн асуудал), Уб., 2005, 2011, 31 дэх тал.

⁵ Совд. Г. Монгол Улсын эрүүгийн хуулийн тайлбар, Уб., 2002, 143 дахь тал.

шинжийг агуулж байгаа гэж ойлгож болох юм.

Дараагийн асуудал болох “Боомтод мөрдөх журам” зөрчих гэмт хэргийн шинжгүй зөрчил юм.

Хилийн тухай хуулийн 25, 26, 28 дугаар зүйлийг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдийг холбогдох хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. Эдгээр зөрчлийг “Зөрчлийн тухай хууль”-ийн 16 дугаар бүлэгт хариуцлагын асуудал болон гаргасан зөрчилд хэрхэн хариуцлага талаар тодорхой зааж өгсөн байдаг. Тухайлбал: Хил хамгаалах байгууллагын хувьд “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-ын хэрэгжилтийг бүрэн хариуцах хуулийн зохицуулалттай байдаг. Үүний дагуу “Зөрчлийн тухай хууль”-ийн 16.1, 16.2, 16.3 дах заалтуудыг зөрчсөн тохиолдолд ямар зөрчлийн хэлбэрээр авч үзэх, зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын хэмжээг зааж өгчээ. Дээрх хэлбэрийн зөрчлийг “Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль”-д зааснаар “эрх бүхий албан тушаалтан” зөрчлийг шалган шийдвэрлэх учиртай юм. “Эрх бүхий албан тушаалтан”-д хилийн төлөөлөгч, орлогч, туслах нар хамаарах юм. Зөрчлийн хэлбэрийн хувьд дараах байдлаар гарч болох юм. Үүнд:

-Хилийн хяналтын байгууллагуудын хяналт шалгалтын үйл ажиллагаанд саад учруулах зөрчил (хяналт шалгалтын дараалал зөрчих);

-хилийн боомтод мөрдөх журмаар тогтоосон хэм хэмжээг зөрчих гэсэн үндсэн 2 зөрчлийн хэлбэрүүд юм. Тухайн хилийн боомтод мөрдөх журамд хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг хэрхэн зохицуулсан, хориглосон зүйлсийг хэрхэн зохицуулж журамд оруулсанаас

үүдэн зөрчлийн хэлбэрүүд хилийн боомт болгонд өөр өөр байх явдал байдаг байна.

Манай улс агаарын, төмөр замын, автозамын нийт 39 хилийн боомттойгоос Монгол, Оросын хилд 16 буюу 41 хувь, Монгол, Хятадын хилд 17 буюу 43 хувь, 6 буюу 15 хувь нь агаарын замын хилийн боомт байна.

Монгол-Оросын хил дээр 16¹ боомт ажиллахаас, түр буюу улирлын ажиллагаатай 9, дамжин өнгөрөх 6, бүгд 19 боомт нь (Асгатын гол-Аспайты, Бөхмөрөн-Кызыл-Хая, Харигийн гол-Мугур-Аксы, Тээл1-Торгалыг, Тээл 2-Хандгайт, Давст-Сарыг холь, Тэс-Сарыг холь, Баянзүрх-Тарисын рашаан, Шишгэд гол-Ушь-Бэлдир, Хээгт-Санага, Хонгор овоо-Бочий, Цагаан арал-Наушки, Хутаг-Өндөр-Киран, Хүдэр-Цагаан чулуутай, Тогтор-Өвөр тогтор, Ямалхын гол-Новый Дурулгуй, Бага-Илэнх-Айнек гол, Ээлтэр-Желтура, Агацын гол-Алтан) эдийн засгийн ач холбогдол багатай, дэд бүтэц бүрдээгүй, бүтээн байгуулалт хийгдээгүйгээс ажилладаггүй. Арцсуурь-Цагаантолгой, Ханх-Монд боомтуудыг олон улсын зорчигч, ачаа тээврийн харилцааны боомтын зэрэглэлээр ажиллуулах чиглэл баримталж байна.²

Монгол, Хятадын хил дээр 17³ боомтыг ажиллуулахаар тогтсон бөгөөд эдгээрээс Шивээхүрэн, Гашуунсухайт, Замын-Үүд, Бичигт боомтууд нь ажлын 7 хоногт, уртасгасан цагаар ажиллаж байгаа бөгөөд цаашид Булган, Бургастай, Ханги, Баянхошуу, Сүмбэр боомтуудыг уул уурхай, ашигт малтмалын тээвэрлэлт, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтын чиглэлээр хуваарийн бус үеэр байнга ажиллуулах талаар хоёр улсын Засгийн газар харилцан нот бичиг солилцож, зарчмын хувьд зөвшөөрсөн байна.

¹ “Хилийн боомт болон Монгол, Оросын улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр”-ийн хавсралт.

² ХХЕГ-ын Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх газрын тайлан, танилцуулга мэдээлэл, Уб., 2019.

³ Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээрийн 2 дугаар зүйл.

Цаашид Монгол-Хятадын хилд авто замын “Цагаан дэл-Уул – Өлзий”, төмөр замын “Шивээхүрэн-Сэхэ”, Гашуунсухайт-Ганц мод”, “Бичигт-Зүүн хатавч”, “Сүмбэр-Рашаан” боомтуудыг шинээр нээхээр хоёр тал дипломат шугамаар тохиролцож, бэлтгэл ажлыг эхлүүлсэн байна.

Агаарын замын хилийн боомтын хувьд "Буянт-Ухаа" боомт 1996 оны 3 дугаар сарын 13-ны өдрийн 58, "Өлгий" боомт 2003 оны 3 дугаар сарын 05-ны өдрийн 51, "Чойбалсан" боомт 2010 оны 12 дугаар сарын 29-ний өдрийн 344, "Ховд" боомт 2010 оны 12 дугаар сарын 29-ний өдрийн 344 дүгээр тогтоолыг үндэслэн ажиллаж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2010 оны 12 дугаар сарын 29-ний өдрийн 344 дүгээр тогтоолоор Даланзадгад, Мөрөн агаарын замын олон улсын боомт байхаар тогтоосон боловч үйл ажиллагаа явуулах нөхцөл бүрдээгүй тул нээгдээгүй. “Хөшигтийн хөндий” дэх олон улсын шинэ нисэх буудал 2021 оны 7 дугаар сараас үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн. Ингэснээр "Буянт-Ухаа" агаарын замын боомтыг тус нисэх буудалд шилжүүлснээр өнөөгийн хүчин чадал 2 дахин нэмэгдэж, үйл ажиллагаа нь өргөжсөн байна.

Монгол Улсын хэмжээнд нийт 24 хилийн боомт тогтмол үйл ажиллагаа явуулж байна. Дээрх хилийн боомтод

Хүснэгт 1. 2015-2019 онд улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигчийн тоо

Он	орсон	гарсан	орон	нийт
2015	2415091	2444170	195	4859261
2016	2711919	2723348	194	5435267
2017	2964029	2984320	183	5948349
2018	3043550	3058468	184	6102018
2019	3043503	3052940	186	6096443
Нийт	14178092	14263246	Дунджаар 188	28441338

хилийн хяналтын байгууллагууд өдөр тутмын үйл ажиллагааг ихэвчлэн өөрсдийн хуулиар хүлээсэн чиг үүргийн дагуу (зарим байнгын ажиллагаатай олон улсын зэрэглэлтэй хилийн боомтуудад ээлжийн зарчмаар явагддаг) зохион байгуулдаг.

Дэлхий дахинаа 2019 оны сүүлээс БНХАУ-ын Ухань хотод гарсан цар тахал буюу Covid-19 халдварт өвчин гарч, Монгол Улс 2020 оны 1 дүгээр сараас эхлэн хилээ хааж, хилийн боомтын үйл ажиллагааг тусгай горимд шилжүүлэн хязгаарлагдсан нөхцлөөр зарим зөвшөөрөл олгогдсон зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг нэвтрүүлээд 2022 оны эхээр улсын хилийг нээсэн. Үүнээс хойшхи улсын хил нэвтэрсэн үеийн судалгааг ашиглах боломжгүй байсан тул 2015-2019 оны хоорондох статистик тоон судалгааг ашиглав.

Хилийн 26 (2020 он хүртэл ОХУ болон БНХАУ-тай байгуулсан хэлэлцээрүүд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан үеийн ажиллаж байсан хилийн боомтууд) боомтоор 2019 оны 12 сарын байдлаар 181 орны 6.09 сая зорчигч, 90 орны 3.6 сая тээврийн хэрэгслийг¹ улсын хилээр нэвтрүүлсэн байна.

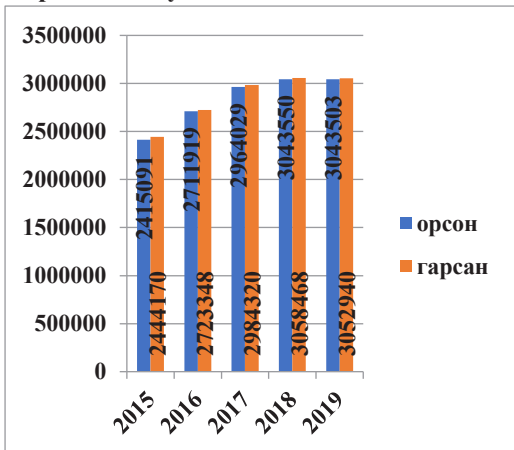
Улсын хилээр 2015-2019 онд нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн тоог нэгтгэн гаргахад дараах тоон үзүүлэлт гарч байна. Хүснэгт 1, 2-оор харуулав.

¹ Үндэсний статистикийн хороо., - <https://www.1212.mn/> Статистикийн бюллетен, УГ., 2019.

Хүснэгт 2. 2015-2019 онд улсын хилээр нэвтэрсэн тээврийн хэрэгслийн судалгаа

Он	орсон	гарсан	Орон	Нийт
2015	1070961	1076036	112	2146997
2016	1391473	1386252	116	2777725
2017	1830204	1827355	91	3657559
2018	1857177	1852242	87	3709419
2019	1846474	1839319	95	3685793
Нийт	7996289	7981204	Дунджаар 100	15977493

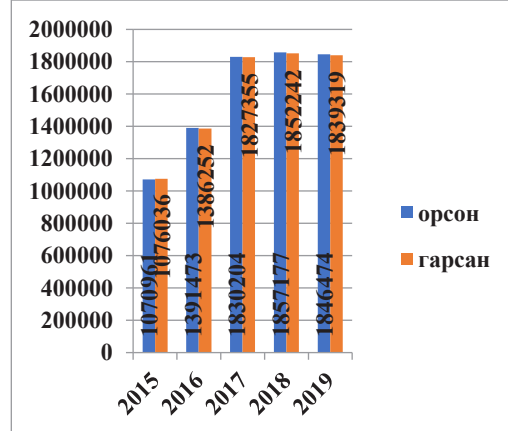
2015-2019 онд улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн тоог графикчилсан байдлаар гаргахад дараах байдлаар харагдаж байна. График 1-ээр харуулав. Дээрх график тоон үзүүлэлтээс харахад зорчигчдын тоо 2015-2018 он хүртэл өсөлттэй, 2019 онд 5575-аар буурсан байна. Улсын хилээр нэвтэрсэн тээврийн хэрэгслийн хувьд мөн адил 2015-2018 он хүртэл өссөн үзүүлэлттэй, 2019 онд 23626-аар буурсан байна. 2019 оныг эс тооцвол зорчигч, тээврийн хэрэгсэл 2015-2018 он хүртэл өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 1. 2015-2019 онд улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн судалгаа

Хилийн боомтоор Короно вирусийн цар тахлаас шалтгаалж хилийн зөрчил эрс буурсан боловч боомтын үйл ажиллагаа 2022 оноос хэвийн горимдоо шилжсэн. Үүнтэй зэрэгцээд хилийн зөрчил ихсэх

хандлага ажиглагдаж байна. Гарсан зөрчлүүдийг хэлбэрээр нь авч үзвэл: Бусдын баримт бичиг ашиглах, хил нэвтрэх эрхийн баримт бичиггүй, гадаад орны цагдаа болон цагаачлалын албаны бичигтэй, ижил төстэй хүний баримт бичиг гаргуулсан, штамд дардас хуурамчаар үйлдсэн зэрэг зөрчлүүд зонхилж байна.

Мөн улсын хилээр 2023 онд давхардсан тоогоор 2981.7 мянган тээврийн хэрэгслийг нэвтрүүлсэн нь өмнөх оноос 344.4 мянгаар өсжээ. Тэдгээрийн 51.5 хувийг ачааны

машин, 34.7 хувийг ачааны вагон, 10.7 хувийг суудлын машин, 3.1 хувийг бусад тээврийн хэрэгсэл эзэлж байна. Нийт тээврийн хэрэгслийн 35.6 хувь нь Замын-Үүд, 22.2 хувь нь Гашуун сухайт, 10.3 хувь

нь Шивээхүрэн, 8.1 хувь нь Сүхбаатар, 7.4 хувь нь Алтанбулаг, 16.4 хувь нь бусад боомтоор тус тус нэвтэрсэн байна.

Үүнээс харахад хилийн Замын-Үүд, Буянт-Ухаа, Алтанбулаг, Сүхбаатар, Гашуунсухайт, Шивээхүрэн, Булган зэрэг 7 боомтоор улсын хилээр нэвтрэх зорчигчдын 91 хувь нь нэвтэрдэг бол ердөө 9 хувь нь бусад 19 боомтоор улсын хил нэвтэрдэг байна.¹ гэж үйл ажиллагааны тайландаа дурджээ.

Дүгнэлт, санал

Улсын хилээр нэвтрэх тухай ойлголт нь олон улсын хэм хэмжээний акт болон бусад үндэсний хууль тогтоомжуудын хүрээнд зохицуулагддаг. Хилийн дэглэмийн агуулга, мөн чанарын хувьд хил залгаа улстай байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрүүдийг хэрэгжүүлэх, мөрдүүлэхэд чиглэгдсэн байна. Харин хилийн боомтод мөрдөх журмын гол агуулга нь хилийн боомт, хилийн хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах зорилгоор боомт тус бүрдээ боловсруулан мөрддөг байна. Хилийн боомтын үйл ажиллагаа нь онолын түвшинд улсын хил нэвтрэх, улсын хилээр нэвтрүүлэх, хилийн болон хил орчмын дэглэм, хилийн боомтод мөрдөх журам, хилийн хяналт шалгалт, хилийн зөрчил, хилийн боомтын зөрчилд тооцох зэрэг асуудлын хүрээнд өөрийн гэсэн онолын үндэслэлтэй, тодорхой хууль тогтоомжийн хүрээнд баталгаажсан, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч байгууллага, шаардлагатай орчин бүрдсэн газарт явагдаж буй цогц ажиллагаа гэж дүгнэн үзэж байна.

Хилийн боомтын үйл ажиллагааг илүү аюулгүй, найдвартай, хурдан шуурхай илүү боловсронгуй болгосноор улс орны үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой гэж судлаачийн зүгээс дүгнэн үзэж байгаа бөгөөд хилийн боомтын үйл ажиллагааг илүү сайжруулсанаар хилийн зөрчлийн илрүүлэлт нэмэгдэнэ гэж үзэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Арвай Ш. Улсын хилийн тухай дурсамж, үзэл бодол, Уб., 2005.

- БНМАУ-ын хил хамгаалах тухай хууль, Уб., 1973.

- Гадаадын иргэн, харьяатын газрын үйл ажиллагааны тайлан, Уб., 2019.

- Доржням Ц. Улсын хил зөрчих гэмт хэрэгт хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага, криминологийн асуудал, Уб., 2012.

- (Жанцан.С). Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй (тусгай анги, схемчилсэн тайлбар, зүйлчлэлийн асуудал), Уб., 2005, 2011.

- Захиргааны ерөнхий хууль. Төрийн мэдээлэл. Уб., 2016. №28

- Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр. 2004.

- Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл, Уб., 2017, №06

- Монгол хэлний их тайлбар толь. ШУА-ын Хэл зохиолын хүрээлэн. Уб., 2015.

- Монсудар хэвлэлийн газар, Монгол хэлний тайлбар толь, нэмж

¹ ХХЕГ-аас сар бүр ҮСХ-нд хүргүүлдэг судалгаа, Уб., 2019.

засварласан хоёр дахь хэвлэл, Уб., 2018.

- Нарангэрэл С. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй (тусгай анги), Уб., 1998.

- Совд Г., Монгол Улсын эрүүгийн хуулийн тайлбар, Уб., 2002.

- Үндэсний статистикийн хороо, Статистикийн бюллетен, Уб., 2019.

- Хилийн боомт болон Монгол, Оросын улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр, 1994.

- “Хилийн боомтын бүтэц, удирдлага, хамрах хүрээ, чиг үүргийн хэтийн төлөв” ХЗДХЯ-ны захиалгат судалгааны ажил, Уб., 2012.

- “Хилийн боомтод гарч буй зөрчил, түүнд хийсэн дүн шинжилгээ” МУ-ын Үндэсний Аюулгүй Зөвлөлийн захиалгат судалгааны ажил, Уб., 2020.

- Хил хамгаалах ерөнхий газрын Хилийн боомтын аюулгүй

байдал, шалган нэвтрүүлэх газрын тайлан, танилцуулга мэдээлэл, Уб., 2019.

- Хил хамгаалах ерөнхий газраас сар бүр Үндэсний статистикийн хороонд хүргүүлдэг судалгаа, Уб., 2019.

- Хулан Г. “Хилийн боомтод хүний аюулгүй байдлыг хангах асуудлын судалгаа”, диссертац, Уб., 2019.

- Цэвэл Я. Монгол хэлний тайлбар толь, Уб., 1966.

- Чимэд Б. БНМАУ-ын Захиргааны эрх зүйн ерөнхий ангийн үндсэн асуудал. Уб., 1973.

- “Шинжлэх ухаан, практикийн анхаарал татсан асуудлууд-2017” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл, Уб., 2017.

-
<https://mongoltoli.mn/search.php>

- <https://toli.query.mn>.

-
<https://www.immigration.gov.mn/report>

- <https://www.1212.mn>

БҮС НУТГИЙН ХИЛИЙН СТРАТЕГИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ, АРГАЧЛАЛ

Б.Цэдэндамба

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, магистрант, хошууч

Товч агуулга: “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогыг хэрэгжүүлж, улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг найдвартай хангах¹” бүс нутгийн хилийн стратегийн хөгжлийн талаар тодорхой мэдлэгтэй байхыг судлаачдаас өнөөгийн цаг үе, нөхцөл байдал зүй ёсоор шаардаж байгааг ойлгуулахыг зорилоо.

Abstract: We aim to make researchers understand that the current times and conditions legitimately require researchers to have a clear knowledge of the development of the regional border strategy to "implement the policy of ensuring the national security of Mongolia and ensure the inviolability of the national border and the security of the territory around the border".

Түлхүүр үг: Монгол улс, төрийн бодлого, бүс нутаг, хил хамгаалалтын стратеги, үйл ажиллагаа.

Keywords: Mongolia, state policy, Region, border protection strategies and activities.

Оршил

Монгол Улсын хил бол олон улсын хилийн нэгээхэн хэсэг юм. Улсын хилийг НҮБ-ийн дүрмээр журамласан шаардлага, зарчимд нийцүүлэн шийдвэрлэж бүтээлчээр ажил хэрэг болгох нь даян дэлхий, бүс нутаг, айл хөрш улсуудын түвшинд энх тайвныг бэхжүүлж, хөгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлдэг. Улсын хилийг өөрийнх нь жам ёсны дагуу хууль, зүй тогтолд нийцүүлэн баталгаажуулж, хамгаалж чадваас зөвхөн өөрийн төрөлх эх орон төдийгүй, хөршлөх улсуудад улсын тусгаар тогтнол бэхжиж, ард түмэн нь өөрт заяагдсан эрх, эрх чөлөөг бүрэн дүүрэн эзэмшиж, жаргалтай, сайн сайхан амьдрах таатай нөхцөл бүрдсэн гайхамшигтай хүчин зүйл болдог. Эс чадвал иргэд уй гашуу,

зовлон зүдгүүрт автаж, улс орон уруудан доройтож, эцсийн эцэст тусгаар тогтнох статус-квог алдах, аюул занал нүүрлэсэн нөхцөл байдал үүсэх сөрөг үр дагавар дагуулсан субъектив хүчин зүйл болж хувирдаг. Энэ бүхэн олон улсын болон Монгол улсын түүхэнд объектив болон субъектив шинжтэйгээр илэрч тогтоогдсон бодит үзэгдэл, сургамж.

Байгаль, нийгмийн үзэгдэл, шинж байдал хослон хэрэгждэг улсын хил, хязгаарын орон зай дахь тулгамдсан асуудлыг субъектив буюу бодит бус хүчин зүйлээс ангид байлгаж, объектив бодит байдлаар шийдвэрлэж, хэрэгжүүлж болох дардан зам бий. Энэ бол шинжлэх ухаан, тэр дотроос улсын хилийн тухай шинжлэх ухаан, хураангуйлсан байдлаар

¹ Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын 2009 оны 156 дугаар тушаалын нэгдүгээр хавсралт

илэрхийлбэл хилийн шинжлэх ухаан яах аргагүй мөн.

Улсын хилийн тухай шинжлэх ухаан байгааг даян дэлхийн энэ чиглэлийн мэргэжил бүхий эрдэмтэд хөдлөшгүй баримт нотолгоонд тулгуурлан нээн тогтоожээ. Түүнийг XX, XXI зууны зааг дээр НҮБ-ийн дүрмийн хүрээнд байгуулагдсан олон улсын оюуны шинэ бүтээлийг эрхэмлэдэг дээд байгууллага албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч бүртгэсэн EIW0001175 дугаар бүхий гэрчилгээгээр баталгаажуулжээ.

Нэг: Бүс нутгийн хилийн стратегийн төлөвлөлт

Бүс нутгийн хилийн стратегийг төлөвлөхөд анхаарах асуудал

Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал халдашгүй дархан байна”, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал гэж Монгол Улсын Үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах гадаад дотоод таатай нөхцөл бүрдсэн байхыг хэлнэ” Монгол Улсын хилийн тухай хуульд “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх байгууллага, иргэний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Засгийн газар хариуцна”, Монгол Улсын төрөөс улсын хилийн талаар баримтлах бодлогод “хилийн талаар баримтлах бодлого нь байгууллага, иргэдийн үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах замаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдэнэ”, “хил

орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал, язгуур ашиг сонирхол тухайн нутаг дэвсгэрт хангагдсан байдлаар тодорхойлогдоно” гэж тус тус заасан байна. Монгол улс төрийн бодлого нэгдмэл байхаас гадна салбар бүрээр боловсруулан хэрэгжүүлдэг.

Урт хугацааны буюу 15-20 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэх хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал байна.

1. Төрөөс баримтлах бодлого;
2. Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого;
3. Аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилт.

Энэ нь манай улсын бүх шатны субъектууд, орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, иргэдээс, удирдлага болгон мөрдөх онцгой хамааралтай удирдамж болж байна. Энэ эрх зүйн баримт бичгийн бодлогын үндсэн чиглэлд “бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай уялдуулан хилийн бүс зурвасын эзэмшлийг сайжруулж, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн талаар нийгэм, эдийн засгийн цогцолбор арга хэмжээ авах”, “улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах үүрэг бүхий байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагааны зохицуулалт, уялдаа холбоог сайжруулах, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох” шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Бүс нутаг гэдэг нь дэлхий нийтийн нийтлэг ойлголт юм. Эрдэмтдийн үзэж байгаагаар нутаг дэвсгэр, хүн ам, түүхийн нэгдмэл онцлог, байгаль, газар зүйн нөхцөл

байдал түүнчлэн нийгэм, эдийн засаг, цэрэг, соёл боловсрол, хүн ам зүйн онцлог, улс орон бүхний хил хязгаарт тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх бодлого, үйл ажиллагааны зорилго, хэлбэр, агуулга ойролцоо байдал зэрэг олон шалгуур үзүүлэлтийг багтаасан.

Бүсчилсэн хил хамгаалалт хөтөлбөрт ой тайгын, тал хээрийн, говь цөлийн, уулын, төвийн гэсэн бүс гэж эрх зүйн хувьд томьёолон цаашид хөгжүүлэх бодлого барин ажиллаж байна. Монгол улсын олон зууны түүхэнд ч тийм онцлог байсан. Тухайлбал, улсын нутаг дэвсгэр нийгмийн байдлыг багцлан үндсэнд нь гурав хувааж дорно чиглэлийн бүсийг Сэцэн хан аймаг, төвийн бүсийг Түшээт хан аймаг, баруун бүсийг Засагт хан (Сайн ноён хожим нэмэгдсэн Ш.А.) аймаг гэж ангилан авч үзэж байлаа.

Монгол Улсын 14 аймаг нь улсын хилийн аймаг учраас газар нутгийн гүний хэмжээ нь аймгийн нутаг дэвсгэрийн орон зайтай давхцаж байдаг. Монгол улсын төрийн хилийн бодлогын стратеги нь хил орчмын аймгийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд төдийгүй хэд хэдэн аймгийг багтаасан орон зайд бэлтгэгдэж явагддаг учраас бүс нутгийн хилийн стратегийн хэлбэр шинжийг хадгалдаг байна.

Энэ нь мөн л Монголын олон зууны өвөрмөц түүхэн жишээ, баримтаар нотлогддог. Тухайлбал Сэцэн хан, Түшээт хан, Засагт хан, Сайн ноён хан аймаг аль нь ч гэсэн умард талдаа Оросын хаант улсын хилтэй, зүүн талдаа Манж буюу Зүрчид улс, өмнө этгээдэд Хятад, өрнө талдаа Зүүн Туркестан улстай хил залгаж байлаа. Тухайн үед хил орчмын бүс нутаг гэдэг ойлголт нь

бүхэлдээ бүс нутгийн хэмжээнд хамаарагдаж, далайц, хүрээ хязгаар, гүн нь өргөн байжээ.

Төрийн хилийн бодлогын бүс нутгийн стратегийн төлөвлөлтийг боловсруулахад зайлшгүй бүс нутгийг үнэлэх шаардлагатай:

Үүнд:

1.Хил орчмын бүс нутгийн шинж байдал

2.Хил орчмын бүс нутгийн ерөнхий шинж

3.Геоулс төр, геостратегийн байдлын тухай

4.Бүс нутаг дахь улс төрийн хүчин зүйл

5.Бүс нутгийн эдийн засгийн байдлын тухай

6.Хилийн бүс нутаг дахь эрх зүй, хэм хэмжээ

7.Хилийн бүс нутагт байгаа төрийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч субъектүүд

8.Хил орчмын цэрэг-улс төрийн нөхцөл байдал

9.Олон улсын харилцаа, нийгэм, хүн ам зүй, шашин шүтлэг, цагаачлалын байдал:

10.Бүс нутгийн кримнологийн нөхцөл байдал

11.Хилийн бүс нутгийн соёлын байдлын тухай

12.Бүс нутгийн физик, газар зүй

Бүс нутгийн хилийн бодлогын стратегийг хэрэгжүүлэгч дараах субъектүүд байна. Үүнд:

- Улсын хэмжээний төрийн байгууллагууд /УИХ, Ерөнхийлөгч, засгийн газрын тэргүүн, ҮАБЗ, Батлан хамгаалах зөвлөл, хилийн асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцох төрийн захиргааны байгууллагууд, төрийн яамууд, мөн холбогдох зарим байгууллагууд/;

- Улсын хилтэй холбогдсон бүс нутгийн болон аймаг, сумдын хуулийн ба гүйцэтгэх засаглалын байгууллагууд;

Төрийн хилийн бодлогын бүс нутгийн стратегийн төлөвлөлтийг боловсруулж, хэрэгжүүлэн улсын хил, хязгаарын орон зай дахь тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх бодит боломж нь судалгаа шинжилгээ бөгөөд шинжлэх ухаан, түүн дотроос хил судлалын шинжлэх ухаан, хураангуйлсан байдлаар илэрхийлбэл хилийн шинжлэх ухаан яах аргагүй мөн.

Хоёр. Бүс нутгийн хилийн стратегийн төлөвлөлтийн аргачлал

Үндэсний аюулгүй байдал болон Монгол Улсын аюулгүй байдалд учруулж болзошгүй аюулыг ямар ч нөхцөлд аль бүс нутагт ямар аюул нүүрлэж байгааг эцэслэн тогтоож, шийдвэрлэх шаардлагатай бөгөөд дараах дараалалд багтаан тодорхой ажил гүйцэтгэнэ. Үүнд:

-Тухайн бүс нутгийн нөхцөл байдалд урьд заагдсан асуудлуудын дагуу хийгдсэн үнэлгээг үндэслэн өөр хооронд нь харьцуулан авч үзнэ;

-Тухайн бүс нутагт илэрсэн аюулуудын эрс тэс зөрчилдөөнт байдал, үндсэн шалтгаануудыг илрүүлэн гаргах;

-Эсрэг арга хэмжээ авах шаардлагатай гэж үзсэн зүйлүүдийг түүвэрлэж анхааралдаа авч эрэмбэлэх;

-Төрийн хилийн бодлогын стратегээр тухайн бүс нутагт албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөгдсөн гэж тооцогдож заагдсан аюулуудтай өөрийн судалгааны үр дүнг харьцуулан жижиж үзэх;

-Тухайн бүс нутагт илэрсэн буюу илэрч болох аюулуудыг зөв

- Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагууд;

- Олон нийтийн болон аж ахуйн байгууллага, иргэд; тодорхойлоод шийдвэрлэх хэрэгтэй болно.

Аюулыг зөв тогтоосны дараа аюулын эсрэг авах арга хэмжээнүүдийг ойрын болон дунд зайнд, мөн хэтэд шийдвэрлэх хөтөлбөрийг боловсруулна. Бүс нутгийн аюул, түүний шинж байдлыг бодитойгоор тодорхойлохын тулд хилийн орон зай дахь үндэсний аюулгүй байдалд учирч болзошгүй үндсэн аюулыг сайн мэдэж авах шаардлагатай. Эдгээр аюулууд нь:

-Улсын хилийн баталгаажилтын эрх зүйн бүрэн төгс шийдвэрлэгдээгүй асуудал;

-Хэт үндсэрхэг үзэл, шашин, шүтлэг, зан үйлийн шинжтэй өдөөн хатгалга, сепаратизмын үзэл гаргах, эдийн засаг хүн амын олноор дээрэнгүйлэх;

-Үндэсний баялагийг хоослох, сэм дамын худалдаа өсөж, газар авах, хэмжээ хязгаараа тэлэх;

-Гадаад руу стратегийн чухал түүхий эд /бараа/-ийг хэмжээ хязгааргүй ихээр гаргах зөөх;

-Хүн амын шашин шүтлэг, зан заншил, сэтгэл зүйд хагаралдаан гарах, ихээхэн хэмжээний цагаачлал бий болох, хүн амын амжиргааны төвшин буурснаас болж цагийн байдал тогтворгүйтэх;

-Олон улсын зохион байгуулалттай гэмт хэрэг мөн терроризмид өртөгдөх;

-Хилийн бүс нутагт зэвсэгт мөргөлдөөн үүсэх;

-Хил орчмын нутаг дэвсгэрт зэвсэгт тэмцлийн зориулалттай зэвсэг хэрэгсэл хуримтлагдан бий болох;

-Хил дамнасан аваар осол, сүйрэл, байгалийн гамшиг гарах гэх мэт;

Аюулаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг тодорхойлсны дараа дор дурдсан үйл ажиллагааг дэс дараалалтайгаар гүйцэтгэнэ. Үүнд:

-Тухайн бүс нутагт илрэгдсэн аюулын байдлыг харгалзан ойрын үед, дунд зайнд, урт хугацаанд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдэд суурилсан хилийн бүс нутгийн стратегийг томъёолж тодорхойлох;

-Бүс нутгийн хэмжээнд үндэсний аюулгүй байдалд учирч болзошгүй аюулуудаас урьдчилан сэргийлэх, бүс нутгийн хэмжээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг тоймлон тогтоох;

-Учирч болох аюулыг бүс нутагт арилгасны үр дүнд тэнд бий болох төлөв хандлагыг гаргаж тавина.

Бүс нутгийн хилийн стратегийн зорилго нь зөвхөн тайван цагт төдийгүй, цэрэг улс төр, эдийн засаг, экологи, бусад нөхцөл байдал эрс хурцадсан үед ч үр дүнгээ өгч байх ёстой.

Өөрөөр хэлбэл бүс нутгийн хилийн стратегийн хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн хүлээх чиг үүрэг, хариуцлага зөвхөн тайван нөхцөлд төдийгүй, цагийн байдал эрс хурцадсан нөхцөл байдалд үр ашигтай ажиллах нөхцөл бололцоотой байхаар бэлтгэлийг хангаж байх шаардлага гарна. Зорилгыг зөв тодорхойлох явдал стратегийн чухал хэсэг юм.

Учирч болзошгүй аюулын эсрэг авах арга хэмжээг төлөвлөхөд харгалзан үзэх нөлөөллүүд:

-Бүс нутгийн хэмжээний цэрэг улс төрийн болон бусад онцгой нөхцөл байдлын шинж төлөв,

ялангуяа хөрш хоёр улстай харилцаж байгаа харилцааны байдал;

-Хил орчмын бүс нутагт оршин сууж хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч субъектуудын байрлал, байдал, хангалт, тэдний алба-байлдааны бололцоо, түүнчлэн дээд шатны газруудын даалгавраар тухайн бүсд гүйцэтгэж байгаа төлөвлөгөөт зорилтуудын хэрэгжилтийг мэдэж байх;

-Төрийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч болох яам, тусгай газруудын стратегийн хүч хэрэгсэл, түүнчлэн хил орчмын нутагт аюулгүй байдлын арга хэмжээг хэрэгжүүлэгч цэргийн бүс байгууллагууд, тэдгээрийн хил хамгаалах үүрэг, гүйцэтгэх бололцоо;

-Бүс нутгийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэх гол үүрэг хүлээсэн яам, тусгай газруудын ажиллагааг загварчилсан норм, хэм хэмжээ /зөвлөмж, арга зүй, тайлбар, лавлах, материалууд/-г тогтоосон бичиг баримтуудыг олж ашиглах гэх мэт;

Улс орны аюулгүй байдалд учирч болзошгүй аюулын эсрэг авах арга хэмжээг боловсруулахад ерөнхийдөө аль бүс нутагт байгааг үл харгалзан тодорхой дараалал бүхий ажиллагааг явуулах шаардлага гардаг.

Улс оронд учирч болзошгүй аюулаас сэргийлэх, арилгах арга хэмжээнд бүс нутагт хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч олон төрөл, мэргэжлийн субъектууд оролцдог. Тухайлбал тухайн бүс нутагт байгаа хил хамгаалах байгууллага, хилийн цэргийн нэгтгэл, газар, олон анги салбарууд оролцоно. Үүнээс гадна тухайн бүс нутагт байгаа гаалийн нэгээс хоёр газар, Хууль Зүйн Яамны харьяаны газар, хэлтсүүд, Тагнуулын

хэд хэдэн газар, Батлан хамгаалах яамны хил халхлалтын анги, нэгтгэлүүд, цагаачлал, автотехник, хүн мал эмнэлгийн болон хорио цээрийн байгууллагууд, чөлөөт бүсийн удирдлага зэрэг, олон яам, тусгай газруудын орон нутгийн засаг захиргааны нэгжүүд, мөн хэд хэдэн аймаг, орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, төрийн бус байгууллага, орон нутгийн оршин суугчид оролцоно.

Бүс нутгийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн үүргийг хуваарилхад анхаарах хүчин зүйлс:

-Субъектүүдийн зориулалт, бүтэц бүрэлдэхүүн, байрлал, байдал, хангалт, албаны болон байлдааны бололцоо;

-Ахлах дарга тухайлбал яам, байгууллагын даргын төлөвлөгөөнд багтаан хэрэгжүүлж байгаа зорилтууд;

-Субъектүүдийн ашиглагдаагүй байгаа нөөц, бололцоо, тэдгээрийг учирч болзошгүй аюулаас сэргийлэх, арилгахад ашиглах боломж;

-Тухайн бүс нутагт аюулыг арилгах чиглэлээр субъектүүд тухайлбал яам, тусгай газруудаас стратег, бүс нутгийн хэмжээнд шийдвэрлэж байгаа зорилтууд;

-Хил орчмын бүсэд учирсан аюулаас сэргийлэх, арилгахад ашиглаж болох орон нутгийн хүч хэрэгслийн нөөц бололцоо.

Төрийн хилийн бодлого урьдчилан төлөвлөгдсөнөөр хилийн бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал хангагдаж, гадаад дотоодоос учирч болох аюулаас үндсэндээ сэргийлэгдэн, хамгаалагдах эх үндэс тавигдана. Улсын аюулгүй байдал, үндэсний эрх

ашгийг бүс нутаг, хил орчмын орон зайд найдвартай хангагдах нөхцөл бүрдүүлэхийн тулд хилийн бодлогын бүс нутгийн стратеги нь олон улсын болон бүс нутгийн улс төр, эдийн засаг бусад янз бүрийн нөхцөл байдлыг харгалзан байнга тодотгогдож, боловсронгуй болж байх шаардлагатай.

Дүгнэлт

Сүүлийн гурван жилийн нөхцөл байдлаас дүгнэхэд бүс нутгийн геополитикийн асуудал, дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, бүс нутгийн хэмжээнд үүссэж байгаа цагийн байдал зэрэг нь улсын хилийг манах, хамгаалах асуудалд илүү нухацтай, шинжлэх ухаанч байдлаар хандах, аливаа асуудлыг энхийн аргаар шийдвэрлэх механизмыг боловсронгуй болгох, эрх зүйн орчинг төгөлдөржүүлэх шаардлагатайг харуулсаар байна.

Төрийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэх субъектуудад тавигдах хүрээ, тэдгээр зорилтуудыг тодотгох, шаардлага гарвал бүсийн байгууллагуудын нэгдсэн зохион байгуулалтад орох, мөн улсын хилийг манах, хамгаалах асуудлыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, эрдэмтэн судлаачдын судалгаа бүтээлд тулгуурлан ялгаж салган Монгол Улсын хэмжээнд хууль тогтоомжоор ажил хэрэг болгон тодотгох шаардлага гарсаар байна.

Монгол улс төрийн бодлого нэгдмэл байхаас гадна салбар бүрээр боловсруулан хэрэгжүүлдэг учир төрийн хилийн бодлогын стратеги, тэр дундаа бүс нутгийн хилийн стратегийн төлөвлөлт /аргачлал/ нь нэгэн эрх ашигт зангидагдаж, нэгдмэл үзэл бодол, арга билгийг бүрдүүлэхэд чиглэлгдэх учиртай.

Санал

Бүс нутгийн аюулын эсрэг субъектуудын хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээний төрөл, мэргэжлийн онцлог тухайн үеийн нөхцөл байдлыг сайтар тунгааж, субъектуудыг хариуцсан чиг үүрэг зориулалтаар нь ашиглаж, зорилтуудыг нь шинжлэх ухааны үндэстэй бодитой тодорхойлох, тэдгээрийн хоорондын харилцан ажиллагааг нягт сайн зохион байгуулах, хүн, материал, техник, санхүүгийн нөөцийг бүх талаар тасралтгүй хангах асуудлыг шийдвэрлүүлэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992.
- Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль. УБ., 2001.
- Монгол Улсын хилийн тухай хууль. УБ., 2016.
- Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. УБ., 2010.
- Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ., 2002
- Ш.Арвай “Монгол Улсын төрөөс улсын хилийн талаар баримтлах бодлого, стратегийн онцлог”. УБ., 2015.

УЛСЫН ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД ОРЧИН ҮЕИЙН ТЕХНИК, ТЕХНОЛОГИЙН ДЭВШЛИЙГ НЭВТРҮҮЛЭХ НЬ

Ц.Баяндалай

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, магистрант,
хошууч

Товч агуулга: Хил хамгаалах байгууллага хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд хүний хүчинд тулгуурласан уламжлалт аргаас татгалзаж, багасган түүний орон зайг орчин үеийн дэвшилтэд техник, технологийн ололтод суурилсан эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, хүний хөдөлмөрийг хөнгөвчилсөн автомашин техникийг ашиглах нь байгууллагын хөгжлийн үндсэн чиглэл болж байна.

Abstract: The border guard organization has rejected the traditional methods based on human power and reduced its space in the implementation of its legally mandated functions. The use of economically efficient and human labor-relieving vehicle technology based on modern advancements in technology and technology has become the main direction of the organization's development.

Түлхүүр үгс: Улсын хил хамгаалалт, техник, технологи

Key words: State border protection, technique, technology

Оршил

“Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод дархан хил зорилт 7.2, I үе шат (2021-2030)-нд хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлж, бүсчилсэн хил хамгаалалтыг хөгжүүлэн цэргийн холбоо, зэвсэглэл, техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх, дэд бүтцийг хөгжүүлэх үе¹ гэж заасан байна.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн дөрөвдүгээр зүйлийн

31.2 дахь заалт: Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Монгол Улсын хилийн хууль тогтоомж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор

улсын хилийн зурвас, боомт, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, цэргийн, инженер-техникийн, мэдээлэл технологийн, тагнуулын, хилийн төлөөлөгчийн арга хэмжээг хослуулан явуулж байгаа үйл ажиллагааг улсын хил хамгаалалт гэнэ.²

31.3 дахь заалт: Газар, усан дээрх улсын хилийг улсын хил хамгаалах байгууллага, агаарын хилийг зэвсэгт хүчний агаарын цэрэг хамгаална гэж тус тус заасан.

Судлаачдын хил хамгаалалтыг дээшлүүлэх, аюулгүй байдлыг сахин хамгаалах чиглэлээр олон бүтээлүүд байдаг ба түүн дотор техник, технологийг ашиглах талаар зарим нэг санаанууд орсон боловч, тухайн

¹ “Алсын хараа 2050” хөтөлбөр Засгийн газрын урт хугацааны хөгжлийн бодлого

² Монгол Улсын хилийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017 он.

үеийн технологийн хөгжилд тулгуурласан тул орчин үеийн нөхцөл байдалтай холбогдохгүй байна.

Иймд “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тусгасан “Дархан хил” зорилтод “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлж, бүсчилсэн хил хамгаалалтыг хөгжүүлэн цэргийн холбоо, зэвсэглэл, техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх, дэд бүтцийг хөгжүүлэх үе”-д тусгагдсан энэхүү сэдвийг судлах хэрэгцээ шаардлага байгаа гэж үзэж байна.

Нэг. Улсын хил хамгаалалтын авто техникийн хангалт, зохион байгуулалтын түүхэн уламжлал, туршлага

Хил хамгаалах байгууллагын авто техникийн хангалтын удирдлага, зохион байгуулалтын онол арга зүйн талаарх ойлголт нь цэргийн хангалт гэдэг ойлголтын бүрэлдэхүүн тул түүний хүрээнд авч үзэх нь зүйтэй.

Улсын хил хамгаалалт нь судалгааны объект, судлах зүйлтэй байдгаараа онолын шинжийг агуулдаг.

Улсын хил хамгаалалтын онол нь:

1.Хил хамгаалалтын ерөнхий онол

2.Хил хамгаалалтын урлагийн онол

3.Хилийн цэргийн байгуулалтын онол

4.Хилийн болон хил хамгаалалтын түүхийн онол

5.Ар тал хангалтын онол

6.Цэргийн сургалтын онол

7.Хилийн цэргийн удирдлагын онол гэсэн бүтэцтэй байдаг.¹

Хилийн цэргийн ар тал хангалтын онол нь улсын хил хамгаалалтын онолын бүрэлдэхүүн хэсэг болохынхоо хувьд өөрийн судалгааны объект, судлах зүйлтэй байна.

Хилийн цэргийн ар тал хангалтын онол судалгааны объект нь улсын хил хамгаалалтын болон хилийн анги, салбарын ар тал мөн гэж үзэж байна.²

Улсын хил хамгаалалтын ар талын онол нь судалгааны объект, судлах зүйлтэй байна. Үүнд:

- Байлдааны зэвсэг, техник, сэлбэг хэрэгсэл түүний хадгалалт, хамгаалалт, цуваажилтыг нормоор зохион байгуулах;

- Материал-техникийн хангалт, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, түүний бүрэн бүтэн байдлыг сахиулах, засварлах.;

- Зам харилцааг сэргээн засварлах, бэлтгэх, ашиглах техникийн хангалт хийх;

- Нисэх хүчний хангалтыг зохион байгуулах;

- Цэргийн алба хаагчид болон бусад хүч хэрэгсэл, материал хэрэгслийн хангалтыг зөөвөрлөх;

- Байлдааны зэвсэг, техникийг ашиглах, байлдааны болон тусгай ажиллагааны явцад эвдэрсэн, гэмтсэн зэвсэг, техникийн татан гаргах, сэргээн засварлах;

- Цэргийн анги байгууллагын мал, эмнэлэг, эрүүл ахуй хангалт, барилга байгууламжийн засвар үйлчилгээ, инженерийн шугам сүлжээний бүрэн бүтэн байдал, бие

¹ Даш.П “Хил хамгаалалтын онол”.
УБ.,2002.21 дэх тал

² Даш.П “Хил хамгаалалтын онол”.
УБ.,2002.12 дах тал

бүрэлдэхүүний ахуй хангамж, хориглолт, халхлалтыг зохион байгуулах, материал-техникийн хангалтыг удирдах;

Ар тал техникийн хангалтын үндсэн үүрэг

Цэргийн зэвсэг техник, материалын нөөцөөр орон тоо, нормд хүртэл хангах, хадгалах, хамгаалах, засварлах сэргээн босгох;

Улсын хил хамгаалалтын албаны хангалт нь улсын хил хамгаалалтын онолын ар тал хангалтын онолын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болдгоороо хил судлалын шинжлэх ухааны нэг судлагдахуун болдог.

Улсын хил хамгаалалтын албаны хангалтыг;

Ердийн үед-Албаны

Байлдааны үед-Байлдааны хангалт гэж нэрлэж ирсэн.. Энэ нь үндсэндээ зарчмын хувьд ямар нэгэн ялгаагүй бөгөөд Байлдааны хангалтыг Хил хамгаалах албанд 1990-ээд оноос хойш алба-байлдааны, албаны хангалт хэмээн зөөлрүүлэн нэрлэн хэрэглэж байна.

Ар тал-техникийн хангалтыг зохион байгуулах гэдэг нь: Түүнийг бэлтгэх, ар талын байгууламжийг бий болгох, тээвэрлэлт, татан гаргалтын замыг бэлтгэх, бүх төрлийн материал хэрэгслээр хангах түүнийг тээвэрлэх, зэвсэглэл техникийг ашиглах, сэргээн босгох, төрөл бүрийн албадын үйл ажиллагаа, хүч хэрэгслийг тухайн ангийн ар тал техникийн хангалтад зохицуулах, ар тал техникийн хэрэгслийн харуул, хориглон хамгаалалтыг зохион байгуулах,

удирдлагын системийг дэлгэх зэрэг цогц арга хэмжээг хэлнэ.¹

Техникийн хангалт гэсэн үгийг нэг л үг шиг ойлгож хэрэглэхдээ саланги байдлаар ярьж хэлж хэвшихгүй байх шаардлагатай. Үүний тулд дагалдан хэрэглэгдэх үгсийг болон тэдгээрийн утгыг сайтар нухацтай ойлгосон байх хэрэгтэй.

Үүнд;

- Зэвсэглэл-зэвсэг, галт хэрэгсэл, автомашин, авто техник, хуягт танкийн болон автохуягт, тракторын техник, инженерийн техник, бусад албадын техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж

- Зэвсэг- хувь хүний, бүлгийн, хүнд, хөнгөн зэвсгүүд

- Автомашин- суудлын, ачааны, тусгай зориулалтын, автобус, микро автобус

- Авто техник-автомашин, төрөл бүрийн чиргүүл, цахилгаан үүсгүүр

- Хуягт танкийн техник хуягласан гинжит болон дугуйт байлдааны зориулалтын машин техник, танк, мотоцикл, цахилгаан үүсгүүр

- Авто хуягт, тракторын техник-дугуйт байлдааны хуягт машинууд (БТР-60ПБ, БМП, БРДМ-2М), чирэгч машин, автомашин, трактор, мотоцикл, цахилгаан үүсгүүр

- Албадын техник хэрэгсэл гал тогооны чирэх хэрэгслүүд, засвар, тусгай зориулалтын техникүүд

- Тээврийн хэрэгсэл автомашин, трактор, чиргүүл, галт тэрэг, онгоц, нисдэг тэрэг гэх зэрэг.

¹ Б.Батбаатар, Ж.Намнан “Цэргийн ар талын удирдлага, төлөвлөлт” УБ, 2008 он 23 дах тал

Хил хамгаалах байгууллагын техникийн шинэчлэлт, сэргээн сайжруулалт, удирдлага зохион байгуулалтын асуудал гадаад орнуудаас бүрэн хамааралтай харагдаж байгаа учир гадаадын өндөр хөгжилтэй орнуудын техникийн шинэчлэлт, хангалтын төлөвлөлтөөс өвөрмөц онцлогтойгоор өөрийн орны онцлогт тохирсон туулах чадвар сайтай, зорчигчдын аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан, эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, хүний хөдөлмөрийг хөнгөвчилсөн автомашин техникийг ашиглах нь байгууллагын хөгжлийн үндсэн чиглэл болж байна.

Аливаа улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал ялангуяа улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах үйл хэрэгт хүн төрөлхтний өөрийнх нь хүчин чармайлтаар бий болсон авто техник түүний хангалт шийдвэрлэх нөлөө үзүүлж байна.

Сансар, мэдээлэл, даяаршлын ХХI зуунд хүн төрөлхтний гурав дахь мянганы зорилтуудыг НҮБ-аас дэвшүүлсэн энэ үед бүх нийтийн ердийн хэрэгцээ болсон авто техникийг хилчдийн өдөр тутмын хэрэгцээ болгож ашиглах, улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах зорилт хэзээ хэзээнээс илүү хурц тавигдах боллоо.¹

Анх 1925 оны 07 дугаар сарын 15-ны өдөр “Монгол тээх нэвтрүүлэх газар”-ыг 7 машинтайгаар байгуулсан нь манай улсын түүхэнд орчин үеийн механикжсан анхны байгууллага бий болсон түүхтэй.²

Дотоодыг хамгаалах ерөнхий газрын даргын 1933 оны 11 дүгээр сарын 05-ны өдрийн тушаалаар хилийн цэрэг төвлөрсөн хангалтад шилжиж, түүнийг удирдах бэлтгэлийн тасгийг дотоодыг хамгаалах газрын Хязгаарыг хамгаалах ба цэргийн хэлтсийн бүрэлдэхүүнд байгуулж, улмаар 1936 онд бэлтгэн нийлүүлэх газар болгон өргөтгөн зохион байгуулсан байна.³

Хоёр: Хил хамгаалах байгууллагын авто техникийн хангалтын

өнөөгийн нөхцөл байдал, анхаарах асуудал

XX-XXI зуунд шилжих хугацаанд авто техникийн хангалт ашиглалтад шинэ үе шат эхэлж байна.

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогод “Улсын хилийн бүс зурвас, боомт газарт орчин үеийн шаардлагад нийцсэн холбоо, хяналт, дохиолол, зам тээвэр, инженер техникийн байгууламж бүхий хил хамгаалалтын дэд бүтцийг хөгжүүлэх” мөн “хил хамгаалах албыг ямар ч нөхцөлд улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах чадвар бүхий нэгдмэл бүтэц, зохион байгуулалтай байлгах” гэж эрх зүйн үндэс тавигджээ. Энд авто техникийн алба түүний хилийн цэрэгт үйлчлэх хангалт чухал байр эзэлж байгаа нь тодорхой харагдаж байна.

Хилийн тухай шинэчлэгдсэн хуульд авто техникийн хангалтын чиг үүрэг хангалттай тусгагджээ. Тус хуульд хил хамгаалах байгууллагын

¹ Н.Отгонбаяр “Менежмент” УБ. 2007 он 19 дэх тал

² “Армийн автомашин хангалт” УБ. 1984 он 9 дэх тал

³ Лхагва.Б “Хилийн цэргийн ар тал хангалтын үйл ажиллагааны онол, практикийн асуудал”, 2005 он. 102 дах тал

бүрэн эрхийг тодорхойлохдоо “хилийн бүсэд инженер, техникийн болон зам харилцааны байгуулалт барих эрхтэй болохыг тодотгож өгчээ”.

Улсын хилд ашиглах техникийг уул, говь, цөл, ус, намаг зэрэг байгалийн бэрхшээлийг харгалзахгүй туулах зориулалтын техникээр хангаж байна.

Ойрын жилүүдэд Монгол Улсын цэрэг техникийн шинэчлэлт, сэргээн сайжруулалт нь гадаад орнуудаас бүрэн хамааралтай харагдаж байгаа учир гадаадын өндөр хөгжилтэй орнуудын техникийн шинэчлэлт, хангалтын төлөвлөлтөөс өвөрмөц онцлогтойгоор өөрийн орны онцлогт тохирсон техникийн шинэчлэлтийг хийх шаардлага зүй ёсоор тулган гарч байна.

Хил хамгаалах байгууллагын авто техникийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлох зүйн хэрэг юм. Хил хамгаалах байгууллага 184 төрөл загварын 1960 орчим нэгж автомашин техникийг улсын хил хамгаалалтад ашиглаж байна.

Авто техникийн хангалт гэдэг ойлголтыг олон хэлбэрээр тодорхойлсон байдаг боловч хил хамгаалах байгууллагад мөрдөгдөж байгаа удирдлагын баримт бичигт дараах байдлаар томъёолон ашиглаж байна.

Хил хамгаалах байгууллагыг авто техник болон эд хэрэглэлээр хангах, тэдгээрийн ашиглалт ба сэргээн засварлах, бие бүрэлдэхүүний техникийн болон тусгай бэлтгэлжилтийг хамарсан арга хэмжээнүүдийн цогц юм.

Өнөөдрийн байдлаар хил хамгаалах байгууллагын хэмжээнд

ашиглагдаж байгаа техникийн 76.1 хувийг авто техник эзэлж байна.

Монгол Улсын хил хамгаалах практикаас харахад техникийн шинжлэх ухаан машины үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжих нөхцөл хараахан бүрдээгүйгээс хөгжилтэй аль нэг улсын техникийг худалдааны болон буцалтгүй тусламжийн хэлбэрээр авч хилийн албаны хэрэгцээг хангаж байна.

Авто техникийн хангалт, үйлчилгээг төлөвлөж хэрэгжүүлэхэд эдгээр хүчин зүйлүүдийн нөлөөллийг зайлшгүй харгалзан үзэх шаардлага гарч байгаа юм. Шинээр нэвтэрсэн техник тодорхой хугацааны дараа хуучирч хэрэглээнээс гардаг үүнийг дагаад дараагийн үеийн техник технологитой харьцах техникчдийн ур чадвар дутагддаг.

Монголчууд ердийн хөсөг (морь, тэмээ) ашиглан улсын хил хамгаалалтыг одооч зохион байгуулсаар байна. XXI зуун бол шинжлэх ухаан, техник, сансар, инновац, нано технологитой холбогдсон нийгмийн бүх салбарт, тэр дотроос улсын хилийг хамгаалах аюулгүй байдлыг хангахад авто техник шийдвэрлэх хэрэгсэл болсон орчин үед амьдарч байна.

Техник хэрэгслийн бүрэн шинэчлэлийг нэг дор хийх бололцоогүй байгаа тул бүсийн онцлогт тохируулан туулах чадварыг нэмэгдүүлэх нэмэлт тоноглол, инженерийн байгууламжийн ашиглалтыг сайжруулах, нэмэгдүүлэх, дээшлүүлэхэд ашиглах техникийн дагалдах хангалтууд сэлбэг хэрэгслийг бүсийн нөхцөлд тулгуурлан дотоод нөөц бололцоог ашиглан авч хэрэгжүүлэх нь чухал байна.

Дүгнэлт

Хил хамгаалах байгууллага хуулиар хүлээсэн үүргээ чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд хүний хүчинд тулгуурласан уламжлалт аргаас татгалзаж, багасан түүний орон зайг орчин үеийн дэвшилтэд техник, технологийн ололтод суурилсан дэвшилтэд туулах чадвар сайтай, зорчигчдын аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан, эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, хүний хөдөлмөрийг хөнгөвчилсөн автомашин техникийг ашиглах нь байгууллагын хөгжлийн үндсэн чиглэл гэж үзэж байна.

Улсын хил хамгаалалтад орчин үеийн техник, технологийг нэвтрүүлж, улсын хилийн аюулгүй байдлыг тасралтгүй хамгаалах нөхцөл боломжийг бүрдүүлэн, инженерийн байгууламжийн ашиглалтыг сайжруулах, нэмэгдүүлэх, дээшлүүлэх механизм, бага оврын цахилгаан автобус, цахилгаан суудлын авто машин, нэмэлт тоноглолын хангалтыг зохион байгуулах цэрэг техникийн бодлого шаардлагатай байна.

Санал

Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлж, бүсчилсэн хил

хамгаалалтыг хөгжүүлэн цэргийн холбоо, зэвсэглэл, техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх, дэд бүтцийг хөгжүүлэх үеийн. Хүрээнд техникийг шинэчлэлийг нэмэгдүүлэх, судалгааны ажлыг эрчимжүүлэх;

Техник хэрэгслийн бүрэн шинэчлэлийг нэг дор хийх бололцоогүй байгаа тул бүсийн онцлогт тохируулан туулах чадварыг нэмэгдүүлэх нэмэлт тоноглол, инженерийн байгууламжийн ашиглалтыг сайжруулах, нэмэгдүүлэх, дээшлүүлэхэд ашиглах техникийн дагалдах, сэлбэг хэрэгслийг бүсийн нөхцөлд тулгуурлан дотоод нөөц бололцоог ашиглан авч хэрэгжүүлэх;

3.”Цэрэг техникийн бодлого” удирдлагын баримт бичиг боловсруулан албанд ашиглах

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Н.Отгонбаяр “Менежмент”

УБ. 2007 он 19 дэх тал

- “Армийн автомашин хангалт” УБ. 1984 он 9 дэх тал

- Лхагва.Б “Хилийн цэргийн ар тал хангалтын үйл ажиллагааны онол, практикийн асуудал”, 2005 он. 102 дах тал

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

МАНСУУРУУЛАХ ЭМ, СЭТГЭЦЭД НӨЛӨӨТ БОДИСТОЙ ТЭМЦЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА

Г.Хосбаяр

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага,
стратегийн тэнхимийн дэд профессор, докторант, хошууч

Товч агуулга: Өгүүлэлд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодис бэлдмэлтэй тэмцэж буй олон улсын болон бус нутгийн үйл ажиллагаа, эрх зүйн бодлогын орчин, стратеги, цаашидын чиг хандлага мөн цаашид анхаарах асуудлын талаар судлаачийн үзэл бодлыг илэрхийлсэн.

Түлхүүр үгс: Хар тамхи, мансууруулах бодис, сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бодис бэлдмэл, эрх зүйн орчин, хорих байгууллага, хоригдол, анхаарах асуудал.

Abstract: This article examines the researcher's perspective on international and domestic approaches, the legal and policy framework, intervention strategies, anticipated future developments, and critical issues demanding consideration in the ongoing struggle against narcotic drugs and psychoactive substances.

Keywords: Narcotics, psychotropic substances, legal environment, imprisonment, prisons, detainees, issues of concern.

Оршил

Хүн төрөлхтөн үүссэн цагаас эхлэн үнэнийг эрэлхийлэгч байсаар ирсэн нь тэдний жам ёсны эрхтэй холбоотой бөгөөд энэхүү эрхийг бодитой хангах арга замыг олох зорилго агуулсан мэдлэгийн салбарууд төрөн гарч, эдгээрийн нэгдэл, ялгарал явагдсаны үр дүнд бие даасан салбар шинжлэх ухаан хөгжиж, дэлхийн нийтийн хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлж байгаа билээ.

Даяаршил, шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийг дагаж улс орны аюулгүй байдал, хил хязгаарын уламжлалт ойлголт үндсэндээ өөрчлөгдөж байгаа бөгөөд энэ хандлага өдгөө нэгэнт эхэлсэн аж

үйлдвэрийн IV хувьсгалын нөлөөгөөр улам гүнзгийрэх нь тодорхой болсон. Дэлхий ертөнц нэг бүхэл систем болохын хувьд бүх улс хамтдаа, тогтвортой хөгжих ёстой гэсэн зорилтыг хөгжингүй улс орнууд дэвшүүлэх болсон нь үүнтэй холбоотой.

Дэлхий нэгдмэл бүхэл. Түүний хэсгүүд өөр хоорондоо салшгүй холбогдсон. Байгальд ч, нийгмийн амьдралд ч огт тусгаарлагдсан үзэгдэлүүд ба зүйлс байхгүй. Бодит байдалд үзэгдэл болон үйл явц, тэдгээрийн бүх талуудын харилцан ажиллагаа, нийтлэг харилцан холбоос байгаа нь чухамхүү энэ зарчмаар нөхцөлдөнө¹.

¹ О.Үржин. “Эрсдлийн үнэлгээ, системийн хандлага тогтвортой хөгжлийн тулгуур үндэс

болох нь”. Эрсдэлд суурилсан тогтвортой хөгжил сэдэвт Олон улсын эрдэм

Аливаа асуудлыг шийдвэрлэхэд юуны өмнө шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, гүнзгий судалсан ойлголтын суурь, мөн томъёолол, ойлголтод үндэслэсэн аюулгүй байдал, эрх зүйн орчин, хөгжлийн чиг хандлага чухал үүрэгтэй.

Монгол Улсын Их хурлын 2020 оны 52 тогтоолоор баталсан “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Монгол хүний хөгжлийг хангасан ухаалаг-тогтвортой засаглал тогтож, захиргааны оновчтой бүтэц зохион байгуулалт бүхий төрийн алба төлөвшин, цахим технологид тулгуурласан иргэн төвтэй төрийн үйлчилгээнд бүрэн шилжиж, төр-хувийн хэвшил-иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа бүх хүрээнд өргөжин, хүний эрхийг бүрэн хангасан, шударга ёсны тогтолцоо төлөвшсөн, авлигагүй улс болно”¹ гэж заасан нь төрийн үйл ажиллагааны бүх системд хамаатай юм.

Монгол Улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтад үзэл баримтлалын шинжтэй томоохон өөрчлөлт орсон.

2017 онд шинэчлэн батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар нийгмийн үнэт зүйл, хуулиар хамгаалагдсан нийгмийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, ялангуяа эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хоригдлыг ангилан хуваарилах, хорих ялыг

ялгамжтай эдлүүлэхэд зарчмын шинжтэй өөрчлөлтүүд орсон. Энэхүү өөрчлөлттэй холбоотойгоор тодорхой бэрхшээлүүд тохиолдож байгааг онолын цэгцтэй мэдлэг төлөвшөөгүй, мөн эрх зүйн орчинтой холбон тайлбарлаж болох юм.

Нэг. Олон улсын эрх зүйн орчин

Нийгэм, улс төрийн хурцадмал байдал нэмэгдэж байгаа өнөө үед макро эдийн засгийн орчин үндсээрээ өөрчлөгдсөн. Хөгжингүй болон хөгжиж буй бүс нутагт эдийн засгийг либералчлах бодлого нэмэгдэж, олон улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, үндэстэн дамнасан корпорациудын бараа таваар, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хэмжээг улс орон эсвэл бүс нутаг, газарзүйн хувьд давуу талуудад хамгийн ашигтай санхүүгийн үйл ажиллагаа явуулах болжээ.

Ялангуяа Латин Америк, Африк, Азийн хөгжиж буй улс орнуудад олон улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, эдийн засгийн хувьд өсөлт үзүүлсэн хэдий ч улс төрийн тогтворгүй байдал, үндэстэн хоорондын мөргөлдөөн, байгалийн гамшиг, эдийн засгийн буруу менежментийн үр дагавраас үүдсэн сөрөг өөрчлөлтүүд даамжирч баялагийн тэгш бус хуваарилалт, санхүүгийн дарамт, төрийн үйлчилгээнд хатуу хязгаарлалт тогтоосноос хүн амын эмзэг хэсэг улам нэмэгдэж гэмт хэрэг, зөрчил гарах, түүнчлэн мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус үйлдвэрлэл, наймаанаас олсон

шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ хот, 2023 он. 14 дэх тал.

¹ “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого батлах

тухай Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. УБ., 2020. №25.

орлогын уруу таталтад илүү өртөмтгий болсон¹.

Мансууруулах бодис, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар хэрэглэхийн сөрөг үр дагавар нь ялангуяа ядуу буурай болон хөгжиж буй орнуудад илүү хүндээр тусдаг. Эдгээр улс орнууд ихэвчлэн урьдчилан сэргийлэх, донтсон этгээдийг эмчлэх, нөхөн сэргээх үйлчилгээнд зарцуулах эдийн засгийн нөөц багатай, ялангуяа эмчилгээ хийгээгүй тохиолдолд хувь хүний өвчлөл, нас баралтын эрсдлийг нэмэгдүүлж, хувь хүн, гэр бүл, нийгэм, боловсрол, ажил мэргэжлийн болон бусад үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлдөг.

Иймд дэлхийн эдийн засаг, олон улсын худалдаа өргөжин тэлэхийн хэрээр мансууруулах бодис, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хэрэглээ, түгээлт илүү өргөн хүрээг хамарч, улмаар эдгээр бүтээгдэхүүнийг улс орнуудын засгийн газраас хянах, зохицуулахад хүргэсэн.

Олон улсын хүрээнд мансууруулах бодист хяналт тавих стратегийн бодлого нь эртний түүхтэй бөгөөд мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлттэй тэмцэх, хяналт тавих системийг бүрдүүлэх хүчин чармайлт 1909 онд Шанхай хотноо Опиумын Комисс хуралдсанаар олон улсын гэрээ байгуулах эхлэл тавигдсан гэж судлаачид үздэг.

1909 онд дэлхийн түүхэнд анх удаа 13 орон оролцсон, хар тамхины олон улсын комиссын зөвлөлгөөн болсон бөгөөд 1912 онд Гаага хотноо зохиогдсон хар тамхины талаарх олон улсын бага хурлаас эмийн зүйлд хяналт тавих тухай олон улсын гэрээ зурагдсан болно²

Олон улсын түвшинд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын үйлдвэрлэл, түгээлтийг хянахтай холбоотой олон улсын конвенцууд хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Үүнд:

-Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын 1972 оны Протоколоор нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан “Мансууруулах эмийн тухай”³ 1961 оны конвенц;

- НҮБ-ын 1971 оны “Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай”⁴ конвенц;

- НҮБ-ын 1988 оны “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг конвенц”⁵ зэрэг болно.

Монгол Улс ирээдүйд үүсэж болох эрсдэлт нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, энэ чиглэлээр олон улсын хамтын нийгэмлэгийн өмнө тодорхой үүрэг, хариуцлага хүлээж байгаагийн илрэл болгож 1990 онд НҮБ-ын “Мансууруулах эмийн тухай 1961 оны конвенци”, 1999 онд “Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай 1971 оны конвенци”, 2001 онд “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг 1988 оны конвенци”,

¹ The Social Impact of Drug Abuse. United Nations Office on Drugs and Crime. 1995. Page 3.

² The United Nations and Drug Abuse control. 2 N, UN, 1989, p.63-64

³ Монгол Улсын 1990 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдөр нэгдэн орсон. Тус конвенцид 130 нэр төрлийн мансууруулах бодис багтсан.

⁴ Монгол Улс 1999 оны 04 дүгээр сарын 22-ны өдөр нэгдэн орсон. Тус конвенцид 110 нэр төрлийн сэтгэцэд нөлөөт бодис багтсан.

⁵ Монгол Улс 2001 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдөр нэгдэн орсон. Тус конвенцид 21 нэр төрлийн нэршилтэй мансууруулах бодис багтсан.

2008 онд “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг 2000 оны конвенци” зэрэгт тус тус нэгдэн орсон.

НҮБ-ын “Мансууруулах эмийн тухай 1961 оны конвенцийн нэгдүгээр зүйлд мансууруулах бодис болон түүний эргэлтийг хууль ёсны болон хууль бус гэж ангилах үндэслэлийг, хоёрдугаар зүйлд хяналтад хамаарах бодисыг тодорхойлохдоо “бүх төрлийн мансууруулах бодис нь хяналтад байна” гэж заасан бөгөөд нэгдэн орсон талууд мансууруулах үйлчилгээтэй байж болзошгүй гэж үзсэн бодис, эм бэлдмэлийн талаарх мэдээллийг холбогдох олон улсын байгууллагад нэн даруй хүргэх үүрэгтэй.

Мөн зүйлийн тав дахь хэсэгт “гэрээнд нэгдэн орсон талууд нь тухайн орны хүн амын эрүүл мэнд, ахуй амьдралыг хамгаалах зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд эмнэлгийн болон эрдэм шинжилгээ, судалгаанд ашиглахаас бусад зорилгоор мансууруулах бодисыг худалдаалахыг хориглохоор” заажээ.

Уг конвенциор үйлдвэрлэх, бэлтгэх, худалдаалах, импортлох, экспортлох, хуваарилах болон ашиглах явдлыг хязгаарлаж, хууль бус эргэлтийн аливаа хэлбэрийг хориглосон бөгөөд конвенцид заасан журмын дагуу мансууруулах бодисын олон улсын худалдаа нь мансууруулах бодист хяналт тавих олон улсын хорооны хяналтад байхаар тусгасан.

НҮБ-ын “Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай” конвенцийг Вена хотноо 1971 оны 2 дугаар сарын 21-

ний өдөр 71 орны төлөөлөгчид оролцон баталж, 1976 оны 8 дугаар сарын 16-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

Энэхүү конвенцийн 1 дүгээр зүйлд мансууруулах бодис болон түүний хууль бус эргэлтийн тухай ойлголтыг тусгагдсан нь мансууруулах бодисын борлуулалтыг хууль ёсны ба хууль бус гэдгийг зааглах нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

Конвенцийн 2 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт “Оролцогч тал нь тухайн орны хүн амын эрүүл мэнд, ахуй амьдралыг хамгаалах илүү тохиромжтой арга гэж үзвэл эмнэлгийн болон эрдэм шинжилгээ судалгааны ажилд шаардлагатайгаас бусад тохиолдолд түүнийг худалдаалахыг хориглох” тухай тусгаснаас гадна хяналтад хамаарах бодисыг тодорхойлохдоо “бүх төрлийн мансууруулах бодис нь хяналт дор байна”¹ гэж заасан.

Дээрх конвенциор мансууруулах бодисыг үйлдвэрлэх, бэлтгэх, худалдаалах, импортлох, экспортлох, хуваарилах болон ашиглах явдлыг хязгаарлан, мансууруулах бодисын хууль бус эргэлтийн аливаа хэлбэрт хориг тавьсан юм. Энэ нь мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хууль бусаар борлуулах явдалд тавих эрүүгийн эрх зүйн хоригийн үндэс болсон юм.

2001 онд Монгол Улсын нэгдэн орсон НҮБ-ын 1988 оны “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг конвенц”-ийн нь мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус

¹ НҮБ-ын 1988 оны “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг конвенц”, “Төрийн

мэдээлэл” тусгай дугаар - 4 дүгээр боть, УБ., 2006. 1035 дахь тал

эргэлттэй тэмцэх чиглэлээр талуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг үйлдвэрлэхэд байнга хэрэглэгддэг угтвар бодис, түүхий эд, урвалуудын жагсаалтыг гаргаж тэдгээрийг хяналтад авах асуудлын олон улсын эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн.

Энэхүү конвенциор мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлт, түүнээс олох ашиг орлогыг олон улсын хяналтад авах, хууль бус эргэлттэй тэмцэх, хууль бус эргэлтээс олсон ашиг орлого, эд хөрөнгийг хураан авах, энэ төрлийн үйл ажиллагаатай холбоотой бичиг баримтыг бүрдүүлэх, гэмт хэргийг шалгах явцад талууд эрх бүхий байгууллагуудаараа дамжуулан бие биедээ эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх зэрэг боломжийг бүрдүүлж өгчээ. Тухайлбал, мансууруулах сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэргийг шалгах явцад талууд бие биедээ эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх бөгөөд уг туслалцаа нь нотлох баримт цуглуулах, байцаах, нэгжих болон баривчлах ажиллагаа явуулах, тодорхой эд зүйл, газарт үзлэг хийх, мэдээлэл олж авах зэрэгтэй холбоотой байхаар зохицуулсан.

Хоёр. Үндэсний эрх зүйн зохицуулалтын орчинд хийсэн шинжилгээ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэгдүгээр бүлгийн 10 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин

төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ”¹, Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2.2-т “Монгол Улсын олон улсын гэрээнд энэ хуульд зааснаас өөр заасан бол олон улсын гэрээний заалтыг дагаж мөрдөнө”² гэж хуульчилсан.

Манай улсын төрөөс мансууруулах бодисын талаарх олон улсын санал, санаачилга болон үүрэг, зорилтыг хангахын төлөө хүчин чармайлт гаргаж ирсэн бөгөөд 2002 онд Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хуулийг баталж, 2002 онд баталсан Эрүүгийн хуульд дээрх төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлагыг бий болгож, 2000-2005 онд “Хар тамхи, мансуурахтай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”, 2017 оноос “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэн ажилласан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын³ 3.4.4.1-д “Иргэдийн терроризм, үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хүчирхийллээс хамгаалагдах нөхцөлийг сайжруулна” гэж, 3.4.4.3-т “Мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын эргэлтэд хяналт тавих, хууль бус хэрэглээтэй тэмцэх үндэсний чадавхийг бэхжүүлнэ” гэж, 3.4.4.4-т “Нийгэмд эдгээр гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, УБ., 1992. №1

² Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. УБ., 2002. №46.

³ “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” / <https://www.legalinfo.mn/law/details/6163>

талаархи сургалт, сурталчилгааг эрчимжүүлж, олон улсын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлнэ” гэж, Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн ¹ 4.3.4-т “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих, түүнтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолын нэгдүгээр хавсралтаар батлагдсан “Алсын хараа-2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын 2.2 дахь зорилтод “Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.” гэж; 2.7 дахь зорилтод “Монгол хүний удмын санг хамгаалж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чадавхыг бэхжүүлж, монгол хүний хөгжлийг дэмжинэ.” гэж заасан бөгөөд зорилтыг хэрэгжүүлэхэд дараах үр дүнд хүрэхээр “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, иргэдийг гэмт хэрэгт өртөх, хохирохоос урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, түүнтэй тэмцэх тогтолцоонд инновацад суурилсан техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлж, нөлөөллийн арга хэмжээг цогцоор хэрэгжүүлж, урьдчилан сэргийлэх чадавхыг дээшлүүлж, гэмт хэргийн илрүүлэлтийг нэмэгдүүлнэ.”; “Үндэстэн дамнасан зохион

байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлнэ” ² гэж төлөвлөсөн.

Мөн “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд “Хүн амын амьдралын зөв дадал хэвшлийг дэмжих, архи, мансууруулах бодис, цахим тоглоом болон бусад бүх төрлийн донтолтоос урьдчилан сэргийлэх, эмийн зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх судалгаа, мэдээлэл, сургалт сурталчилгааны салбар хоорондын хамтын ажиллагааны тогтолцоог бүрдүүлнэ.”; “Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөг, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөж хохирохоос урьдчилан сэргийлэх, нөлөөллийн арга хэмжээг нийгмийн байгууллага, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлд тулгуурлан өргөжүүлнэ.”; “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай (эдийн засгийн, цахим гэмт хэрэг болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлт, хүн худалдаалах гэх мэт) гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх үндэсний хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг хангаж, олон улсын хамтын ажиллагааг тогтмолжуулна.”; “Тэрч, хохирогчийг хамгаалах тогтолцоог бэхжүүлж, мансууруулах бодис хэрэглэгч, донтогчид эрүүл мэндийн болон сэтгэл зүйн засал, нийгмийн тусламж үйлчилгээг үзүүлэх, урьдчилан сэргийлэх төвийг

¹ “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” / <https://www.legalinfo.mn/annex/?lawid=12120>

² “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого батлах

тухай Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. У6., 2020. №25.

бий болгон олон нийтэд чиглэсэн нөлөөллийн ажлыг цогц байдлаар хэрэгжүүлнэ.”; Тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагууд болон хилийн боомтыг хар тамхи, мансууруулах бодис, сэтгэцэд нөлөөт эм бэлдмэлийг илрүүлэх орчин үеийн техник, тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангаж, түүхий эд (перкурсор)-д хяналт тавих чиг үүрэг бүхий бүтэц, нохойн сургалтын төв байгуулж, мэдээллийн нэгдсэн санг бий болгоно.”; “Хүн амын амьдралын зөв дадал хэвшлийг дэмжих, архи, тамхи, мансууруулах бодис, цахим тоглоом болон бусад бүх төрлийн донтолтоос урьдчилан сэргийлэх, эмийн зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх чиглэлийн судалгааг олон улсын түвшинд хэрэглэдэг стандартын дагуу хийж эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг өргөтгөж, судалгаа хийх байгууллагад тавигдах шаардлагыг тодорхой болгож, чадавхжуулна”¹ гэж тус тус заасан нь мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт бодисын хяналтыг нэмэгдүүлэх тухай төрөөс баримтлах бодлого, стратегийг тодорхойлсон.

Монгол Улсын мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих, энэ төрлийн бодисын хор хөнөөлөөс хүн амын эрүүл мэнд, удмын санг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг зохицуулах зорилгоор Монгол Улсын Их Хурлаас 2002 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдөр “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль”-ийг баталж хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Дээрх хуулийг дагаж гарсан дараах эрх зүйн актууд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна. Үүнд:

-Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 196 дугаар “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” тогтоолоор “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг тусгай зөвшөөрлийн үндсэн дээр Буянт-Ухаа, Сүхбаатар, Алтанбулаг, Замын-Үүд дэх хилийн боомт, Улаанбаатар хот дахь гаалийн газраар нэвтрүүлж байх”, “Шинжилгээ, судалгааны зорилгоор ашиглах мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын жагсаалт”, “Эдгээр бодисыг ашиглах байгууллагын жагсаалт”, “Ашиглах журам”, “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, тэдгээрийн түүхий эд болон бэлтгэх зориулалтын тоног төхөөрөмжийг хадгалах, устгах журам”;

-Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 247 дугаар “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй тэмцэх Үндэсний хорооны ажиллах журам”;

-Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 350 дугаар “Засгийн газрын үндэсний хороо, комисс, үндэсний зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн батлах тухай” тогтоолын 9 дүгээр хавсралтаар “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлттэй тэмцэх үндэсний хорооны бүрэлдэхүүн”;

-Гаалийн ерөнхий газрын даргын 2016 оны А/81 дүгээр тушаалаар “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг Монгол Улсын хилээр

¹ Мөн тэнд.

нэвтрүүлэхэд тавих хяналтын тусгай журам”-ыг тус тус баталжээ.

Монгол Улсын “Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль”¹ мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой дараах харилцааг зохицуулсан. Үүнд:

Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод зааснаар “мансууруулах эм” гэж донтуулах нөлөөлөл үзүүлдэг, “Мансууруулах эмийн тухай” 1961 оны Нэгдсэн конвенцийн жагсаалтад орсон эм бэлдмэлийг, “сэтгэцэд нөлөөлөх эм” гэж сэтгэцэд хүчтэй нөлөөлөл үзүүлдэг, “Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай” 1971 оны конвенцийн жагсаалтад орсон бодисыг ойлгоно гэж хуульчилсан.

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний ашиг сонирхол, үндсэн хуулийн байгуулал, үндэсний болон хүн төрөлхтний аюулгүй байдлыг гэмт халдлагаас

хамгаалах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, түүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг Монгол Улсын Эрүүгийн хууль² -д дараах байдлаар хуульчилсан.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 20.7-д заасан “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах”, 20.8-д заасан “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэх орон байраар хангах”, 20.9-д заасан “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг завших”, 20.10-д заасан “Мансууруулах үйлчилгээ бүхий ургамлыг хууль бусаар тариалах” зэрэг үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, дээрх үйлдэлд эрх хасах, зорчих эрх хязгаарлах, торгох, хорих ял оногдуулахаар заасан.

Хүснэгт 1. Олон нийтийн ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг

ЭХ-ийн 20 дугаар бүлэг: Олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг					
1	“Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах	Эрх хасах	1-5 жил зорчих эрх хязгаарлах	40.000-200.000 нэгжээр торгох	1-20 жил эсхүл бүх насаар хорих ял
2	“Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэх орон байраар хангах”	-	1-5 жил зорчих эрх хязгаарлах	5400-27.000 нэгжээр торгох	1-12 жил хорих ял
3	“Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг завших”	2-5 жил эрх хасах	1-5 жил зорчих эрх хязгаарлах	5400-27.000 нэгжээр торгох	1-5 жил хорих ял
4	“Мансууруулах үйлчилгээ бүхий ургамлыг хууль бусаар тариалах”	Эрх хасах	1-5 жил зорчих эрх хязгаарлах	40.000-200.000 нэгжээр торгох	1-12 жил хорих ял

¹ Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. Уб., 2010. №25.

² Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. Уб., 2016. №07

**Монгол Улсын Зөрчлийн тухай
хууль¹-н ар Мансууруулах эм, сэтгэцэд
нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих**

**тухай хууль зөрчихөд оногдуулах
шийтгэлийг хуульчилсан байдал**

Хүснэгт 2.

№	Зөрчлийн тухай хуулийн зүйл, заалт	Хуулийн санкц
1	6.4 дүгээр зүйл. Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль зөрчих	1.Монгол Улсын хилээр нэвтрүүлэх зөвшөөрөлтэй мансууруулах, тайвшруулах үйлчилгээтэй, сэтгэцэд нөлөөт эм, бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг: 1.1.эрх бүхий байгууллагаас олгосон зөвшөөрөл, экспортлогч, импортлогч талууд байгуулсан гэрээнд заасан нэр төрөл, тоо, хэмжээнээс хэтрүүлсэн; 1.2.эмийн сан, эм ханган нийлүүлэх байгууллагад зохих зөвшөөрөлгүйгээр олгосон бол хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 2.Мансууруулах, тайвшруулах үйлчилгээтэй, сэтгэцэд нөлөөт эм, бодис, багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг: 2.1.үйлдвэрлэх; 2.2.бэлтгэх; 2.3.боловсруулах; 2.4.хадгалах; 2.5.бүртгэх; 2.6.хуваарилах; 2.7.тээвэрлэх; 2.8.улсын хилээр нэвтрүүлэх; 2.9.устгах журам зөрчсөн бол зөрчил үйлдэхэд ашигласан эд зүйл, хэрэгсэл, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 3.Мансууруулах, тайвшруулах үйлчилгээтэй, сэтгэцэд нөлөөт эм, бодисыг: 3.1.зөвшөөрсөн хэмжээнээс хэтрүүлэн худалдаалсан; 3.2.зохих зөвшөөрөлгүйгээр худалдаалсан бол хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг гурван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
2	6.20 дугаар зүйл. Хүүхдийн эрхийг зөрчих	7.Хүүхдийн бие махбодод халдсан, эсхүл үл хайхарсан, эсхүл хүүхдийн дэргэд архидаан согтуурсан, мансуурсан, хүчирхийлэл үйлдсэн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
3	9.4 дүгээр зүйл.Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль зөрчих	3.Дээд боловсролын сургалтын байгууллагын: 3.3.үйл ажиллагаанд согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис, хүн, байгаль орчинд халтай үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлдэг байгууллага, аж ахуйн нэгжээс хандив, тусламж авсан, тэдний үйл ажиллагааг сурталчилсан, дэмжсэн, хувьцааг нь
4	10.13 дугаар зүйл.Ажиллах хүч	5.Хуульд заасныг зөрчиж:

¹ Зөрчлийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. УБ., 2017. №24

	гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хууль зөрчих	5.2.химийн хортой, тэсрэх, эсхүл цацраг, биологийн идэвхт бодистой харьцах, хар тамхи, мансууруулах бодис үйлдвэрлэх, борлуулах зэрэг олон улсын хэмжээнд хориглосон ажилд зуучилсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг хоёр мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
5	14.6 дугаар зүйл.Автотээврийн тухай хууль зөрчих	6.Согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн жолоочийг замд гарах зөвшөөрөл олгосон бол хүнийг гурван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
6	14.7 дугаар зүйл.Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчих	3.Жолооч: 3.1.согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон; 3.2.согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн эсэхийг зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийг нэг жилийн хугацаагаар хасаж хүнийг дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 4.Согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн хүнд тээврийн хэрэгслийн жолоог шилжүүлсэн бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 5.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй, эсхүл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон хүн согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, эсхүл зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна. 5.5.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй /жолоодлогын дадлага хийхээс бусад тохиолдолд/, эсхүл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон, эсхүл согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн этгээдээр тээврийн хэрэгсэл жолоодохыг шаардсан, эсхүл нөлөөлсөн бол хүнийг хорин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
7	14.11 дүгээр зүйл.Усан замын тээврийн тухай хууль зөрчих	4.Усан замын тээврийн хэрэгслийн ахмад, багийн гишүүд, өмчлөгч, эзэмшигч, жолооч нь согтууруулах ундаа, мансууруулах үйлчилгээтэй эм, бодис хэрэглэсэн үедээ усан замын тээврийн хэрэгсэл жолоодсон нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол усан замын тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийг нэг жил хүртэл хугацаагаар хасаж хүнийг арван таван нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг нэг зуун тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Хар тамхи, мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх талаар олон улсын хамтын ажиллагааны талаар дараах хэлэлцээр, санамж бичиг байгуулжээ. Үүнд:

-2001 онд Монгол Улсын ХЗДХЯ болон ОХУ-ын Дотоод хэргийн яамны хил орчмын бүс нутгийн дотоод хэргийн албадын хамтын ажиллагааны хэлэлцээр;

-2005 онд Монгол Улсын ХЗДХЯ, ОХУ-ын мансууруулах

бодисын эргэлтэд хяналт тавих Холбооны албаны хооронд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис болон тэдгээрийн түүхий эдийн хууль бус эргэлттэй тэмцэх талаар хамтран ажиллах тухай хэлэлцээр;

-2006 онд Монгол Улсын болон ОХУ-ын мансууруулах бодисын эргэлтэд хяналт тавих Холбооны алба хоорондын хил орчмын хамтын ажиллагааны зохион байгуулалтын тухай протокол;

-2010 онд Монгол Улсын ХЗДХЯ болон ОХУ-ын мансууруулах бодисын эргэлтэд хяналт тавих Холбооны алба хоорондын хил орчмын хамтын ажиллагааны зохион байгуулалтын тухай протокол;

-2011 онд Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хооронд «Гэмт хэрэгтэй тэмцэх талаар хамтран ажиллах тухай» хэлэлцээр;

-2011 онд Монгол Улсын ХЗДХЯ, БНХАУ-ын НАХЯ-ны Хар тамхитай тэмцэх газрын хооронд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, түүний түүхий эдийн хууль бус эргэлттэй тэмцэх талаар хамтран ажиллах санамж бичгийг тус тус байгуулсан.

Хар тамхи, мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчинд хийсэн дүн шинжилгээгээр тухайн төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын

болон үндэсний хууль тогтоомж бүрдсэн гэж үзэхээр байна.

НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн зорилтын 3.5-д “Мансууруулах бодис хэтрүүлэн хэрэглэх, түүний дотор хар тамхи хэтрүүлэх хэрэглэх, архийг эрүүл мэндэд хортойгоор хэрэглэх явдлаас урьдчилан сэргийлэх, эмчлэх үйл ажиллагааг сайжруулах” талаар засгийн газруудын амлалтыг тусгасан. Бусад хэд хэдэн зорилтууд нь эмийн бодлоготой холбоотой эрүүл мэндийн асуудалд онцгой хамааралтай, ялангуяа ДОХ-ын тархалтыг зогсоох, вируст гепатиттай тэмцэх тухай зорилт 3.3; зорилт 3.4, халдварт бус өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, эмчлэх, сэтгэцийн эрүүл мэндийг дэмжих; зорилтот 3.8, бүх нийтийг эрүүл мэндийн хамруулах тухай; болон зорилтот 3.b-ийг хямд үнээр зайлшгүй шаардлагатай эмэнд хүртээмжтэй болгох тухай дурьдсан¹.

Монгол Улсын Эрүүл мэнд, спортын сайдын 2015 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдрийн 68 дугаар тушаалаар батлагдсан “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт эмийг импортлох, үйлдвэрлэх, хангах нийлүүлэх” тухай журам², мөн сайдын 2016 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдрийн А/184 дүгээр “Журамд өөрчлөлт оруулах тухай”³ тушаалаар Монгол Улсын хүн амын эмчилгээнд хэрэглэх мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт эмийн жагсаалтыг шинэчлэн баталж, мансууруулах үйлчилгээтэй 14

¹ <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/good-health>

² Эрүүл мэнд, спортын сайдын 2015 оны 68 дугаар “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт эмийг импортлох, үйлдвэрлэх, хангах нийлүүлэх журам”
// <https://legalinfo.mn/mn/detail/11090>

³ Эрүүл мэндийн сайдын 2016 оны А/184 дүгээр “Журам шинэчлэн батлах тухай тушаал”

<https://moh.gov.mn/uploads/files/24f44a6f8321fc6c39f8534624bbb.pdf>

төрлийн, сэтгэцэд нөлөөт үйлчилгээтэй 32 төрлийн эм, эмийн түүхий эд агуулсан бодисыг хамааруулсан байдаг.

Монгол Улсын талаар НҮБ-ын шинжээчдийн хийсэн үнэлгээнд героин, амфетамин, каннабис, экстазийн төрлийн мансууруулах бодисын хэрэглээ өсөлттэй, тархацын хувьд каннабис хамгийн их, намуугийн тархалттай, экстазийн урсгал БНХАУ-аас чиглэсэн, героин, амфетамины төрлийн бодисын худалдааны замууд дайран өнгөрч байна гэж үзсэн бөгөөд тус байгууллагын 2016 оны тайланд дурьдсанаар Монгол Улс нь хар тамхи, мансууруулах бодис “Дамжин өнгөрөгч улс” гэж үзэж байсан бол НҮБ-ын Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба (UNODC)-ын тайланд дурьдсанаар манай орныг “Хэрэглэгч улс” орон болсон гэж дүгнэсэн байна¹.

Илтгэлийн зорилготой уялдуулан эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүйн холбогдох зарчим, төрөөс мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх чиглэлд баримтлаж буй бодлого, хорих ял эдлүүлэх, хоригдолд хяналт тавих харилцааг зохицуулж байгаа эрх зүйн эх сурвалжийн зарим хэм хэмжээ, хорих ял эдлүүлэх байгууллагын ангилал², мөн гарч болзошгүй эрсдлийн талаар товч авч үзье.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 208 дугаар зүйлийн 208.3-т “Анх удаа ял эдэлж байгаа хоригдлыг дахин гэмт хэрэг үйлдсэн

хоригдлоос, засарч хүмүүжиж байгаа хоригдлыг засарч, хүмүүжихгүй байгаа хоригдлоос, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлыг энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлоос, түүнчлэн эдийн засгийн гэмт хэрэг үйлдсэн болон зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн гишүүнд тооцогдож ял шийтгүүлсэн хоригдлыг тусад нь ял эдлүүлнэ”³ гэж хуульчилсан.

Гэвч Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэгт хорих ял шийтгүүлсэн хоригдлыг тусад нь ялгамжтайгаар ял эдлүүлэх барилга байгууламж, техник, хүний нөөцийн боломж хязгаарлагдмал байна.

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх өнөөгийн байдал, чиг хандлага:

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх эрх зүйн орчин тасралтгүй хөгжиж байгаа нь нийгмийн хандлага, шинжлэх ухааны ойлголт, төрийн бодлого, түүнчлэн эрүүгийн ялын бодогод өөрчлөлт орж байгааг харуулж байна.

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг тойрсон олон улсын хууль, эрх зүйн орчин байнга хувьсан өөрчлөгдөж байдаг бөгөөд, ирээдүйн чиг хандлага, алс хараа, хүрэх үр дүнг тодорхойлсноор учрах эрсдэл, хор уршгийг багасгаж чадна. Олон улсад эрүүгийн эрх зүй, ял шийтгэлийн бодлогод өөрчлөлт орж

¹ United Nations Office on Drugs and Crime. <World Drug Report 2016-web.pdf>. New York 2016

²Тухайлбал: Нийт хорих анги нь дэглэмийн хувьд: нээлттэй, хаалттай, байршлын хувьд нийслэл буюу Улаанбаатар хотын бүсэд 10

хорих анги, аймгийн төвд 7, хот, суурингийн гадна 8 хорих анги үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. Уб хот., 2017 он. №24

буй дараах хандлагууд өсөн нэмэгдэж байна.

Хор хөнөөлийг бууруулах-Harm reduction: Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хэтрүүлэн хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх санаачилга, нийгмийн эрүүл мэндийн асуудал болох донтолтыг арилгах эмчилгээний сонголтууд нэмэгдүүлэх

Каннабисыг хууль ёсны болгох-Cannabis legalization: АНУ-ын муж улсын хэмжээнд амралт зугаалгын каннабисыг хууль ёсны болгохыг нэмэгдүүлж, холбооны цагийн хуваарь болон болзошгүй хууль ёсны талаар маргаан өрнүүлж байна.

Гэмт хэрэгт тооцохгүй байх-Decriminalization: Эмчилгээний зориулалтаар тодорхой хэмжээний мансууруулах бодис хэрэглэснийг гэмт хэрэгт тооцохгүй байх,

Сэтгэцийн тусламжтай эмчилгээ-Psychedelic-assisted therapies: PTSD болон сэтгэл гутрал зэрэг өвчнийг эмчлэхэд зориулагдсан MDMA ба псилоцибин зэрэг бодисуудын эмчилгээний чадавхийг нэмэгдүүлэх зэрэг.

Сүүлийн жилүүдэд олон улсад мэдэгдэхүйц ахиц дэвшил гарсан хэдий ч хар тамхи, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой хууль, эрх зүйн орчин нарийн төвөгтэй хэвээр байгаа бөгөөд үүнд байнгын үнэлгээ, тандан судалгаа шаардлагатай.

Хар тамхи, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх стратеги нь түүний хор хөнөөлийг бууруулах, эмчилгээний хэрэглээг судлах, хэрэглээ, донтолтой тэмцэхэд нотолгоонд суурилсан хандлагыг хэрэгжүүлэх явдлаар тодорхойлогдож байна. Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт

бодисыг тойрсон хууль, эрх зүйн орчин өөрчлөгдөж байгаагийн зэрэгцээ нийгмийн эрүүл мэнд, хор хөнөөлийг бууруулах, нөхөн сэргээх, эмчлэхэд чиглэсэн олон талт стратеги руу аажмаар шилжиж байна.

Хамгийн чухал чиг хандлагын нэг бол хор хөнөөлийг бууруулахад ихээхэн анхаарал хандуулж байгаа бөгөөд хууль сахиулах байгууллагууд зөвхөн эрүүгийн эрх зүйн хөндлөнгийн оролцоонд найдах хязгаарлалтыг улам бүр хүлээн зөвшөөрч байна. Зүү солилцох хөтөлбөр, тунг хэтрүүлэн хэрэглэхэд бэлэн байгаа эмүүд (налоксон гэх мэт), донтолтоос ангижрах эмчилгээний хүртээмжийг сайжруулах нь энэ аргын чухал тал юм.

Сүүлийн жилүүдэд гарч буй гол чиг хандлага бол зарим эм, тэр дундаа каннабисыг эмнэл зүй, анагаах, зугаа цэнгэлийн зориулалтаар хэрэглэхийг хуулийн хүрээнд хүлээн зөвшөөрч, гэмт хэрэгт тооцохгүй байх, эрүүгийн гэмт хэргээс хасах хандлага гарч байна. Энэхүү шилжилт нь тодорхой бодисуудын эмчилгээний үр өгөөжийн өсөн нэмэгдэж буй шинжлэх ухааны нотолгоо, хар тамхины хэрэглээг шийтгэх арга хэмжээ авахаас илүүтэйгээр хор хөнөөлийг бууруулах, нийгмийн эрүүл мэндийн санаачлагаар шийдвэрлэх хүсэл эрмэлзэлтэй холбоотой юм.

Дээрхээс дүгнэн үзэхэд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх хууль, эрх зүйн орчин нь динамик шинжтэй олон талт үзэгдэл бөгөөд хор хөнөөлийг бууруулах, нотлох баримтад суурилсан оролцоо, эрүүгийн эрх

зүйн шинэчлэлд шилжиж байгааг харуулж байна.

Бодлого боловсруулагчид эдгээр ээдрээтэй асуудлуудыг шийдвэрлэх явцад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хэрэглээ болон сэтгэцийн эмгэгээс үүдэлтэй сорилтуудыг үр дүнтэй шийдвэрлэхэд оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа, нийгмийн эрүүл мэнд, хүний эрхийн зарчмуудыг эрэмбэлсэн цогц арга барил чухал юм.

Дүгнэлт, санал

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой тэмцэх, хууль ёсны эргэлтэд хяналт тавих, урьдчилсан сэргийлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг үр дүнтэй зохион байгуулах үйл ажиллагааны гол үндэс нь шинжлэх ухааны судалгаа, түүний үр дүнд суурилсан мэдлэг, мэргэжлийн байгууллага, олон нийтийн оролцоо, дэмжлэгт тулгуурласан хууль, эрх зүйн орчноор тодорхойлогдож байна.

Нийгмийн сөрөг үзэгдэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны зохион байгуулалтыг сайжруулах асуудал нь бүс нутаг, улс орны үйл ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд олон улсын хамтын ажиллагаа, түншлэл, хууль, эрх зүйн орчин чухал болно.

Бид цаашид хар тамхи, сэтгэцэд нөлөөлөх бодистой тэмцэх эрх зүйн орчин шинэчлэгдэж буй үйл явцыг анхааралтай ажиглаж, нийгмийн эрүүл мэнд, хохирлыг бууруулахад тэргүүлэх ач холбогдол өгөх, зарим эм, ургамал, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эмчилгээний чадавхийг судлах, донтолттой тэмцэхэд нотолгоонд суурилсан арга барилыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Иймд мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой

гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаатай холбоотой дараах зохицуулалт, практикийг бий болгохыг санал болгож байна. Энэ нь:

1. Шинэ сэтгэцэд нөлөөт бодис (NPS) болон синтетик мансууруулах бодис олширч байгаа нь дэлхийн хэмжээнд хууль, эрх зүйн орчинд сорилт болж байна. Иймд улс орны засгийн газрууд байнга хувьсан өөрчлөгдөж байдаг эдгээр бодисын хэрэглээг зохицуулахын тулд тэдгээрийн тархалт, хэрэглээг хянах, хориглох зохицуулалтыг үндэсний хууль тогтоомжинд тусгаж байх;

2. Darknet хууль бус зах зээл болон эмийн борлуулалтын онлайн платформууд нэмэгдэж байгаа нь хууль сахиулах байгууллагуудад шинэ сорилтуудыг бий болгож бөгөөд олон улсын хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, онлайн хар тамхи борлуулагчид болон криптовалютын гүйлгээнд хяналт тавих тогтолцоог бий болгоход чиглэсэн хууль, эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх;

3. Нийгмийн эрүүл мэнд, хор хөнөөлийг бууруулах, нотолгоонд суурилсан эмчилгээний стратегийг хэрэгжүүлснээр бид хар тамхи, сэтгэцэд нөлөөлөх бодистой тэмцэх илүү тогтвортой, үр дүнтэй цогц арга барил, арга руу шилжих боломжтой.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он.

- Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын 1972 оны Протоколоор нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан “Мансууруулах эмийн тухай” 1961 оны конвенц

- НҮБ-ын 1971 оны “Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай” конвенц

- НҮБ-ын 1988 оны “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт

бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг”
конвенц

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх
тухай хууль, 2017 он.

- Сэжигтэн, яллагдагчийг
баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг
биелүүлэх тухай хууль, 1999 он.

- Эрүүгийн хууль, 2015 он.

- Монгол Улсын Засгийн
газрын 2017 оны 204 дүгээр тогтоол.

- Монгол Улсын Их Хурлын
2020 оны 52 дугаар “Алсын хараа
2050” Монгол Улсын урт хугацааны
хөгжлийн бодлого батлах тухай”
тогтоол

- Эрүүл мэнд, спортын сайдын
2015 оны 68 дугаар “Мансууруулах
болон сэтгэцэд нөлөөт эмийг
импортлох, үйлдвэрлэх, хангах
нийлүүлэх журам”

- Эрүүл мэндийн сайдын 2016
оны А/184 дүгээр “Журам шинэчлэн
батлах тухай тушаал”

- “Хар тамхины гэмт явдал:
шалтгаан, нөхцөл, урьдчилан
сэргийлэх арга зам” сэдэвт эрдэм
шинжилгээний хурлын эмхэтгэл.
УБ., 2018.

- Б.Болдбаатар.

“Мансууруулах сэтгэцэд нөлөөлөх
бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг
үйл ажиллагаа”. УБ., 2012.

- М.Ургамал. “Монгол орны
мансууруулах үйлчилгээтэй
ургамлын төрөл зүйл, тархацын
өнөөгийн нөхцөл байдал”. УБ . 2018.

- United Nations Office on Drugs
and Crime. <World Drug Report 2016-
web.pdf>. New York 2016

- The Social Impact of Drug
Abuse. United Nations Office on Drugs
and Crime., 1995.

- Page 3.

- "Early drug discovery and the
rise of pharmaceutical chemistry"
сэдэвт эрдэм шинжилгээний өгүүлэл.
<https://analyticalsciencejournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dta.301>

- <https://www.statista.com/topics/7786/global-drug-use/#topicOverview>

- <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/good-health>

- https://moh.gov.mn/uploads/files/24f44a6faf8321fc6c39f8534624bb_b.pdf

- <https://www.legalinfo.mn/annex/?lawid=1212>

ЭРҮҮГИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

П.Алтанбат

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8023 дугаар дамжааны суралцагч, ахмад

Товч агуулга: Энэхүү илтгэлээр хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны хэрэгжилтийг хангаж буй эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч нарын ажлын ачаалалд нөлөөлж буй шалтгаан нөхцөлд дүн шинжилгээ хийж, ял эдлүүлэх ажиллагаанд тулгамдаж асуудлыг шийдвэрлэх ажилд тус дэм болохыг зорилоо.

Түлхүүр үг: Хорихоос өөр төрлийн ял, эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч нарын ажлын ачаалал, эрүүгийн ял хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч.

Abstract: The article is devoted to will soon begin to enforce the restraining punishment of restriction on freedom of travel, implementing and improving critical issues in implementing and improving the use of electronic bracelet used by foreign countries and highlighting some of the issues that need to be addressed.

Keywords: Electronic bracelet, convict, punishment, electronic monitoring, punishment of restriction on freedom of travel.

Оршил

Орчин цагийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь анх 1921 онд байгуулагдсан цаг үеэс хойш 100 гаруй жилийн хугацаанд төрийн эрүүгийн ялын хэрэгжилтийг хангах, ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтад хамаарах 7 удаагийн (1931, 1966, 1981, 1993, 1996, 2002, 2017) онуудыг хуулийг батлан хэрэгжүүлж иржээ¹.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь “...Анх зөвхөн хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг гардан гүйцэтгэж ирсэн хэдий ч өнөөдөр

иргэн, захиргаа, зөрчил, эрүүгийн хэргийн талаарх бүхий л төрийн шийдвэрийг гүйцэтгэдэг төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага болон хөгжиж байна...” гэсэн Хууль зүйн доктор, бригадын генерал Д.Дамдинцэрэнгийн гаргасан тодорхойлолттой судлаачийн зүгээс санал нэг байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 5.4.1-т “... хуулийн байгууллагуудын үйл

¹ Д.Дамдинцэрэн. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудал”. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл сэдэвт Шүүхийн шийдвэр

гүйцэтгэх байгууллагын 100 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 9 дэх тал.

ажиллагааг ил тод, нээлттэй болгож, иргэдэд чирэгдэлгүй, ялгаваргүй, тэгш, шударгаар үйлчлэх, эрх зүйн орчинг цогцоор бүрдүүлнэ...”, 5.4.10-т “...хорих ангийн төрөл, дэглэмийг нээлттэй, хаалттай тогтолцоонд бүрэн шилжүүлэх, ял эдлүүлэх ажиллагаанд цахим болон телекамерийн хяналтын системийг нэвтрүүлэх...” гэж тус тус заасан нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулах¹ цаг үеийн шаардлагыг бий болгож, байгууллагын үйл ажиллагааны цар хүрээг илүү өргөн хүрээнд хүргэхийг хирээр бүтэц, орон тоо ажлын ачааллыг ч ман адил нэмэгдүүлсэн гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Нэг. Хууль тогтоомжид тусгагдсан байдал

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль 2015 онд батлагдаж, 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс мөрдөж эхэлснээс 2002 оны Эрүүгийн хууль хүчингүй болсонд тооцогдсон бөгөөд шинээр батлагдсан эрүүгийн хуульд “...торгох, нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, зорчих эрхийг хязгаарлах, эрх хасах...” ялыг хорихоос өөр төрлийн ял² гэж хуульчилсан.

Үндсэндээ шинэчлэн батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан 5 төрлийн ялаас хорихоос өөр төрлийн 4 төрлийн ялыг хэрэгжилтийг “...хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч буюу эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч нар хэрэгжилтийг хангахаар зохицуулсан...”³ гэж ойлгож болох юм.

Судлаачийн зүгээс эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлсэн гол хүчин зүйлийг нээн илрүүлэх үүднээс өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан 2002 оны Эрүүгийн хууль болон шинэчлэн батлагдсан 2017 оны эрүүгийн хуульд харьцуулалт хийснийг тоймлон энд хүргэе.

Өмнө нь хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан 2002 оны эрүүгийн хуульд нийт 858 гэмт үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, “...торгох, хорих, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, цаазаар авах ялыг үндсэн ялаар, “тодорхой албан тушаал эрхлэх үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах ялыг үндсэн ба нэмэгдэл ялаар, эд хөрөнгө хураах ялыг нэмэгдэл ялын чанартай

¹ Д.Дамдинцэрэн. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудал”. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл сэдэвт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын 100 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 9 дэх тал.

² Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал”.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 180 дахь тал.

³ Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал”.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 180 дахь тал.

оногдуулах...”-аар тус тус зохицуулсан байна¹. Үүнд:

- Хорих ялыг бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоогүй буюу дангаар 467 гэмт үйлдэлд;

- Торгох ялыг хорих болон бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоотойгоор 232 гэмт хэрэгт;

- Тодорхой албан тушаал эрхлэх үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах ялыг 54 гэмт хэрэгт бусад төрлийн ялаас сонгож оногдуулахаар;

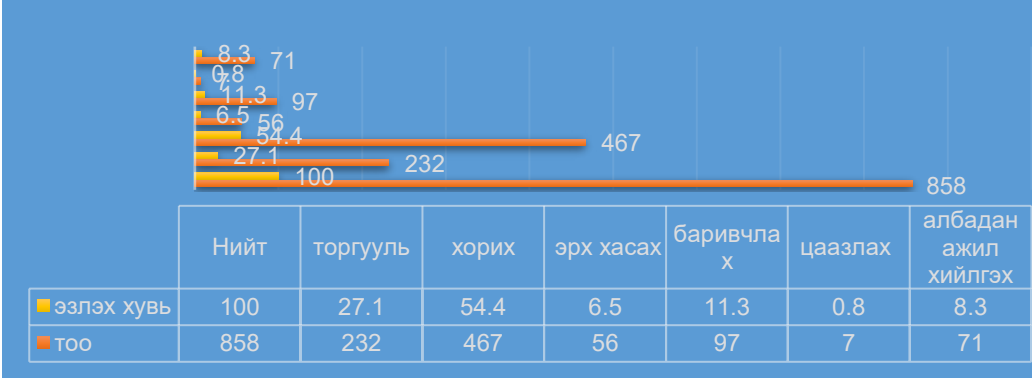
- Баривчлах ялыг 97 гэмт хэрэгт;

- Цаазаар авах ялыг 7 гэмт хэрэгт;

- Албадан ажил хийлгэх ялыг 71 гэмт хэрэгт бусад төрлийн ялаас сонгох боломжтойгоор;

- Эрх хасах ялыг хорих болон хорихоос бусад төрлийн ялаас сонгох боломжтойгоор 56 гэмт үйлдэлд оногдуулахаар тус тус зохицуулсан байна.

Зураг 1. 2002 оны эрүүгийн хуульд заасан ялын төрлүүдийн тус бүрийн эзлэх хувь.

Монгол Улсын Их Хурлаар шинэчлэн батлагдсан “Эрүүгийн хууль”-д нийт 1088 гэмт үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, “...хорих, торгох, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, нийтэд тустай ажил хийлгэх болон эрх хасах...” гэсэн ялын төрлүүдийг “...үндсэн ба нэмэгдэл...” ялын чанартай оногдуулахаар заасан. Үүнд:

- Хорих ялыг бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоогүйгээр буюу

дангаар 469 гэмт үйлдэлд оногдуулахаар;

- Торгох ялыг хорих болон хорихоос бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоотойгоор 267 гэмт хэрэгт оногдуулахаар;

- Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг 240 гэмт хэрэгт бусад төрлийн ялаас сонгож оногдуулахаар;

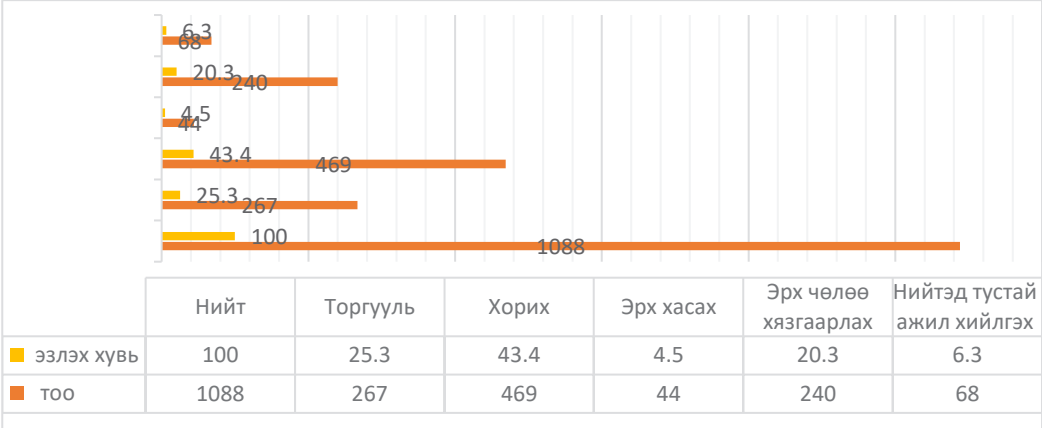
- Эрх хасах ялыг хорих болон бусад төрлийн ялаас сонгох боломжтойгоор 44 гэмт үйлдэлд

¹ Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал”. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны

эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 180 дахь тал.

оногдуулахаар тус тус зохицуулсан байна.

Зураг 2. Шинэчлэн батлагдсан “Эрүүгийн хууль”-д тусгасан ялын төрлүүдийн тус бүрийн эзлэх хувь. (Эрүүгийн хууль 2015 он.)

Шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуульд зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг 240 төрлийн гэмт хэрэгт оногдуулахаар тогтоосон бөгөөд хөнгөн гэмт хэрэгт -121, хүнд гэмт хэрэгт -119 тохиололд оногдуулахаар хуульчилсан байна. Үүнд:

- Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эсхүл хорих ялын аль нэгийг сонгож оногдуулахаар 176 гэмт хэрэгт;
- Зорчих эрхийг хязгаарлах ял, торгох ялын аль нэгийг сонгож оногдуулахаар 153 гэмт хэрэгт;
- Зорчих эрхийг хязгаарлах ял, торгох эсхүл нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын аль нэгийг сонгож 48 заалтад оногдуулахаар тогтоожээ.

Хүснэгт 3. 2017 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулах гэмт хэргийн төрөл, зүйл анги, нийт оногдуулах тоо

Д	Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан бүлгийн нэр, гэмт хэргийн төрөл		Зүйл анги, нийт оногдуулах тоо	
11	Аравдугаар бүлэг	Хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	10.5.1, 10.6.1	2
22	Арван нэгдүгээр бүлэг	Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	11.2.1, 11.3.1 11.3.2, 11.4.1, 11.4.2.2, 11.4.2.3, 11.5.1,11.5.2, 11.6.1, 11.6.2, 11.7.1-1.3, 11.7.2-2.3,	17
33	Арван хоёрдугаар бүлэг	Хүний бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	12.3, 12.5.1, 12.5.2.1, 12.5.2.2, 12.6.1, 12.6.2	6
44	Арван гуравдугаар бүлэг	Хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	13.4,13.5.1, 13.5.2.1, 13.5.2.2, 13.5.3.1, 13.5.3.2, 13.6, 13.7.1, 13.7.2, 13.8.1, 13.8.3, 13.9.1, 13.9.2, 13.10.1, 13.10.2.1, 13.10.2.2, 13.11.1, 13.11.2, 13.12.1, 13.13.1, 13.14.1	21

55	Арван дөрөвдүгээр бүлэг	Хүний хувийн, улс төрийн эрх, эрх чөлөөний эсрэг гэмт хэрэг	14.1.1, 14.2.1, 14.2.2, 14.2.3, 14.3.1, 14.4.1, 14.4.2, 14.5.1, 14.5.2.1, 14.5.2.2, 14.5.2.3, 14.6.1, 14.6.2, 14.7.1, 14.8.1, 14.8.2	17
66	Арван тавдугаар бүлэг	Эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг	15.1.1, 15.1.2, 15.1.3, 15.2.1, 15.5.2, 15.6.1, 15.6.2	7
77	Арван зургадугаар бүлэг	Хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг	16.1.1, 16.2.1, 16.3.1, 16.4.1, 16.5.1, 16.7.1, 16.7.2, 16.8.1, 16.9.1, 16.10.1, 16.11.1, 16.11.2	12
88	Арван долдугаар бүлэг	Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	17.1.1, 17.1.2.1, 17.1.2.2, 17.1.2.3, 17.2.1, 17.3.1, 17.4.1, 17.5.1, 17.5.1, 17.7.1, 17.8.1, 17.8.2, 17.9.1, 17.10.1, 17.11.1, 17.11.2, 17.12.1	16
99	Арван наймдугаар бүлэг	Эдийн засгийн гэмт хэрэг	18.1.1, 18.2.1, 18.3.1, 18.4.1, 18.4.2.2, 18.5.1, 18.5.2.2, 18.6.1, 18.6.2.1, 18.6.2.2, 18.6.2.3, 18.8.1, 18.9.1, 18.10.1, 18.10.2, 18.11.1, 18.12.1, 18.14.1, 18.15.1, 18.15.2.1, 18.15.2.2, 18.15.2.3, 18.16.1, 18.16.2.2, 18.17.1, 18.17.2.2,	26
110	Арван есдүгээр бүлэг	Үндэсний аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	19.8.1, 19.11.1, 19.12.1, 19.13.1, 19.14.1, 19.14.2.1, 19.14.2.2, 19.15.1, 19.15.2, 19.16.1, 19.17.1	11
111	Хорьдугаар бүлэг	Олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг	20.4.1, 20.5.1, 20.6.1, 20.7.1, 20.8.1, 20.9.1, 20.10.1, 20.11.1, 20.12.1, 20.13.1, 20.14.1, 20.14.2, 20.15.1, 20.16.1, 20.17.1, 20.17.2	16
112	Хорин нэгдүгээр бүлэг	Хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг	21.1.2, 21.2.1, 21.2.2, 21.3.1, 21.4.1, 21.5.1, 21.5.2, 21.6.1, 21.7.1, 21.8.1, 21.9.1, 21.9.2, 21.10.1, 21.10.2, 21.14.1, 21.14.2	16
113	Хорин хоёрдугаар бүлэг	Авлигын гэмт хэрэг	22.1.1, 22.1.2, 22.3.1, 22.4.1, 22.4.2, 22.4.3, 22.5.1, 22.5.2, 22.6.1, 22.6.2, 22.7.1, 22.1.8.1, 22.8.1.1, 22.8.1.2, 22.8.1.3, 22.8.1.4, 22.8.1.5, 22.8.1.6, 22.9.1.4, 22.10.1, 22.10.2, 22.11.1, 22.12.1,	26
114	Хорин гуравдугаар бүлэг	Нийтийн албаны ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг	23.1.1, 23.2.1, 23.1.2.2, 23.3.1, 23.2.2, 23.4.1, 23.4.2, 23.5.1, 23.6.1, 23.7.1,	11
115	Хорин дөрөвдүгээр бүлэг	Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг	24.1.1, 24.3.1, 24.5.1, 24.6.1, 24.6.2.1, 24.6.2.2, 24.6.2.3, 24.6.2.4, 24.8.1	9
116	Хорин тавдугаар бүлэг	Соёлын өвийн эсрэг гэмт хэрэг	25.1.1, 25.1.2, 25.1.3, 25.2.1, 25.2.2, 25.3.1, 25.4.1, 25.4.2, 25.5.1, 25.6.1	10
117	Хорин зургаадугаар бүлэг	Цахим мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	26.1.1, 26.1.2, 26.2.1, 26.3.1	4

118	Хорин долоодугаар бүлэг	Хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг	27.1.1, 27.1.3, 27.2.1, 27.3.1, 27.4.1, 27.4.2, 27.5.1, 27.6.1, 27.7.1, 27.10.1, 27.10.2.1, 27.10.2.2, 27.10.2.3, 27.10.3, 27.11.1	15
119	Хорин наймдугаар бүлэг	Цэргийн албаны эсрэг гэмт хэрэг	28.7.1	1
	Нийт			240

Дээрх судалгаанаас үзэхэд “зорчих эрхийг хязгаарлах ял” эсхүл “хорих ял”-ын аль нэгийг сонгож хэрэглэхээр ихэвчлэн хүнд гэмт хэрэгт буюу -119 заалтад, хөнгөн гэмт хэрэгт буюу -57 заалтад хүний эрүүл мэндийн халдашгүй дархан байдлын эсрэг болон хүний халдашгүй чөлөөтэй байх, чөлөөтэй байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг, авлига, албан тушаалын эсрэг гэмт хэрэгт түлхүү оногдуулахаар хуульчилсан байна.

Өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан эрүүгийн хуулиас шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хууль нь санкцийн хувьд гэмт үйлдэлд оногдуулах ялын тоо цөөрсөн ч ял шийтгэл оногдуулах гэмт үйлдлийн тоо – 230 буюу 26 хувиар, гэмт хэрэгт оногдуулах хорихоос өөр төрлийн ялын тоон үзүүлэлт – 228 буюу 58 хувиар өссөн байгаа нь эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэх гол хүчин зүйлсийн нэг гэж үзэж болохоор байна.

Түүнчлэн өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан “Эрүүгийн

хууль”-д нийт 858 гэмт үйлдэлд ял оногдуулахаас – 391 буюу 45.2 хувьд хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулахаар байсан бол шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуульд 1088 гэмт үйлдэлд ял оногдуулахаас 619 буюу 58.5 хувьд нь хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулахаар зохицуулсан байгаа нь гэмт үйлдэлд хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах магадлал 13.5 хувиар өссөнтэй холбоотой гэж үзэж байна.

“Эрүүгийн хууль”-д заасан гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорихоос өөр төрлийн ял хэрэглэх /оногдуулах/ нийт 619 /санкц/ -аас 267 тохиолдол буюу 43.1 хувьд торгуулийн ял, 240 тохиолдол буюу 38.7 хувьд зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэхээр зохицуулсан байна.

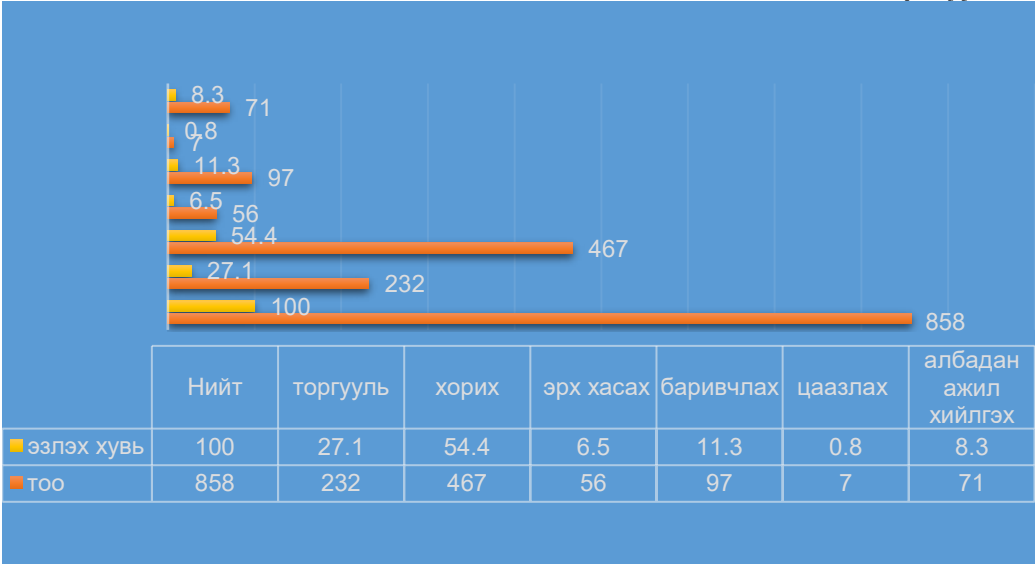
Дараагийн дугаарт судлаачийн зүгээс өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд тус бүр харьцуулалт хийж үзье.

2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль нь 4 хэсэг, 20 бүлэг, 144 зүйл буюу 1 хэсэг Ерөнхий үндэслэл 1-9 дүгээр зүйл нь 6.2%, 2

дугаар хэсэг Иргэний хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 10-19 дүгээр зүйл 26.8%, 3 дугаар хэсэг буюу Эрүүгийн хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх

ажиллагаа 90-131 дүгээр зүйл 27%, 4 дүгээр хэсэг буюу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтан 132-144 зүйл 4.3% эзэлж байжээ.

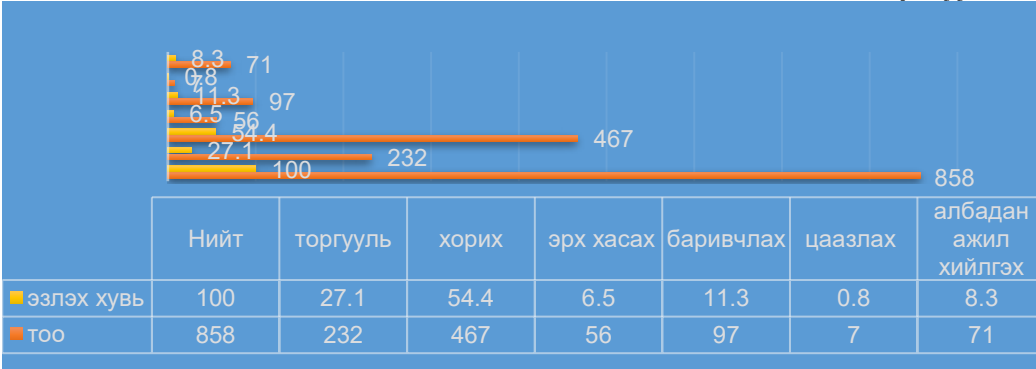
Зураг 4. 2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн зүйл ангийн харьцуулалт

Харин 2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай шинэчилсэн найруулга нь 5 хэсэг, 27 бүлэг, 302 зүйлээс бүрдэж, 1 дүгээр хэсэг буюу ерөнхий үндэслэл нь 1-17 зүйл 5.6%, Иргэний хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 18-122 дугаар зүйл 34.7%,

3 дугаар хэсэг буюу захиргааны болон зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 123-152 дугаар зүйл 9.9%, 4 дүгээр хэсэг буюу эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 153-256 дугаар зүйл буюу 34.4%-ийг тус тус эзэлж байна.

Зураг 5. 2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн зүйл ангийн харьцуулалт.

Эндээс үзэхэд хуулийн агуулга, бүтэц, зохицуулсан харилцаа 1 дахин өссөнөөс гадна эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 27 хувиас 34.7 хувь буюу 8 орчим хувиар өссөн нь *“зорчих эрхийг хязгаарлах ял”*-ыг шинээр ялын төрөлд нэмсэн болон эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн чиг үүргийг нэмэгдүүлсэнтэй шууд холбоотой гэж үзэж болохоор байна.

Дүгнэлт

Монгол Улс Их Хурлаар Эрүүгийн хуулийг шинэчлэн батлахдаа шүүхээс гэм буруутай нь тогтоогдсон хүнд хорихоос бусад төрлийн ялыг түлхүү оногдуулахаар хуульчилсан буюу гэмт хэрэгт хорихоос өөр төрлийн ялыг оногдуулах хуулийн санкц 228 буюу өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан эрүүгийн хуультай харьцуулахад 58 хувиар өссөн нь эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэх үндсэн хүчин зүйл болсон гэж дүгнэж болохоор байна.

Өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан 2002 оны эрүүгийн хуульд нийт 858 гэмт үйлдэлд ял оногдуулахаас – 391 буюу 45.2 хувьд хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулахаар байсан бол шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуульд 1088 гэмт үйлдэлд ял оногдуулахаас 619 буюу 58.5 хувьд нь хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулахаар зохицуулсан байгаа нь гэмт үйлдэлд хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах магадлал 13.5 хувиар өссөнтэй холбоотой гэж үзэж байна.

Өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан эрүүгийн хуулийг одоо хүчин

төгөлдөр мөрдөгдөж буй эрүүгийн хуультай харьцуулахад шинээр батлагдсан эрүүгийн хууль гэм буруутай нь шүүхээр тогтоогдсон этгээдэд хорих бус хорихоос өөр төрлийн ялыг түлхүү хэрэглэхээр хуульчилсан нь манай орны эрүүгийн ялын бодлого энэрэнгүй /гуманизация уголовной политики/ ёсны зарчимд суурилсан буюу ялын уян хатан, зөөлөн /гибкость/ бодлогыг баримталж буйг илтгэн харуулж байна.

Түүнчлэн Эрүүгийн болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль шинэчлэн батлагдсанаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь өөртөө мэргэжлийн олон төрлийн албадыг багтааж, байгууллагын үйл ажиллагааны чиглэл нэмэгдэхийн хирээр үйл ажиллагааг зохицуулж буй эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох, ял эдлүүлэх ажиллагааны удирдлага, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачааллыг тэнцэвржүүлэх ¹ цаг үеийн шаардлага байна гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Санал

Иймд эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгч нарын ажлын ачааллыг тэнцэвржүүлэх үүднээс “Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын хамтарсан тушаал”-аар баталсан “эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачаалал, жишиг норматив”-д заасан “Нийслэлд хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид ноогдох 160 гүйцэтгэх хуудас”-ыг

¹ Д.Дамдинцэрэн. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудал”. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааны эрх зүйн

шинэтгэл сэдэвт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын 100 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 9 дэх тал.

“...Нийслэлд хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид 100 гүйцэтгэх хуудас ноогдоно...” гэж өөрчлөн найруулах саналтай байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

Д.Дамдинцэрэн. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудал”. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл сэдэвт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын 100 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 9 дэх тал.

Ч.Болд, Э. Жамбалрагчаа. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэгжүүлэхэд

тулгарч буй асуудлууд: Гадаад орны туршлага”. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: хэрэгжилт, чиг хандлага” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2018. 159 дахь тал.

Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо.

“Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал”. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 180 дахь тал. ОХУ-ын хууль тогтоомжийн эмхтгэл 2010. №14. http://www.consultant.ru/document/cons_d oc_LAW_99050/(хандалт-10.01.2018 он)

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГАД МАНСУУРУУЛАХ ЭМ, СЭТГЭЦЭД НӨЛӨӨТ БОДИС НЭВТРЭХЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АЖЛЫН УДИРДЛАГА, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН АСУУДАЛ

О.Эрдэнэсайхан

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8023 дамжааны суралцагч, магистрант,

Товч агуулга: Энэхүү илтгэлээр хорих байгууллагад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх ажлын “бодлого тодорхойлох түвшин” буюу “удирдлага, зохион байгуулалтын асуудлын хүрээнд” тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэхийг тус тус зорилоо.

Түлхүүр үгс: Аюулгүй байдлын удирдлага, зохион байгуулалтын асуудал, хорих байгууллагад хар тамхи болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх асуудал.

Abstract: The article is devoted to will soon begin to enforce the restraining punishment of restriction on freedom of travel, implementing and improving critical issues in implementing and improving the use of electronic bracelet used by foreign countries and highlighting some of the issues that need to be addressed.

Keywords: electronic bracelet, convict, punishment, electronic monitoring, punishment of restriction on freedom of travel.

Оршил

Манай улс төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийг халж, зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээр нийгэм, эдийн засагт олон өөрчлөлт, шинэчлэлийг авч ирсэн хэдий ч шилжилтийн үеийг дагаад “...мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэгчийн тоог жил ирэх тутам нэмэгдүүлж, улмаар байнга хэрэглэгчдийн давхарга бий болж, хууль бус эргэлт, нийлүүлэлт тасралтгүй өссөөр байгаа...” нь энэ нийгмийн хамгийн тулгамдсан асуудлууд нэг болоод байна¹.

“...Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэгч болон байнгын хэрэглэгчдийн

давхарга бий болсон...” явдал нь энэ төрлийн мансууруулах бодисын төрөл зүйлийг мөн нэмэгдүүлж, хар тамхи, мансууруулах бодистой холбоотой гэмт хэрэгт насанд хүрээгүй хүн, залуучууд ихээр холбогдож, ял шийтгэгдэж буй хүний тоо ч сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй нэмэгдсээр байна.

2021 онд улсын хилээр хууль бусаар мансууруулах эм сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрүүлсэн 16, 2022 онд 18 хэрэг бүртгэгдэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 18.5 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан гэмт хэрэг үүсгэн шалгасан бол 2023 оны

¹ Хосбаяр.Г, Хорих байгууллагад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа, анхаарах асуудал. “Хууль сахиулахын

удирдлага онол, арга зүйн сэтгүүл”. Дотоод Хэргийн Их Сургууль. 2021 он. № 2. 103 дахь тал.

эхний хагас жилийн байдлаар 6 гэмт хэрэг бүртгэгдэн шалгагдаж байна¹.

Гэмт хэрэг үйлдсэн аргыг авч үзвэл: БНХАУ-аас 17 удаа мансууруулах эм сэтгэгдэд нөлөөт бодисыг улсын хилээр биедээ болон ачаа тээшиндээ хийж нэвтрүүлсэн үйлдэл гарсан бол 2020 онд 5, 2021 онд 12, 2022 онд 1 удаа олон улсын шуудан илгээмж ашиглан улсын хилээр мансууруулах эм, сэтгэгдэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар нэвтрүүлсэн тохиолдол бүртгэгдэн шалгагдаж сүүлийн 2 жилийн тоон мэдээг харьцуулан харвал 2022 онд улсын хэмжээнд энэ төрлийн 199 хэрэгт 412 хүн холбогдон шалгагдсан бол 2023 онд 285 хэрэгт 427 хүн холбогдон шалгагдсан нь энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтын тоо, холбогдогчдын тоо жил ирэх тусам тогтмол нэмэгдэж байгааг харуулж байна.²³

Бидний мөнхийн хөршүүд болох Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс болон Оросын Холбооны Улсууд нь эрүүгийн ялын бодлогодоо “...хар тамхи болон мансууруулах бодистой холбоотой гэмт хэрэгт харьцангуй чанга...” бодлогыг баримталж, энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хойд хөршид “бүх насаар нь хорих”⁴ урд хөршид “цаазаар авах”⁵ хүртэл ял, шийтгэлийг оногдуулж байна.

¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын Хар тамхитай тэмцэх газрын 2023 оны 6 дугаар сарын 15-ны өдрийн тайлангаас

²³Б.Алтангэрэл. Гэмт хэрэгтний нийтлэг хэв шинж, сэтгэхүйн онцлог/мансууруулах эм сэтгэгдэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын жишээн дээр/. УБ., 2022. 3 дахь тал.

Монгол

Улсын

“...мансууруулах эм, сэтгэгдэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлого хөрш орнуудаас харьцангуй зөөлөн...” болон “...энэ төрлийн бодисын түүхий эд болон мансууруулах үйлчилгээтэй ургамал байгальд зэрлэг байдлаар ургадаг, тархац их, түүнд тавих хяналт сул, энэ төрлийн бодисын үнэ дэлхийн дунджаас өндөр байгаа ...” зэрэг нь эрүүгийн нөлөө бүхий гэх тодотголтой этгээдүүд, гадаад улсын гэмт бүлэглэлүүдийн анхаарлыг татаж, тэдний үйл ажиллагаа манай улсруу чиглэх хандлага ажиглагдсаар байгааг энд дурдах нь зүйтэй билээ.

Нэг. Үндсэн хэсэг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд 2024 оны 03 дугаар сарын байдлаар гадаадын иргэн -32, хаалттай тусгай нэгжид – 33, хаалттай тусгайд эрэгтэй – 810, эмэгтэй – 6, хаалттай энгийнд эрэгтэй 342, эмэгтэй – 9, нээлттэй дэглэмд эмэгтэй –266, өсвөр насны хүн 34, эрэгтэй –3237, нийт 4456 хүн хорих ял эдэлж байна.

Хорих ял шийтгүүлсэн хоригдлуудын тухайд 2017 шинэчлэн батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан үйлдсэн гэмт хэргийн хор аюулаас шалтгаалан нээлттэй, хаалттай тусгай дэглэмд хорих ял эдэлж байгаа бөгөөд Шүүхийн

³Цагдаагийн ерөнхий газрын Хар тамхитай тэмцэх газрын 2020 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдрийн тайлангаас

⁴Хандсан огноо. 2024.03.10: ["Уголовный кодекс Российской Федерации" \(УК РФ\) от 13.06.1996 N 63-ФЗ \(последняя редакция\) \ КонсультантПлюс \(consultant.ru\)](#)

⁵Хандсан огноо. 2024.03.10: [Уголовный кодекс Китайской Народной Республики \(china-embassy.gov.cn\)](#)

шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа 407 дугаар, нээлттэй хаалттай хорих ангид мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой зүйл ангиар шийтгүүлсэн-7, 409 дүгээр хаалттай хорих ангид-2, Сургалт, хүмүүжлийн тусгай байгууллага, өсвөр насны хүн-2, 413 дугаар ангид-19, 415 дугаар ангид-9, 417 дугаар ангид-15, 419 дүгээр ангид-4, 421 дүгээр ангид-19, 423 дугаар ангид-22, 425 дугаар ангид-4, 427 дугаар ангид-14, 429 дүгээр ангид-4, 433 дугаар ангид-4, 433 дугаар ангид-2, 435 дугаар ангид-2, 437 дугаар ангид-7, 441 дүгээр ангид-2, 445 дугаар ангид-8, Цагдан хорих 461 дүгээр ангид-3, нийт 151 хоригдол хорих ял эдэлж байна¹.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд хорих ял шийтгүүлсэн нийт хоригдлуудын дүнтэй харьцуулахад нийт 3.5 хувийг “...мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой...” зүйл ангиар шийтгүүлсэн хоригдлууд эзэлж байгаа болон тоон үзүүлэлт бага түвшинд харагдаж байгаа хэдий ч “...сүүлийн 3 жилийн байдлаар 0.5% – 3.5 хувь болтлоо өссөн болон мансууруулах бодис хэрэглэсэн, бусдад дамжуулсан үндэслэлээр насанд хүрээгүй 2 хүн ял шийтгүүлсэн байгаа нь...” ихээхэн анхаарал татаж байна.

2023 онд орон нутгийн хэмжээнд 119, нийслэлийн хэмжээнд 204 нийт 323 хэрэгт 722 хүн холбогдон шалгагдаж, сэтгэцийн эрүүл мэндийн төвд 62 иргэн сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хамрагдаж, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт

бодистой холбоотой гэмт хэрэг үйлдэж, ял шийтгэгдсэн 151 хоригдол хорих байгууллагад ял эдэлж байна. Энэ тоон үзүүлэлтийг 2022 онтой харьцуулахад энэ төрлийн гэмт хэрэг 69 хувь, холбогдогч 9.6 хувиар өсч, эмнэлгийн үйлчилгээ авсан иргэдийн тоо 11.5 хувиар буурсан бол мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хэрэглэсэн, хадгалсан, худалдан борлуулсан гэмт хэрэгт холбогдсон хоригдлын тоо 20 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна².

Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээнд хамрагдсан иргэн болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг үйлдэж, хорих ял шийтгүүлсэн хоригдлын тоо өссөнөөс гадна гол анхаарал татаж буй асуулал нь “...мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хэрэглэсэн, хадгалсан, борлуулсан гэмт хэргээр шийтгүүлсэн...” хоригдлын сүүлийн 3 жилийн байдлаар 10-20 хувиар өссөн болон энэ төрлийн гэмт хэрэгт насан хүрээгүй хүн буюу эрх зүйн чадамж муу хүүхэд холбогдож, хорих ял шийтгүүлсэн байгаа нь судлаачийн анхаарлыг ихээхэн татсан болно.

Сүүлийн 3 жилийн байдлаар “...мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хэрэглэсэн, хадгалсан, борлуулсан гэмт хэргээр шийтгүүлсэн...” хоригдлын тоо 20 хувиар өссөн, насанд хүрээгүй хүн энэ төрлийн зүйл ангиар шийтгүүлсэн...” байгаа нь “...хар тамхи буюу мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг манай нийгэмд иууд хэрэглэж байгаа хүний тоо болон хадгалах, борлуулах асуудал

¹Б.Алтангэрэл. Албадан эмчлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт. УБ., 2023. 25 дахь тал.

²Цагдаагийн ерөнхий газрын харьяа хар тамхитай тэмцэх газрын 2023 оны тайлангаас

нэмэгдэж байгаатай...” шууд холбоотой гэж үзэж байна.

Хорих байгууллагад хорих ял эдэлж байгаа “...мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хэрэглэсэн, хадгалсан, борлуулсан гэмт хэргээр шийтгүүлсэн...” хоригдлын тоо хурдацтай нэмэгдсээр байгаа нь “...хорих байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдалд асар их хэмжээгээр сөргөөр нөлөөлж, хорих байгууллагын энэ төрлийн сэтгэцэд нөлөөт бодисыг нэвтрүүлэх, хэрэглэх, улмаар хорих байгууллагын хэмжээнд онцгой нөхцөл бий болохоос урьдчилан сэргийлэх ажлын удирдлага, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох цаг үеийн шаардлагыг болгож байна...” гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

“...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх боломжит эрсдэл болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэх болон хорих байгууллагад болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” асуудал нь хэрэгжүүлэх арга замын хувьд харилцан хамааралтай гэж судлаачийн зүгээс үзсэн бөгөөд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд “...хорих байгууллага болон алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох ажлын удирдлага, зохион байгуулалтын асуудал...”-ыг хэрхэн зохицуулсан талаар энд авч үзье.

“...Хорих байгууллагын аюулгүй байдал, түүний удирдлага, зохион байгуулалтын асуудлын талаар...” хуулийн зохицуулалт нь урьд өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан ял

эдлүүлэх ажиллагааны чиглэлийн хуулиудад огт зохицуулаагүй бөгөөд 2017 онд шинэчлэн баталсан эрүүгийн хуульд “...хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр ажиллах, зохион байгуулалтын талаар...” анх удаа тусгасан нь онцлог байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 241 дүгээр зүйлийн 241.1-т хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа нь нэгдүгээрт, “...аюулгүй байдлын удирдлага, зохион байгуулалт...”, хоёрдугаарт, “...техникийн хяналт, хамгаалалт...”, гуравдугаарт, “...биечилсэн хяналт, хамгаалалт...”, дөрөвдүгээрт, “...аюулгүй байдлын түвшин, эрсдэлийг үнэлэх...”, тавдугаарт, “...гүйцэтгэх ажил...” гэсэн хэсэгтэй байхаар хуульчилсан.

Аюулгүй байдлын удирдлага, зохион байгуулалтын асуудлыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 242 дугаар зүйлийн 2.1-т “...Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллага нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох үүрэг бүхий тусгай ажиллагааны нэгжтэй байна...” гэж заасан байна.

Эндээс үзэхэд “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” асуудал нь “...Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын тусгай ажиллагааны нэгжийн чиг үүрэгт хамаарна...” гэж ойлгож болохоор байна.

Хэдийгээр хуульд “...аюулгүй байдлыг хангах тусгай ажиллагааны нэгжтэй байна...” гэж заасан ч уг газар 2005-2019 оны хооронд Аюулгүй байдал, тусгай ажиллагааны газар, Тусгай ажиллагааны газар нэртэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байгаад Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2020 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн б/25 дугаар тушаалаар татан буугдаж, аюулгүй байдлын чиглэлийн чиг үүрэг нь Тогтоол гүйцэтгэх газар буюу одоогийн Хорих ял эдлүүлэх албаны чиг үүрэгт багтсан явдал нь хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй эрсдэл, гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын том ухралт болсон гэж судлаачийн зүгээс үздэг.

Эндээс үзэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь “...байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах...” чиг үүрэг бүхий Аюулгүй байдал, тусгай ажиллагааны нэгжийг татан буулгасан явдал нь хорих байгууллагын хэмжээнд аюулгүй байдлын бодлого, чиглэлээр хангах “...удирдлага, зохион байгуулалтын үндсэн бүтэц, нэгжгүй...” болсон гэж үзэж болохоор байна.

Түүнчлэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд Хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх алба, хорих ял эдлүүлэх алба нь хууль сахиулах аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий бүхий байгууллагуудтай “...хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх албаны аюулгүй байдалд нөлөөлөх аюул, эрсдэлийн мэдээлэл солилцох...”, “...хорих ангид онцгой нөхцөл үүссэн үеийн үеийн харилцан ажиллагаа...”, “...тусгай техник хэрэгсэл, мэргэжлийн дэмжлэг авах...”, “...оргосон хоригдол, хоригдсон

этгээдийг эрэн сурвалжлах, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангахад тусалцаа авах...”, “...хоригдол, хоригдсон этгээдийг нүүлгэн шилжүүлэх, хуяглан хүргэх ажиллагаанд дэмжлэг авах...” гэсэн үндсэн чиглэлээр хамтран ажиллахаар зохицуулсан байна.

Эндээс үзэхэд хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх алба, салбар, нэгжүүд аюулгүй байдлыг хангах тусгай ажиллагааны нэгжтэй “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” чиглэлээр хамтран ажиллах талаар зохицуулалт алга байна.

Түүнчлэн тус хуулийн 243 дугаар зүйлийн 243.1-т “...Хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах аюулгүйн тойрог тогтоох журмыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн Улсын ерөнхий прокурортой хамтран батална...” гэж заасан нь хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд үйл ажиллагаанд мөрдөгдөж эхэлсэн билээ.

Аюулгүй байдлыг хангах удирдлага, зохион байгуулалтын чиглэлээр “...хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангахад албаны нохой ашиглаж болно..”, “...Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын дэргэд албаны нохойн сургалтын төвтэй байж болно...” гэж заасан нь “...байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” чиглэлээр шинэлэг зохицуулалт

болсон гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Эндээс үзэхэд “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” зорилгоор хорих байгууллагад албаны нохой ашиглаж боломжтой байна.

Түүнчлэн “...хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох...” чиглэлээр “...эрх бүхий албан тушаалтан хууль, тогтоомжид заасан үндэслэл журмын дагуу гүйцэтгэх ажил явуулахаар...” тус тус зохицуулсан байна.¹

Үүнээс үзэхэд “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” асуудал нь хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах асуудал хамаарах тул “...энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд гүйцэтгэх ажлын чиглэлийн ажил шууд хамаарна...” гэж ойлгож болохоор байна.

Хорих анги нь байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах асуудалд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиас гадна түүнд нийцүүлэн гаргасан “Хорих ангийн дотоод журам”, “Хорих ангийн харуул хамгаалалтын журам”-ыг удирдлага болгон ажилладаг бөгөөд тус журамд “...хорих ангид гэмт хэрэг, зөрчил гарахаас урьдчилан

сэргийлэх...” чиглэлээр нэлээдгүй онцлог заалтуудыг тусгасан байна.

“Хорих ангийн дотоод журам”-ын 7 дугаар зүйлд заасан “...хоригдолд зөвшөөрөгдөх эд зүйлээс бусад зүйлийг хориглох ба зөвшөөрөөгүй эд зүйлийг биедээ болон байр эд зүйлдээ хадгалсан...” тохиолдолд зөрчилд тооцож, сахилгын арга хэмжээ авахаар зохицуулсан байна.

Мөн журмын 9 дүгээр зүйлд “...хорих анги дахь сургалтын талаар тусгасан бөгөөд хоригдлын дунд сургалтыг тогтмол зохион байгуулснаар гэм үйлдсэн хэргийн хор аюулыг ухамсарлах, дахин гэмт хэрэг үйлдэх болон хорих зан үйл, өөрийн ангид зөрчил дутагдал гаргахаас урьдчилан сэргийлэх...” нэг чухал ажил болсон байна.

Түүнчлэн тус журамд “...хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх, тэдний хөдөлгөөн байршил, чиглэл, хорих ангийн цагийн хуваарь зэргийг тусгайлан заасан...” бөгөөд “...журмыг мөрдөөгүй тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагын талаар...” мөн тусгасан нь чухал ач холбогдолтой байна.²

Үүнээс гадна Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 268 дугаар зүйлийн заасан “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны чиг үүрэг”-т “...согтуурах, мансууруулах донтох эмгэгтэй хүнийг албадан эмчлэх...” мөн хуулийн 267 дугаар зүйлд заасан “Хорих ангийн чиг үүрэг”-т “...Бусдын эрүүл мэндэд аюул учруулж болзошгүй халдварт өвчтэй, согтуурах, мансуурах донтох эмгэгтэй хоригдлыг албадан эмчлэх...” үүрэгтэй гэж тус тус заасан

¹ “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль” /шинэчилсэн найруулга/ 2017он

² “Хорих ангийн дотоод журам”-аас

нь Хорих байгууллага нь “...энэ төрлийн бодист донтсон хоригдол, иргэдийг эмчлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлж, удирдлага, зохион байгуулалтын асуудлыг хариуцан ажиллаж байгаа...” гэж ойлгож болохоор байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь Монгол улсын Засгийн газрын 2000 оны 09 дүгээр сарын 27-ны өдрийн 148 дугаар тогтоолоор Нийслэлийн эрүүл мэндийн газрын харьяанаас “Согтуурах мансуурах донтой өвчтөнг албадан эмчлэх, албадан хөдөлмөр хийлгэх газар”-ыг өөрийн харьяанд авч энэ үеэс эхлэн согтуурах, мансуурах донтой этгээдийг захиргааны журмаар албадан эмчлэх, албадан хөдөлмөр хийлгэх үйл ажиллагааг явуулж ирсэн.

Мөн энэ цаг үеэс эхлэн мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн болон түүнд донтох эмгэгтэй болсон этгээдүүдтэй харьцаж, гэмт зан үйлээс нь татгалзуулах, гэмт хэргийг дахин үйлдэхгүй байх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион явуулах шаардлага тулгарч эхэлсэн ба хорих ангид 2003 оноос энэ төрлийн гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн хоригдол ял эдэлж байсан түүхэн баримт байна.

Согтууруулах, мансууруулах донтой өвчтөнг албадан эмчлэх, албадан хөдөлмөр хийлгэх газар нь үйл ажиллагаандаа 2018 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдөр батлагдсан “Согтууруулах, мансуурах донтой этгээдийг албадан эмчлэх тухай хууль”-ийг баримтлан ажиллаж байна.¹

Согтуурах, мансуурах донтой этгээдийг албадан эмчлэх тухай хуулийн зорилт нь “...согтуурах, мансуурах донтой хүнийг гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрүүл мэндийн болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хяналтан доор захиргааны журмаар албадан эмчлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах...” бөгөөд Согтуурсан, мансуурсны улмаас өөртөө болон бусдад аюул учруулах эрсдэлтэй байдалд орсон хүн согтуурах, мансуурах донтой болох нь эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагын дүгнэлтээр тогтоогдсон боловч сайн дураараа эмчлүүлэхээс татгалзсан тохиолдолд Шүүхийн шийдвэрээр албадан эмчилгээнд хамруулж, донтох эмгэгийн оношийг тогтооход эрүүл мэндийн салбарт мөрдөж байгаа оношилгоо, эмчилгээний стандарт, эмнэл зүйн удирдамжийг баримтлах ба согтуурч, мансуурсны улмаас өөртөө болон бусдад аюул учруулах эрсдэлтэй байдалд орсон хүнийг албадан эмчлүүлэх тухай хүсэлтийг өрхийн болон сумын эмч, эсхүл сэтгэц, наркологийн эмч, сум, хорооны нийгмийн ажилтан, аж ахуйн нэгж, байгууллагын удирдлага, гэр бүлийн гишүүн, төрөл, садангийн хүн эсхүл тухайн хүнийг албадан эмчлүүлэх тухай саналыг цагдаагийн байгууллагын алба хаагч бичгээр гаргаж болно гэж заажээ.

Мөн албадан эмчлэх эмнэлэг эмчлүүлэгчийн аюулгүй байдал, эмнэлгийн харуул хамгаалалтыг хариуцах ба эмчлүүлэгч албадан эмчлэх эмнэлгээс оргосон

¹ Ncs.cd.gov.mn хуудасны СМДӨАЭАХХГ-мэдээллээс

тохиолдолд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага эрэн сурвалжилж шаардлагатай тохиолдолд цагдаагийн байгууллагаас туслалцаа авахаар тус тус заасан байна.¹

Эндээс үзэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаа нь нэгдүгээрт, “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял шийтгүүлсэн хоригдлын гэмт санаа бодлыг арилгаж, засан төлөвшүүлэх болон энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлуудын зүгээс үйлдэж болзошгүй гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх...”, хоёрдугаарт, “...Шүүхийн шийдвэрээр согтуурч, мансуурах донтой нь тогтоогдсон иргэнийг захиргааны журмаар албадан эмчлэх, түүнчлэн тэдгээрийн зүгээс гарч болзошгүй эрсдэл, гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх...” чиг үүргийг мөн давхар хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Эндээс үзэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх нь ажиллагаа дан ганц “...энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж, хорих ял шийтгүүлсэн хоригдлын хорих ялыг биечлэн эдлүүлж, согтуурах, мансуурах донг албадан эмчлэх...” ээс гадна “...захиргааны журмаар албадан эмчлүүлэх шийдвэр гарсан иргэдийг мөн хорт зуришаас татгалзуулах, албадан эмчлэх тэдгээрийн зүгээс гарч болзошгүй орголт, гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх цогц ажиллагаа...” гэж судлаачийн зүгээс тодорхойлж байна.

Дүгнэлт

Дээрх бүгдээс үзэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь үйл ажиллагаанд дагаж мөрдөж буй хууль, эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд хүлээсэн үүргээ биелүүлж, хорих ангид болон албадан эмчлэх газарт “...болзошгүй бүх төрлийн гэмт хэрэг, зөрчил гарахаас урьдчилан сэргийлж, түүнийг таслан зогсоох, илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулж байгаа...” ч “...тусгайлсан мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн хоригдолтой ажиллах, тэдэнд сургалт зохион байгуулах, хорих ангид энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэхийг завдахаас урьдчилан сэргийлэх...” ажлыг зохион байгуулахад дагаж мөрдөх тусдаа хууль, журам байхгүй байна.

Түүнчлэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар бүтцийг зааж өгснөөс гадна байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлийн нэг болох “...болзошгүй бүх төрлийн гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, аюулгүй байдлыг удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх...” чиг үүрэгтэй нэгж болох “...Аюулгүй байдал, тусгай ажиллагааны газар болон нохойн албыг татан буулгасан нь...”, “...байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эсрэг тэмцлээс том ухралт хийсэн явдал...” гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Үүнээс гадна Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх алба,

¹ "Согтуурах, мансуурах донтой этгээдийг албадан эмчлэх тухай хууль" 2018 он

салбар, нэгжүүд **аюулгүй байдлыг хангах тусгай ажиллагааны нэгжтэй** “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох...” чиглэлээр хамтран ажиллах талаар зохицуулалт хуулийн зохицуулалт огт алга байна.

Санал

1. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд “...тусгайлан мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн хоригдолтой ажиллах, тэдэнд сургалт зохион байгуулах, хорих ангид энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэхийг завдахаас урьдчилан сэргийлэх...” тухай хуулийг төслийг боловсруулан батлуулж үйл ажиллагаанд мөрдүүлэх;

2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 242 дугаар зүйлийн 2.1-т “...Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллага нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох үүрэг бүхий **тусгай ажиллагааны нэгжтэй** байна...” гэж заасны хэрэгжилтийг хангуулах, байгууллага алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах болон нохойн албыг дахин шинэчлэн байгуулах;

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 242 дугаар зүйлийн “Аюулгүй байдлын удирдлага, зохион байгуулалт” гэсэн хэсэгт “... хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх алба, салбар, нэгжүүд

аюулгүй байдлыг хангах тусгай ажиллагааны нэгжтэй “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил хорих байгууллагад үйлдэгдэх болон хорих байгууллагад хориотой эд зүйл нэвтрүүлэх, хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чиглэлээр хамтран ажиллана...” гэсэн зохицуулалтыг шинээр нэмэх гэсэн саналыг дэвшүүлж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Б.Алтангэрэл. Гэмт хэрэгтний нийтлэг хэв шинж, сэтгэхүйн онцлог/мансууруулах эм сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын жишээн дээр/. УБ., 2022.

- Б.Алтангэрэл. Албадан эмчлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт. УБ., 2023.

- Г.Хосбаяр. Хорих байгууллагад мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа, анхаарах асуудал. Хууль сахиулахын удирдлага онол, арга зүйн сэтгүүл. Дотоод Хэргийн Их Сургууль. 2021 он

- Цагдаагийн ерөнхий газрын Хар тамхитай тэмцэх газрын 2020 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдрийн тайлангаас

- Хандсан огноо. 2024.03.10: "Уголовный кодекс Российской Федерации" (УК РФ) от 13.06.1996 N 63-ФЗ (последняя редакция) \ КонсультантПлюс (consultant.ru)

- Хандсан огноо. 2024.03.10: Уголовный кодекс Китайской Народной Республики (china-embassy.gov.cn)

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ УДИРДЛАГА, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН ҮНДЭС

Э.Ууганбаяр

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Онцгой байдлын удирдлага, стратегийн тэнхимийн дэд профессор, дэд хурандаа

Товч агуулга: Байгалийн аюулт үзэгдэл болон хүний буруутай үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй гамшигийн аюулын тоо давтамж, хэмжээ жилээс жилд өсөн нэмэгдэж хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх алдагдаж байна. Иймд дэлхий нийтээр гамшигаас хамгаалах бодлогын баримт бичигт Байгалийн гамшигаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлыг хангах "Аюул багатай дэлхийн төлөө" Иокохамагийн стратегийг 1994-2005 он, Улс үндэстэн, орон нутгийн гамшигтай тэмцэх чадавхыг бий болгох нь "Хёогогийн үйл ажиллагааны хүрээ 2005-2015 он, "Маргаашийн аюулгүй байдлын төлөө өнөөдөр хөрөнгө оруулцгаая" уриан дор зохион байгуулагдсан Гамшигийн эрсдэлийг бууруулах 3 дугаар чуулган болон Гамшигийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ 2015-2030 он зэрэгт гамшигийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны чадавхыг боловсронгуй болгох талаар тусгагдсан байна.

Түлхүүр үгс: Гамшиг, аюул, хүрээлэн буй орчин, гамшигийн эрсдэл

Abstract: The frequency and magnitude of disasters caused by natural hazards and human's faulty activities are increasing year by year, and people's right to live in a healthy and safe environment is being lost. Therefore, in the global disaster protection policy document, the Yokohama Strategy for Preventing and Preparedness for Natural Disasters, 1994-2005, and Building National and Local Disaster Response Capacity, Hyogo Action Framework 2005-2015. 2015-2030, the 3rd Conference on Disaster Risk Reduction organized under the theme "Let's invest today for tomorrow's security" and the Sendai Action Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 have included improvements in disaster risk reduction capabilities.

Keywords: Disaster, dangerous, environment, disaster risk

Оршил

Гамшгаас хамгаалах удирдлагын ойлголт, мөн чанарын тухай авч үзэхдээ юуны өмнө удирдлага гэсэн ойлголтыг авч үзэх нь зүйтэй билээ.

Аливаа шинжлэх ухаан өөрийн судалгаанд тулгуурладаг үндсэн гол ойлголттой байдаг. Зохион байгуулалт болон удирдлагын

салбарын тэргүүний онолч, менежментийн эцэг гэж нэрлэгдэх болсон Питер Ф.Друкер "Удирдлага гэдэг нь зохион байгуулалтгүй бөөгнөрсөн хүмүүсийг үр ашигтай, бүтээмжтэй бүлэг болгон өөрчлөх үйл ажиллагааны онцгой хэлбэр юм" гэж тодорхойлжээ. Удирдлага бол байгууллагын зорилтуудыг томъёолж түүнд хүрэхийн тулд зайлшгүй

төлөвлөх, зохион байгуулах, идэвхжүүлэх, хянах үйл явц юм гэж үзэж болно. Удирдлага болон менежмент ойролцоо утгатай үг боловч тус тусдаа бие даасан ойлголт юм. “Менежмент”- Management- англи үг орчуулбал “удирдлага” – оросоор- “управление” гэдэг.

Менежмент гэдэг нь байгууллагын зорилтыг тодорхойлж, түүнд хүрэх замыг нарийн тодорхойлж, үйлдвэрлэлийн нөөцүүдийн ашиглалтыг оновчтой зохион байгуулж, хүмүүсээ идэвхижүүлэн манлайлж, улмаар ажлын үр дүнг үнэлэн хянан тавих үйл ажиллагаануудын нэгдэл юм. Менежмент гэдэг англи үг захирах, удирдах, тушаах, гүйцэтгэх, чиглүүлэх, эхлүүлэх, хянах, шалгах, хөтлөх, жолоодох, арга эвийг олох, нөлөөлөх гэх мэт 30 гаруй утга санааг илэрхийлдэг. Харин эрт цагийн монгол сэтгэлгээнд менежмент гэсэн ойлголт засах ухаан хэмээх ойлголтоор гарч ирдэг байна.

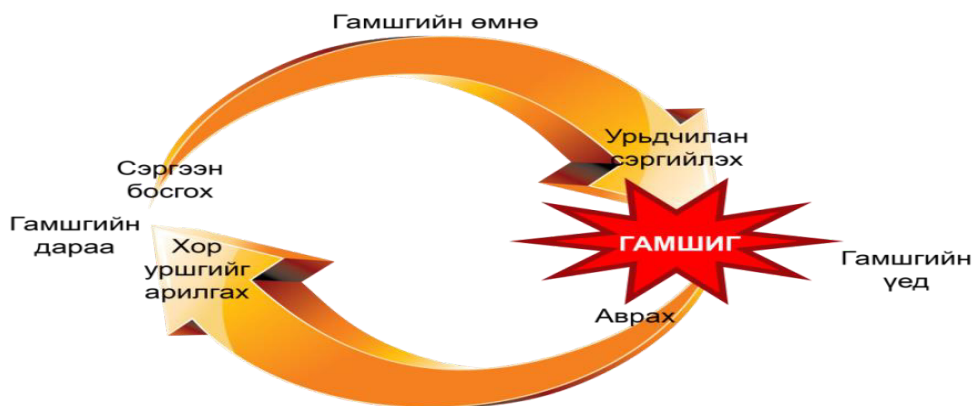
Байгууллага гэдэг нь өмнөө тавьсан тодорхой зорилгод хүрэхийн төлөө үйл ажиллагаагаа ухамсартайгаар зохицуулж байгаа бүлэг хүмүүс юм. Энэ тодорхойлолт нь албан ёсны байгууллагад хамаарах ба үүний зэрэгцээ албан ёсны бус байгууллага гэж байдаг.

Нэг. Гамшгийн менежмент

Онцгой байдлын байгууллага нь Гамшгаас хамгаалах хууль тогтоомж, төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг улсын болон орон нутгийн хэмжээнд зохион байгуулж, мэргэжлийн удирдлагаар хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий төрийн цэргийн байгууллага юм. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх, зохион байгуулах, хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах, нутгийн захиргааны байгууллага болон хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа, иргэдийн оролцоог уялдуулан зохицуулдаг.

Гамшгийн удирдлага (Disaster management) гэж: Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг нутаг дэвсгэр, үйлдвэрлэлийн зарчмаар засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдийн өмчийн хэлбэрийг үл харгалзан зохион байгуулна.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлагыг эрдэмтэн судлаачид дараах гурван үе шатаар ангилан хувааж үздэг. Үүнд:

Зураг 1. Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлага, зохион байгуулалт.
П.Цэдэв, Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт, УБ., 2018, 80 дахь тал

Гамшгаас хамгаалахад бэлтгэх, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах буюу хор уршгийг арилгах, гамшгийн дараа сэргээн босгох ажлыг зохион байгуулах, төлөвлөх, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийг гамшгаас хамгаалах удирдлага гэнэ¹. Өөрөөр хэлбэл, гамшгийн төрөл бүрийн (гамшгийн өмнөх, гамшгийн үе, гамшгийн дараа) үе шатанд удирдлагын түвшинг (стратегийн, оператив-тактикийн, тактик-үйл ажиллагааны) авч хэрэгжүүлэх үндсэн бодлого, засаг захиргааны шийдвэр, шуурхай үйл ажиллагаа гэж үзэж болно.

Гамшгаас хамгаалах удирдлагын зорилго нь:

- Гамшгийн аюулаас хүн ам, мал амьтан, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй орчинд учирч болох гамшгийн болзошгүй хохирлыг бууруулах,

хэрэв боломжтой бол бүр мөсөн арилгах.

- Гамшгийн аюулд нэрвэгдэгсдийг аврах, яаралтай бөгөөд нэн хэрэгцээтэй тусламж үзүүлэх.

- Урьд өмнө байсан эрсдэлээс бага эрсдэлтэй болгохын тулд үр дүнтэй, урт хугацааны сэргээн босгох арга хэмжээг авахад оршино.

Монгол Улсын 2017 онд батлагдсан Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлагын бүтцийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа гэж гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагааг төлөвлөх,

¹ <https://www.preventionweb.net/english/professi>

onal/terminology/ United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR)

хэрэгжүүлэхийг хэлнэ ¹ гэжээ. Эдгээр үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлэх удирдлага, зохицуулалтаар хангаж ажиллахыг гамшгаас хамгаалах удирдлага, гамшгаас хамгаалах менежмент, гамшгийн менежмент гэх зэргээр олон янзаар нэрлэж байна. Гэтэл удирдлага, менежмент гэдэг үг нь хоёр өөр утгыг илэрхийлдэг. Иймд энэ хоёр үгийн утгыг маш сайн ойлгож байж удирдлагыг удирдлага гэдэг утгаар нь, менежментийг менежмент гэдэг утгаар нь хэрэгжүүлж тавьсан зорилгодоо хүрч чадна².

Нийгмийн аливаа үйл хэрэг тодорхой чиглэл, зорилготой, удирдлагын хүрээнд явагддаг. Хүссэн үр дүндээ хүрэхийн тулд удирдлагадаа байгаа хүмүүс болон объектуудын үйл ажиллагааг чиглүүлэх зорилгоор удирдах байгууллагын субъектүүдээс тэдгээрт үзүүлж байгаа ухамсартай бөгөөд чиглэсэн зорилготой нөлөөллийг удирдлага гэнэ³.

Удирдлагын объект нь байгаль, нийгэм, эдийн засгийн бүх салбар, техник, тоног төхөөрөмж бүх зүйл байдаг бөгөөд байгууллагын хувьд зорилгыг тодорхойлох, түүнд хүрэхийн тулд нөхцөл байдлыг үнэлэх, төлөвлөх, зохион байгуулах, дэмжлэг үзүүлэх, хянаж шалгах үйл ажиллагааны тухай ухаан юм.

Өөрөөр хэлбэл удирдлага гэдэг нь үйл ажиллагааны хувьд тухайн объектыг залж чиглүүлэх үүрэгтэй субъектуудээс өмнөө тавьсан зорилго, зорилтдоо хүрэхийн тулд хийх ажлын дараалал, баримтлах зарчим, хэрэглэх арга, арга зүйг тодорхойлсон онол ба практик үйл ажиллагааны цогц юм. Харин энэ бүгдийг судалдаг шинжлэх ухааныг удирдлагын шинжлэх ухаан гэдэг. Удирдлагын шинжлэх ухааны нэг гол судлагдахуун нь менежмент байдаг.

Гамшгаас хамгаалах удирдлага зохицуулалт нь гамшгаас хамгаалах Улсын алба, яам, агентлаг, орон нутгийн байгууллага, Онцгой байдлын байгууллага, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, эдгээр асуудлаар цаг үеэ олсон, шуурхай зөвлөгөө, дэмжлэг үзүүлэх үндсэн үүрэг хүлээж, энэ хүрээнд хамгаалах талаарх бодлого төлөвлөлт, удирдлага зохицуулалтыг хангахад чиглэсэн зөвлөгөө, дэмжлэг үзүүлэх, удирдлагыг зөвлөгөө, мэдээллээр хангах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ.

Гамшгийн өмнөх удирдлага: Гамшгаас хамгаалах салбар дундын үйл ажиллагааны удирдлага нь тухайн нутаг дэвсгэрт тохиолдож болзошгүй гамшгийн үед гарч болох эрсдэлийг тодорхойлохын тулд эрсдэлийн

¹ Монгол Улсын гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.7 дахь заалт

² Даш П, Олон нийтэд тулгуурласан гамшгийн эрсдэлийн удирдлага, УБ., 2018, 7 дахь тал,

³ Райзберг Б.А, Лозовский Л.Ш, Стародубцева Е.Б Современный экономический словарь, <http://www.smartcar.ru/Referat/>

үнэлгээ хийх, эрсдэлийн үнэлгээнд тулгуурлан гамшгаас хамгаалах бодлого, стратегийг боловсруулах, гамшиг, ослоос урьдчилан сэргийлэх, гамшгийн үед тохиолдох эрсдэл, эмзэг байдлыг бууруулах, гамшгаас хамгаалах чадавхыг бэхжүүлэх, бэлэн байдлыг хангах зэрэг арга хэмжээг зохион байгуулах, төлөвлөх, хэрэгжүүлэх зэрэг үйл ажиллагааг явуулдаг байна.

Гамшгийн үед түүний хор уршгийг яаралтай арилгах, гамшгийн дараа түргэн хугацаанд сэргээн босгох асуудал гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад багагүй нөлөөтэй байдаг тул гамшгийн эрсдэлийн удирдлага гамшгийн үед болон дараа ямар нэгэн хэмжээгээр явагдаж байдгийг санах хэрэгтэй¹.

Манай орны түүхэн байдлаас үзэхэд, гамшгаас хамгаалах удирдлага нь гамшгийн аюулыг бууруулах үйл ажиллагаанд ихээхэн анхаарч ирсэн байдаг. Сүүлийн жилүүдэд НҮБ, Гамшигтай тэмцэх олон улсын байгууллагууд, Дэлхийн банк, Азийн хөгжлийн банкнаас хийсэн судалгаагаар улс орны тогтвортой хөгжлийг хангахад гамшгаас хамгаалах салбарууд эрсдэлийг бууруулах нь онцгой ач холбогдолтой байна гэдгийг нэгэнт тогтоогоод байгаа билээ. Үүний тулд хоёр гол зүйл дээр анхаарч ирсэн байна.

Нэгдүгээрт, төлөвлөлт эрсдэлээс хамгаалах, эрсдэлгүй байх, эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн байж тогтвортой хөгжлийг хангаж чадна.

Хоёрдугаарт, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хөрөнгө мөнгө гаргах замаар гамшгаас учрах хохирлыг багасгах боломжтой гэж үздэг.

Эрдэмтдийн гаргасан тооцоогоор урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд зарцуулсан нэг доллар гамшгийн дараа зарцуулах 7 долларыг хэмнэнэ гэж байсан бол сүүлийн үеийн судалгаагаар 35 долларыг ч хэмнэх боломжтой гэж үзсэн байна. Үүнтэй холбоотойгоор Азийн хөгжлийн банк 2009 онд Ази, Номхон далайн бүсийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад туслах механизмаа боловсронгуй болгох зорилгоор "Байгалийн гамшгаас хамгаалах Ази-Номхон далайн сан" гэдгийг байгуулаад 2010 оны сүүлчээс эхлэн улс орнуудад зонхилон тохиолддог газар хөдлөлт, зуд, үер, цунами, далайн хар салхи, галт уулын дэлбэрэлт зэрэг зургаан төрлийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад зориулан санхүүжилтийг хийж эхэлсэн байна.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх: гэж гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах замаар гамшгаас үүсч болзошгүй

¹ Даш П, Олон нийтэд тулгуурласан гамшгийн эрсдэлийн удирдлага, УБ., 2018, 10 дахь тал

сөрөг үр дагаврыг хязгаарлах, гамшгийн үед шуурхай ажиллах чадавхыг бэхжүүлэхэд чиглэгдсэн үйл ажиллагааг хэлнэ. Өөрөөр хэлбэл, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа гэж аюулын сөрөг нөлөөллөөс шууд зайлсхийх үйл ажиллагаа, хүрээлэн буй орчны, технологийн, биологийн холбогдох гамшгийг хамгийн бага болгох хэрэгслийг хэлнэ. Нийгмийн болон техникийн боломж, зардал, ашгаас шалтгаалан гамшигт байнга нэрвэгддэг газруудад урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хөрөнгө оруулах нь зүйтэй байдаг. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулахтай холбоотой олон нийтийн мэдлэг, ойлголт, хандлага болон зан үйлийг өөрчлөх нь “урьдчилан сэргийлэх соёл”-ыг төлөвшүүлэхэд нэмэр болно.

Хэдийгээр урьдчилан сэргийлэх гэдэг үгийг зарим улс орны судлаачид өргөн хэрэглэдэг боловч энэ үгийн утга нь гамшгийн эрсдэлийг урт хугацаагаар бууруулах санааг агуулдаг юм. Учир нь зарим гамшгийн аюулаас бүрэн урьдчилан сэргийлэх боломжгүйд оршино.

Гамшгийн бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээ нь “хамгаалалтын хоёр дахь зурвас” гэж судлаачид үздэг юм. Энэ арга хэмжээний үндсэн зорилго нь гамшиг гарсан үед аврах ажиллагаа явуулах, хор уршгийг хэрхэн шуурхай бөгөөд үр дүнтэй арилгах, гамшгийн үед гарч болзошгүй бэрхшээлийг урьдчилан төсөөлсний үндсэн дээр тэдгээрийг хэрхэн

оновчтой шийдвэрлэх талаар зохих бэлтгэлийг хангахад оршино.

Гамшгийн бэлэн байдлыг хангах арга хэмжээнд эрсдэлийн үнэлгээг хийх, бэлэн байдлын төлөвлөгөөг боловсруулах, гамшигтай тэмцэх салбарууд ба хүн амын дунд холбогдох сургалтыг зохион байгуулах, гамшгийн аюулаас сэрэмжлүүлэх ажлыг тогтмол явуулах, зохих нөөц, хүн, хүч хэрэгслийг бүрдүүлэх, зарлан мэдээллийг шуурхай дамжуулах зэрэг ажлууд орно.

АНУ-ын гамшгийн удирдлагын судлаач Фредерик Кьюнигийн хэлснээр “Гамшгаас хамгаалах удирдлагын салбарт хамгийн их боломж, бололцоо олгодог үе нь бэлэн байдлыг хангах үе” гэжээ. Үнэхээр бэлэн байдлыг цаг тухайд нь хангах явдал маш их ач холбогдолтой байдаг юм.

Гамшгийн үеийн удирдлага: нэрвэгдэгсдийг эрэн хайх-аврах, яаралтай тусламж үзүүлэх, хор уршгийг арилгах чухал арга хэмжээнүүдийг авч явуулна.

Гамшгийн үед үүсч бий болсон нөхцөл байдлыг богино хугацаанд үнэлэн шийдвэр гаргаж хүч хэрэгслээ зохистой хуваарилан аврах, эрэн хайх үйл ажиллагаа явуулна. Энэ үед дайчилгаа, нүүлгэн шилжүүлэлт зэрэг улс орныг хамарсан томоохон ажлууд хийгдэхээс гадна нэрвэгдэгсдэд хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх, үндсэн дэд бүтцийг яаралтай сэргээн босгох, хохирлын үнэлгээ хийх зэрэг

гамшгийн дараа хийвэл зохих ажлууд хийгдэж эхэлнэ. Шаардлагатай тохиолдолд олон улсын тусламж хүсэх хэрэгцээ ч гарна. Удирдлагыг хэр оновчтой, шуурхай явуулснаас учрах хохирол буюу эрсдэлийн хэмжээ хамаарна.

Гамшгийн голомтоос аврах ба хор уршгийг арилгах үеийн удирдлага Гамшгийн аюул тохиолдсон үед болон түүний хөнөөлийн дараа эрэн хайх, авран хамгаалах, яаралтай тусламж үзүүлэх хийгээд бусад хор уршгийг арилгах хойшлуулшгүй арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Аврах гэж гамшгийн аюулын үед хүн, мал, амьтан, эд хөрөнгө, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг эрэн хайх, гал түймрийн шаталтыг зогсоох, унтраах, нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж хүргэх, гамшгийн аюулын голомтоос гаргах үйл ажиллагааг хэлнэ.

Хор уршгийг арилгах гэж гамшгийн аюулын үед хүний амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах, мал, амьтан, эд хөрөнгө, түүх, соёлын дурсгалт зүйл, хүрээлэн буй орчинд учрах хохирлын хэмжээг багасгах, хоёрдогч аюулын шинж чанарыг бууруулах зэрэг гамшгийн аюулыг гэтлэн давахад чиглэсэн хойшлуулшгүй үйл ажиллагааг хэлнэ.

Хор уршгийг арилгах хойшлуулшгүй арга хэмжээнд нэрвэгдэгсдийг аврах, эмнэлгийн тусламж үзүүлэх, хүн амыг нүүлгэн шилжүүлэх, хоргодох байр, хүнсээр хангах, холбоо мэдээллийг зохион

байгуулах, ус ундны хангалт хийх, эрүүл мэнд, ариун цэврийг сахин хамгаалах, зам харгуйг чөлөөлөх, чухал объектыг сэргээх болон бусад арга хэмжээ орно.

Хэдийгээр гамшгийн хор уршгийг арилгах арга хэмжээ богино хугацааны үйл ажиллагаа ч гэсэн энэ арга хэмжээ нь ирээдүйд эмзэг байдлыг бууруулах суурь нөхцөлийг бүрдүүлдэг юм. Иймд гамшгийн хор уршгийг арилгах үед холбогдох байгууллагууд сэргээн босгох ба засварлах арга хэмжээг төлөвлөнө.

Гамшгийн дараах удирдлага Хойшлуулшгүй сэргээн засварлах ба сэргээн босгох арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Гамшгийн дараа нэрвэгдэгсдэд тусламж үзүүлэх, гамшигт өртсөн дэд бүтэц, объектуудыг сэргээн босгох, гамшигт нэрвэгдсэн байгууллага, аж ахуйн нэгж, хүмүүсийн үйл ажиллагааг сэргээн хэвийн байдалд оруулах нөр их ажил өрнөдөг. Энэ нь хэд хоног, хэдэн сар, хэдэн жилээр ч үргэлжилдэг асар их хүч хөдөлмөр шаардсан ажил юм. Ийм учраас гамшгийн дараах удирдлага нь зөвхөн Онцгой байдлын байгууллагын үүрэг төдий биш төв, орон нутгийн онцгой комисс, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөл, Засгийн газар, Улсын Их Хурлын түвшинд ч явагдаж болох өргөн цар хүрээтэй удирдлага юм. Энэ удирдлагын үед нэрвэгдэгсдэд хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх, хохирлын үнэлгээг нарийвчлан хийх,

хор уршгийг бүрэн арилгах, сэргээн босгох, сэргээн засварлах, тэсвэрлэх чадавх болон бат бөх чанарыг нэмэгдүүлэх гэх мэт маш олон арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ. Гамшгийн үеийн удирдлага шиг олон улсын тусламж дэмжлэг авах шаардлага ч гардаг байна. Дээр дурдсан бүх үйл ажиллагааг сэргээн босгох ажиллагаа гэж үздэг тул сэргээн босгох ажиллагааны удирдлага гэж ч хэлж болно

Хоёр. Хойшлуулшгүй сэргээн босгох үеийн удирдлага

Сэргээн босгох болон сэргээн засварлах арга хэмжээ нь ядуурлыг бууруулах, амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэхэд чиглэгдэж, тухайн улс орны үндэсний хөгжлийн хөтөлбөрийн бүрэлдэхүүн хэсэг байх болно.

Хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээнд хэд хэдэн гол ажлууд хийгдэнэ. Үүнд:

- Үйлдвэр, үйлчилгээг сэргээн босгох, засварлах;
- Орон сууц, барилга байгууламжийг сэргээн засварлах;
- Түр орогнох байруудыг барих;
- Гамшгийн улмаас нэрвэгдсэн хүмүүсийн бие бялдар, эрүүл мэнд, сэтгэл санааг сэргээхэд чиглэгдсэн эрүүл мэнд, хүмүүнлэгийн арга хэмжээнүүдийг авах;
- Гамшгийн улмаас эвдэрч сүйрсэн барилга байгууламж, дэд бүтцийг шинэчлэн байгуулах урт хугацааны арга хэмжээг хэрэгжүүлэх гэх мэт.

Гамшгийн дараах бүрэн хэмжээний сэргээн босгох арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн тулд улс орны хөгжлийн асуудалд зориулагдсан төсөв нөөцөөс зохих хэмжээгээр хөрөнгө гарч хөгжлийн эрч хүч саарахад хүрнэ. Мөн хүн ам олноороо дүрвэх, нүүх зэрэг бусад сөрөг үр дагавар байж болно. Хүн амын хөдөлгөөн, гэр орноос дайжсан хүмүүсийн бөөгнөрөл нь халдварт өвчин гарах, хүрээлэн буй бүс нутгийнх нь ой мод болон эдийн засгийн эмзэг салбар сүйрэх эсвэл өлсгөлөн болох гэх мэт бусад олон тулгамдсан асуудлуудыг бий болгож болох юм. Эдгээр сөрөг үр дагаврууд нь орон нутаг, улсын хэмжээнд эсвэл олон улсын хэмжээнд гамшгийн хор уршгийг арилгах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлага хэрэгцээг бий болгодог. Хэрэв энэхүү хор уршгийг арилгах арга хэмжээ нь урьдчилан бодож төлөвлөгдсөн байвал илүү үр дүнтэй байх болно.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлагын талаар Монгол Улсын “Гамшгаас хамгаалах тухай” хуульд “Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг улсын хэмжээнд онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн чиглүүлж, онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга удирдан зохион байгуулж, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид тухайн шатны Засаг дарга, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдэд

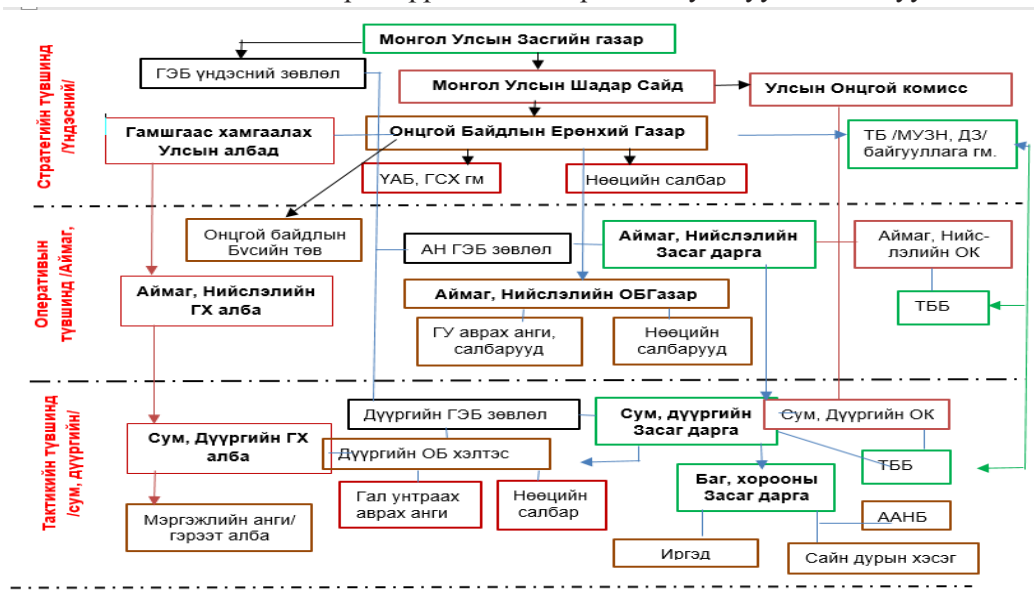
тэдгээрийн удирдлага зохион байгуулж, хэрэгжүүлнэ¹” гэж заажээ.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг Онцгой байдлын асуудал хариуцсан Засгийн газрын гишүүний удирдлага дор улсын хэмжээнд онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид тухайн шатны Засаг дарга, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдэд тэдгээрийн удирдлага нь харилцан ажиллагааг удирдан зохион байгуулна.

Монгол Улсын гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг шуурхай зохион байгуулах, үүссэн цагийн байдалтай холбогдуулан харилцан ажиллагааг ханган хэрэгжүүлж

байгаа арга хэмжээг уялдуулан зохицуулах, хяналт тавих зорилгоор Улсын онцгой комисс, Засгийн газар, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн хэмжээнд орон нутгийн онцгой комиссыг тухайн шатны Засаг дарга байгуулж ажиллуулна.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг шуурхай зохион байгуулж, үүссэн цагийн байдалтай холбогдуулан МУЗГ, УОК нь аймаг, нийслэл, дүүргийн Онцгой байдлын газар, хэлтэс нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх, зохион байгуулах, хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллага, нутгийн захиргааны болон төрийн бус олон нийтийн байгууллага, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг хангаж тэдгээрийн оролцоог уялдуулан зохицуулна.

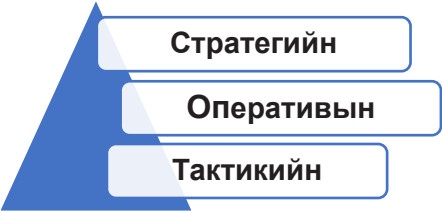

Зураг 2. Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны улсын хэмжээний удирдлага, зохион байгуулалтын бүтэц

¹ Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.1. дэх заалт

Онцгой байдлын ба тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллага, гамшгаас хамгаалах Улсын болон орон нутгийн албад, төв, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын харилцан ажиллагааг түүнд оролцогч,

зохион байгуулагчийн зиндаа, бүрэлдэхүүний байдлаас хамаарч удирдлагын *стратегийн, оперативын, тактикийн* түвшинд хуваан үзэж байна.

Зураг 3. Гамшгийн үеийн удирдлагыг стратегийн, оперативын, тактикийн 3 түвшингийн ангилал

№	Түвшин	Холбогдох субъектүүд
1.	Стратегийн удирдлага	- Монгол Улсын Засгийн газар - Монгол Улсын Шадар сайд, УОК - ОБЕГ, Гамшгаас хамгаалах Улсын албадын хэмжээнд /тухайн гамшиг, осол, сүйрлийн төрлөөс хамааран нь аль байгууллага ахлах нь тодорхойлогдоно. Тухайлбал, Хүний гоц халдварт өвчин гарсан үед - ЭМЯ, Малын гоц халдварт өвчин, зуд болсон үед - ХХААХҮЯ, Уул уухай, газрын тосны томоохон сүйрэлд- УУХҮЯ, Түлш эрчим хүчний холбогдолтой сүйрлийн үед – ЭрчХЯ, Гал түймэр, газар хөдлөлт, үер усны үед – ОБЕГ, Цацрагийн осолд- ЭМЯ, МХЕГ, ОБЕГ, Терорист үйл ажиллагааны үед – ХЗЯ, ЦЕГ, ТЕГ, ЗХЖШ гэх мэт/ хамтран зохион байгуулна. - Энэ нь гол төлөв ажиллагааны гэхээсээ илүүтэй дүрэм, журам, заавар, урьдчилсан төлөвлөлтийг боловсруулснаар явагдана.
2.	Оперативын удирдлага	- Аймаг, нийслэлийн удирдлага, онцгой комисс - Гамшгаас хамгаалах алба - ОБЕГ-ын газар, хэлтэс, Төв, орон нутгийн ОБГ, хэлтэс, аврах бригад, аврах анги, ЗХЖШ, ХЦЕГ-ын тусгай мэргэжлийн ангиудын хооронд зохион байгуулна. - Энэ нь гол төлөв шуурхай шинж чанартай байна.
3.	Тактикийн удирдлага	- Сум, дүүрэг орон нутагт гарсан гамшиг, ослын үед аврах салаа, МА, шуурхай болон жижиг бүлгүүдийн хооронд зохион байгуулах бөгөөд гол төлөв аврах ажиллагааны шинж чанартай байна. - Дээд штабаас томилогдсон шуурхай бүлгүүдийн дунд зохион байгуулагдаж болно.

Хүснэгт 1. Монгол Улсын Засгийн газар, Улсын онцгой комисс, Гамшгаас хамгаалах салбар болон түүнд оролцох субъект

Дээрх хүснэгтэд зааснаар стратегийн харилцан ажиллагааг Монгол Улсын Шадар сайд, УОК, ОБЕГ, Улсын албад, төрийн захиргааны төв байгууллагын хэмжээнд хамтран зохион байгуулна. Энэ нь гол төлөв ажиллагааны гэхээсээ илүүтэй дүрэм, журам, заавар, урьдчилсан төлөвлөлтийг боловсруулснаар явагдах нь зохимжтой байна.

Оперативын

удирдлага зохицуулалтын ажиллагааг аймаг, нийслэлийн удирдлага, онцгой комисс, гамшгаас хамгаалах Улсын алба, ОБЕГ-ын газар, хэлтэс, Төв, орон нутгийн ОБГ, хэлтэс, аврах бригад, аврах анги, ЗХЖШ, ХХЕГ-ын тусгай мэргэжлийн анги, шуурхай штабуудын хооронд зохион байгуулна. Энэ нь гол төлөв шуурхай шинж чанартай байна.

Тактикийн харилцан ажиллагааг аврах тасаг, салаа, жижиг бүлгүүдийн хооронд зохион байгуулах бөгөөд гол төлөв аврах ажиллагааны шинж чанартай байна. Эндээс харахад харилцан ажиллагааны дээрх хэлбэр нь удирдлага, оролцогч бүрэлдэхүүнээс ихээхэн хамааралтай болох нь илэрхий байна.

Дүгнэлт

Менежментийн ухааны үүднээс удирдлага зохион байгуулалтыг дээд, дунд, доод удирдлага нь дээрх харилцан

ажиллагааны түвшинтэй уялдаж байна.

Харилцан ажиллагааны төлөвлөлтийг боловсруулахад гамшгаас хамгаалах сургалтыг оруулах зайлшгүй шаардлага бий болж байна.

Цаашид зөвхөн газар хөдлөлтийн гамшгийн аюулаас гадна нийтийг хамарсан гамшгийн нөхцөл бий болсон үед төрийн цэргийн харилцан ажиллах эрх зүйн орчныг улам боловсронгуй болгох, хуулийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор төрийн цэргийн байгууллагуудын харилцан ажиллах талаар холбогдох хуулийн заалтыг тусгаснаар харилцан ажиллагаа нь хэрэгжих нөхцөл бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Гамшгийн нөхцөл байдал бий болсон үед төрийн цэргийн байгууллагуудын харилцан ажиллах талаар хууль тогтоомжийн заалтыг тодорхой болгож, гамшгийн өмнө, гамшгийн үед, гамшгийн дараа гэсэн хэлбэрээр гүйцэтгэх эрх үүргийг зааглаж өгснөөр гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг зохион байгуулахад гүйцэтгэх чиг үүрэг тодорхой болно гэж дүгнэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай /шинэчилсэн найруулга/, УБ., 2017

- Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ, УБ., 2015.

- П.Цэдэв, С.Бямбасүрэн, “Гамшиг, олсын үеийн харилцан ажиллагааны онол, арга зүйн үндэс”, “Корона халдварын цар тахлын үеийн шинэ хэв маягт дасан зохицох

нь”, Онол практикийн эмхэтгэл, УБ., 2021

- П.Даш, Олон нийтэд тулгуурласан гамшгийн эрсдэлийн удирдлага, УБ., 2018

- П.Цэдэв, Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт, УБ., 2018

- Д.Сэржмядаг, Гамшгаас хамгаалах менежментийн үндэс, УБ., 2017

МОНГОЛ УЛСЫН ГАЛ ТҮЙМРИЙН УЛСЫН ХЯНАЛТЫН УДИРДЛАГА, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ТҮҮХЭН ҮЕЧЛЭЛ

Э.Мөнх-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8024 дүгээр дамжааны суралцагч,
магистрант, ахмад

Товч агуулга: Энэхүү илтгэл нь Монгол Улсын хүн ам, хүрээлэн буй орчин, үнэт зүйлсийг болзошгүй гамшигийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах иргэдийг аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх галын аюулгүй байдлыг хангах мөн гал түймрийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаа гал түймрийн улсын хяналтын тухай ойлголт нь хэдий үеэс эхлэн хэрхэн хөгжиж буйг түүхэн үечлэлээр судалж харьцуулан дүгнэлээ.

Abstract: This report aims to prevent and protect Mongolia's population, environment and valuables from potential disasters, to ensure fire safety and to reduce the risk of fire, to create conditions for citizens to live in a safe environment. It has been studied and compared through historical chronology.

Түлхүүр үгс: Гамшиг, гал түймэр, түүхэн үечлэл, аюулгүй байдал, хяналтын байцаагч.

Keywords: Disaster, Fire, historical periodization, Safety, control Inspector.

Оршил

Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллага нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг¹ баталгаажуулж, Гамшгаас хамгаалах тухай, Галын аюулгүй байдлын тухай хууль болон холбогдох эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд эрх, үүргийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Нийгмийн нэг тогтолцооноос нөгөөд шилжих хариуцлагатай цаг үед бүх салбарт өөрчлөлт шинэчлэлийн уур амьсгал орсон нь хүний хязгааргүй хэрэглээ, хөгжил, аж байдал дээшлэхийн хирээр улсын болон аж ахуй, үйлдвэрийн төрөл бүрийн салбарууд, иргэдийн амь нас, эд хөрөнгийг гал түймрээс хамгаалах

ажлыг орчин үеийн шинжлэх ухааныг тулгуурлан зохион байгуулах асуудал шаардлага тавигдсаар байна.

Монгол Улсын гал түймрийн улсын хяналт гэх нэр томъёоны тайлбарыг онолын хүрээнд товчхон тайлбарлаж төрийн хяналт шалгалтын тухай харьцуулан ойролцоо утгыг авч Гал түймрийн улсын хяналтын тухай ойлголт нь хэдий үеэс эхлэн хэрхэн хөгжиж буйг түүхэн үечлэлээр судалж харьцуулан дүгнэлээ.

Төрийн хяналт бол төрийн зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн удирдлагын үйл ажиллагааг хянах, дахин хянах тасралтгүй үйл явц юм.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйл

Монгол Улсад төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомжийг 2003 онд Улсын Их Хурлаар хэлэлцэн баталж, гаргасан бөгөөд үүнээс хойш 2 удаа шинэчлэн найруулж хэрэгжүүлж ирсэн байна. Энэ хуульд “хяналт шалгалт” гэж иргэн, хуулийн этгээдийн явуулж байгаа үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/, түүнчлэн үйлдвэрлэж байгаа болон борлуулж байгаа бараа, бүтээгдэхүүн, үзүүлж байгаа ажил, үйлчилгээ хууль тогтоомжид заасан шаардлагыг хангаж байгаа эсэхийг дүгнэхэд чиглэсэн хянан шалгах арга хэмжээний цогцолборыг”¹ хэлнэ.

Гал түймрийн улсын хяналтын ойлголт, мөн чанар, эрх зүйн зохицуулалтын талаар Монгол Улсын Их хурлаар батлагдсан Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль, мөн 2015 оны 7 дугаар сарын 02 өдөр батлагдсан Монгол Улсын Галын аюулгүй байдлын /Шинэчилсэн найруулга/ болон Гамшгаас хамгаалах тухай, Монгол Улсын 2017 оны 05 дугаар сарын 11-ний өдөр Зөрчлийн тухай /Шинэчилсэн найруулга/, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулиуд, Засгийн газрын 2006 оны Гал түймрийн улсын хяналтын үндсэн дүрэм, 2016 оны 48 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан **гал түймрийн улсын хяналтын дүрэм, гал түймрийн улсын хяналтыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр зөвшөөрөл олгох, дүгнэлт гаргах журмуудад тодорхой заасан байна.**

Гал түймэр гэдэг нь гал хараа хяналтаас гарч, хүний амь нас, эрүүл мэнд, хувь хүн, хуулийн этгээдийн эд

хөрөнгө, байгаль орчин, нийгэмд хохирол учруулахыг хэлнэ.

Гал түймрийн улсын хяналт гэдэг нь Монгол Улсын хууль тогтоомж, дүрэм, журам, стандарт, гал түймэр, гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ, галын аюулаас хамгаалах төлөвлөгөөний хэрэгжилтэд гал түймрийн улсын хяналтыг явуулах үйл ажиллагааг хэлнэ.

Гал түймрийн улсын хяналтын зорилго нь хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчин болон иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын өмч хөрөнгийг гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, Галын аюулгүй байдлын тухай, Гамшгаас хамгаалах тухай, Төрийн хяналт шалгалтын тухай, Зөрчлийн тухай, Барилгын тухай хууль болон тэдгээрийг үндэслэн эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон галын аюулгүй байдлын норм нормативын баримт бичгийн биелэлтийг хангуулахад оршино.

“Галын аюулгүй байдал” гэж учирч болзошгүй гал түймрийн аюулаас хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, байгаль орчин болон нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалсан байдлыг²;

“Галын аюулгүй байдлын норм, нормативын баримт бичиг” гэж галын аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой дүрэм, журам, заавар, норм, стандартыг³ хэлнэ.

Монгол Улсын галын аюулгүй байдлын тухай хуульд 5.1 дүгээр зүйлд зааснаар гал түймрийн улсын хяналтыг хяналтын тухай хууль тогтоомжийн дагуу онцгой

¹ Монгол Улсын төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль, 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/

² 2015 оны 7 дугаар сарын 02 Монгол Улсын галын аюулгүй байдлын тухай /Шинэчилсэн найруулга/, 3.1.4 заалт

³ Мөн тэнд

байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага хэрэгжүүлнэ.

Галын аюулгүй байдлын үндсэн дүрэм болон гал түймрийн улсын хяналтын дүрмийг Засгийн газар батална. Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга гал түймрийн улсын хяналтын ерөнхий байцаагч байх бөгөөд улсын ахлах байцаагч, байцаагчийг томилж, чөлөөлнө. Гал түймрийн шалтгаан, нөхцөлийг тогтоох явцад гал түймрийн улсын хяналтын байцаагч Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 172.4-т заасны дагуу хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулна.

Гал түймрийн улсын хяналтын байцаагч хууль тогтоомж, галын аюулгүй байдлын норм, нормативын баримт бичиг болон итгэмжлэгдсэн лабораторийн дүгнэлтэд үндэслэн шийдвэр гаргана. Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу гаргасан гал түймрийн улсын хяналтын байцаагчийн шийдвэрийг иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтан биелүүлэх үүрэгтэй.

Монгол Улсын Галын аюулгүй байдлын тухай хуулийн **6 дугаар зүйл** зааснаар гал түймрийн улсын хяналтын байцаагч хяналтын тухай хууль тогтоомжид заасан бүрэн эрхээс гадна дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

- Барилга байгууламжийн байршлыг тогтоох ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд ажиллаж мэргэжлийн дүгнэлт гаргах;

- Барилга байгууламжийн зураг төсөл галын аюулгүй байдлыг хангасан эсэх талаар гаргасан дүгнэлт болон магадлалд хяналт хийж шийдвэр гаргах;

- Барилга байгууламжийг барих, ашиглах явцад галын аюулгүй

байдлын шаардлагыг хангасан эсэхэд хяналт тавьж, дүгнэлт гаргах;

- Барилга байгууламжийг ашиглалтад авах улсын комиссын бүрэлдэхүүнд оролцох, хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд санал, дүгнэлт гаргах;

- Гал түймрийн аюултай нөхцөл бий болсон, галын аюулгүй байдлын норм, нормативын баримт бичгийн шаардлагыг ноцтой зөрчсөн үед хяналтын тухай хууль тогтоомжийн дагуу аж ахуйн үйл ажиллагааг түр зогсоох арга хэмжээ авч, хэрэгжүүлэх;

- Аж ахуйн нэгж, байгууллагын барилга байгууламжид шууд, тусгай хамгаалалттай объектод урьдчилан мэдэгдэж, орон сууцанд иргэний хүсэлт, мэдээллийн үндсэн дээр нэвтрэн орж, галын аюулгүй байдлын болон галын техникийн үзлэг хийх, илэрсэн зөрчлийг арилгах тухай албан шаардлага, мэдэгдэл бичих, биелэлтэд хяналт тавих;

- Гал түймэр гарсан тохиолдолд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 172 дугаар зүйлд заасан эрх хэмжээний хүрээнд хойшлуулшгүй арга хэмжээ авч гал түймэр гарсан тухай акт тогтоох, эсхүл гал түймэр гарсан тухай тэмдэглэл хөтлөх;

- Хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх эдэлнэ.

Галын аюулгүй байдлын норм, нормативын баримт бичгийг албан тушаалтан, иргэн үйл ажиллагаандаа удирдлага болгон дагаж мөрдөх үүрэгтэй.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2006 оны 105 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Гал түймрийн улсын хяналтын дүрэм”-д галын

хяналтын зорилго, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, гал түймрийн улсын хяналт явуулах чиглэл, Хяналтын байцаагчийн бүрэн эрхийг тодорхойлсон байна.

Гал түймрийн улсын хяналтыг хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчинд гал түймрийн аюул, эрсдэл үүсгэхээс урьдчилан сэргийлэх, хууль тогтоомж, заавал мөрдөх техникийн зохицуулалтад заасан шаардлагыг сахин биелүүлэх, хэрэглэгчид зөвлөн туслах, дэмжлэг үзүүлэх зарчимд тулгуурлан хэрэгжүүлдэг байна.

Гал түймрийн улсын хяналтыг гал түймрийн улсын хяналтын байцаагч хэрэгжүүлдэг. Гал түймрийн улсын хяналтын ерөнхий байцаагч нь хяналтын ахлах байцаагч, хяналтын байцаагч нарыг томилж, чөлөөлөх бөгөөд гал түймрийн улсын хяналтын байцаагчийн эрх олгож, цуцална.

Гал түймрийн улсын хяналтын байцаагчид эрх олгох шалгалтыг онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага зохион байгуулж, тэнцсэн этгээдэд үнэмлэх, энгэрийн тэмдэг, баталгааны тэмдэг олгоно. Хяналтын байцаагч нь үйл ажиллагаандаа төрийн хяналт шалгалтын хууль тогтоомж, энэхүү дүрмийг удирдлага болгоно. Хяналтын байцаагч нь галын аюулгүй байдлын чиглэлээр мэргэжил эзэмшсэн, мэргэшсэн алба хаагч байна.

Хяналтын ерөнхий байцаагч нь төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий цэргийн байгууллага хүсэлт гаргасан тохиолдолд галын аюулгүй байдлын чиглэлээр мэргэжил эзэмшсэн албан хаагчид зөвхөн тухайн байгууллагын хэмжээнд гал түймрийн улсын

хяналтыг хэрэгжүүлэх хяналтын байцаагчийн эрх олгож болно.

Аж ахуйн нэгж, байгууллага Галын аюулгүй байдлын тухай хуулийн 17.1.2-т заасны дагуу хяналтын байцаагч гэрээгээр ажиллуулж болно. Энэ тохиолдолд хяналтын байцаагч нь зөвхөн тухайн аж ахуйн нэгж, байгууллагын хүрээнд гал түймрийн улсын хяналтыг хэрэгжүүлнэ.

Хяналтын байцаагч нь онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн загварыг нь баталсан үнэмлэх, хувийн дугаар бүхий энгэрийн тэмдэг, дардас, заавал биелүүлэх албан шаардлага, дүгнэлт, мэдэгдэл, гал түймэр гарсан тухай акт, тодорхой үйл ажиллагааг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн түр зогсоох тухай тогтоолын хэвлэмэл хуудас, хяналтын хуудас хэрэглэнэ.

Хяналтын байцаагч хууль тогтоомж, энэхүү дүрмээр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй, зөрчсөн бол холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу зохих хариуцлага хүлээлгэнэ.

Нэг. Монгол төрийн байгаль хамгааллын үндэс

Гал түймрээс сэргийлэх нь Хүннү гүрний өмнөх үеэс эхлэн тавигдсан гэж эрдэмтэд үздэг. Модун Шаньюй хаан “Газар бол улсын үндсийн үндэс мөн” гэж айлдсан нь Монгол төрийн байгаль хамгаалах бодлогын тулгуур нь гал түймрээс хамгаалах болж байжээ. XII зууны үед Хэрэйд аймгийн Ван хаан Богд уулыг анх дархлан тахиж “Хан уул” хэмээн нэрлэж, түүний ой мод, ан амьтныг хамгаалж ирсэн нь Монгол Улсын дархан цаазтай газруудын хамгийн ууган нь төдийгүй дэлхийн дархан цаазтай газруудын хамгийн анхдагч гэж зүй ёсоор тооцогддог.

Энэ нь бидний өвөг дээдэс байгаль орчноо хуульчлан хамгаалж байсны тод жишээ юм. Монголчууд 2200 жилийн тэртээгээс өөрийн гэсэн хууль цаазаа гарган дагаж ирсэн бөгөөд түүний дотор байгаль орчин, газар, ус, ан амьтан, жигүүртэн шувуу, ой мод, бэлчээр нутгаа хамгаалан гаргасан зүйл заалтууд багагүй хувийг эзэлдэг. Мөн байгаль орчин, хүн, мал, эд зүйлээ ой хээрийн түймрээс хамгаалах, түймэр тавьсан этгээдийг илрүүлэх талаар гарсан заалтууд олон байдаг.

Монголчуудын байгаль орчноо хамгаалах ёс, зан заншил уламжлал, шашны зан үйл, сургаал, хууль цааз дотроос ой хээрийн түймэрт тавих заалт нь онцгой байрыг эзэлдэг Тухалбал: Монгол гүрний Үндсэн хуулийн дайтай хууль болох Чингисийн Их Засаг хуульд (1189-1206 он) “Өвс ногоо ургасан хойно газар нүхлэх, гал алдаж малын бэлчээр шатаах аваас хатуу цээрлүүлэх”, Алтан хааны цааз бичигт (1507-1582 он) Муу санааны үүднээс түймэр тавихад хариуцлага хүлээлгэхээр заажээ.

Их засаг хууль

Гал түймэртэй тэмцэх явдлыг улсын өндөр зэрэглэлийн ажилд (дайнтай адил) тооцож тухайн үед гарч байсан тулгар хуулиудад чухал заалт (зурвас)-ыг оруулж байжээ.

Жишээ нь: Их эзэн Чингисийн “ИХ ЗАСАГ” хуулийн тавдугаар бүлгийн хоёрдугаар зүйлийн 34 дугаар заалтад (зурваст)

-Бэлчээрийг эвдсэнийг хүндээр шийтгэмүй, өвс ногоо гарсан хойно газрыг нүхэлсэн ба гал алдаж бэлчээр шатаагсдыг нэгэн гэрээр алмуй. (Гэр бүлээр нь цаазлах) зэрэг заалт оруулж байсан бол түүний үндсэн дээр залгамж болон гарч байсан

дараагийн “Халх журам” хэмээх хуулийн есдүгээр зүйлийн нэг дэх заалтад:

Хэн хүн түймэр алдваас, хэдэн хүн бөгөөс төдий хөл (мах) аваад, юу түлбээс түүнийг төлөөд, алданги нь тав бай, алдагч хүн өөрөө унтрааваас хөл алданги үгүй, хэн хүн гэрчилбээс гэрчлэгч хүн нэг хөл идээд, алдангиас үлдсэн дөрвийг түймэр унтраагч бусад улс хуваан ид. Улс дунд түймэр шатааваас аль ойр улс зартай заргүй очиж унтраа;

Зар сонссон байж ноён хүн эс мөрдвөөс нэг морь ав, ямбатан сайд даргаас үхэр ав, энгийн иргэнээс хонь ав, хэн хүн зар тасалбаас энгийн зэргээр баалж бай, хүн үхвээс хүн алсны хагас янзаар баалж бай, гэсэн нь гал унтраахад ард ноёнгүй цөм адил тэгш оролц гэсэн шударга шийдвэр болсон заалт байжээ.

Мөн хуулийн хоёрдугаар зүйлд :

Нүүсэн нутгаас гарснаас хойш гурав хоногоос нааш буцааж болохгүй, нүүсэн нутгийн галаа , унтраа, эс унтрааваас шүдлэн морь авч бай....гэсэн заалтууд орсноос гадна гал түймэр тавьсан хүнийг мэдээлсэн хүнийг шүдлэн хониор, түймэр тавигчийг барьж ирсэн хүнийг иргэн хониор, гал унтраахад идэвхтэй оролцсон хүнийг төрийн албанаас чөлөөлдөг, гал унтрааж яваад амь алдсан бол ар гэрт нь зургаан есөн бодоор төлбөр өгдөг тухай өгүүлсэн зэрэг баримтууд байдаг байна. Ер нь хээрийн гал түймэр гаргасан хүн өөрөө өөрийгөө илчилж ял зэмээ хүлээж, тавьсан галаа унтраахад идэвхтэй оролцдог уламжлал монголчуудад байсан.

Гал алдаж түймэр гаргахыг хатуу хориглов. Хэрэв хэн нэгэн хүн хайхрамжгүйн улмаас гал алдаж

түймэр тавьсан байвал түүнийг гэр бүлийнх нь хамт хүйс тэмтрэх ял шийтгэмүй. 1620 оы Их цаазын 72-р зүйлд Түймэр алдваас тавт хэн үзсэн хүн ав юугаар төлвөөс төлөөтэй. Монгол-Ойрадын цаазад (1640-1761 он) “нүүхдээ галаа унтраах, өвс ургамал, ойг хамгаалах талаар заасан байдаг”.

Халх журам хуульд (1709-1790он) Түймэр гарваас заргай заргүй ирж унтраах, эс ирвээс ямбатан сайдыг бод мал, энгийн хүнийг бог малаар торгохоор заасан нь эртний хууль цаазад ял шийтгэлийг ялгамжтай оногдуулдаг байсан ба санкцын хэрэгжилтийг үр дагавраар нь ангилан зааж өгсөн нь бидний өвөг дээдэс эрхзүйн өндөр соёлтой байсныг гэрчилж байна.

Алтан хааны цаазын бичгийн Хүн амины хэргийн тухай нэгдүгээр бүлгийн долдугаар зүйлд “Түймэрт хүнийг үхүүлбээс гурван ес, хүн тэмээний алинаар орлуул, гар хөлийг түлбээс хоёр ес, нүүрийг түлбээс таван ес”, наймдугаар зүйлд “Муу уршгаар буюу муу санаагаар түймэр тавибаас нэг хэсэг занчиж, есөн есөөр торго” гэсэн нь цээрлүүлэх хэм хэмжээтэй санкцыг хэрэгпэж байсныг нотолж байна.

Монгол Ойрадын их цаазын 61-р зүйлд “Өсөрхөж түймэр тавибал хэвээр болтугай сайн хүнийг албал довтолтугай. Дунд хүнийг албал гучин бэрх гурван зуун мал автугай адаг хүнийг албал арван таван ес бэрх тэргүүдтэй ав.

Монголчууд хууль цааздаа ой хээрийн түймэр тавьсан гэмт этгээдэд цээрлүүлэх хэм хэмжээтэй санкцыг хэрэглэж байснаас гадна ой хээрийн түймэр илрүүлсэн, унтраасан, түймрээс хүн, мал, эд хөрөнгө аварсан этгээдэд

урамшуулах хэм хэмжээтэй санкцыг өргөнөөр хэрэглэж ялыг ялгамжтай оногдуулдаг байжээ. Тухайлбал: Алтан хааны цаазын бичгийн мал сүргийг аюулаас аврах талаар долоодугаар бүлгийн 81-р зүйл түймрээс тэмээ гаргаваас тэмээ бүрээс нэг хонь ав.

Халхын шинэ олдсон цааз бичгийн арван найман хуулийн 58-р зүйл “Түймэр алдсан хүнийг хэн үзсэн нэг морь тавлаж ав”.

Монгол-Ойрадын Их цааз 60-р зүйл “Нүүсэн нутгаас хүн гал унтраавал хонь ав. Түймэрт үхэх хүнийг аварвал тав ав, Түймэр, ус хоёрт туслах гэсэн хүн үхвэл бэрхтэй ес ав, Унасан унаа нь үхвэл бэрхтэй босгож ав, Боол хүн, харавч хуяг гаргавал нижгээд морь ав. Лоовууз, хуяг гаргавал морь хонь хоёр ав. Гэр бараа эд хаваар гаргавал морь, үхэр авч хувааж ид түймрээс хэдэн сүрэг мал гаргавал хоёрыг ав, цөөнөөс нэгийг ав гэж заажээ.

Торгуул бол Монголын эрүү иргэний түүнчлэн захиргааны шинж чанартай бүх хэргүүдэд оногдуулж байсан ял шийтгэлийн нэг төрөл мөн. Торгуулийн хэмжээг хэргийн хүнд хөнгөнийг харгалзан малаар бодож торгодог байжээ. Малаар торгодог шийтгэлийг нэг ес, хоёр ес, гурван ес, дөрвөн ес, таван ес, зургаан ес, долоон ес, найман ес, есөн ес хэмээн тогтоодог байсан ба нэг ес нь дөрвөн бод, таван бог малаас бүрддэг байжээ.

Гэхдээ торгуулийн есийн хэмжээг Монголын эртний хуулиудад харилцан адилгүй тогтоож байсан байна. Жишээ нь: 1507 оны Алтан хааны цаазын бичигт есийн хэмжээ нь адуу хоёр, үхэр хоёр, хонь ямаа нийлээд тав, бүгд ес, Бусад цаазын бичигт янз янзаар тайлбарласан

байна. Тухайлбал “Халх журам”-д есийн: дөрөв нь бод, тав нь хонь гээд, тавын хэмжээ гэвэл: хоёр нь шүдлэн, үхэр, гурав нь шүдлэн хонь гэсэн байхад, “Монгол цаазын бичиг”-т ялын есийн тоо нь хоёр морь, хоёр шар үхэр, хоёр үнээ, хоёр хонь, нэг бяруу; тавын тоо нь: нэг шар үхэр, нэг үеэ, нэг хонь, хоёр бяруу гэжээ.

Түүхэн уламжлалыг судалж үзэхэд Монголын эртний хууль цаазад ой хээрийн түймэр тавих гэмт хэргээс хамгаалах заалтуудын ялын төрөл нь ихэвчлэн хүний амьдралын үндсэн эх сурвалж болох малаар торгох хэлбэрээр илэрдэг ба тэр нь хохирол хөрөнгө чинээний байдлыг харгалзан ялыг ялгамжтай оногдуулдаг онцлог шинжтэй байсан. Мөн эртний эрүүгийн хууль цаазад санкцын хэрэгжилтийн үр дагавраар нь ангилан зааж өгсөн нь бидний өвөг дээдэс, хууль цаазын өндөр мэдлэгтэй байсныг нотолж байна. Мөн цээрлүүлэх санкцаас гадна урамшуулах санкцыг хууль цаазандаа өргөнөөр хэрэглэдэг байжээ. Тухайлбал:

1. Цээрлүүлэх нь хэм хэмжээтэй санкцтай цааз бичиг Алтан хааны цаазын бичгийн долоон хүн амины хэргийн тухай нэгдүгээр бүлгийн долоодугаар зүйлд Түймэрт хүнийг үхүүлбээс гурван ес, хүн тэмээний алинаар орлуул, гар хөлийг түлбээс хоёр ес, нүүрийг түлбээс таван ес, наймдугаар зүйлд Муу уршгаар буюу муу санаагаар түймэр тавибаас нэг хэсэг жанчиж, есөн есөөр торго. Мичин жилийн их цаазын (1620 он) 72-р зүйл Түймэр алдваас тавт хэн үзсэн хүн ав юугаар төлөвөөс төлөөтэй.

2. Урамшуулах хэм хэмжээтэй санкцтай цааз бичиг Алтан хааны цаазын бичгийн мал сүргийг аюулаас

аврах талаар долоодугаар бүлгийн 81-р зүйл Ус шавагтай газар болон түймрээс тэмээ гаргаваас тэмээ бүрээс нэг хонь ав.

Халхын шиго олдсон цаазын 18 дугаар хуулийн 58-р зүйл Түймэр алдсан хүнийг хэн үзсэн нэг морь тавлаж ав. Төлсөн алданги тавт юугаар төлбөөс төлөөстэй буй хүн үхлээс аюултай буй хэмээжээ.

Судалгаанаас дүгнэхэд Монголын эртний хууль цаазад ой хээрийн түймэр тавьсан этгээдэд ял шийтгэлийг хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх журмаар хатуу чанд ялгамжтай оногдуулж, цээрлүүлэх болон урамшуулах хэм хэмжээтэй санкцыг хэрэглэж, санкцын хэрэгжилтийг үр дагавраар нь англаж байсан нь бидний өвөг дээдэс, хууль цаазын өндөр мэдлэгтэй байсныг гэрчилж байна. Монгол орны байгаль олон зуун жилийн турш онгон сайхнаараа хадгалагдаж ирсэн нь өвөг дээдсийн маань эх дэлхий байгальтайгаа зөв зохистой харьцан хамгаалж, байгаль шим ертөнцөө тахин шүтэж ирсэн зан үйлтэй шууд холбоотой юм.

Ардын Засгийн газрын 1922 оны 1 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 35 дугаар хуралдаанаас “Усан хөөргийн газар” байгуулах шийдвэр гаргасан нь Гал түймэртэй тэмцэх байгууллагыг түүхэн замналын эхлэл бөгөөд 1935 оны 6 дугаар сарын 15-ны өдрийн Сайд нарын зөвлөлийн 21 дүгээр тогтоолоор Дотоодыг хамгаалах газрын харьяанд Гал түймрийг эсэргүүцэх хэлтсийг байгуулсан. БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 1971 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн 328/432 дугаар тогтоолоор Галын аюулаас хамгаалах газар, 1991 оны 3 дугаар сарын 15-ны өдрийн Монгол Улсын

Засгийн Газрын 90 дүгээр тогтоолоор Хууль зүй дотоод хэргийн яамны хэрэгжүүлэгч агентлаг Гал түймэртэй тэмцэх газар болон ажиллаж байгаад Монгол Улсын Засгийн газрын 2004 оны 1 дүгээр сарын 7-ний өдрийн шийдвэрээр Гамшгаас хамгаалах ерөнхий газар буюу Онцгой байдлын ерөнхий газрын Гал түймэртэй тэмцэх газар болж үүргээ гүйцэтгэж байна. Түүхэн баримтаас үзэхэд эрс тэс уур амьсгалтай Монгол орны хувьд бүхэлдээ болон хэсэгчилсэн байдлаар байгалийн гамшигт нэрвэгдсээр ирсэн байдаг. Тийм ч учраас манай улсын хувьд байгалийн гамшигтай тэмцэх асуудлыг өнгөрсөн зууны тавь, жараад оны үеэс эхлэн төрийн бодлогын хэмжээнд авч үзэх болсон байна. Энэхүү тайван цагийн үүрэг зорилтыг улам тодорхой болгох, үйл ажиллагаагаа байгалийн гамшиг, ослын аюулаас авран хамгаалахад чиглүүлэх шаардлага тулгарах болж, зайлшгүй өөрчлөлт, шинэчлэлийн суурь тавигдсан нь 1990-ээд он.

Хүний нийгмийн хязгааргүй хэрэглээ, хөгжил, тэлэлт байгаль дэлхийг хайр найргүй сүйтгэсний хариуг байгаль өөрөө барьж эхлэв. Гамшиг осол, дэлхий дахинаа аюулын харанга дэлдэх үзэгдэл олширч буйд олон улс цочирдож, энэ талбарт шинэ хандлага нэгэнт бий болов. Тэрчлэн дэлхийн хэмжээнд улс төрийн уур амьсгалын дулаарал эхэлж, социалист орнуудын батлан хамгаалах бодлогод өөрчлөлт гарч эхэлсэн байна. Монгол Улсын хувьд ч улс орноороо шинэ тогтолцоонд шилжих өөрчлөл байгуулалтын замд буцалтгүй орсон байлаа. Энэхүү нийгмийн нэг тогтолцооноос нөгөөд шилжих түүхийн хариуцлагатай цаг

үед бүх салбарт өөрчлөлт шинэчлэлийн уур амьсгал орсон нь Иргэний хамгаалалтын байгууллагыг тойроогүй юм.

Төрөөс батлан хамгаалах талаар баримтлах бодлого, чиглэл өөрчлөгдөхийн зэрэгцээ манай орны хэмжээнд тохиолдох байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшиг осол, хүн малын гоц халдварт өвчний гаралтын тоо, хамрах хүрээ, хохирлын хэмжээ жилээс жилд өссөн зэргээс Иргэний хамгаалалтын байгууллага үйл ажиллагаагаа дэлхий нийтийн жишигт ойртуулан нийцүүлэх, Иргэний хамгаалалтын тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлага зүй ёсоор тавигдсан байна.

Ингээд Улсын иргэний хамгаалалтын газрын даргын 2001 оны 15 дугаар тушаалаар Засгийн газрын тохируулагч агентлаг Иргэний хамгаалалтын газрын өнөөгийн байдлын оношилогоо, шинжилгээ, дүгнэлт, ирээдүйн дүр төрхийг тодорхойлох төслийн багийг томилон ажиллуулжээ. Тус төслийн багийн ахлагчаар Иргэний хамгаалалтын газрын хэлтсийн дарга, хурандаа О.Намхай ажиллаж, гишүүдэд Ж.Энхбаяр, Г.Дашдаваа, Л.Пүрэвдорж, Б.Дорждагва, М.Сүхбаатар, Ш.Даваажав, Я.Жаргалсайхан, С.Содгэрэл, одоогийн ОБЕГ-ын дэд дарга, хурандаа Б.Ууганбаяр, үндэсний зөвлөхөөр Засгийн газрын ахлах референт Э.Сумьяа нар ажиллажээ.

Улмаар төслийн багаас гаргасан судалгааны тайланд үндэслэн Гамшгийн удирдлагын тухай хуулийн төсөл боловсруулагдаж, 2001 оны 12 дугаар сард Төрийн ордонд “Монгол Улсад гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх менежментийн тогтолцоог

боловсронгүй болгох нь” үндэсний бага хурал анх удаа зохион байгуулагдаж, гамшгийн удирдлагын шинэчлэлийг хийх талаарх цогц асуудлыг хэлэлцэж, гамшигтай тэмцэх бие даасан байгууллага бий болох суурь тавигдаж эхэлжээ.

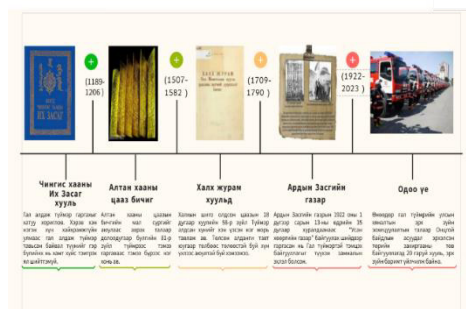
Гэхдээ энэхүү шинэчлэлт өөрчлөлтийн зам шулуухан, дардан байсангүй. Энэ тухай хошууч генерал О.Үржин нэгэнтээ “Шинэ хуулийн төсөл хэлэлцүүлэгдэх явцад Ж.Гүррагчаа сайд Иргэний хамгаалалтын газартай Галын байгууллагыг нэгтгэх хэрэгтэй гэсэн санал хэлж байсан бол Ерөнхий сайд Н.Энхбаяр Улсын нөөцийн газрыг оруулах нь зүйтэй гэж энэ гурван байгууллагын зангилаа гарсан. Байнгын хорооны хурал дээр М.Далайхүү гишүүн цэргийн цолыг яах юм бэ гэсэн асуулт тавьж, хурал даргалж байсан Байнгын хорооны орлогч дарга Д.Базарсад цолтой байхаар асуудлыг авч гарч байсан” хэмээн дурссан байдаг.

Харин Улсын Их Хурал “Гамшгаас хамгаалах тухай” хуулийг 2003 оны 6 дугаар сарын 20-нд батлан гаргав. Тус хуулийг хэрэгжүүлснээр гамшгаас хамгаалах эрхзүйн орчин, байгууллагын бүтэц, чиг үүрэг, зохион байгуулалт, Засгийн газрын бүтцийн хүрээнд эзлэх байр суурь, үйл ажиллагааны хэрэгжилт, эдийн засаг, гадаад харилцаа зэрэгт олон эерэг өөрчлөлт гарчээ.¹

Ийнхүү өнөөдрийн Онцгой байдлын алба бий болж, даян дэлхийн ижил төрлийн байгууллагатайгаа хөл нийлүүлэн

алхах эрх зүйн үндэс нь тавигдсан байна. Гал түймрийн улсын хяналтын түүхэн үечлэлийн 5 хэсэгт хуваан авч зураг нэгт үзүүллээ.

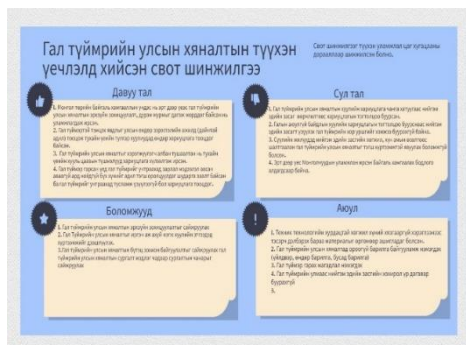
Зураг 1. Гал түймрийн улсын хяналтын түүхэн үечлэл

Монголчууд 2200 жилийн тэртээгээс өөрийн гэсэн хууль цаазаа гарган дагаж ирсэн бөгөөд түүний дотор байгаль орчин, гал түймрээс сэргийлэх эрхзүйн зүйл заалтууд багагүй хувийг эзэлдэг. Мөн Монголчуудын байгаль орчноо хамгаалах ёс, зан заншил уламжлал, шашны зан үйл, сургаал, хууль цааз дотроос ой хээрийн түймэрт тавих заалт нь онцгой байрыг эзэлдэг байсан одоогоос 101 жилийн өмнөөс өнөөдрийн гал түймэртэй тэмцэх байгууллага, түүний дотор гал түймрийн улсын хяналтын үйл ажиллагааг эхэлж байсан түүхтэй.

¹ Онцгой байдлын байгууллагын Хөгжил дэвшилийн 15 жил. УБ., 2019 он

**Зураг 2. Гал түймрийн улсын
хяналтын түүхэн үечлэлд хийсэн свот
шинжилгээ.**

Гал түймрийн улсын хяналтын түүхэн үечлэлийг он цаг дарааллаар харьцуулж свот шинжилгээний аргаар дүгнэхэд давуу тал нь Монгол төрийн байгаль хамгаалах бодлого, гал түймрээс хамгаалах талаар эрх зүйн зохицуулалт нь түүхэн уламжлалаа хадгалж ирсэн боловч хариуцлагын тогтолцоо буурах хандлагатай байна. Улмаар гал түймэр гарах эрсдэл нэмэгдэж нийгэм эдийн засгийн хохирол үр дагавар буурахгүй өсөх аюул бий болсон. Мөн гал түймрийн улсын хяналтын эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулж иргэн аж ахуй нэгж хуулийн этгээдэд хүртээмжийг дээшлүүлэх боломжууд байна.

Дүгнэлт

Гал түймрийн улсын хяналт гэж учирч болзошгүй гал түймрийн аюулаас хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, байгаль орчин болон нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалсан байдлыг ойлгож болно.

Судалгаанаас дүгнэхэд Монголчууд 2200 жилийн тэртээгээс өөрийн гэсэн Галын аюулгүй байдлын хууль цаазаа гарган дагаж ирсэн бөгөөд түүний дотор байгаль орчин, газар, ус, ан амьтан, жигүүртэн шувуу, ой мод, бэлчээр нутгаа хамгаалан гаргасан зүйл заалтууд багагүй хувийг эзэлдэг. Мөн байгаль орчин, хүн, мал, эд зүйлээ ой хээрийн түймрээс хамгаалах, түймэр тавьсан этгээдийг илрүүлэх талаар гарсан заалтууд олон байдаг. Монгол төрийн байгаль хамгааллын үндэс, гал түймрээс сэргийлэх нь Хүннү гүрний өмнөх үеэс эхлэн тавигдсан гэж эрдэмтэд үздэг¹. XII зууны үед Хэрэйд аймгийн Ван хаан Богд уулыг анх дархлан тахиж “Хан уул” хэмээн нэрлэж, түүний ой мод, ан амьтныг хамгаалж ирсэн байдаг.

Гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, галын аюулгүй байдлыг хангах, түүний хяналтын тогтолцоо нь Монголын эртний хууль цаазад ой хээрийн түймэр тавьсан этгээдэд ял шийтгэлийг хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх журмаар хатуу чанд ялгамжтай оногдуулж, цээрлүүлэх болон урамшуулах хэм хэмжээтэй санкц хэрэглэж, санкцын хэрэгжилтийг үр дагавраар нь ангилж байсан нь бидний өвөг дээдэс, хууль цаазын өндөр мэддэгтэй байсныг гэрчилж байна. Монгол орны байгаль олон зуун жилийн турш онгон сайхнаараа хадгалагдаж ирсэн нь өвөг дээдсийн маань эх

¹ Ц.Цэцэгжаргал, М.Эрдэнэчимэг. МУИС-ын эрдэм шинжилгээний бичиг. 2002. №187 (13)

дэлхий байгальтайгаа зөв зохистой харьцан гал түймрээс хамгаалж, байгаль шим ертөнцөө тахин шүтэж ирсэн зан үйлтэй шууд холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл гал түймрийн улсын хяналтын эрх зүйн болон удирдлагын зохицуулалттай байж иржээ.

Өнөөдөр гал түймрийн улсын хяналтын эрх зүйн зохицуулалтын талаар Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад 20 гаруй хууль, эрх зүйн баримт үйлчилж улсын хэмжээнд гал түймрийн улсын хяналтын нэгдсэн тогтолцоо бүрэлдэн бий болсон байна. Гэвч галын аюулаас урьдчилан сэргийлэх удирдлага зохион байгуулалт урьдчилан сэргийлэх ажил үүрэг нэн эртнээс уламжлагдан ирсэн хуулийн зүйл заалт нь өнөөдөр мөрдөгдөж байгаа гал түймрийн улсын хяналтын эрх зүйн зохицуулалтын талаар мөрдөгдөж байгаа хууль, эрхзүйн баримт бичгүүдтэй харьцуулахад хариуцлагын тогтолцоо буурах хандлагатай байгаа нь гал түймэр гарах эрсдэл нэмэгдэж нийгэм-эдийн засгийн хохирол үр дагавар буурахгүй өсөх аюул бий болсон байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 1992., №1.

- Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2017.,

- Галын аюулгүй байдлын тухай тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл., 2015.

- Бурмаа.Н, Төрийн хяналт, УБ., 2017

- Ганхуяг.О Гал түймэр унтраах тактикийн гарын авлага. УБ., 2018.

- Баттөмөр.С, Энхтүвшин.Б, Булганхангай.Л нарын Гал түймэр унтраах үйл ажиллагааны удирдлага. УБ., 2021.

- Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын А/154 дүгээр тушаал, Галын аюулгүй байдлын дүгнэлт гаргах журам. УБ., 2021.

- Гамшиг судлалын хүрээлэн. 2004-2020 оны статистик мэдээ.

- Түмэннасан.Т, Гал түймрийн улын хяналтад цахим системийг нэврүүлэх нь магистрийн ажил. УБ., 2021.

- МУИС-ийн эрдэм шинжилгээний бичиг. 2002. №187 (13)

- Онцгой байдлын байгууллагын Хөгжил дэвшилийн 15 жил. УБ., 2019.

- <https://www.1212.mn/mn>

ГАЗРЫН ТОСНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ АГУУЛАХ БОЛОН ШАТАХУУН ТҮГЭЭХ СТАНЦЫН ГАЛ ТҮЙМРИЙН АЮУЛЫГ ҮНЭЛЭХ АРГА ЗҮЙ

Я.Соёлсайхан

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Товч агуулга: Монгол Улсын хүн амын төвлөрөл болон эдийн засгийн өсөлтийг дагаад гал түймрийн тоо, хохирлын хэмжээ жил бүр өсөн нэмэгдсээр байгаа энэ цаг үед гарч болох эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг судлан тодорхойлохыг зорилоо.

Түлхүүр үгс: Газрын тосны бүтээгдэхүүн, шатахуун түгээх станц, гал түймэр, аюул, эмзэг байдал, эрсдэл, үнэлгээ.

Abstract: Following Mongolia's population concentration and economic growth, it is intended to explore ways to prevent the risks that may arise at a time when the number of fires and casualties continues to increase each year.

Key words: Gas oil products, gas stations, fires, hazards, vulnerabilities, risks and assessments.

Оршил

Монгол улсын хөгжлийн чиг хандлагад нөлөөлөх стратегийн ач холбогдол бүхий бүтээгдэхүүний нэг нь газрын тосны бүтээгдэхүүн бөгөөд эдийн засгийн суурь үнийг бүрдүүлэгч, импортоос бүрэн хамааралтай бөгөөд түлш эрчим хүчний аж үйлдвэрийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. Сүүлийн жилүүдэд түлш шатахууны эрэлт хэрэгцээний байнгын өсөлт нь юун түрүүнд авто тээврийн хэрэгслийн тоо огцом өссөнтэй холбоотой. Түүнээс гадна уул уурхай ба хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжиж байгаатай холбогдон түлш шатахуун тэр дундаа дизель түлшний хэрэглээ огцом нэмэгдэж байна. Монгол Улсын газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээ цаашид жилд 10 хувийн өсөлттэй өсөн нэмэгдэх хандлагатай байна.

Нэг. Гал түймрийн аюултай эмзэг байдал үүсгэж байгаа орчин

Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын гал түймрийн аюулгүй байдлыг хангахад нутаг дэвсгэрт орших объектуудын аюулгүй байдлыг хангах нь нэн чухал юм. Үүнд:

- Ерөнхий төлөвлөлт
- Ачиж буулгах байгууламж
- Насосын станц
- Дамжуулалтын шугам хоолой
- Нутаг дэвсгэрт байрлах объект г.м

ШТС-ыг суурин, зөөврийн, хөдөлгөөнт гэж 3 ангилдаг байна. Хот суурин газар, авто замын дагуу суурин ШТС-ыг байрлуулах ба барилга байгууламж нь гал тэсвэршилтийн II-оос доошгүй зэрэглэлтэй байхаар тодорхойлогдсон байдаг.

Зураг 1. Шатахуун түгээх станцын схем зураг

Барилгын материалын хийц бүтээцийн галын аюултай эсэхийг, физик химийн шинж чанараар нь, шатдаг, шатдаггүй, уугин шатдаг, хортой утаа гаргадаг чанаруудаар ангилан хувааж үзэж болно. Үүнийг хүснэгт-1-ээс: шатах чадвар, дөллөж авалцан асах чадвар, гадаргуу дээрх дөлний тархалт, утаа үүсэх чадвар ба хордуулах чанар зэргийг харж болно.

Хүснэгт 1. Шатах чадвар

Барилгын материалын галын аюулын шинж чанар	Материалын төрөл		Барилгын материалын галын аюулын шинж чанар нь галын ангилал, бүлгээс шалтгаалана					
			КМО	КМ1-бага зэрэг	КМ2-дунд зэрэг	КМ3-ердийн шатдаг /хэвийн/	КМ4-хялбархан шатдаг /хүчтэй/	КМ5-хялбархан шатдаг /шаталтын хурд өндөртэй/
Уугин шатдаг, шатдаг, шатдаггүй материалын төрөл	Шатдаггүй	Чулуун хөвөн, шил	Шатдаггүй	Муу Ш1	Дунд Ш1	Ердийн шатдаг ЕШ2	Хял Ш3	Хял-хурдтай Ш4
	Муу шатдаг	Гипсон хавтан, шахмал картон						
	Шатдаг	Хуванцар төрлийн хавтан						
Шатдаг удаан шатдаг	Үртэс, шилэн хөвөнтэй холисон хавтан, Мөн хялбар шатдаг хар цаас			Ш1-Бага зэрэг шатдаг	Ш2-дунд зэрэг шатдаг	Ш2-дунд зэрэг шатдаг	Ш2-дунд зэрэг шатдаг	Ш3-хялбархан шатдаг
Утаа үүсгэн шатдаг	Утаа бага гаргах полистролбетон, утаа гаргадаг хавтан			У2-Дунд зэргийн утаа ялгаруулах чадвартай	У2-Дунд зэргийн утаа ялгаруулах чадвартай	У3-Дунд зэргийн утаа ялгаруулах чадвартай	У3-Дунд зэргийн утаа ялгаруулах чадвартай	У3-Дунд зэргийн утаа ялгаруулах чадвартай
Хортой утаа үүсгэгч материал	Бага аюултай цаас /Онц аюултай/ төрөл бүрийн полимер материал			Х2-дунд зэргийн аюултай	Х2-дунд зэргийн аюултай	Х2-дунд зэргийн аюултай	Х3-өндөр зэргийн аюултай	Х4-Онцгой аюултай
Галын дөл гаргаж дөллөн шатаж тархах				ТҮ1-Дөллөн тархдаггүй	ТҮ1-Дөллөн тархдаггүй	ТҮ2-Бага зэрэг дөллөн тархдаг	ТҮ2-Бага зэрэг дөллөн тархдаг	ТҮ4-Дөллөн шатаж тархдаг

Газрын тосны бүтээгдэхүүнийг түгээх ШТС нь галын аюулгүйн норм

дүрмээр далд савны парк, орлого буулгах, автомашинд шатахуун

түгээх талбайнуудын орчин нь галын аюулгүйн норм дүрмээр В-1, В-I нь галын ангиллын тэсэрч дэлбэрэх бүсэд багтдаг болно.

ШТС-ын эмзэг байдлын бүс нь далд сав, тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслийн эргэн тойрны орон зайд үүсгэж байгаа хий уур нь, агаартай холилдон холимог хий үүссэн байдаг тул энэ нь аюултай орчин юм. Энэ орчныг 3 хэмжээст бүсээр илэрхийлэгдэг байна.

ШТС-ын нутаг дэвсгэрийн, барилга байгууламжийн хамаарал бүхий орон зайг галын болон тэсрэх аюултай байдлаар нь 3 бүс болгон хуваана. Үүнд:

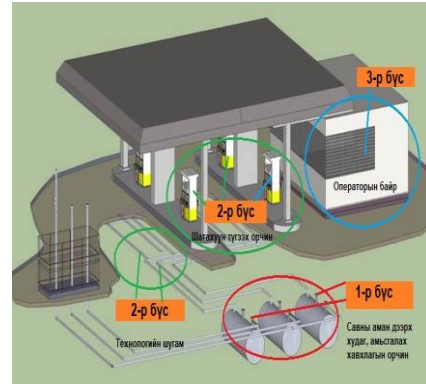
1-р бүс. Байнгын тэсрэлтийн аюултай орчин.

2-р бүс. Үйл ажиллагааны үед тэсрэмтгий холимог үүсч болзошгүй орчин.

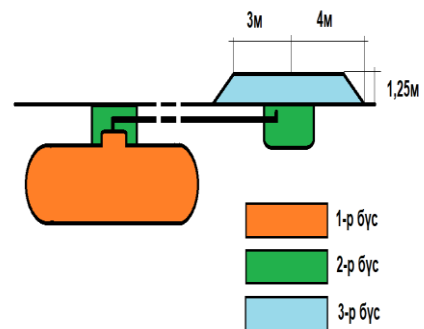
3-р бүс. Осол гэмтлийн үед үүсдэг тэсрэмтгий холимог хийн орчин.

Энэ орон зайн бүсийг Монгол улсын Үйлдвэр худалдааны сайдын 2002 оны 27 тоот тушаалаар батлагдсан ШТС-ын галын аюулгүйн дүрэм, Английн АРЕА/ІР- ийн зөвлөмж зэргийг үндэслэн тооцсон байдаг.

Зураг 2. ШТС-ийн аюултай бүсүүд

Далд савны орчинд үүсдэг хийх холимгийн орон зайн бүсчлэл доорх зургаас харна уу.

Шатамхай шингэн хадгалах сав нь газрын гүнд байхдаа газрын гүний динамик үйлчлэл болон газар хөдлөлийн чичирхийллийн тодорхой хүчийг чадвартай байдаг нь давуу тал юм.

Богино хугацаанд эрчимжил ихтэй борооноос эсвэл урт үргэлжлэн хайлах мөсний улмаас усны төвшин түргэн зуур богино хугацаанд эрч нь н туу жалгыг, даван хальж газрын гадарга дээгүүр урсан ШТС-ын далд сав парк цас, орлого, зарлагын худаг руу дамжин орсноор тухайн устай шатахуун савнаасаа хальж урссанаар

их хэмжээний талбайг галын аюулын эмзэг байдалд хүргэдэг. Шатахууны хувийн жин нь усны хувийн жингээс хөнгөн тул усны мандал дээгүүр хавж байхдаа гал авалцах магадлал өндөр юм. Харьцангуйн нягт, харьцангуй хувийн жин гэсэн нэгж ухагдахуунаар аливаа бодисын физикийн шинжийг илэрхийлдэг болно. (бензиний шаталтын тархалтын хурд 10 кг/м³/сек).

Гамшгийн өмнөх төвшинд авч үзвэл шатахууны агуулах болон шатахуун түгээх станц нь болзошгүй техникийн холбогдолтой ослоос урьдчилан сэргийлсэн бэлэн байдлын төлөвлөгөөтэй байхаас гадна техник технологийн аюулгүй ажиллагаа, галын аюулгүй байдлыг сайтар хангасан аливаа осол гарах тохиолдолд байнгын бэлэн байдалтай байх шаардлагатай.

Зураг 4. ШТС дээр гал гарах тохиолдлыг хувиар үзүүлсэн байдал

Газрын тосны бүтээгдэхүүний үндсэн үзүүлэлт:

Газрын тосны бүтээгдэхүүний галын аюулын үндсэн үзүүлэлт нь авалцан асах температур, өөрөө авалцан асах температур, дөл тархах хязгаарын температур, дөл тархах

хязгаарын концентраци зэрэг болно. Энэхүү үндсэн үзүүлэлтүүдийг урьд өмнө туршилт судалгааны үр дүнд гаргасан бөгөөд манай улсад их хэмжээгээр ашиглагддаг бүтээгдэхүүний үзүүлэлтийг дараах хүснэгтээс харж болно.

Хүснэгт 2. Газрын тосны бүтээгдэхүүний галын аюулын үзүүлэлт

Газрын тосны бүтээгдэхүүний төрөл	Шатах ангилал	Температур °C		Дөл тархах хязгаарын температур °C		Дөл тархах хязгаарын концентраци %	
		Авалцан асах	Өөрөө авалцан асах	Доод	Дээд	Доод	Дээд

1	2	3	4	5	6	7	8
Бензин							
Онгоцны түлш	ХАА	-37	440	-37	-17	1,3	8,0
А-80	ХАА	-27	-	-	-	0,76	5,16
АИ-92	ХАА	-32	-	-	-	0,76	5,16
АИ-95	ХАА	-39	-	-	-	0,76	5,16
Дизель түлш							
А, Гост 305-82	ХАА	37	333	35	75	-	-

• Тайлбар: ХАА-Хялбар авалцан асах шингэн

Газрын тосны бүтээгдэхүүн нь гал түймрийн эрсдэлд өртөх магадлал өндөр, гал түймэр гарсан тохиолдолд ихээхэн хэмжээний хохирол дагуулдаг учраас энэхүү эрсдэлийг Улаанбаатар хотын Сонгинохайрхан дүүргийн Толгойт дахь газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын гал түймрийн эрсдэлийн тооцооллыг хийсэн.

80%-ийн дүүргэлттэй 5000 м³ багтаамжтай АИ-92 бензин бүхий резервуар шатлагд өртөж улмаар дэлбэрэлт болсон тохиолдолд 100м, 200м, 300м, 400м, 500 м тутамд үйлчлэх дулааны цацрагийн хэмжээг тодорхойлбол: шингэн төлөв дахь нягтрал 798 кг/м³.

Дэлбэрэлт болсон тохиолдолд өндөр температур бүхий бөмбөлөг үүсэх бөгөөд цацагдах шингэний жинг тодорхойлбол:

$$m = V \cdot \rho = 5000 \cdot 798 \cdot 0,8 = 3,2 \cdot 10^5 \text{ кг},$$

V - резервуарын эзлэхүүн, м³ (V = 5000 м³);

ρ - шингэн төлөв дахь нягтрал, кг/м³ (ρ = 798 кг/м³);

a - резервуарын дүүргэлтийн төвшин (a = 0,8)

Тухайн үүссэн бөмбөлгийн идэвхтэй диаметрийг тодорхойлбол:

$$D_s = 5,33 \text{ м}^{0,327} = 5,33 (3,2 \cdot 10^5)^{0,327} = 714 \text{ м}.$$

Үүнээс өндрийг тооцвол H = D_s/2 = 357 м, цацрагийн үйлчлэх өнцгийн коэффициентыг олбол:

$$F_q = \frac{\left(\frac{357}{714} + 0,5\right)}{4 \left[\left(\frac{357}{714} + 0,5\right)^2 + (100/714)^2\right]^{15}} = 0,24$$

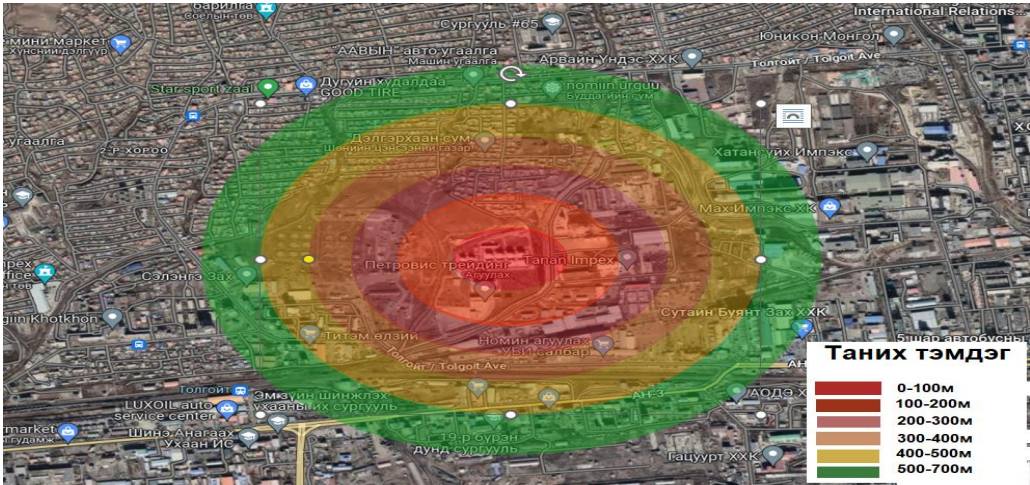
Агаар өнгөрүүлэх коэффициентыг олбол:

$$t = \exp \left[-7 \cdot 10^{-4} \left(\sqrt{100^2 + 357^2} - 714 / 1 \right) \right] = 2,4$$

80%-ийн дүүргэлттэй 5000м³ эзлэхүүн бүхий АИ-92 бензинтэй резервуар дэлбэрсэн тохиолдолд 100 метрийн радиуст үйлчлэх дулааны цацрагийг олбол:

$$q = 450 \cdot 0,24 \cdot 2,4 = 259,2 \text{ кВт/м}^2$$

Зураг 5. Толгойт дахь газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын АИ-92 бензин бүхий резервуар шатлагад өртөж дэлбэрэлт болсон тохиолдолд (100м, 200м, 300м, 400м, 500м) үйлчлэх дулааны цацрагийн хэмжээ.

200-500 метрт үйлчлэх дулааны цацрагийг тооцож олбол:
100 метрт-259,2 кВт/м2
200 метрт-210,87 кВт/м2
300 метрт-147,92 кВт/м2
400 метрт-89,3 кВт/м2
500 метрт-40,5 кВт/м2 тус тус дулааны цацраг үйлчлэхээр байна.

Хүснэгт 3. Дулааны цацрагийн үйлчлэл

Өртөх зэрэг	Дулааны цацрагийн шууд үйлчлэл, кВт/м2	Агуулахын ойр орчим байрлах айл өрх, албан байгууллагын аюулгүйн зайн хэмжээ, м
Хормонхон хугацааны мэдрэх үйлчлэлтэй	1,4	700
Хүн брезентэн хувцастай тохиолдолд аюулгүй	4,2	670
Ердийн хувцастай тохиолдолд 20 - 30 секундн дараа хөнгөн	7,0	650

өвдөлт мэдрэгдэнэ.		
Ердийн хувцастай тохиолдолд 15-20 секундн дараа 1 дүгээр зэргийн түлэгдэлтэнд өртөнө.		
Ердийн хувцастай тохиолдолд 30-40 секундн дараа 2 дугаар зэргийн түлэгдэлт.		
15 минутын дараа даавуу, хөвөн зэрэг эд материал авалцан асна.	10,5	630
Ердийн хувцастай тохиолдолд 3-5 секундн дараа хүчтэй өвдөлт мэдрэгдэнэ.		
Ердийн хувцастай тохиолдолд 6 - 8 секундн дараа 1 дүгээр зэргийн		

түлэгдэлтэд өртөнө.		
Ердийн хувцастай тохиолдолд 12 - 16 секундйн дараа 2 - дугаар зэргийн түлэгдэлтэд өртөө		

Тооцоогоор гарсан үр дүнг харахад газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын ойр орчимд 700 метрээс дээш зайд суурьшлын бүсийг төлөвлөх шаардлагатай бөгөөд СХД-ийн 3-р хорооны агуулахын ойр орчим хэт их айл төвлөрсөн нь ихээхэн аюулыг дагуулж байна.

Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахад гал түймэр гарсан тохиолдолд дэлбэрэлтэд өртөх өрхийн тоог тооцож олоход ойролцоогоор 84 өрх хамрагдахаар байгаа бөгөөд нэг өрхөд ойролцоогоор 3 хүн гэж тооцвол 252 хүн өртөхөөр байна. Энэхүү өртөх магадлал бүхий хүний тоо нь нийгэм эдийн засагт ихээхэн хохирол учруулахаар байна.

Дүгнэлт

Манай улсын эдийн засаг, уул уурхай, үйлдвэрлэлийн хурдацтай хөгжлийг дагаад газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээ жил ирэх бүр өсөн нэмэгдэж байна. Монгол улсад газрын тосны бүтээгдэхүүний бизнес эрхэлж буй 100 гаруй аж ахуйн нэгж импортын үйл ажиллагаа эрхлэн явуулж байгаагаас газрын тосны бүтээгдэхүүний төв агуулахын гал түймрийн эрсдэлийг тооцож үзлээ. Үр дүнг харахад газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын ойр орчимд 700 метрээс дээш зайд суурьшлын бүсийг төлөвлөх шаардлагатай бөгөөд СХД-ийн 3-р

12%-ийн чийглэгтэй мод 15 минутын дараа авалцан асна.	12,9	620
Будсан модон материалын гадаргуу авалцан асна.	17,0	550

хорооны агуулахын ойр орчим гэр хорооллын айл өрхүүд төвлөрсөн нь тухайн иргэдийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөнд ихээхэн хэмжээний гал түймрийн аюул учрах эрсдэлтэй анхааруулж байна.

Санал

Стратегийн ач холбогдол бүхий бүтээгдэхүүний гал түймрийн аюул, эрсдэлийг бууруулахад дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхийг зөвлөмж байна. Үүнд:

-Гэр хорооллын газар төлөвлөлт болон газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын байрлалыг галын аюулгүй байдлын тухай хууль, гамшгаас хамгаалах тухай хуульд шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр тусгаж, хэрэгжилтийг хангах;

-Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын үйл ажиллагаанд тавих мэргэжлийн байгууллагуудын хяналтын үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх;

-Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулах, шатахуун түгээх станцад гал түймэр гарсан тохиолдолд хохирол багатай давах зорилгоор аврах гал унтраах ангиудын чадавхыг дээшлүүлэх, тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх;

-Улаанбаатар хотын салхины дээд хэсэг буюу Сонгинохайрхан дүүрэгт төвлөрсөн шатахууны агуулах, шатахуун түгээх станцуудыг

шилжүүлэн байрлуулах арга
хэмжээг шат дараатайгаар
хэрэгжүүлэх;

-Газрын тосны бүтээгдэхүүний
агуулахын үйл ажиллагаа эрхлэгчид
нь Болзошгүй гал түймрийн аюулаас
урьдчилан сэргийлэн түүнтэй
тэмцэж чадавхыг нэмэгдүүлснээр
учирч болзошгүй эрсдэлээс
сэргийлнэ.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Гамшгаас хамгаалах тухай
хууль. Төрийн мэдээлэл 2020.№23

- Галын аюулгүй байдлын
тухай хууль. Төрийн мэдээлэл 2015
№28

- Газрын тосны
бүтээгдэхүүний галын аюулгүй
байдал. Ерөнхий шаардлага MNS
5282: 2003

- Галын аюулаас хамгаалах
MNS нийтлэг асуудал. Галын
ангилал, 4284:2017

- Пожарные риски. Динамика,
удирдах, прогнозирование. Под ред.
Н.Н. Брушлинского болон Ю.Н.
Шебеко. - М.: ФГУ вниипо, 2007